NEW YORK

François Weil

ÇEVİRİ
Neslişah Başaran

New York

Bir Kent Tarihi

Kitap YAYINEVİ

KİTAP YAYINEVİ – 276
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 83

NEW YORK; BİR KENT TARİHİ / FRANÇOIS WEIL

ÖZGÜN ADI
HISTOIRE DE NEW YORK

ÇEVİRİ
NESLİHAN BAŞARAN

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

DİZİN
FİLİZ ÖĞRETMEN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
ŞUBAT 2013, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-108-6

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KAĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

New York

Bir Kent Tarihi

François Weil

Çeviri
Neslihan Başaran

Kitap Yayınevi

Jean Heffer'e

İÇİNDEKİLER

New York batı okyanusunun ticari anlamda Venedik'i gibi görülür
BLAISE CENDRARS

Teşekkür

Bu kitabın macerasına başlaması on yılı aştı ve tüm bu yıllar boyunca bende, burada dile getirmekten mutluluk duyduğum minnet duyguları birikti.

İlk olarak, proje üzerine düşünmeye başladığım Thiers Vakfına ve 1993'ten beri bana, hem ilham verici bir düşünsel ve dostane ortam sağlayan hem de Atlantik ötesine araştırma gezileri yapma olanaklarını sunan Sosyal Bilimler Yüksek Okuluna (EHESS) teşekkür etmek istiyorum. EHESS'teki seminerlerimde pek çok kez araştırmalarımın sonuçlarını sunma olanağı buldum ve bu seminerlere katılan herkese eleştiri ve önerileri için teşekkür ediyorum.

Aynı şekilde, École normale supérieure, Beşeri Bilimler Merkezi kütüphaneleri, Milli Kütüphane, Columbia ve Harvard üniversiteleri, Louisiana Devlet Üniversitesi, New York ve Virginia üniversiteleri, New York Halk Kütüphanesi, New York Şehir Müzesi ve New York Tarih Kurumu çalışanlarına karşı sonsuz minnetimi ifade etmek isterim.

Bu kitap, bana önce bu projeyi öneren, ardından hazırlanması sürecinde büyük bir sabrı ve nihayete ermesi için de zorunlu sabırsızlığı gösteren Fayard Yayınları yazı işleri sorumlusu Agnès Fontaine olmadan yazılamazdı. Kendisine ve yardımcıları Mathilde Puech ve Virginie Bressis'e uzman okumaları ve her şey için içten teşekkürlerimi sunuyorum.

New York tarihi üzerine çalışmış olan tüm araştırmacılara minnet borçluyum. Onlar olmaksızın, onların hep birlikte ortaya çıkardıkları bilgi birikimi olmaksızın, üzerime aldığım bu işi hakkıyla gerçekleştirmem mümkün olmazdı. Bu kitabın sonundaki bibliyografya onlara olan büyük borcum hakkında ancak kısmi bir fikir verebilir.

Senelerdir sabırla, yaşamlarını bu kitapla birlikte sürdürmüş olan aileme kişisel olarak şükran borçluyum; aynı şekilde burada hepsinin isimlerini sayamayacağım arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma da –özellikle Coline Béraud, Louis Bergeron, Alan Brinkley, Nancy Green, Vincent Michelot, Gilles Pécout ve Jacques Revel'e. Laurent Dappe, Jean Heffer, Janet Horne, Jennifer Merchant, Pap Ndiaye ve Oliver Zunz kitapta yer alan

her bölümü okuyup, eleştirilerini ilettiler, bunun için onlara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, New York'ta yirmi yıldır her fırsatta bana evlerini açmış olan ve şehirlerinin tarihini yazma konusunda bana ilk ilhamı veren James F. ve Jimmie Holland ile çocuklarına özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

Bu kitabı, minnet duygularımla birlikte, bana dostluğunu, bilgisini ve düşüncesinin tüm açıklığını hasretmiş olan Jean Heffer'e ithaf ediyorum.

François Weil
Paris, Mart 2000

Önsöz

On bir Eylül 2001 sabahı iki yolcu uçağını rotasından çıkartarak Dünya Ticaret Merkezi'nin iki kulesine doğru yönelten –New York'ta daha önce eşi görülmemiş ölçülerde korku, karışıklık, yas, ölüm ve yıkım yaratan, New Yorkluları bireysel ve toplu olarak sınavdan geçirerek sayısız cesaret ve fedakârlık örneği ortaya çıkartan– teröristlerin böyle hedefleri yoktu. Dünya Ticaret Merkezi 1973'teki açılışından bu yana, dünyadaki pek çok kişinin gözünde New York'un devasa ekonomik gücünü simgeliyordu. Bu kuleler, tam da adında ifade edildiği gibi küreselleşmiş Amerikan kapitalizminin temsilcisiydi.

İkiz kuleler New York'un, şimdilerde çok kültürlülük olarak adlandırılan, etnik ve kültürel çeşitliliğinin de simgesiydi. 11 Eylül saldırılarının kurbanları arasında, New York şehrinin çeşitliliğini yansıtan bir yer olarak Dünya Ticaret Merkezinde çalışan farklı kökenlerden kadın ve erkekler bulunuyordu.

Bir anlamda, El-Kaide teröristlerinin İkiz Kulelere karşı düzenlediği saldırı aynı zamanda, kapitalizme ve çok kültürlülüğe de –New York tarihinin ve kimliğinin sürekli bir gerilim içindeki iki merkezi unsuru– dönük bir saldırıydı. Bu kitabın izleyen sayfaları 11 Eylül 2001'i doğrudan ele almıyor ve 31 Aralık 1999 kutlamalarını anlatarak sona eriyor. Ancak New York'un hem bir yerellik hem de bir dünya şehri olarak sahip olduğu uzun tarihini kâğıda dökerken ve bu kavramların zaman içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlatmaya çalışırken; New York tarihinin her döneminde şehri niteleyen işlerin, sınıfların ve kültürlerin bileşimini sergiler ve incelerken; kısacası New York'un hem tekil bir mekân hem de Amerikan çeşitliliğinin bir göstergesi olarak anlamını keşfetmeye çalışırken, 11 Eylül ve sonuçları kadar New York'un geçmişini ve geleceğini de daha iyi anlamaya bir katkıda bulunduğumu umut ediyorum.

Bu kitabı hazırlamakla geçen seneler boyunca, New York'u anlamanın zorlukları konusunda kendimi sık sık sorguladım ve bunun temel nedeninin şehrin dört yüzyıllık tarihi boyunca yavaş yavaş kazandığı simgesel güç ve tüm dünya üzerinde yaratmayı başardığı hayranlık olduğu sonucuna vardım.

Çünkü New York büyüleyici bir yer: enerjisi, kulelerinin yarattığı görüntü, Manhattan siluetindeki vadiler, Battery'den Harlem'e dek yayılan bağırış ve çığırış, tüm şehirde şiddetli kasılmalar olarak hissedilen sürekli bir hareket... Sonsuz bir görüntü ve duygu karmaşası halindeki New York insanı hayallere daldırıyor. Bu, aynı zamanda bir aşırılıklar şehri, kimi onu bir kasırga olarak tanımlıyor, kimileri de bir hezeyan hali. Şehir tüm dünyaya modernitenin zaferini ilan ediyor. New York Amerika değil; ancak belki de onu en yoğun şekilde barındırıyor.

Öte yandan, büyük şehrin çekiciliğinin ve hoyratlığının bir bedeli var. New York silinip silinip tekrar yazılan dev bir parşömen kâğıdı gibi geçmiş anlamlarını kaybetmeyi göze alarak sürekli yeniden yazılıyor. Ziyaretçilerine bazen görünmez olmak pahasına anı yaşıyor. Sokaklarını arşınlayanlar, tarihi olmayan bir bakışa mahkûm, şehrin hareketine teslim olmuş, şehrin hem izleyicisi hem de oyuncusu olarak, adının çağrıştırdığı çağdaşlık ve anındalığın tutsağı oluyorlar.

New York'un güçlü çekiciliğini ve şimdi ve geleceğe dair yarı saplantılı halini seve seve kabullenmekle birlikte, izleyen sayfalarda bunları, tarihin birer nesnesi olarak değerlendirmeye çalıştım. Dolayısıyla bu kitap, New York'un büyüsünden geçici bir kopma denemesi, bir anlamlandırma arayışı, şehre dair bir okuma, bugünkü büyükşehrin altında yatan geçmişin izlerini deşifre etme çabası olarak düşünüldü.

New York'un belli bir yazgısı olduğuna inanmıyorum. Hollandalıların ticaret merkezi, Britanyalıların sömürge limanı ya da 19. ve 20. yüzyılların Amerikan şehri olduğu dönemlerin hangisinde olursa olsun, New York tarihi kolaylıkla başka yönlere sapabilirdi. Hudson kıyılarındaki küçük şehir güçlü ve efsanevi New York haline geldi, çünkü yaklaşık dört yüzyıl boyunca çok sayıda New Yorklu yenilikler üretme, uyum sağlama, koşullardan faydalanma ve böylelikle bir erdemler döngüsü yaratma becerisi gösterdi. Ticaretteki başarıları, esnek bir sanayi sektörü ve güçlü finansal ağlar yaratma yetenekleri New York'u, tam bir fırsatlar şehri haline getirdi.

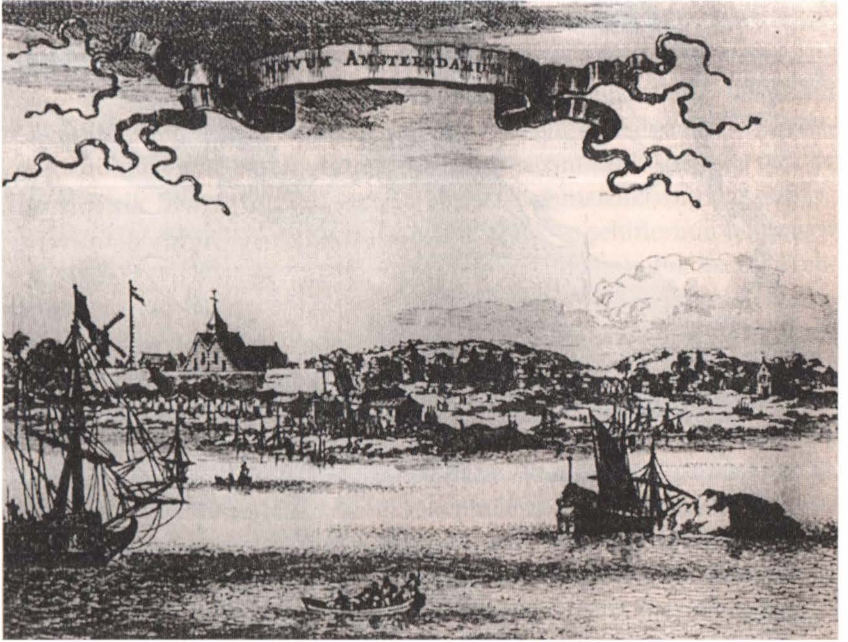
İzleyen sayfalarda, 1620'lerde şehrin ortaya çıkışından beri, uzun süre ikinci planda kalmış ve büyümesi 18. yüzyıla dek yavaş ve kesintili de olsa, kapitalizmin bu kızının kalbinin nasıl Atlantik'teki dönüşümlerin ve

çalkantıların ritmiyle birlikte attığını göreceğiz. 1750'den itibaren, birkaç on yıl içinde, savaşların, sömürge ekonomisinin Britanya İmparatorluğu'ndan kurtuluşunun ve genç Amerikan Cumhuriyeti'nin güçlenmesinin New York'u nasıl kıtanın kapısı haline getirdiğini; o andan itibaren şehrin nasıl Manhattan Adası'nı ve kısa süre sonra da Brooklyn, Bronx, Queens ve Staten Islands'ı fethetmiş olduğunu ve denize bakmaktan tatmin olmayarak yüzünü nasıl gökyüzüne çevirdiğini ve en yüksek binalarının nasıl küstahça göğe yükseldiğini anlatıyorum.

New York'ta kapitalizmin gelişimi, tarihinin büyük bir bölümü boyunca New York'a yönelmiş zorunlu ya da gönüllü göçün bir ürünü olan şehrin çeşitliliğinden ayrı düşünülemez. Birleşik Devletler'in öteki bölgelerinden ve diğer kıtalardan gelen bu göç, New York'un ekonomi alanındaki başarısı için vazgeçilmez olan emek gücünü sağladı. New York'un çeşitliliği kent kültürlerini doğurdu ve besledi; bazen şiddetli gerilimlere neden oldu ve şehrin materyalizmi besleyen topraklarında, kendisine dair kültürel bir bilincin gelişmesinde büyük bir rol oynadı. Çeşitliliği, New York'a simgesel bir önem de verdi: özgürlüğün efsanevi sığınağı, olasılıkları temsil ettiği milyonlarca göçmenin gözünde, dünyevi arzuların nesnesi oldu.

Bu kitap, bir yandan New York'un çok sayıda trajedi ve çelişkiyi aşmasını sağlarken, bir yandan da şehre Amerikan ve dünya kültüründeki yerini sağlayan dinamizmi, enerjiyi ve sembolik gücü besleyen, kapitalizm ile çeşitlilik arasındaki gerilimin tarihidir.

Birinci Ayrim
Taşra
1620-1820

New York Körfezi

Passaic
Hackensack
Hakensekler
Hudson Irmağı
MANHATTAN
Rokeveyler
LONG ISLAND
Raritanlar
Kanarsiler
STATEN ISLAND
Coney Island
Sandy Hook
Navasinkler
Raritanlar

Birinci Bölüm

OKYANUS

Başlangıçta New York, adalarla bezeli büyük bir koy, istiridyeler ve turna balıkları, yılanbalığı ve mersinbalığı, toy kuşları ve hindiler, ördekler ve vahşilerle dolu gerçek anlamıyla bir takımadaydı.

16. yüzyılın sonunda, binlerce göçebe olmayan Amerikan yerlisi –Munsiler, Lenaplar, Rokeveyler, Hakensekler, Nayaklar, Raritanlar, Navasinkler ve Algonkin kabilesinin Delaver kolundan gelen diğer Kanarsiler– buraya yerleşti. Bazıları, balık kaynayan bu sularda avlanırken veya yerli buğday yetiştirirken diğerleri de çevredeki ormanlarda geyik ve ayı avlıyordu. Bazen onlarca kabilenin birlikte yaşadıkları yerleşimleri, Hudson ve Raritan nehirleri boyunca ve bugün Manhattan, Long Island ya da Staten Island adı verilen adaların üzerine kuruluydu.

Kunduzlar ve yelkenliler

17. yüzyılın başından itibaren Hollandalı denizcilerin bölgedeki keşif gezileri yoğunlaştı. Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Frise, Groningen İspanyollarla on yıllar süren çatışmaların sonunda 1581'de Yedi Birleşik Eyalet Cumhuriyeti adı altında bağımsızlıklarını kazandılar. Düşman Habsburg'a karşı ellerini güçlendirmek ve şehirlerinin büyümesi ve tüccarlarının daha da zenginleşmesi için bir imparatorluk kurmak istiyorlardı. İspanyolların tersine bu imparatorluğun sömürgeci emelleri yoktu; Hollandalıların amacı, hızlı kârlar getirecek, kritik noktalara yerleşmiş acentelere dayanan ticaret ağları kurmaktı.

Hollandalılar gözlerini önce Asya'ya diktiler. 1602'de, "Hindistan'dan Hindistan'a" ticareti ve Japonya ve Çin ile yaptıkları alışverişi geliştirmek üzere Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyasını kurdular. Ne paradokstur ki, Manhattan Koyu'nu keşfetmelerinin kökeninde de Asya politikaları yatıyordu. Amsterdam'da yanan ticaret ateşi, bireysel ya da kolektif girişimleri körüklüyor, tüccarlar ve siyaset adamları, Hollanda gemilerinin Ümit Burnu'ndan geçen uzun ve tehlikeli yolu dolaşmadan Kuzey Denizi üzerinden Asya'ya ulaşmalarını sağlayacak bir deniz yolu keşfetmenin hayalini kuruyorlardı.

1609 yılı başında, Doğu Hindistan Kumpanyasının Amsterdam bürosu bu iş için, Londra'daki bir kumpanya adına Asya'ya açılan yeni bir yol bulmak üzere yaptığı iki keşif gezisi yakın zamanda başarısızlıkla sonuçlanmış olan bir İngilizi, Henry Hudson adlı deneyimli bir denizciyi görevlendirdi. Hudson, Nisan ayında *Halve Maen* (Yarım Ay) isimli gemisiyle Amsterdam'dan yola çıktı. Önce kuzeye doğru yol alarak Norveç kıyılarını hızla kat etti ancak daha sonra rotasını değiştirdi. Hollandalı tüccar Isaac Le Maire ve dinbilimci ve coğrafyacı Petrus Plancius'un sözlerinden etkilenerek, kuzeybatı geçidi bulmaya karar verdi. Böylece *Halve Maen* Yeni Dünya'ya ulaşarak Chesapeake'in kıta tarafındaki kıyılarına kadar uzandı ve ardından kuzeye yönelerek yolda (bugün Delaware denilen) South River Koyunu keşfetti. Eylül ayında Hudson, Manhattan Limanı'na girdi ve daha sonra kendi adıyla anılacak olan Grand River ya da North River boyunca seyretti. Burada Hollandalılar Amerikan yerlileriyle genellikle sıcak ilişkiler kurdular ve onlardan tütün, yiyecek ve kürk temin ettiler. Albany'ye kadar giden Hudson, aradığı geçidi bulamadığına kanaat getirerek geri döndü. *Halve Maen* kısa süre içinde yeniden Amsterdam'a doğru yola koyuldu. Keşif gezisini finanse etmiş olan Birleşik Eyaletler'deki ortaklar hayal kırıklıklarını gizlemediler. Buna karşın Hudson kuzeybatı geçidinin varlığına hâlâ inanıyordu ve kumpanyayı, 1610'da yeni bir keşif gezisine ikna etmeyi başardı. Bu gezi sırasında, Kuzey Denizi'nde kendi adıyla anılan büyük bir koy keşfettikten sonra ayaklanan mürettebatı tarafından öldürülecekti.

Yine de, 16. yüzyıl boyunca aynı bölgede Hudson'dan önce keşif gezileri yapmış olanların aksine –1524'te Giovanni Verrazano, 1525'te Estévan Gomes, ya da 1568'de yola çıkan ismi bilinmeyen bir İngiliz denizci– 1609'daki seyahat bazı sonuçlar doğurdu. Hudson, av hayvanlarıyla dolu bir vadiyi ve bir bolluklar ülkesini tarif ediyordu. Kendisine eşlik etmiş olan Robert Juet seyir defterine "kalabalık bir yerli grubu güverteye çıktı" ve "bize çok sayıda kunduz ve susamuru kürkü getirdiler ve biz bunları deniz ürünleri, bıçaklar ve keserlerle satın aldık"[1] diye yazmıştı. Kürk ticareti ile

1 J. Franklin Jameson, derl., *Narratives of New Netherland, 1609-1664* (New York, 1909), s. 22.

ilgilenen Amsterdamlı ve Hoornlu pek çok tüccar henüz yeterince bilinmeyen bu ülkelere doğru yeniden yola koyuldular. Örneğin, 1611'den itibaren, bölgeye Amsterdam amiralliğinden kiralanmış bir yelkenliyle tüccar temsilcisi olarak daha önce gitmiş bulunan Adriaen Block, 1612 ve 1613'te buralara kaptan olarak döndü. Atlantik kıyılarını Cap Burnu'na kadar keşfetti, Connecticut Nehri'nden yukarı doğru ilerledi ve Amerikan yerlileriyle bol kazançlı bir değiş tokuş ticareti tesis etti.

Grand River'ın –Hollandalılar bu nehre, Birleşik Eyaletler'in *stadthauder*'i[2] Prens Maurice de Nassau şerefine Mauritius adını vermişlerdi– kürkleri tüccarlar arasında kıyasıya bir rekabete neden oldu: 1613 sonbaharında, nehirde aynı anda farklı yatırımcılar tarafından finanse edilen beş gemi bulunuyordu. Bunlardan biri, Adriaen Block'un *Tyger*'ı (Kaplan), bir yangınla yok oldu. Mürettebatı yüksek olasılıkla büyük bir adaya ayak basmış ve buradaki ağaçlardan kendilerine bir sandal yapmıştı: şüphesiz bu denizciler Manhattan toprakları üzerinde yürüyen ilk Avrupalılardı.

Bu rekabeti azaltmak ve seyahatlerin risklerini en aza indirmek üzere çok sayıda tüccar 1614'te bir araya gelerek Yeni Hollanda Kumpanyasını kurdu. Meclis kendilerine 1 Ocak 1615'ten itibaren Mauritius Nehri üzerinde bir ticaret tekeli bahşetti. Ancak bu imtiyaz 1618'de son buldu.

Bir Yeni Hollanda

1621'de, bazen birbirini çelmeleyerek de olsa ticari girişimler çoğalırken, Hollanda meclisi yeni bir kumpanya kurdu: Doğu Hindistan Kumpanyası. Bu kumpanya önemli ayrıcalıklarla donatıldı: Amerika ve Afrika'nın batısı ile ticarette ve deniz seyahatinde tekel, askeri, adli ve idari ayrıcalıklar, ele geçirilen topraklara yerleşme ve bunları sömürgeleştirme hakkı. Kumpanya büyük emellere sahipti. O güne kadar Portekizliler ve İspanyolların hâkimiyetindeki Atlantik dünyasında, Hollanda yayılmacılığının aracı ve silahlı kolu olması bekleniyordu. Böyle bir kumpanya fikri yeni bir şey değildi ancak Birleşik Eyaletler'in İspanya ile 1609'da imzaladığı on iki yıllık ateşkesin sona ermiş olması ve Doğu Hindistan Kumpanyasının

2 Hollanda'da ortaçağda kullanımda olan, başkan yardımcısı ya da genel vali ile denk siyasi ve askeri bir mevki –ç.n.

Asya'daki başarısı, bu tekel kumpanya sayesinde Hollandalıların ticaret ağlarını genişletmelerini sağlamıştı.

Amsterdamlı yatırımcılar, Brezilya'yı ve New Granada açıklarındaki Curaçao Adası'nı ele geçirmenin ve İspanyol kalyonlarını teslim almanın hayalini kuruyordu. Ancak denizci ve tüccarların 1610'lar boyunca Mauritius Nehri kıyılarında işlerinin iyi gitmesi onları kürk ticaretinin kârlı bir iş olduğuna ikna etmişti. Kumpanya 1924'ten itibaren, yani faaliyete başladıktan neredeyse bir yıl sonra, Yeni Hollanda'da bir şube açmaya da karar verdi.

Otuz kadar aileden oluşan ilk sömürge yerleşimcileri Atlantik'i pek de lüks sayılmayacak *Nieew Nederlandt* ile geçtiler. Bunlar Hollandalı değil Valondular ve bu yolculuğa girişmeden önce Protestan oldukları için Birleşik Eyaletler'e sürülmüşlerdi. Çoğu Mauritius Vadisi'nde, Orange Kalesi adı verilen yere (bugünkü Albany) yerleşti. Bazıları New York Koyu'nda, Manhattan'ın güneyinde küçük bir adada kaldılar, diğerleri "South River"a (Delaware) uzanarak Nassau Kalesi'ni kurdu. Küçük bir grup da Connecticut Nehri'nin ağzında yerleşmiş olabilir. Yerleşimciler çok geniş bir alana dağılmıştı, kumpanya ise kısa süre sonra, denizden kolayca ulaşılabilecek ve Amerikan yerlilerinin olası saldırılarına karşı savunulması kolay bir kasabaya ihtiyaç duydu. Dolayısıyla, güçlerini bir araya getirmeye ve Manhattan Adası'nın güney ucunda iyi korunan bir ticari yerleşim bölgesi kurmaya yöneldiler.

Bu proje 1626 baharında gerçekleşti. Kumpanyanın istihdam ettiği postacılar, kürkçüler, askerler, çiftçiler ve zanaatkârlar, önce Willem Verhulst ve ardından da Peter Minuit'nin önderliğinde Yeni Amsterdam [Neuve Amsterdam] adı verilen yeni şubede bir araya geldi. Mühendis Cryn Fredericks Amsterdam Kalesi'nin inşaatına başladı. Toplarıyla körfezi ve nehri denetleyecek olan kalenin içinde dükkânlar, depolar ve şirket büroları yer alacaktı.

Bu yerleşme, adanın yerli nüfusuyla ilişkiler konusunu da beraberinde getirdi. Hollandalılar tehdidin farkındaydı. Kalıcı olmak istiyorlarsa bölgenin yerli halkının hoşgörüsünü kazanmak gerekiyordu. Kumpanyanın direktiflerine uyarak, Amerikan yerlilerinin mülkiyet haklarını tanıdılar ve 1626 baharında, Manhattan'a yerleşmeden önce adayı onlardan "altmış florine" satın aldılar. Kendisine o zamandan kalma bir mektupta yalnızca bir kez

New Amsterdam'ın ilk görüntüsü, 1926 civarı, çizim 1651

atıf yapılan bu ünlü alışveriş, Manhattan'daki Hollanda varlığının başlangıcının sembolü oldu. Bu alışverişin, özel mülkiyetten bihaber olan Amerikan yerlileriyle, sağlam bir mülkiyet hakkına kavuşmak için işleri kuralına göre yapmak isteyen Hollandalılar için aynı anlamları taşımadığı şüphesizdi.

"23 Eylül günü Yeni Hollanda'dan ve Mauritius Nehri'nden yola çıkan" *Amsterdam'ın Silahları* gemisi, 1626 Kasım'ının ilk günlerinde Amsterdam'a yeni mallar getiriyordu. Binlerce kunduz, yüzlerce susamuru, onlarca vizon ve vahşi kedi kürkünden oluşan gemi yükünün yeni sömürgenin kaynakları konusunda kumpanya yöneticilerini memnun etmesi bekleniyordu.[3] Ancak yöneticilerin memnuniyeti kısa sürdü. Kırk yıllık tarihi itibariyle sömürge, Hollanda'nın Yeni Dünya'daki başarısızlığının bir simgesi gibiydi. 1620'lerin sonundan itibaren kumpanya zarar etmeye başladı. Gemilerinin Amsterdam'a getirdiği kürkler masrafları karşılamaya ancak

3 E.B. O'Callaghan, derl., *Documents relative to the Colonial History of the State of New York* (Albany, 1856), cilt 1, s. 37.

yetiyordu. Beklenen kârların elde edilememesinin bir nedeni yapılan yanlış tercihlerdi: Amerikan yerlileri, kürklere karşılık Yeni Hollanda'ya yollanan bakır kazanları ve diğer eşyaları istemiyordu. Ama daha da önemlisi, kumpanya kürk ticareti alanındaki tekel konumunu, kendi çalışanları da dahil, kabul ettirmekte başarısız olmuştu.

Yeni Hollanda'nın kendi zorluklarına, kumpanyanın Yeni Dünya'nın diğer bölgelerinde karşılaştığı sorunlar eklendi. İspanyollar 1625'te, Brezilya'da bir yıl önce kaptırdıkları başkent San Salvador'u Hollandalıların elinden almıştı. Buna karşılık, 1628'de Amiral Piet Heyn Havana'nın doğusundaki Matanzas Limanı'nda altın ve gümüş yüklü bir İspanyol gemisini ele geçirmişti. Bu ganimetin getirdiği 11,5 milyon florin kumpanya ortaklarının yüzünü güldürmüş ve sonraki on yılda yapılan işleri finanse etmişti. Yine de Yeni Hollanda kârdan çok masrafa neden oldu.

Bu durumda kumpanya, ortaklarının bastırmasıyla özel bir sömürge planı benimsedi. Deniz ulaşımı alanındaki tekel konumunu korurken, Connecticut, Delaware ve Hudson'da büyük toprak sahiplerine geniş alanlar verdi ve kürk ticareti yapma izni tanıdı. 1929 itibariyle beş yatırımcı işe koyuldu: Albert Burgh ve Samuel Godjin Delaware boyunca, Samuel Blommaert ve Michael Pauw Connecticut yakınına ve Kiliaen Van Rensselaer Hudson Vadisi'ne yerleşmeyi istediler. Bu toprakların karşılığı olarak sömürgeler kurmak ve topraklarını verimli kılmakla yükümlüydüler. Hollandalı Gazeteci Nicolas Van Wassenaer, kumpanyanın kendisine "Manhattan Adası'nı ayırdığını" yazar.[4]

Bu özel sömürge projesi de başarısız oldu. Kumpanya, pazarlıklar ve bunu izleyen uzlaşmalar sonunda tekel hakkını sınırlamaya razı olmuştu ancak kendisini büyük toprak sahipleri ile rekabet içinde buldu. 1630'ların ortasında, kumpanyanın tavrı ve yerlilerin tehditleri toprak sahiplerinden dördünün topraklarını terk etmesine neden oldu. Yalnızca, Amsterdamlı tüccar ve kuyumcu Kiliaen Van Rensselaer'in Orange Kalesi (Albany) yakınlarında, Hudson Vadisi'ndeki Rensselaerswyck arazisi direndi.

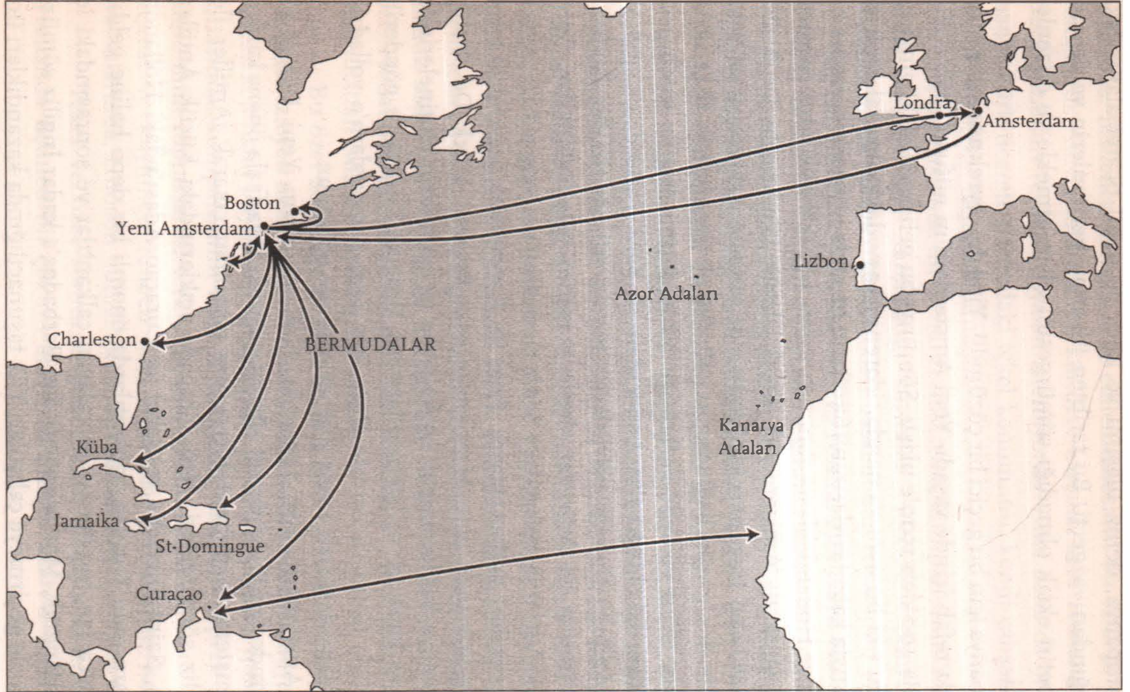
Tekel ve özel sömürge gibi çözüm arayışlarının ardından Yeni Hollanda üçüncü bir çözüm arayışına girişti: ticarete açılma. 1638-1639

4 Jameson, derl., *Narratives of New Netherland*, age., s. 90.

yıllarında kumpanya, deniz ulaşımı ve kürk de dahil ticaret alanındaki tekel ayrıcalığından vazgeçti. Bu tarihten itibaren, gerilimlerin ve zaman zaman rekabetin eksik olmadığı sömürgesini idare etmekle ve düzenlemekle yetindi.

Kumpanya için bu geçici bir çözümdü. Yine de, çeyrek asır süresince Yeni Hollanda refah içinde yaşadı. Yeni Amsterdam'ın nüfusu 1640-1664 yılları arasında 400'den 1500'e ulaştı. Sömürge bu gelişimini özel girişimlere borçluydu –ki bu aynı zamanda, idarenin başındaki General Kieft'in ihtiyatsızlıklarıyla kaba tavırlarının 1640'ların başında yerlilerle savaşın fitilini ateşlediği ve Hollandalıların sonunda zaferi zorlukla kazandığı geçmek bilmeyen bir zamandı. Amsterdamlı birçok işletme (Verbrugge, De Wolff, Van Rensselear, Van Hoornbeck) sömürge ticaretinde uzmanlaştı ve Yeni Amsterdam ile deniz yolu bağlantısını geliştirerek zenginleşti. 1641-1662 yılları arasında, Gillis ve Seth Verbrugge tek başlarına, İngiliz sömürgesi Virginia ile alışverişi olduğu gibi, Amsterdam ile Yeni Hollanda arasındaki yirmi yedi yolculuğu finanse ediyorlardı. 1650'li yıllarda, İngiliz denizcilik yasaları Virginia ile doğrudan deniz ticaretini yasakladığından, Yeni Amsterdam ve Virginia arasındaki deniz ticaretini Verbrugge'nin yaprak tütün yüklü gemileri sağlamaktaydı. Frise ile Amsterdam arasındaki tahıl ticaretiyle zenginleşmiş olan Haarlem'in eski fırıncısı Dirck De Wolff, farklı bir stratejiye başvurmuştu: başkalarına ait gemilerin sintinelerinde malları için yer kiralıyor ve işlerin idaresini, Birleşik Eyaletler'e gönderilmek üzere kürk, tütün ve kereste alımı için Yeni Amsterdam'a yolladığı oğlu Abel ve damadı Gerrit Jansz Cuyper'e havale ediyordu.

Yeni Amsterdam aynı zamanda, Hollandalıların Yeni Dünya ve Atlantik üzerinde ördükleri ticaret ağında giderek daha fazla önem kazanmaktaydı. Amsterdam'ın basit bir şubesi olmaktan çıkarak, Antiller ile kıtadaki İngiliz sömürgeleri, New Granada açıklarındaki Küçük Antiller (Saint-Martin, Saint-Eustache ve Saba) ve Curaçao Adası'ndaki Hollanda yerleşimleri arasında kurulan bağlantılarda önemli bir depo haline geldi. Hollandalı tüccarlar, İngiltere'yi parçalayan çalkantılar ve sonrasındaki iç savaştan yararlanarak, Massachusetts'den Barbados'a kadar İngiliz sömürge pazarlarını ele geçirmeye çalıştılar. Yük taşımacılığında kazandıkları ün

New Amsterdam'da ticaret, 1650-1660 civarı

sayesinde, Amsterdam taraflarına değerli "Virginia yaprakları" ya da tütün taşıyan İngiliz ticaret gemileri yolda kaldıklarında, her zaman yeni bir gemi tahsis etmeye hazır taşımacılar olarak karşılarına çıktılar. Barbados ya da diğer yerlerde, şeker kamışı yetiştirmek konusunda Brezilya'da edindikleri deneyimleri ve İngiliz plantasyoncuların hizmetine ihtiyaç duydukları kredi, köle ve ticari pazarlarını sunarak şeker devrimine yardımcı oldular.

Yeni Amsterdam çok sayıda ticari yolun kavşağında yer alır. Bu yolların en eskisi burayı Amsterdam'a bağlar: cam eşyalar, alkol, barut, ateşli silahlar, kürk ve sürü hayvanları ticareti için gerekli eşyalar, erzak ve Yeni Hollanda veya İngiliz sömürgelerindeki yerleşimciler için çeşitli imalat eşyaları Hollanda'dan bu limana gelir. 1650'de, Abel De Wolff ve Jan Baptiste Van Rensselaer tarafından kiralanmış olan *Valkenier*, deri botlar, kitaplar, yünlü kumaşlar (yerlilerin çok beğendikleri ve battaniye olarak kullandıkları ünlü Duffel kumaşları da bunlar arasındadır), tarım araçları, gözlükler, danteller ve kokulu sabunlarla yüklü halde Amsterdam'dan ayrıldı. Yeni Amsterdam da Birleşik Eyaletler'e, New England'dan Virginia tütünü, Hudson kerestesi ve özellikle de Orange Kalesi'nin kürklerinden gönderiyordu. 1654'te Nicasius De Sille şunları söylüyordu: "Bu ülke büyük bir kürk ticaretine sahiptir, bunlar özellikle Hollanda malları karşılığında vahşilerin bize binlerle sattıkları kunduz kürkleridir. Burada herkes ticaretle uğraşır."[5]

Yeni Amsterdam'ın merkezinde yer aldığı, kıtadaki İngiliz sömürgeleri ile kıyı ticaretinin yapıldığı ikinci bir yol mevcuttu: bu yolla New England'ın Virginia tütünü, balık, un, bisküvi, tuzlu et, kıtık, katran ve kerestelerі Yeni Amsterdam'daki depolarda toplanırdı; bu mallar Hollanda'dan, bazen de Yeni Hollanda'dan gelen imalat eşyaları ve Antiller'den gelen şeker, melas ve romlar karşılığında satın alınırdı. Üçüncü bir yol, özel olarak Antiller'den geçiyordu: şeker devriminin ürünlerine karşılık Yeni Amsterdam, Jamaika ve Küçük Antiller'e çeşitli erzak (tahıl, un, bisküvi, tuzlu et ve balık) ve plantasyon sahiplerine mamul mallar sağlıyordu. Ve nihayetinde, diğerlerinden daha az önemli olmayan dördüncü bir yol Yeni

5 "Letters of Nicasius De Sille," Bildiriler, New York State Historical Association ve *Quarterly Journal*, cilt 18, 1919, s. 101.

Amsterdam'ı Curaçao'nun köle pazarına, oradan da köle ticaretinin yapıldığı Afrika sahillerine ve New Granada'ya bağlıyordu.

Yeni Amsterdam Limanı'ndan geçen tüm bu ticaret, işleri finanse eden ve şehrin denizcilerini, zanaatkârlarını, hancılarını ve hamallarını besleyen Hollandalı tüccarları büyük ölçüde zenginleştirmişti. Onları harekete geçiren ticaret serbestisi arzusu, yerel ekonomiyi esareti altına almış olan çok sayıdaki kısıtlamayla tezat içindeydi. Yeni Amsterdam'daki işlerin büyük çoğunluğu, üretim olsun ya da bira, şarap ya da alkol satışı, fırıncılık, kasaplık veya genel olarak tüm ticaret olsun, sıkı düzenlemelere tabiydi. Aynı düzenlemeler İngiliz sömürgesi şehirlerde olduğu gibi dönemin Avrupa şehirlerinin çoğunluğunda da mevcuttu. Ancak Yeni Amsterdam, kumpanyanın Amsterdam'daki yöneticileri ve onların sömürgedeki temsilcisi genel müdür ile sürekli bir çekişmeye sahne olmaktaydı. 1647'den beri bu görevde bulunan Pieter Stuyvesant fiyat, ağırlık, ölçüler ve ticaret konusundaki düzenlemeleri artırmaya çalışmaktaydı. Diğer yandan da kumpanya, uzun erimde sömürgedeki çıkarlarına ayak bağı olacağı endişesiyle çok fazla kısıtlamaya karşı çıkıyordu. Örneğin, sömürgedeki tüm ticaret tekelinin vergilendirilmesine karşı çıktı; 1638-39 yıllarına kadar kendisinden yararlananların nezdinde dahi çelişkiler içeren bu karar, ancak sıkıntısız bir ticari gelişme kaygısıyla düşünüldüğünde mantıklıdır.

İngilizlerin zaferi

İngilizler, Yeni Amsterdam'ı 1664'te ele geçirdiklerinde, liman gitgide gelişiyordu. Bu hamleleriyle İngilizler, Hollandalılarla aralarında on yıllardır süren ticaret ve demiryolları üzerindeki rekabete de bir son vermiş oldular.

1610 ve 1620'li yıllardan itibaren İngiliz tüccarlar şuna ikna olmuştu: uluslararası ticaretin ambarı ve merkezi olan Amsterdam'ın yerini Londra almalıydı ve bunu gerçekleştirebilmek için de Hollandalıların giderek daha fazla üstünlük kazandıkları aracılık rolünü oynamalarını engellemek gerekiyordu. 1651 Ekim'inde Cromwell Parlamentosunda oylanan denizcilik yasası, Hollandalı ticaret gemilerinin aşağılayıcı üstünlüklerine verilen ilk yanıttı. Bu yasaya göre İngiliz limanlarına yalnızca İngiliz gemi-

leri mal taşıyabilecekti. Kendi ülkelerinin mallarını taşıyan yabancı gemiler bu kuralın dışında tutuluyordu.

İngiltere ile Hollanda arasındaki 1652-1654 yıllarındaki ilk savaşın nedeni de, merkantilizmin bu iyi bilinen ilkelerinin hayata geçirilme denemesiydi. 1630'lu yıllardan itibaren New England'daki sömürgeleri giderek önem kazanan İngilizler, Yeni Hollanda'yı ele geçirmeyi ciddi olarak önlerine koydular. Ancak 1654 baharında ilan edilen ateşkes, New England'da toplanmış olan donanmanın Hudson Nehri'nin ağzına doğru yelken açmasını engelledi. Yine de bu yalnızca bir molaydı. Kral II. Charles, 1660'ta ve sonra 1663'te, merkantilizmin yasal cephaneliğini güçlendirdi: sömürge ticaretine konu olan bir dizi ürünün anakaradan ya da sömürgelerden ticareti hakkını iki ticaret yasası ile yalnızca İngiliz gemileriyle sınırlıyordu: şeker, tütün, pamuk, çivit, zencefil ve ahşap boya bu yasaların kapsamına girerken, buğday ve un dışında bırakılmıştı.

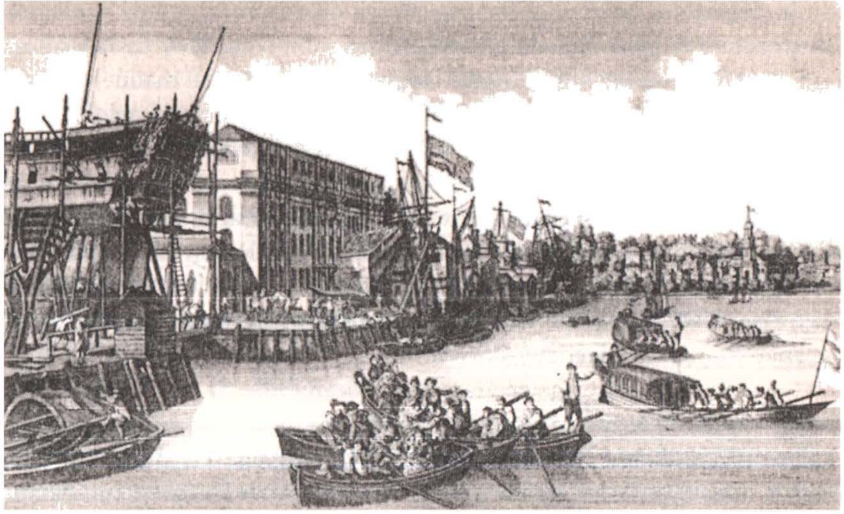
İngilizlerin Kuzey Amerika'daki Hollanda varlığına son vermeye karar vermeleri de bu döneme denk gelir. II. Charles, resmi bir savaş ilanına lüzum görmeksizin, İngiltere, Hollanda, New England ile Yeni Hollanda arasındaki eskiye dayanan toprak rekabetini kendi yöntemiyle çözdü: 1664 Mart'ında, Hollandalıların üzerinde hiç hakkı olmadığına inandığı, Virginia ve New England arasında kalan toprakların hepsini York ve Albany dükü olan kardeşi ve tahtın varisi James'e verdi. Yaz aylarında da, Albay Richard Nicolls tarafından kumanda edilen bir İngiliz donanması boğazların yakınına demirleyerek "Manhattes adıyla bilinen ada üzerine kurulmuş şehrin tüm kaleleri ile birlikte" teslim olmasını talep etti. Stuyvesant direnmek istiyordu. Ancak şehrin yağmalanması ve yıkılmasından korkan Yeni Amsterdam halkı ve şehir yöneticilerinin baskısıyla bundan vazgeçti. Teslim anlaşması 8 Eylül 1664'te imzalandı. Küçük Hollanda garnizonu kaleyi terk ederek *Gédéon* gemisinin güvertesinde yerini alırken, İngilizler toprakları teslim aldılar. Birleşik Eyaletler'in Breda Anlaşması ile terk ettiği (1667) Yeni Hollanda ve Yeni Amsterdam böylelikle tarihe karıştı. York Dukalığının eline geçen şehir, hemen yeni sahibinin şerefine New York adıyla vaftiz edildi.

Yeni sömürgenin ilk valisi Richard Nicolls'un yönetimi altında New York, İngiliz Atlantik sömürge sistemine dahil oldu. 1673'te üçüncü İngiltere Hollanda savaşı sırasında Hollandalılar şehri yeniden ele geçirerek ona Nieuw-Orange adını verdiler. Ancak İngilizler hemen sonraki yıl Westminster Anlaşmasıyla şehri geri aldılar.

Egemenliğin devri, görünüşte Amsterdam'ın yerini Londra'nın alması anlamına geliyordu. Gerçekte ise bu değişim çok yavaş gerçekleşiyordu, zira New York hâlâ İngilizlerin çok azınlıkta oldukları bir Hollanda şehriydi. 18. yüzyıla dek çok sınırlı bir demografik ve ekonomik gelişim sergilemişti. 1737'de 10 binin biraz üzerinde bir nüfusa sahipti ve Boston ve Philadelphia'dan sonra ancak üçüncü sıradaki sömürge şehriydi; onu Carolina'da yer alan Charleston ve Rhode Island'daki Newport izliyordu.

Bu gösterişsiz konumunun öncelikli nedeni rakiplerinin sahip olduğu niteliklerdi. Boston, İngiltere ve Karayipler'le ticari ilişkilerinin eskiliği ve yoğunluğu sayesinde sömürgelerdeki en büyük şehir ve başlıca limandı. Philadelphia yeni kurulmuş (1682) olmasına rağmen konumunu, Pennsylvania nüfusunun şaşırtıcı artış hızına ve etrafındaki zengin tarım arazilerine borçluydu. New York'un sahip olduğu kaynaklar çok daha cılızdı. Kürkleri saymazsak, bölge, Chesapeak tütünü ya da Pennsylvania buğdayı gibi, büyük ölçeklerde ihraç edilebilecek temel ihtiyaç maddelerine sahip değildi. New York'un hinterlandı yalnızca Long Island ve Albany'ye kadar olan Hudson Vadisi'ni kapsıyordu. Mohawk Vadisi, Irokua Beş Millet Konfederasyonu –kısa süre sonra altı oldu– tarafından sıkı bir şekilde korunuyordu ve Kanada'daki Fransızlar sömürge için sürekli bir tehdit oluşturuyorlardı. Ve Boston'dan farklı olarak New York İngiltere'ye bağlanalı uzun zaman olmamıştı.

Bu zaaflar, 1670 ile 1740 yılları arasında New York ekonomisinin gelişimi üzerinde belirleyici oldu. Bundan en çok, eskiden olduğu gibi Hudson Vadisi'nin üst kısmı, Antiller, kıtadaki diğer sömürgeler ve kısmen de olsa yeni anavatanla yapılan ticaret etkilendi. 1687'de Vali Thomas Dongan "New York ve Albany tamamıyla yerlilerle ve İngiltere ve Batı Hint

18. yüzyılda New York Limanı'nın görüntüsü

Adaları ile yapılan ticaretle geçiniyor"[6] diyordu. Hollandalıların ardından, Birleşik Eyaletler'in eski ticaret ağları bir süre daha iyi kötü işlemeye devam etti. Örneğin Abel De Wolff veya Gillis Van Hoornbeck New York ile ticareti Amsterdam'dan bir süre daha sürdürmeyi denediler ancak İngilizlerin mallarına uyguladıkları yüksek vergiler nedeniyle bundan kısa süre içinde vazgeçmek durumunda kaldılar.

Amsterdamlı tüccarlar yavaş yavaş sahneden çekilirken, Hollanda kökenli tüccarlar, Huguenotlar [Fransız Protestanları] ve 1670 ve 1680'li yıllarda gelmiş olan İngilizler sahneye çıktı. Kurdukları ticaret ağları New York ticaretine hem yasal hem de yasal olmayan, hem kamuya açık hem de gizli kapaklı, iki yönlü bir nitelik kazandırdı. New York ithal ediyor, ihraç ediyor, yeniden ihraç ediyordu, kısacası Hollanda döneminde olduğu gibi, sömürgeler arası, Atlantik ötesi ve Antiller ticareti için, İngiliz merkantiliz-

6 "Governor Dongan's report on the state of the province, 1687," E.B. O'Callaghan içinde, derl., *The Documentary History of the State of New York* (Albany, 1850), cilt 1, s. 102.

minin ilkelerinin belirlediği bir çerçeve içinde, bir ambar olma özelliğini koruyordu. Rakipleri Philadelphia ve Boston gibi, New York da Barbados, Jamaika, Antigua ve diğer İngiliz adalarına temel gıda maddeleri (un, ekmek, tahıl, mısır, bisküvi, kuru et varilleri) ve inşaat kerestesleri, tahta ve fıçı sağlıyordu. Karşılığında limana ham, beyaz, işlenmiş ya da rafine edilmiş şeker, melas, tafia,[7] şurup, ahşap boya, köle, madeni para ya da Londra'da karşılığı olan çekler geliyordu. 1748'de New York'tan geçmekte olan İsveçli bilimadamı Peter Kalm şu gözlemde bulunuyordu: "Batı Hint Adaları'na gönderilen malların karşılığı bazen parayla ödenir bazen de önce New York'a getirilen buradan da hemen İngiltere ya da Hollanda'ya yollanan Batı Hint Adaları mallarıyla."[8]

New York sömürgeler arası deniz ticaretinde de uzmanlaşıyordu. Boston'a balık ve İngiltere'den gelen mallar karşılığında Antiller'den gelen malları, Charleston'a da Carolina pirinci karşılığında Batı Hint Adaları malları, mısır ya da un gönderiyordu. Aynı zamanda, buğday, un, balina yağı, kürk, "şeker, *Haematoxylum campechianum* ağacı kerestesi, ahşap boya, rom, akaju ve Batı Hint Adaları'nın bir dizi başka ürününü" gönderdiği Londra ile ilişkiler kurmaya ve bunları sürdürmeye çabalıyordu. Anakara ise New York'a, Vali Andros'un tabiriyle "Hıristiyanlar için her tür İngiliz ürünü, yerliler için de Duffel kumaş ve battaniyeleri" gönderiyordu. İrlanda'ya, adada büyük talep olan keten tohumu ve Antiller'den gelen ürünler gönderiliyordu. Peter Kalm şöyle yazıyordu: "Bazı seneler, ketenin iyi tohum vermediği söylenen İrlanda'ya sadece keten tohumu taşıyan en az on geminin gönderildiğini kesin olarak ifade ediyorlar."[9]

Bu ticari ilişkiler New York'un bölge ekonomisine hâkim olmasını hızlandırdı. Şehir Albany'nin kürk ticaretini elinde tuttuğu 1660'lı yıllar boyunca bu üstünlüğe sahip değildi. Ancak New York, İngiliz yönetiminin ilk yılları boyunca yararlandığı siyasi imtiyazdan kârlı çıkmayı başardı. 1678 ve 1694 arasında, Vali Andros ve haleflerinin iyi yönetimi sayesinde, Hudson Vadisi ve Long Island'ın çiftçi ve tüccarlarının hiç hoşuna gitmese

7 Şekerkamışından yapılan ucuz bir rom çeşidi –ç.n.
8 Adolph B. Benson, derl., *Peter Kalm's Travels in North America* (New York, 1937), cilt 1, s. 135.
9 Benson, derl., *Peter Kalm's Travels, age.*, cilt 1, s. 134-135; "Answers of Gov. Andros to Enquiries about New York, 1678," O'Callaghan içinde, derl., *The Documentary History, age.*, cilt 1, s. 61.

de, unun elenmesi alanında tüm bölgede tekel haline geldi. New York, rakibi Albany'ye karşı konumunu güçlendirerek değirmencilik konusunda gelişti ve "Batı Hint Adaları'nın başlıca tahıl ambarı"[10] haline geldi.

Bununla birlikte, merkantilist bağlamda sömürgeler arasındaki güçlü rekabet, ne Philadelphialıların tahıllarına ne Bostonluların ticaret gemilerine ne de güçlü Londra bağlantılarına sahip olmayan New Yorklu tüccarların çıkarlarına zarar veriyordu. Dolayısıyla, sömürgecilik dönemi boyunca New York ticareti, Boston, Philadelphia ve –hatta güney plantasyonlarının büyük miktardaki pirinç ve çivit ihracatından yarar sağlayan– Charleston limanlarının çok gerisinde kaldı.

Korsanlık ve savaş kazançları

New York'un ileride edineceği zenginliğin kaynağında, onu farklı alanlara açılmaya teşvik eden göreceli zayıflığı yatar. New Yorkluların ticaret iştahı, üzerlerindeki baskıyla birleşince, onları yasadışı olmakla birlikte kârlı da olan işlere sevk etti. 1690'lı yıllarda New York korsanlara bir sığınak olduğu kadar yeraltı dünyasının da merkez limanıydı.

Korsanlar, su ve erzak temin edebilecekleri, gemilerini tamir edebilecekleri ve tabii ki kendi paylarını meyhanelerde, genelevlerde ve mağazalarda harcayabilecekleri hoşgörülü limanlar arar. 17. yüzyılın sonunda, kanunsuz işlerle uğraşanların kendisine sunduğu hediyelerden çokça etkilenen sömürge valisi Benjamin Fletcher, bu kişilere, bir davaya hizmet ederken korsanlık etmek durumunda kaldıklarına dair mukabele-i bi'l-misil[11] mektupları vermekten çekinmiyordu. Onun ve korsanlara istedikleri silah, yiyecek ve alkollü içkileri satmaya daima hazır tüccarların sayesinde New York, korsanlık çağına son verme konusunda kararlı İngiliz, İspanyol ve Fransızların baskılarıyla Antiller'den Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz'e doğru itilen korsanların gözde uğrak noktalarından biri haline geldi.

Dolayısıyla, Antiller'in eski korsanlarından William Kidd'in bu dönemde New York'ta ikamet ediyor olması bir tesadüf değildi; Kidd, tüc-

10 Bayrd Still, *Mirror for Gotham. New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 18.

11 Deniz savaşlarının yoğun yaşandığı dönemlerde, bir kişiye düşman gemilerine saldırıp esir alması ve bunları anakaraya getirmesi için verilen izin belgesi –ç.n.

car Robert Livingston gibi New York eşrafı ile kısa sürede yakın ilişkiler kurmuştu. 1695'te korsanları Hint Okyanusu'ndan kovması için "Kaptan Kidd"e krallık tarafından bir ücret ödenmişti. Bundan kısa bir süre sonra kendisi de korsanlık yapmaya başladı ancak 1698'de yakalandı ve üç yıl sonra da idam edildi. Başına gelenler, hiç şüphesiz, hamileri Livingston'un ve Fletcher'ın ardından New York Valisi olan Bellomont kontunun canını sıkmıştı. Aslında sıkıntı büyük ölçüde, aracı rolü ile yetinmeyi bilmemiş olan Kidd'in beceriksizliğinden ileri geliyordu.

Bunun ötesinde, korsanlık büyük kârlar sağlıyordu. Frederick Philipse adını kullanan New Yorklu tüccar Vledrick Flypsen buna iyi bir örnektir. 1626'da Hollanda'da doğmuş olan ve aslında dülger olan Flypsen, Yeni Amsterdam'a 1650'li yılların başında gelmişti, burada ticarete atıldı, zengin bir dulla evlendi, şehrin el değiştirmesinin hemen ardından ismini İngilizceleştirdi ve dönemin başlıca tüccarlarından biri haline geldi. Mozambik ya da Madagaskar'dan yok pahasına aldığı kölelerin ticareti sayesinde, 17. yüzyılın sonlarında, New York'un en büyük köle tüccarı olduğu kuşkusuzdur. Aynı zamanda Vali Fletcher'ın şehir meclisinin de üyesiydi ve tıpkı onun gibi, korsanların New York'u mesken tutmuş olmasının şehre fayda sağlayacağına inanıyordu. Vali Bellomont limanı korsanlara kapatma kararı aldığında, Philipse köle ticareti ve korsanlara erzak temin etme işlerini elinde toplamayı tasarladı. Gemileri, Madagaskar ve yakınlarındaki Saint-Marie'deki korsanlara mal taşımak üzere yüklenmiş halde New York'tan yola çıkıyor ve kölelerle yüklü olarak geri dönüyordu. Böylelikle Philipse, korsanların talep ettiği bira ve rom fıçılarını, şarapları, limon suyu varillerini (iskorbüt için), şeker, tuz, barut, tütün, bez, pipo, şapka, ayakkabı, makas, tarak, bıçak ve ipleri, onlara iyi bir fiyata satıyordu. 1698 sonrasında, Londra Parlamentosu, Doğu Hint Kumpanyasının isteği üzerine, Ümit Burnu'nun öte tarafına ticaret yapmayı yasakladığında, Philipse, kaçakçılıktan mahkûm olma ve gemilerinin yüküne el konması risklerini göze alarak, faaliyetlerine tereddütsüz devam etti.

Yasak ya da değil, bu trafik dönemin New York ekonomisinin yalnızca bir yüzünü teşkil ediyordu; şehir, İngilizlerin İspanyollar ve Fransızlara karşı ürettikleri stratejilerde giderek önemli bir rol oynamaya başlamıştı.

Londra'nın sürekli bir garnizon bulundurduğu tek sömürgesi New York'tu ve şehrin, kıtadaki sömürgelerin merkezi olması ve Hudson'ın yüksek vadisi sayesinde Kanada ile komşu konumu, onu imparatorluk için önemli bir stratejik merkez haline getiriyordu. Oysa New Yorklular, Bostonluların aksine, 1690 ile 1750 yılları arasındaki çeşitli savaşları –1690'lı yıllarda Amerika'da Fransızlarla İngilizleri karşı karşıya getiren "Kral William Savaşı" (Avrupa'da Augsbourg Birliği Savaşı olarak adlandırılır), 1713'te Utrecht Anlaşması ile son bulan İspanya Miras Savaşı (ya da "Kraliçe Anne" Savaşı), İngilizler ve İspanyollar arasında "Jenkins'in Kulağı" adı verilen savaş ve Avusturya Miras Savaşı ("Kral George" savaşı, 1740-1748)– yürüten askeri operasyon çarkına dahil olmaktan özenle kaçınıyorlardı.

Boston'da bu savaşlar, bir yandan donanma tersanelerindeki faaliyetlere yeni bir ivme kazandırırken diğer yandan da şehir sakinlerinin askere ya da donanmaya alınmasına neden oluyor, enflasyonu sıçratıyor ve şehirdeki yoksulluğu büyük ölçüde artırıyordu. New York ise, Massachusetts'in Acadia ve Kanada'ya düzenlediği çok sayıdaki seferden pek hoşlanmıyor, bunların mali ve insani açıdan pahalıya patladığını ve askeri açıdan ise boşuna olduklarını düşünüyordu. New Yorklular kâr getiren ticari bir anlaşma ile yetinmeyi tercih ediyorlardı. Bu tutumları, öncelikle Albany ile Montréal arasındaki ilişkilere ve Iroquilerin –ki onların desteği olmadan yapılacak herhangi bir askeri girişim sonuçsuz kalırdı– ilan ettiği tarafsızlığa dayanıyordu. New Yorklular savaşın yarattığı olumsuzluklar yerine sağladığı avantajlarla ilgileniyordu: ticaret gemilerinin sayısı 1689'da 35'ten 1700'de 124'e yükselmişti. Pek çok tedarikçi, Karayipler'deki İngiliz donanma gemilerinin ihtiyaçlarını sağlamak için var gücüyle çalışıyordu. 1711'de, aynı gayreti Quebec'e karşı yapılan ve büyük bir fiyaskoyla sonuçlanan seferde, 6 bin asker ve 60 geminin ihtiyaçlarını tedarik etmek için gösterdiler.

Bu savaş kazançlarının yanı sıra, devlet güdümüyle korsanlık yapanlardan da kazanç sağlamaya devam ediyorlardı. 1680'li yılların sonunda, New York limanı bunu yapan pek çok korsan gemiyi barındırıyordu, ancak New York'ta bu tip korsanlık özel olarak 1740'lı yıllarda İngilizlerle İspanyollar arasındaki savaş sırasında gelişti. İspanyolların sömürge hazi-

nelerinin büyüsüne kapılan New Yorklular, onlarca gemiyi bunları soyma amacıyla silahlandırdılar; bu gemiler bol kazançlı yağma seferlerinin ardından ara ara limana geri dönüyorlardı. Dönemin bir New York gazetesi, *Post-Boy* zaferlerin listesini yayınlıyordu: Amirallik tarafından, 1739-1744 arasında 32, 1744-1748 arasında 213 geminin ele geçirildiği açıklanmış, bunlar açık artırmalarda satılmıştı. 1744'te Peter Warren komutasındaki *Launceston*, 300 tonluk *Saint-François-Xavier*'i ele geçirmiş limana girdiğinde *Post-Boy* "bu *Launceston*'un ele geçirdiği on beşinci gemi" diye muştuluyordu. "Beyefendi [Warren], savaş boyunca kendilerine verdiği hizmete karşılık duyulan minnettarlığı gösterecek şekilde, tüm akıncı gemilerinin ve diğer pek çok gemi ile kalabalığın alkışlarıyla karşılandı."[12] Yüz binlerce sterlin kazandıran bu ganimetler devlet güdümlü korsanları olduğu kadar, tüccar-armatörleri de bu gemilerdeki sermaye payları üzerinden, spekülatif bir heyecan yaratarak zengin ediyordu.

New York'un Amerikanlaşması

18. yüzyılın ortasından itibaren New York'un gelişimi hız kazandı. 1755'te, Kuzey Amerika'da İngilizler ve Fransızlar arasındaki son çarpışma sırasında şehir, "büyük bir mağaza" işlevi gördü ve Hudson ve Mohawk vadileri ve Champlain ve Erie gölleri üzerinden Kanada'ya saldıran İngiliz birliklerinin merkez üssü oldu. Binlerce asker ve denizciyi silahlandırmak, giydirmek, yedirmek, içirmek ve onlara ayakkabı sağlamak gerekiyordu; iştah kabartan sözleşmeler imzalamış olan New Yorklu tüccar tedarikçiler ve bunların sipariş verdiği toptancılar için büyük kârlar söz konusuydu. On sekizinci ayın sonunda Londra, sadece Robert Livingston'a yaklaşık 115 bin sterlin borçluydu. Fazlasıyla Philadelphialı olan Benjamin Franklin, "New York'un ordunun kasasından çıkan parayla, son derece zenginleştiğini görüyorum"[13] diyordu. Savaş ekonomisinin getirdiği bolluktan, tüccarından meyhanecisine ve zanaatkârına kadar, New York'ta iş yapan herkes faydalanıyordu.

New Yorklular böylece büyük bir tutkuyla kendilerini devlet güdümlü korsanlığa verdiler. Vali James de Lancey, 1758'de William Pitt'e,

12 *A Maritime History of New York* (New York, 1973), s. 53-54.

13 Carl Bridenbaugh, *Cities in Revolt. Urban Life in America, 1743-1776* (New York, 1955), s. 69.

limanda bir tür "korsanlık çılgınlığı"nın hâkim olduğunu ve kendisinin de mukabele-i bi'l-misil mektubu talepleri tarafından esir alındığını yazıyordu.[14] Korsan gemilerinin sayısı arttı (savaş sırasında 224 oldu ki bu sayı Avusturya Miras Savaşı sırasındakinin üç katıydı) ve korsanlar ve sermaye ortakları, ele geçirilen gemilerin açık artırmalarda satılmasından, iki milyon sterlinden fazla kazandı ki bu para şehir ekonomisine giriyordu. 1759 sonrasında, İngiliz-Amerikalılar denizlerin hâkimiyetini ele geçirdiğinde, New Yorklu korsanlar –Bostonlu ve Philadelphialı rakipleri gibi– ticarete atıldılar ve o dönemde, anakaraları ile her tür iletişimden yoksun bir şekilde şeker tarımı yapan Fransız adalarının ikmali işine, yine yasal olmayan yollardan, giriştiler. Hiç şüphesiz, düşmanla ticaret riskler barındırıyordu –1761'de tüccar Peter R. Livingston bunu acı bir şekilde öğrenecekti: Fransız adalarından dönen *Dove* adlı gemisi İngiliz donanmasının denetimine takılmış, yakalanmış ve gemiye el konulmuştu. Bu Livingston'un sonunu getirdi. Diğer yandan beklentisi içinde olunan ve bazen de gerçekleşen kârlar muazzamdı.

1763 itibariyle, Kanada bölgesini Büyük Britanya'ya bırakan Paris Antlaşması ile barış geri gelirken, New York da adım adım devrim sürecine giriyordu. 1760-1770 yıllarında ekonomik sıkıntılarla karşılaşan Büyük Britanya'nın emperyal emellerle sömürgelere egemen olma arzusuna karşı, siyasi ve ekonomik bağımsızlık ilkesi ile sürdürülen sömürgecilik karşıtı mücadele merkezlerinden biri haline geldi. Londra'nın, 1764'te, daha önce hiç uygulanmamış olan melas ithalatı hakkındaki eski bir yasayı uygulamaya koyma kararı ve özellikle de 1765'te parlamentonun sömürgelerdeki her tür yayına damga vergisi getiren *Stamp Act* yasasını kabul etmesi New Yorkluları öfkelendirdi; bunların en kararlıları Özgürlük Çocukları adıyla örgütlendiler. Sonbaharda bu hareketin düzenlediği gösterilerden birinde vali, ibret olsun diye asılarak yakıldı. Kısa süre sonra Londra pes etti. 1767'de New Yorklular, yeni alınan gümrük önlemlerini protesto etmek için Büyük Britanya'dan ithal edilen mallara karşı yüksek katılımlı bir boykot düzenlediler. Hükümet bir kez daha, çay hariç, kararından geri döndü. Bundan

14 *Gary B. Nash, The Urban Crucible: Social Change, Political Consciousness, and the Origins of the American Revolution* (Cambridge, Mass., 1979), s. 237.

üç yıl sonra ve Boston'da ilk çatışmalar başlamadan altı hafta önce, 1770 Ocak ayında, Alexander McDougall ve John Lamb adlı tüccarların liderliğindeki New Yorklu Özgürlük Çocukları ile İngiliz garnizonu, "Holden Hill Muharebesi"nde karşı karşıya geldi: olayın nedeni, lojman tezkeresi olmayan askerleri barındırma zorunluluğunun neden olduğu hoşnutsuzluk ve Golden Hill Tepesi'ne yerleştirilmiş olan "özgürlük direkleri"nin bir birlik tarafından indirilmesi provokasyonu idi. Bunun ardından gerilim bir miktar azaldı ancak 1773'te bir grup New Yorklunun İngiliz çay kasalarını, Bostonlular gibi, limana atmasıyla yeniden alevlendi.

1775 baharında, Yeni Amerika'da isyan başladığında, New York kralcılar ve yurtseverler olarak bölünmüştü. Lexington ve Concord çarpışmalarını yurtseverler kazandı. İzleyen aylarda, binlerce kralcı şehri terk ederken, geri kalan New Yorklular ateşli bildirilerine ve askeri talimlerine hız verdiler. 1776 başında kıta ordusu New York'u, George Washington ve Charles Lee'nin askerlerinin, yakında gerçekleşeceği düşünülen İngiliz saldırılarına karşı koruduğu, siperlerle çevrili bir kamp haline getirdi. 28 Haziran'ı 29'una bağlayan gece, yüz kadar İngiliz gemisi koyda demir attı. Bunlar, Staten Island'a çıkartma yapan yüzlerce gemi, on bin denizci ve otuz iki bin askerden oluşan bir keşif birliğinin öncü gücüydü. Amerika'nın bağımsızlığını ilan ettiği haberi New York'a 6 Temmuz'da ulaştı. Üç gün sonra, Bağımsızlık Bildirgesi burada asker ve yurtseverlerden oluşan sevinçli bir kalabalığın önünde ilk kez okundu. Kalabalık haberi III. George'un heykelini yıkarak kutladı.

22 Ağustos'ta, General Howe kumandasında İngiliz ve Hesseli yirmi bin asker saldırıya başladı. Brooklyn'in güneyindeki Gravesend Koyu'na çıkartma yaparak East River'a yöneldiler. Washington'ın komutasındaki yaklaşık yedi bin asker, 26 Ağustos'tan 29'una kadar, boş yere direnmeye çalıştılar. Sayıca ve deneyim olarak azınlıkta kalan Amerikalılar East River'da kıstırıldı ve hemen bozguna uğradılar. Bunların yaklaşık iki bini savaş alanında telef oldu. Washington cesaret isteyen bir manevrayla geri kalanları buradan çıkartmayı ve 29 Ağustos gecesi sessizce New York'a getirmeyi başardı. Şehri bırakmak zorunda kalan Washington, Eylül ve Ekim ayları boyunca Manhattan üzerinde savaşarak yavaş yavaş geri çekildi.

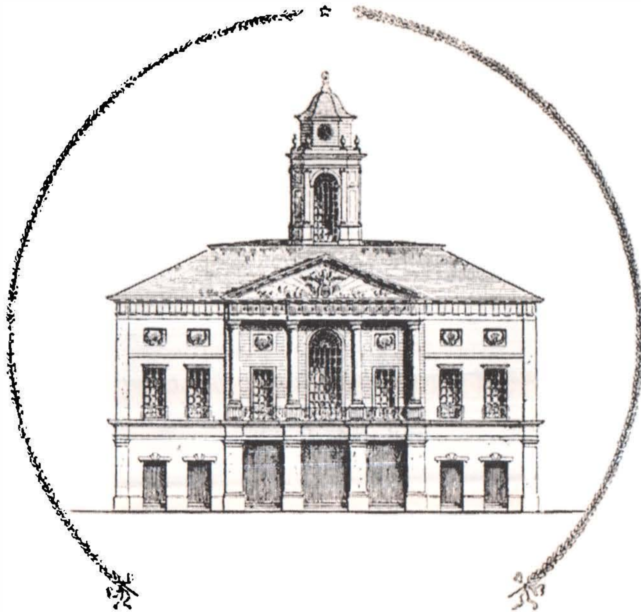

New York'ta kraliyet heykelinin indirilişi, 9 Temmuz 1776'daki olayın Parisli bir ressamın gözünden resmi

15 Eylül itibariyle Howe, New York'a girmişti; Washington'ın kuvvetleri ise adayı ancak kasımda terk etti.

New York 1783'e kadar İngiliz işgali altında kaldı, İngilizler burayı genel karargâhları haline getirdi. Böylelikle şehre yoğun bir kralcı akını gerçekleşti. Savaş New York'un tüm ticaret yollarını kesintiye uğrattı ancak New York ile Liverpool, Londra, Cork ve Belfast arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağladı. Böylelikle, Londra'nın, New York'u her ay Falmouth'dan kalkan posta gemisinin varış noktası haline getirmeye karar verdiği 1755'ten beri var olan eğilim güçlendi. Hudson Limanı siyasi ve ekonomik istihbarat konusunda ayrıcalıklı bir konuma geldi ve Boston'un daha önce sahip olduğu özel ilişki, New York lehine ortadan kayboldu.

Bu bakımdan, Bağımsızlık Savaşında Amerika'nın elde ettiği zafer, yalnızca geçici bir bozulmaya neden olmuştur. İngiliz birliklerinin şehri boşaltmasının ve 25 Kasım 1783'te George Washington'ın muzaffer bir şekilde şehre girişinin ardından, Büyük Britanya ile olan ticari ilişkiler bir süre durmuş ancak New York'un Boston karşısındaki üstünlüğü devam

Kongre Binası, Federal Hall (1789)

etmiştir. Öyle ki Kıta Kongresi 1785'te Hudson kıyılarına yerleşmiştir. Bundan dört yıl sonra, federal anayasanın kabul edilmesinin ardından George Washington 30 Nisan 1789'da, Birleşik Devletler'in ilk kongresine ev sahipliği yapan ve daha sonra Federal Hall adını alacak olan belediye binasının balkonunda yemin etmiştir. New York resmi olarak ülkenin başkenti olmuştu, ancak Thomas Jefferson'ın ısrarıyla, bir sonraki sene itibariyle, bu ayrıcalığını önce Philadelphia'ya, ardından da yeni Washington şehrine kaptırdı.

New Yorklular bu hayal kırıklığını çabuk atlattı. 1790 itibariyle limandaki ticaret eski canlılığına kavuştu. Devrim savaşları Avrupa'yı alt üst ederken, tarafsızlıklarını ilan etmiş olan Amerikalılar, kârlarına kâr katıyordu. Avrupa ticaret gemilerinin silah altına alınmasını fırsat bilen New

York gemileri Amerika, Asya ve Avrupa'nın Atlantik, Baltık ve Akdeniz limanlarında faaliyetlerini yoğunlaştırdı. New York ihracatı 1792-1794 yılları arasında ikiye katlandı, ardından 1794-1797 ve 1797-1807 yılları arasında da aynı şey gerçekleşti: ticaret hacmi 1792'de 2,5 milyon dolar iken 1807'de 26 milyon doların üzerine çıktı! Gözlemciler yanılmıyorlardı: New York'u 1797 Ağustos'unda ziyaret eden La Rochefoucauld-Liancourt şehrin nasıl da "büyüdüğünü" ve "görülmemiş bir hızla güzelleştiğini" anlatıyor, bu olguyu da büyük ölçüde "iki, üç yıldır Avrupa'nın içinde bulunduğu koşulların New York ticaretine kazandırdığı muazzam kârlara" bağlıyordu.[15]

Çin pazarı, *Empress of China*'nın yaptığı seyahatin ardından, 1780'li yıllarda keşfedilmeye başlandı. Bu üç direkli 360 tonluk gemi 22 Şubat 1784'te New York'tan demir alarak Ağustos ayında Macao'ya vardı ve dört ay sonra buradan yeniden yola çıkarak sonraki yılın Mayıs ayında New York'a geri döndü. Yolculuktan elde edilen ve ilk sermayenin üçte biri olarak hesaplanan kâr, armatörlerin ilgisini Çin'e yöneltti. Kısa süre içinde, New Yorklular çay, nankin,[16] ipekliler ve porselen almak için Canton'a sıkça gidip gelmeye başladılar. Karşılığında, kuzeybatının susamuru kürkleri, Güney denizlerinin fok balığı derileri, Pasifik Adaları'nın sandal ağacı ya da denizhıyarı gibi, Canton'daki muhataplarının ilgisini çekebilecek mallar bulmaya çalışıyorlardı, mal bulamadıkları durumlarda madeni para ile ödeme yapmak durumundaydılar.

1812'deki savaşla yükselen Amerika-İngiltere gerilimi, 1800'lü yılların ortalarında, bu refaha geçici olarak son verdi ancak 1815'te barışın yeniden tesis edilmesiyle New York'un ticari üstünlüğü pekişti. 11 Şubat günü şehir, düşmanlıkların sona erdiği haberini kutluyordu. Geçmişe uzanan bir açık artırma geleneğine sahip New York, savaş boyunca birikmiş olan pamuklu ve yünlü bez ve kumaş stoklarını en çabuk ve en iyi fiyata kapatma derdindeki İngiliz tüccarlara ev sahipliği yapıyordu. Pazarın hızlıca doyması fiyatların düşmesine neden oluyor, satıcılar bundan kederlenirken en büyük kârı diğer devletlerden gelen alıcılar sağlıyordu. İşler büyüyordu,

15 La Rochefoucauld-Liancourt [Frangois-Alexandre-Frédéric de La Rochefoucauld, Liancourt Dükü], *Voyage dans les États-Unis d'Amérique* (Paris, 1799), cilt 7, s. 129.
16 Çin'de sarımsı renkte doğal bir pamukludan elde dokunan dayanıklı bir ürün --ç.n.

öyle ki 1817 itibariyle, teklif edilen fiyat çok düşük de olsa satıcıların mallarını açık artırmadan çekmelerini yasaklayan bir yasa yürürlüğe girdi.

1817 sonbaharında, Liverpool ile New York arasında düzenli bir yolcu gemisi hattı olan *Black Ball Line*'ın açılmasıyla New York'un Atlantik ötesi bağlantılarındaki konumu daha da güçlendi. Armatörler, Amerikalı tüccarlar Isaac ve William Wright ve ortakları, İngiliz Francis ve Jeremiah Thompson ve Benjamin Marshall, tamamen dolmasını beklemek zorunda olmadan, sabit gün ve saatte demir alan bir yolcu gemisi fikri geliştirdiler. İlk dört yolcu gemisi, *Amity*, *Courier*, *Pacific* ve *James Monroe*, posta ve kamara yolcuları için bir çekim merkezi oldu: *Courier* 1 Ocak 1818'de Liverpool'dan ve *James Monroe* da 5 Ocak'ta New York'tan demir aldı. Bu yaratıcı girişimcilerin elde ettikleri başarı –*Black Ball Line* 1878'e kadar altmış yıl boyunca işledi– Atlantik yolculuğunun eskisine oranla belirsizlikleri daha az olan bir macera haline gelmesini sağladı. Bu bağlantı, yeni doğmakta olan Amerikan şehir sistemi içinde, New York'un enformasyon alanındaki üstünlüğünü de pekiştirdi.

1800'e doğru, New York yükselmekte olan pamuklu ihracatına da el attı. Liverpool'dan ithal edilen işlenmiş mallar, New York'tan güneydeki Savannah ve Charleston limanlarına yollanıyordu. Dönüşte deniz ticareti gemileri, işlenmemiş pamuk getiriyorlar ve bu da Atlantik ötesine çalışan gemilere yükleniyordu. Bu iş New Yorklulara her koşulda kazanç getiriyordu. Bu şekilde rıhtımdan geçen ithalat ve özellikle de ihracat hacmi artıyor ve göçmenlerle ya da Avrupa imalatı mallarla yüklü gemilerin dönüş yolculukları için gerekli navlun sağlanıyordu. Bu arada, New Yorklular, güney kıyılarındaki limanların gelişmesini de engelliyorlardı. Bu limanlar Havre ve Liverpool ile doğrudan bağlantılarından vazgeçerken, New York Limanı'na bağımlılıklarının da gün geçtikçe arttığını görüyorlardı.

Ticaretteki bu canlanmaya, zanaat ve imalattaki zenginleşme eşlik etti. 1640'tan beri faaliyet gösteren zanaat sektörleri öncelikle yerel talebi karşılıyordu. Yeni Amsterdam ve sonrasında New York'ta, dülgerler ve demirciler, duvar ustaları ve terziler, kunduracılar ve kasaplar, derici ve tuğlacılar, fırıncılar, saraçlar, eğerciler ve diğer zanaatkârlar mevcuttu. New Yorklu tüccarların şeker adaları ile kurdukları ticari ilişkiler bunların bazı-

larını şeker rafinerilerine yatırım yapmaya sevk etmişti. John Van Cortland ve Peter Livingston bu alana atıldılar, Nicolas Bayard 1730'da Wall Street'te büyük bir rafinerinin sahibiydi ve William Rhinelander ünlü Rhinelander Şeker Şirketini kurmuştu.

17. yüzyılın sonundan itibaren, New York'ta, zengin şehirli seçkinlerin ve şeker adaları ile güney sömürgelerdeki plantasyon sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir lüks malları üretimi de gelişmişti. Örneğin kuyumculukta, Huguenot Le Roux hanedanı üyeleri, 1687'de New York'a yerleşmiş olan Barthélémy (1663-1713) ve oğulları John ve özellikle de 1720'den 1743'e kadar şehir meclisinin kuyumculuğunu yapmış olan Charles öne çıkıyordu.

Zanaatkârlık 18. yüzyıl itibariyle eşik atladı ve mesleklere göre eşitsizlik gösteren yeniden yapılanması bir yüzyıldan fazla sürdü. İlk değişim sinyalleri, bazı New Yorklu zanaatkârların –kunduracılar, marangozlar ve terziler– güney sömürgeleri ve şeker adalarındaki pazarlar için üretim yapmaya başlamasıyla ortaya çıktı. İnşaatla ilgili diğer meslekler ise şehrin gelişmesine paralel olarak dönüşüm geçirdi. Tüm bu faaliyetlerde, atölye her zaman bir usta tarafından çekip çevrilir, ustaya birkaç işçi ve çırak eşlik ederdi. Hiç değişmeyen, kasaplık, fırıncılık gibi mesleklerde ya da dülgerlik ve yelkencilik gibi gemi yapımında uzmanlaşmış mesleklerde de bu aynen böyleydi.

Bazı zanaat işletmeleri giderek büyüdü; öyle ki 1820'de New York'ta bazı işletmeler, o dönem için az olmayan bir sayıda, 25'ten fazla işçi çalıştırıyordu. Bu imalat atölyelerinde başlayan işbölümü ve üretimin yoğunlaşması, sistemin de sorgulanmasını beraberinde getiriyordu. Bazı zanaat ustaları gerçek girişimciler haline geldi. En ünlülerinden İskoç asıllı doğramacı Duncan Phyfe, 1880'lerden itibaren gözde hale gelen, neo-klasik tarz mobilyaları sayesinde zengin oldu. Pek çok marangoz, doğramacı, altın kaplama ustası, oymacılar ve döşemeciler onu taklit etti ve Antiller'de, Latin Amerika'da ve Birleşik Devletler'in şehirlerinde ve köylerinde satılan olağan ürünlerin yanı sıra, New York ve güneydeki plantasyonlardaki zenginler için lüks mobilyalar da ürettiler. Büyüyen bir sektör olmasına rağmen üretim yöntemlerinin gelenekselin ötesine geçmediği gemi yapımında, 1821'de New York Belediye başkanı da olan,

Stephen Allen isimli bir yelken ustası ve Noah Brown isimli bir yapı ustasının başında durdukları yerler artık zanaat atölyesi olmaktan çıkarak önemli işletmeler haline gelmişti. 18. yüzyıl sonunda New York'taki el emeğinin yarısı zanaat ustaları, işçi ve çıraklardan oluşuyordu. 1821'de kasap ustası Mercein bunların "toplumsal yapımızın en sağlam ayaklarından birini" oluşturduğunu söylüyordu.[17]

Bölgenin yapısı da aynı şekilde değişiyordu. Yüzyılın yarısında New York, Boston'u geride bırakmış olsa da, 1790'lara kadar Philadelphia'nın gerisinde kaldı. Pennsylvania'nın nüfusu 1740'tan 1780'e, 52.000'den 327.000 kişiye çıkarken, New York Eyaleti'ninki daha az artarak 49.000'den 211.000'e yükseldi. Ancak New York'un hinterlandı giderek genişliyordu. Britanya'dan gelen ve aralarında çok sayıda İskoç'un bulunduğu göçmen dalgaları 1760 sonrasında sökün etti. Bunun sonucunda sömürge nüfusu 1760'lı yıllarda yaklaşık yüzde 40, 1770'li yıllarda da yüzde 30 arttı. Örneğin 1773 Aralık'ı ile 1776 Mart'ı arasında New York'a, göçmen taşıyan 42 gemi ulaştı.

Bir yandan da, Fransız tehlikesi ortadan kalkmış olduğu için, usta spekülatörler Iroquilerle, Mohawk Vadisi'nin kuzeyindeki Champlain Gölü'ne doğru olan ve Hudson Vadisi'nin batısındaki topraklar üzerinde pazarlık yapıyorlardı. Bunlardan bazıları, tüccar Lawrence Kortright gibi New Yorklu, bazıları da John Wetherhead gibi İngilizlerdi. Uzun zaman Amerikan yerlileriyle Britanyalılar arasında aracılık yapmış ve Mohawk Vadisi'nde geniş bir arazi edinmiş olan, Amerikan yerlileri ile iştah kabartan toprak pazarlıkları yapmak için ayrıcalıklı elçi pozisyonundan yararlanan, ilginç suratlı William Johnson da bunlar arasındaydı.

1779'da Iroquilerin, Bağımsızlık Savaşı sırasında ayaklanan sömürgelere karşı İngilizleri destekleme kararı, James Clinton ve John Sullivan komutasında bir Amerikan akınına neden oldu; bu akında Iroqi toprakları yerle bir olurken arazi spekülatörlerine de kâr kapısı açıldı. Barışın yeniden tesis edilmesinin ardından, Iroquiler 1780'li yıllar boyunca bir dizi anlaşmaya imza atmak zorunda kaldılar: Kanada'ya ya da onlar için ayrılmış özel

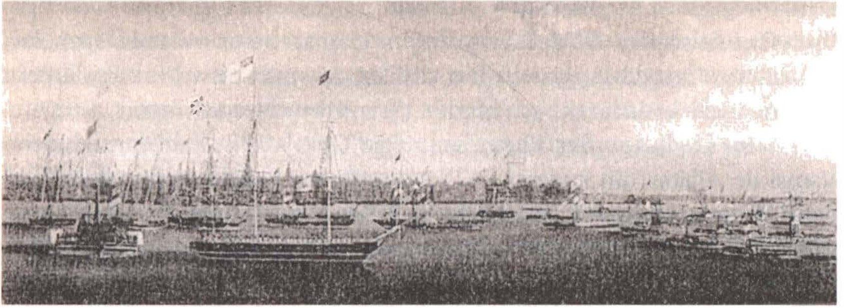
17 Sean Wilentz, *Chants Democratic: New York City and the Rise of the American Working Class, 1788-1850* (New York, 1984), s. 38.

alanlara doğru yola çıkarken, topraklarının neredeyse tamamını New York Eyaleti'ne bıraktılar. Böylelikle, yerleşim alanları açma ve arazi spekülasyonunun yolu açıldı. 1790 ve 1820 tarihleri arasında New York Eyaleti'nin nüfusu dörde katlanarak, 340 binden 1,4 milyon civarına ulaştı.

Bu büyüme, 1825 Kasım'ında Erie Gölü'nü, Buffalo'dan, Hudson Vadisi ile Albany'nin kuzeyinde Troy'a bağlayan kanalın açılmasıyla sembolik sınırına ulaştı. Bu fikir, New York Belediye Başkanı DeWitt Clinton 1810'ların başında gündeme almadan çok önce dillerde dolaşıyordu. Kötü niyetle bakanlar tarafından çok geçmeden "Clinton Çukuru" olarak adlandırılan bu büyük proje, şehre batı pazarlarına açılma fırsatı sunuyordu. Yılmadan bunun propagandasını yapan Clinton, 1817'de New York Eyaleti Temsilciler Meclisi'nin onayını almayı başardı. Çalışmalar, Clinton'ın eyalet valisi olmasından üç gün sonra, Temmuz başında başladı ve sekiz yıl sürdü. Fransız seyyahlar için yazılmış, yazarı bilinmeyen bir rehbere göre, kanal "dünyada eşsiz"di ve "ta Kuzey Kanada ve Pensilvanya'daki göl ve ormanları, bu muhteşem limana bağlayacak"tı.[18] Öte yandan 581 kilometrelik kanalın açılması da tam bir teknik maharetti: 83 alavere havuzu yapmak, Rochester'daki Genesee Irmağı'nı geçmek için bir su kemeri inşa etmek ve Erie Gölü yakınlarındaki dağı delmek gerekiyordu. Kazılması en kolay olan merkez bölge, 1820 itibariyle tamamlandı; 1823 Ekim'inde kanal Rochester'ı Albany'ye bağlamıştı bile; iki yıl sonra ise Erie Gölü'ne ulaşıldı.

Böylelikle ortaya çıkan eser ihtişamlı bir törenle açıldı. 26 Ekim 1825'te *Seneca Chief* adlı gemi Buffalo'dan törenle uğurlandı ve yeni açılan kanalda ilerlemeye başladı. Sevinç gösterileri altında Rochester, Syracuse, Rome, Utica, Schenectady'i ve sonunda Albany'yi geçerek Hudson Irmağı'ndan aşağı indi ve bayraklarla donatılmış bir gemi filosunun ortasında, Manhattan'ın ucuna demirledi. 4 Kasım 1825'te, iki direkli gemiler, mavnalar, kayıklar eşliğindeki *Seneca Chief*, güvertesinde Vali Clinton ile okyanusun sınırına ulaştı. Burada Clinton, *Seneca Chief*'in getirmiş olduğu bir fıçı Büyük Göller suyunu törenle Atlantik'e boşalttı ve "yeni Venedik" benzetmesiyle, New York'un, okyanus ve kıta ile birleşmesini sembolize eden Erie Kanalı'nın açılmış olduğunu ilan etti.

18 [F.D.G.], *Manuel-guide des voyageurs aux États-Unis de L'Amérique du Nord* (Paris, 1818), s. 56.

Erie Kanalı'nın açılışında gemilerin geçit töreni

Ticari ilişkiler ve iletişim açısından oynadığı önemli rol sayesinde New York, artık yeni Amerikan şehir sistemine egemen hale gelmişti. Zamanın gözlemcileri yanılmıyorlardı: 1790-1820 yılları itibariyle, şehir hakkındaki görkemli gelecek kehanetleri ile birlikte umut ve yakınma gösterileri de arttı. Boston, Philadelphia ve Avrupa'daki görüşler bir noktada birleşiyordu. La Rochefoucauld-Liancourt'ya göre "New York kıtadaki bütün şehirlerin arasında konumu itibariyle en çok şey vaat eden şehirdi." İlerleyen yıllarda Philadelphia rakibine yetişmeye çalıştı, ancak geride kalmasının sebebi dönemsel olmaktan çok yapısal olarak görünüyordu. Bir diğer Fransız seyyah, New York'un "uzun süreden beri olduğu gibi daha senelerce Birleşik Devletler'in ticaret başkenti olacağını " ifade ediyordu. Tabii ki bu ifadelere New Yorklular da katılıyordu. DeWitt Clinton, New York'un "dünyanın tahıl ambarı, ticaret ve imalat merkezi, büyük mali operasyonların odağı ve insan emeğini ve zekâsını harekete geçirmek, canlandırmak, geliştirmek ve ödüllendirmek üzere kullanılacak büyük sermayelerin birikme yeri olacağını"[19] söylüyordu.

19 La Rochefoucauld-Liancourt, *Voyage dans les États-Unis d'Amérique*, age., cilt 7, s. 123; [F.D.G.], *Manuel-guide des voyageurs, age.*, s. 54; David Hosack, *Memoir of DeWitt Clinton* (New York, 1829), s. 478 (kitapta kullanılan Fransızca çevirisi, Hélène Trocmé Alice Gérard ve diğ. içinde, *Villes et societes urbaines aux XIXᵉ siècle*, Paris, 1992, s. 69).

İkinci Bölüm

BİR ŞEHRİN DOĞUŞU

New York 1825 sonbaharında bayraklarla donatılmıştı. Erie Kanalı'nın açılışı için gösterişli bir tören düzenlendi. Dönemin gazeteleri ve günce yazarları gemilerin geçit törenini ve *Batterie*'den *Bowery*'ye on binlerce kişinin izlediği "vatandaşlar alayı"nı döne döne anlatıyorlardı. Alayda 7 binden fazla kişi yürümüştü. En önde flamalarıyla loncalar, ustalar, çıraklar ve işçiler yürüyordu: matbaacılar, terziler, fıçıcılar, berberler, şapkacılar, fırıncılar... Onların arkasında tüccarlar ve avukatlar vardı, onları arabacılar, kasaplar, itfaiyeciler, yerel milis birlikleri ve kolluk kuvvetleri izliyordu. Beyazların ve erkeklerin ezici çoğunluğu oluşturduğu kutlamalar tüm New Yorkluları kapsamıyordu ancak kutlamalara katılanlar önlerinden akıp giden gösterişli kalabalığın, şehrin ihtişamını gözler önüne serdiği konusunda hemfikirdi.

Söylentiler

"Şehrin ihtişamı" gibi bir değerlendirme, New York'un Yeni Amsterdam olduğu iki yüzyıl öncesinde gülünç kaçardı. O zamanlar şehrin adı, Amstel kıyılarındaki büyük şehrin ihtişamını çağrıştırmakla yetiniyordu. Hollandalıların Manhattan'ın ucunda demirlemeye karar verdikleri yer, henüz bir köyden, birkaç kulübenin etrafındaki bir kaleden ibaretti.

1626 ile 1628 yıllarından günümüze ulaşan ilk tanıklıklar zaten tamamlanmamış olan Amsterdam Kalesi'nin sıradanlığının altını çiziyor. Üstünkörü çitlerin üzerine oturulmuş topraktan dört burç, sömürge valisinin konutu ile çeşitli mallar, yiyecek maddeleri ve yerleşimin esas amacı olan değerli kürkler satan dükkânları çevreliyordu. Kalenin yakınlarında, Batı Hint Kumpanyası çalışanlarının bulunduğu taştan bir bina, ağaç kabuklarından yapılmış ve saz kamışları ile örtülmüş birkaç ev, bir katı dini amaçlarla kullanılan bir değirmen ve birkaç çiftlik vardı. İlk inşaatlarda Hollandalı mühendis Cryn Fredericks'e verilen emirlere rağmen planlı bir yerleşim hiç önemsenmedi. Dolayısıyla, 1828'de Rahip Jonas

Michaelius'un New York için saf ettiği kehanetvari "ülkenin kalbi" değerlendirmesi çok iyimser kaçıyordu.[1]

Kale içinde bir Hollanda Reform Kilisesi ve bazı zanaatkârlar için daha sağlam evler inşa edilmiş olmakla birlikte, Yeni Hollanda'nın başkenti 1630'lu yıllar boyunca fazla bir değişim göstermedi. Batı Hindistan Kumpanyasının, biraz da mecbur kaldığı için farklı tekellerini dağıtma yoluna gitmesiyle birlikte şehirleşmeye başladı. Mohawklara esir düşüp serbest kaldıktan sonra Yeni Amsterdam'a uğrayan misyoner Cizvit rahibi Isaac Jogues, 1643'te burada bir şehrin inşa edilmeye başlandığını düşünüyordu.[2] Bu "başlangıç," Yeni Hollanda'nın son genel valisi Pieter Stuyvesant (1647-1664), İngiliz halefleri ve de bizzat New Yorklular sayesinde gerçekleşti.

Sömürge başlangıçta, genel vali, ona yardımcılık eden iki kumpanya yetkilisi ve valinin atadığı ve istediğinde görevinden aldığı dokuz kişiden oluşan bir meclis tarafından, keyfi şekilde yönetiliyordu. Yürütme ve yargı erklerini de elinde toplamış olan genel vali sömürgeyi kanunlara dayanmadan, yönetmeliklerle yönetiyordu. Ancak, ekonomik büyüme, toplumsal çeşitlenme ve komünal siyaset modellerine çok bağlı İngiltere ve New England'dan gelenlerin Long Island üzerinde yerleşimler kurması, on beş yıl önce mevcut olmayan bir mahalli idarede 1640'lar boyunca özerklik talebini beraberinde getirdi. Bundan böyle bazı yerleşimler, tahammül edilemez olarak nitelendirdikleri yönetim şekline karşı ayaklanmaya ve kumpanyadan bu konuda değişiklik yapmasını talep etmeye başladılar.

Talepleri 1653'te karşılık buldu. Düşmanlarından birinin "Moskova grandükü" adını taktığı otoriter Stuyvesant, Yeni Amsterdam'da iki *bourgmestre*, beş başkan yardımcısı ve bir şeriften oluşan bir şehir yönetimi tesis etme talimatı aldı. Bunların her biri genel vali tarafından atanıyordu ve onun tarafından görevinden alınabilirdi; otoritesinden bir şey kaybetmek istemeyen genel vali, bu uygulamayla, şehir yönetiminde yer alan bu karşı gücü, her ne kadar belirsiz ve kırılgan da olsa, hesaba katmak durumundaydı.

1 Isaac N. Phelps Stokes, *The Iconography of Manhattan Island* (New York, 1922), cilt 4, s. 72.
2 Frangois Roustang, derl., *Jésuites de la Nouvelle-France* (Paris, 1961), s. 262; Stokes, *Iconography, age.*, cilt 4, s. 97.

İngilizlerin fethinin ardından, 1665'te Vali Nicolls tarafından çıkartılan kanun belediye yönetiminin varlığını teyit ediyordu. Yeni "New York şehri tüzel kişiliğinin" –yani "belediye başkanı, yardımcıları ve vatandaşların"– şekli ve görevi, izleyen valilerin çıkardıkları kendi adlarını taşıyan kanunlarla netleşti: *Dongan* (1686), *Cornbury* (1708) ve *Montgomerie* (1731). Birinci sömürge döneminin sonuna kadar, 1689-1691 yılları arasında yaşanan ayaklanmalar dönemi hariç, New York belediye başkanı her yıl sömürge valisi tarafından belirlendi. *Dongan Yasası* ile New York altı bölgeye ayrıldı (bunlara güney, kuzey, doğu, batı, rıhtım ve sur ötesi *ward*ları [bölgeleri] deniyordu) ve her bölgedeki seçmenler (burjuvalar ya da özgür insanlar) her sene, kendilerini belediye meclisinde temsil edecek olan başkan yardımcısı ve onun asistanını seçiyorlardı. *1731 Yasası* ile Vali Montgomerie'nin adı verilen yedinci bir bölge oluşturuldu.

Belediye kurumunun gelişmesi şehrin görüntüsüne de yansımıştı. Yeni Amsterdam'ın en eski meyhanesi 1653'te belediye binasına dönüştürüldü. Yarım yüzyıl sonra, 1699-1704 yılları arasında, o dönemde hızla gelişmekte olan bir mahallenin tam ortasına, Wall Street'e, İngiliz tarzı yeni bir belediye binası inşa edildi. 1691'de, sömürgenin on iki bölgesinden seçilen vilayet meclisi de burada toplanıyordu. Valinin evi ise, Manhattan'ın ucunda, garnizonun ortasında, birinci sömürge döneminde sırasıyla Kral James ve William, Kraliçe Anne ve Kral George'un adları verilen kale içindeydi.

Valinin vesayeti altında, New York belediye başkan ve yardımcıları –ve 18. yüzyılda vilayet meclisinin üyeleri– şehirdeki polis güçlerini kontrol ediyor ve ekonomik hayatı düzenliyorlardı. Stuyvesant'ın girişimiyle Yeni Amsterdam, olası saldırılara karşı, Hudson Adası'nı East River tarafından çevreleyen ve Wall Street'e adını veren bir duvarla korunmaktaydı. Stuyvesant ayrıca, 1647'de "köstebek yuvası" olarak nitelediği Amsterdam Kalesi'ni de tamir ettirdi. Şehir yönetimi, yangınlarla başa çıkabilmek için, 1640'lı yılların sonunda, önceleri şehir sakinleri ardından da maaşlı bekçilerin beklediği bir gözetleme yeri inşa ettirdi. 1730'da bu önlem yeterli görülmeyerek şehre yangın pompaları alındı ve vilayet meclisi tarafından gönüllü otuz kişiden bir itfaiye birliği oluşturuldu. 1640'lı yıllarda insanları

ve malları korumak için bir de milis kuruldu. Yüzyılın sonunda sokaklar geceleri aydınlatılmaya başlandı.

Belediye yardımcıları şehirde ekmeğin fiyatını belirliyor ve pazarın işleyişini düzenliyorlardı. Aynı şekilde, başıboş dolaşan domuzların ve diğer hayvanların önünü almaya –*Independent Reflector* gazetesinin köpekleri "çevreye zararlı" olarak nitelendiren çileden çıkmış bir muhabirine göre 1750'lerde Manhattan'da neredeyse bin köpek mevcuttu[3]– deri tabaklama ve hayvan kesimi gibi işlerin çevreye verdiği zararı azaltmaya ya da 1675'ten sonra olduğu gibi çöplerin haftalık olarak toplanmasını sağlamaya çalışıyorlardı.

1640'lı yıllardan itibaren şehrin görüntüsü de değişti. Bu tarihten itibaren Yeni Amsterdam bir Hollanda şehrini andırmaya başladı. 1654'te kazılan ve üzerine üç ahşap köprü inşa edilen kanal ile Yeni Amsterdam sakinlerinin inşa ettirdiği dar ve yüksek, cepheleri merdiven şeklindeki tuğlalardan oluşan ve kırmızı ve siyah kiremitli evler Amsterdam'ı hatırlatıyordu. 1660'ta, sömürgenin haritacısı Jacques Cortelyou tarafından hazırlanan plan çeyrek yüzyıl içinde yaşanan dönüşümün büyüklüğünü ortaya çıkartır (kitap kapağının iç kısmında yer alan plan). İngilizlerin fethinden birkaç yıl sonra, 1970'te New York, John Ogilby'nin deyişiyle "çok güzel sokakları ve evleriyle, sıkışık ve oval bir şehirdir; yaklaşık 400 evden oluşan geri kalan kısmı büyük ölçüde ve bölge açısından dikkat çekici şekilde, Hollanda tarzında inşa edilmiştir."[4] Thomas Pownwall'a göre, 18. yüzyılın ortasında hâlâ "bir Hollanda şehrinin genel görünüşü"ne[5] sahiptir. Ancak çok büyümüştür. Nüfusu, 1664'te 1500 civarında iken 1700'de 5.000, 1720'de 7.200, 1740'larda 11.000 ve 1750'lerde 13.000 civarına ulaşır. Yüzyıldan az bir zamanda New Yorkluların sayısının sekiz katına çıkması, yerleşim mekânının genişlemesini ve eski mahallelerde nüfusun yoğunlaşmasını da beraberinde getirir. 1676'da kanal dolmuştur ve 1689'da Hollanda şehrinin surları yıkılmıştır.

En çok göze çarpan şey ise, 17. yüzyıl sonundan itibaren şehri ziyaret edenlerin dikkat çektikleri "İngiliz tarzı"nın ortaya çıkışıdır. Bostonlu

3 *Carl Bridenbaugh, Cities in Revolt: Urban Life in America, 1743-1776 (New York, 1955), s. 32.*

4 Stokes, *Iconography, age.*, cilt 1, s. 165.

5 Bayrd Still, *Mirror for Gotham. New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 16.

bir doktor olan Benjamin Bullivant, 1697'de, "tam İngiliz tarzı, iyi yontulmuş taş ve tuğlalardan yapılma" yepyeni İngiliz kilisesi Tirinity'ye hayran kalmıştı; en zengin tüccarlar kendilerine, Hollanda şehrinin kuzeyindeki East River boyunca uzanan yeni mahallelerde "İngiliz tarzı" güzel evler yaptırıyordu. Bostonlu bir ziyaretçi ve karma mimari konusunda daha hassas olan Sarah Kemble Knight, 1704 Aralık ayında, tuğla binaların "çok gösterişli ve yüksek" olmalarına karşılık aslında "Boston'dakilere benzemediğine," zira "bazı evlerin, farklı renklerde ve dama şeklinde döşenmiş ve verniklenmiş tuğlaları nedeniyle güzel bir görüntüye sahip olduklarına" [6] dikkat çeker.

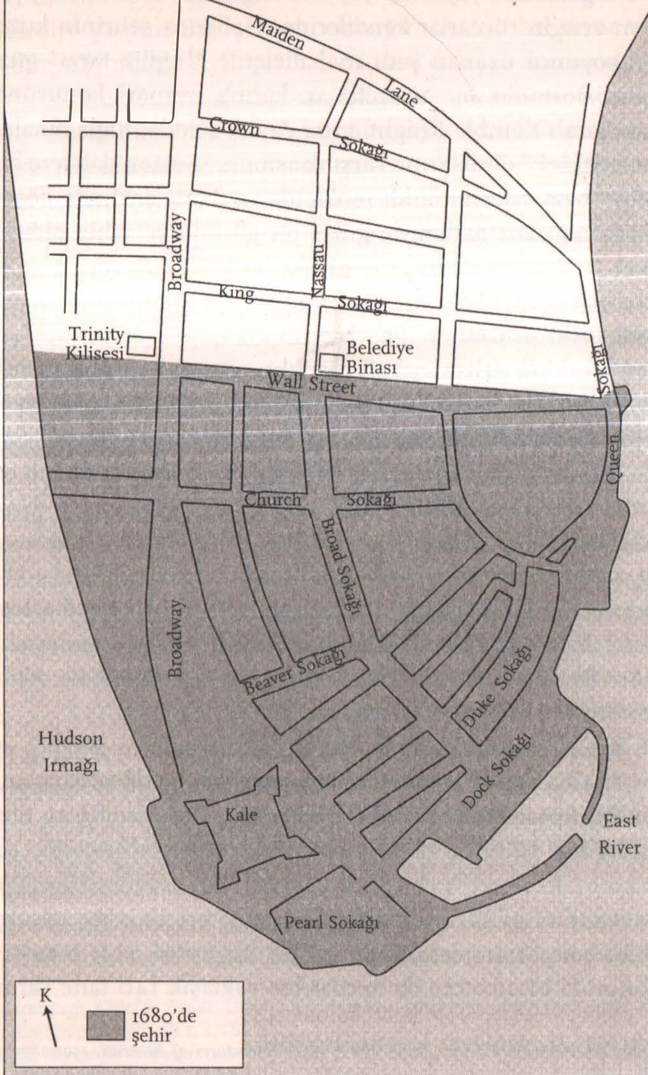
Daha yükseklere doğru

New York'un gelişmesi, 18. yüzyılın ortasından itibaren hız kazandı. Altmış yılda nüfusu neredeyse ona katlandı: 1760'ta 13 bin iken 1770'te 22 bin oldu, 1790'da 33 bin, 1800'de 60 bin, 1810'da 90 bin ve 1820'de 123 bine ulaştı. Böylece 19. yüzyılın başında New York, Amerika'nın en büyük şehri ve limanı haline geldi.

Eskiden sahip olduğu üç eksenin –Broadway, Chatham Sokağı ve Bowery– ötesinde New York, East River boyunca yayıldı. 1800'lerin başında şehre, Grand Sokağı ve Corlear's Hook ve 19. yüzyılın başında da batıda Canal Sokağı katıldı. 1810'larda, belediye binası, Greenwich Sokağı, Broadway ve Bowery arasında kalan alanın parsellenmesi ile etkileyici bir çıkış yaptı. Böylece şehir kuzey atıda 14. Sokağa dayandı.

Bu kârlı bir genişlemeydi. Bu on yıllar boyunca araziler spekülasyon konusu haline geldi. Yerleşim bölgesinin kuzeyindeki alanlar, bunları Hindistan Kumpanyası ve yerel destekçilerini ödüllendirme derdindeki İngiliz valilerden edinmiş olan büyük mülk sahiplerine aitti. 1686'daki *Dongan Yasası*ndan beri, kalan ve kullanılmayan araziler New York şehir yönetimine aitti. Büyük mülk sahipleri arazileri üzerine, alçakgönüllülükle "çiftlik" olarak nitelendirilen, güzel kır evleri inşa etmişti. 1760'lı yılların sonunda Manhattan'da bunlardan yaklaşık 140 tane vardı. Sosyal

6 Myra Jehlen ve Michael Warner, derl., *The English Literatures of America, 1500-1800* (New York, 1997), s. 426.

18. yüzyıl başında New York
Maiden
Lane
Crown
Sokağı
Broadway
Nassau
King
Sokağı
Trinity
Kilisesi
Belediye
Binası
Wall Street
Sokağı
Queen
Church
Sokağı
Broad Sokağı
Broadway
Beaver Sokağı
Duke Sokağı
Dock Sokağı
Hudson
Irmağı
Kale
East
River
Pearl Sokağı
K
1680'de
şehir

konumun ve New Yorklu seçkinlerin elde ettikleri kârların en gözde göstergelerinden olan bu mülkler Rochefoucauld'un hayranlığını uyandırmıştı: Fransız aristokratı 1795'te, "New York'un zengin sakinlerine ait kır evleri adayı kaplıyor, şehre yaklaştıkça bunlar artarak güzelleşiyorlar" diye yazıyordu; o dönemde senatör olan kısa süre sonra da Birleşik Devletler başkan yardımcısı olacak olan "Albay Burr'un sevimli kır evi" onu özel olarak etkilemişti.[7] Amiral Peter Warren'in mülkü Greenwich, Olivier De Lancey'in Bloomingdale'i ve diğerleri, Hudson ya da Boston'u izleyen yolun iki yanını süslüyordu.

Bu büyük mülk sahipleri, arazilerini, kiralamak üzere hisselere bölerek değerlendirme işine girişmişti. 1750'li yıllardan itibaren, Trinity Kilisesi konseyi, Kraliçe Anne'ın ve belediye yönetiminin cömertliğine borçlu oldukları arazileri satışa çıkarmıştı. Yüzlerce parsel uzun süreli kontratlarla kiraya veriliyordu: kiracıların arazi üzerinde inşaat yapma hakkı vardı; inşa ettikleri ve kiraya verme hakları bulunan bu yapıların sahibi oluyorlardı. Böylece Manhattan'da üç katmanlı bir sistem ortaya çıkmıştı: arazi sahibi, kendisi de kiracı olan binanın sahibi ve binanın kiracıları. Arazi ve emlak spekülasyonları, giderek daha fazla sayıda New Yorklunun mülk sahibi olma ihtimalini azaltıyordu. 1790 ve 1814 yılları arasında, seçmenler arasında kiracıların oranı yarıdan dörtte üçe yükselmişti.

İngiliz işgali boyunca ve devrim sırasında New York'ta iki büyük yangın meydana geldi. General Howe yönetimindeki birliklerin şehre girmesinden altı gün sonra, 21 Eylül 1776'da gerçekleşen ilk yangında, şehrin üçte birine tekabül eden yaklaşık 500 ev kül oldu. 1778 Ağustos'unda gerçekleşen ikinci yangın East River yakınlarındaki bir mahallede çıktı ve altmışa yakın binanın yok olmasına neden oldu.

Barışın sağlanmasının ardından şehrin yeniden inşasına başlandı. Yüzyılın sonunda şehrin görüntüsü hayret vericiydi. 1794'te gemiden henüz inmiş olan bir İskoç göçmen "dükkânların hepsi ahşaptan yapıldığından New York, körfezden çok sıradan görünüyor"[8] diyordu. Görmüş

7 La Rochefoucauld-Liancourt [Frangois-Alexandre-Frédéric de La Rochefoucauld, Liancourt Dükü], *Voyage dans les États-Unis d'Amérique* (Paris, 1799), cilt 3, s. 249, 261.
8 Elisabeth Blackmar, *Manhattan for Rent, 1780-1850* (Ithaca, 1989), s. 45.

New York yangını, Eylül 1776

geçirmiş bir gözlemci olan La Rochefoucauld-Liancourt daha övücü bir betimleme yapıyordu: "Eski şehir nizami bir plana göre kurulmamıştı; dolayısıyla, yangının yeniden inşa edilmek zorunda bıraktığı mahallenin hemen yanındakinde, sokaklar küçük ve eğri, kaldırımlar dar ve üstelik her sokakta kaldırım yok, olanlarda da mahzenlerin kapıları ve evlerin önündeki basamaklar büyük kısmını kapladığından, yürüyenlerin geçişini güçleştirecek şekilde daha da daralmışlar. Bu dar sokaklarda birkaç hoş tuğla eve rastlamak mümkün, ancak evlerin çoğunluğu ahşaptan yapılmış, çirkin ve tamamı ya da büyük çoğunluğu küçük, basık ve çoğu hâlâ Hollanda zevkinin izlerini taşıyor. Kuzeydeki nehrin yakınına ve akışına paralel olarak inşa edilmiş olan yeni kısım ise kesinlikle çok daha güzel: sokaklar genelde düz, geniş ve birbirlerine dik ve evler de burada çok daha iyi inşa edilmiş. Broadway kadar güzel bir sokak belki de dünyanın başka hiçbir yerinde yoktur; bir mil uzunluğunda hatta belki daha da uzun: genişliği yüz adımdan fazla ve her yerinde aynı. Buradaki evlerin çoğunluğu tuğladan ve çoğu aşırı derecede güzel; konumu, North River'ın

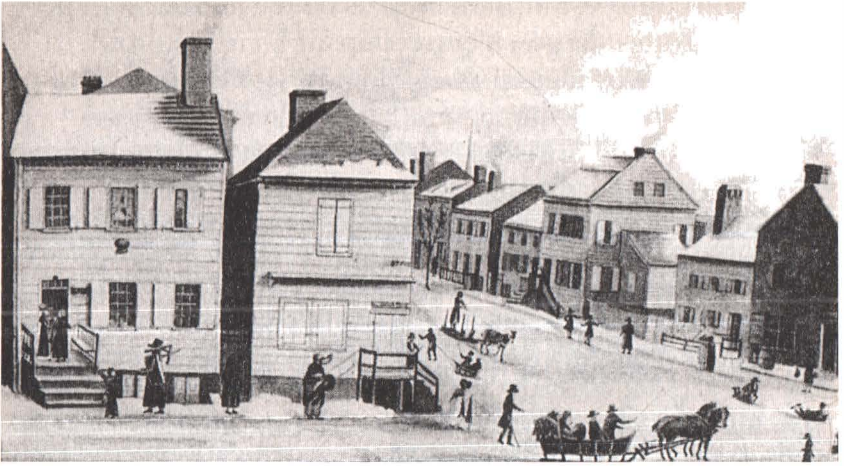
yakınında olması ve ölçülerinin hoşluğu, burayı şehrin en zengin sakinlerinin gözde mekânı yapıyor."[9]

Savaş ve New York'un askeri misyonu, yeni bir güvenlik sistemi inşasını beraberinde getirdi. 1776'da İngilizlerin New York'u kolaylıkla ele geçirmesi, eski korunma sisteminin sınırlarını ortaya koymuştu. Manhattan'ın ucunda Amsterdam Kalesi'nin yerine konulmuş olan George Kalesi 1789'da hiç tereddütsüz kaldırıldı. Yerine, New York'un yeni devletin geçici başkenti olduğu bu yıllarda, Birleşik Devletler başkanını ağırlamak üzere bir hükümet binası dikildi. 1790'da federal iktidarın Philadelphia'ya devredilmesinin ardından burası, 1796'da Albany'ye taşınana kadar, New York Eyaleti'nin hükümet merkezi oldu. Adanın ucu gezi yerine dönüştürüldü; "Battery adı verilen bu yer" çok popüler oldu; alan o kadar hoş ve "diğer tüm gezi yerleri ile karşılaştırılamayacak kadar güzel"di ki, burjuvazi gündüzleri burada arzı endam ediyordu; geceleri ise burası fahişelerin ve müşterilerinin mekânıydı.[10] İngilizler ve Amerikalılar arasında 1812-1815 savaşı ile tırmanan gerginlik, Manhattan üzerinde yeni bir kalenin kurulmasını getirdi: ahşap bir köprü ile bağlandığı adadan birkaç kulaç uzaktaki West Battery ve körfezdeki adacıklar üzerine inşa edilen Wood, William ve Gibson Kaleleri.

Büyümekte olan New York, altyapısını da güçlendirmek durumundaydı. 1750'de yeni rıhtımlar inşa edildi, şehrin aydınlatılması iyileştirildi ve yeni bir hapishane yapıldı. Bağımsızlıktan önce gündeme gelmiş olan su taşıma sistemi, yüzyılın sonunda, 1799'da kurulmuş olan Manhattan Şirketi tarafından yapıldı. Esas olarak bolca bina dikiliyor, yangında hasar görmüş binalar onarılıyor ve yeni yollar açılıyordu. 18. yüzyılda New York'ta elli kadar sokak vardı, devrimin başında bu sayı yüzün üzerine çıktı, 1800'de yaklaşık yüz elli ve 1820'de iki yüz civarında oldu.

Eskiden olduğu gibi bu binaların bir bölümü işyeri ve konut olarak kullanılıyordu. Dükkân ya da atölye, depo ya da konut olsun, bunlar bir ya da en çok iki katlıydı; sokağa bakan cepheleri çoğunlukla tuğladan, diğerleri ise ahşaptandı. Tamamen tuğla bir yapı, ancak zengin New Yorklulara

9 La Rochefoucauld-Liancourt, *Voyage dans les États-Unis d'Amérique*, *age.*, cilt 7, s. 131-132.
10 La Rochefoucauld-Liancourt, *Voyage dans les États-Unis d'Amérique*, *age.*, cilt 7, s. 133.

1809 kışında New York'ta bir sokak

özgüydü. Önceki yüzyılın tahta kiremitlerine karşılık, çatıları genelde kiremit hatta arduaz kaplıydı.

1780 itibariyle aşağı Manhattan, dükkân ve büroların yoğunlukta olduğu işyeri sokakları ve konutların bulunduğu sokaklar olarak bölünmeye başladı. George Kalesi'nin yıkılmasının ardından Bowling Green gözde mekân haline geldi. New Yorklu zenginler, özel bir çevre teşkil etmeye başlayan, buradaki modern aile evlerine yerleştiler. İngiliz John Lambert 1808 tarihli gezi notlarında "Battery yakınındaki ve Broadway'in bir kısmındaki neredeyse tüm evler müstakildi ve New York'un başlıca tüccar ve eşrafına aitti"[11] diye yazıyordu.

Daha alt tabakadan New Yorklular, en iyi durumda Trinity Kilisesi arazilerinde kurulmuş evlerde oturuyorlardı, geri kalanlar bir pansiyonda ya da gelirini artırmak isteyen bir kişinin yanında bir oda ya da yatak kiralıyorlardı.

1811'de belediye New York için tutarlı bir gelişme planı ortaya koydu. Belediye otuz yıldır, şehrin kuzeyinde, Manhattan'daki arazileri ölçme

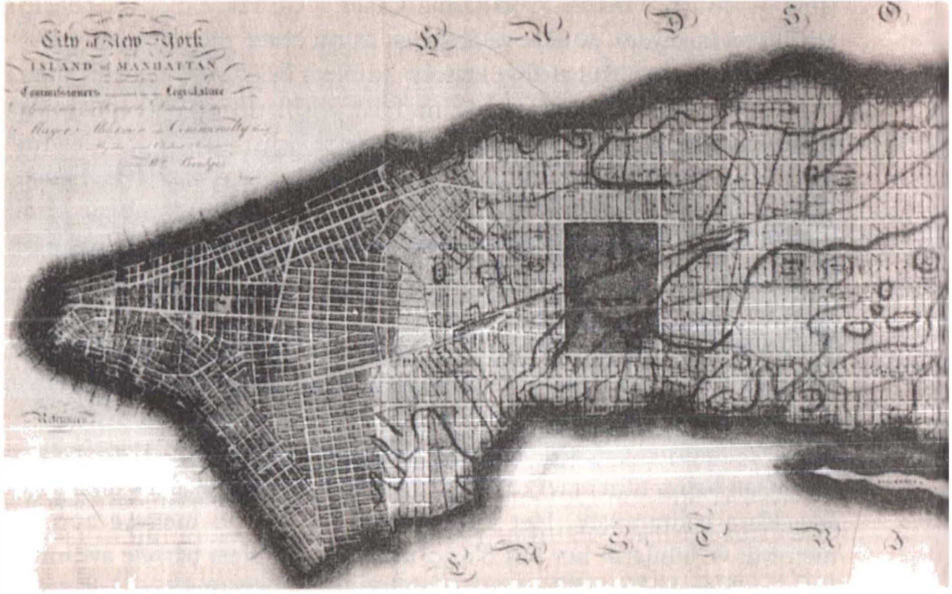
11 Still, *Mirror, age.*, s. 70.

işine girişmişti: 1785 ve 1796 tarihli Casimir Goerck haritaları, belediye arazilerini kuzeyden güneye ve doğudan batıya kesen dik sokaklar öngörüyordu. Ancak 1806'da belediye konseyi, yalnızca belediyeye ait değil, bütün Manhattan adası topraklarını ölçmeyi hedefledi. İltimas ithamlarından kaçınmak için, New York Eyaleti Temsilciler Meclisi bu işle görevlendirildi. 1 Nisan 1807'de çıkarılan yasa, üç komisyon üyesi, Vali Moris, Simeon DeWitt ve John Rutherford'a, "sokak, yol ve kamu alanlarını planlama yetkisi" tanıdı. İzleyen yıllar boyunca üç komisyon üyesi ve sekreterleri, geometrici ve haritacı John Randel, dikdörtgen bir planda karar kılarak, 1811'de bunu şehre kabul ettirdiler.

"Komisyonerler" planı diye nitelenen bu plan, yalnızca o dönemde iskân edilmekte olan iki kilometreyi değil, güneyden kuzeye Manhattan'ın tüm on beş kilometresini kapsıyordu. Eski şehre dokunulmamıştı ancak, kuzeyde Hudson Sokağı'ndan doğuya, 8. Cadde'den merkeze ve 14. Sokak'tan batıya tüm arazi 12 dikey cadde ve 152 yatay sokak ile dikdörtgen adacıklara bölünmüştü. Her bir adacık ya da *blok* 70 metreye 200-300 metreydi ve bunların her biri 8'e 30 metre, 50-70 arası parsele ayrılmıştı. Komisyon üyeleri belediyeye ait bir su deposu, bir pazaryeri ve birkaç meydan da öngörmüştü ama bunların arasında hiç yeşil alan yoktu.

1811 planı New York tarihinde bir dönüm noktasıydı. Manhattan "granit kayasına," "enine" ve "boyuna" "çizikler atıyor" ve sokakların numaralandırılmasını kolaylaştırıyordu. Le Corbusier 1930'da şöyle anlatıyordu: "Ortadaki 5. Cadde, bu devasa yüzeyin belkemiğini oluşturuyor. Onun bir yanı "doğu," diğer yanı "batı." 1. Cadde güneyde okyanus kıyısından başlıyor, sonuncu, kuzeyde kara tarafında bitiyor. Böylelikle her şey düzenli."[12] Aslında dayattığı gelişim şeması, şehirde 18. yüzyıldan beri gerçekleşen değişiklikleri ve komisyon üyelerinin önünü açtığı spekülasyon hırsını gösteriyordu. Haritacı John Randel'in deyişiyle, planın esas özelliği Manhattan üzerindeki gayrimenkullerin "alım, satımını ve bundan kâr edilmesini kolaylaştırmasıydı." Plan, yolların gelişimi bakımından geçmişten ayrılıyordu: o zamana kadar yeni yolların açılması emlak projelerine göre yapılırken şimdi yeni harita gelecekteki işlemleri düzenliyordu. Manhattan'ın

12 Le Corbusier, *Quand les cathédrales étaient blanches* (1937, Paris, 1965), s. 57.

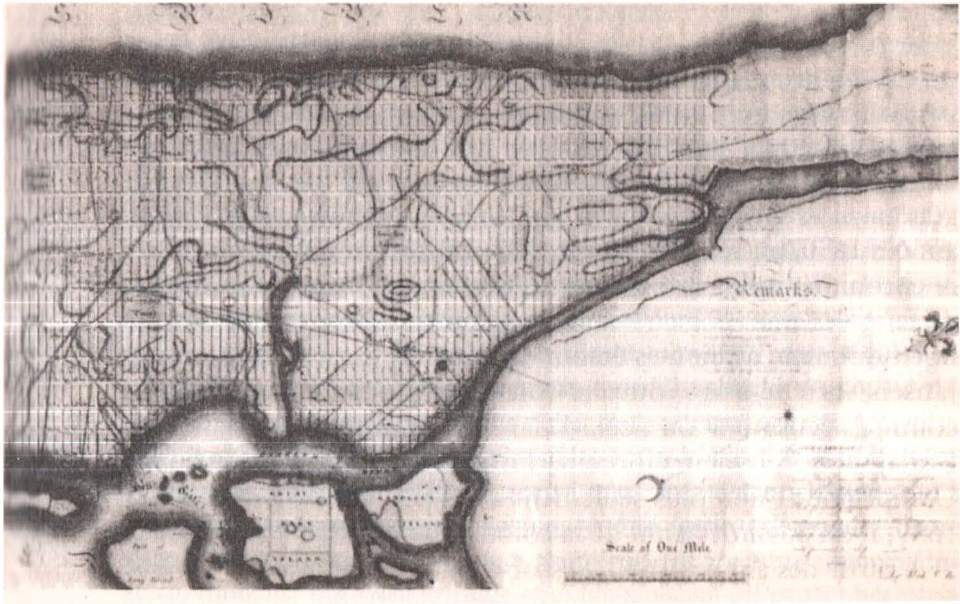

"Komisyon üyelerinin" planı (1811)

üzerine çizilen çizgiler, bahsedilen kolaylık ile şehrin emlak politikasının adil tarafsızlığını cisimleştiriyordu: eşitlikçi cumhuriyetçilik ile spekülatif liberalizmin birbirini çelen ilkelerini uzlaştırma iddiasındaydılar.

Şehrin potası

1811 planı, New York'un iki yüzyıldan az bir süre içinde geçirdiği sosyal dönüşümlere de bir şekilde tanıklık ediyordu. 1640'lı yıllara kadar, Yeni Amsterdam'ın gelişimi, burada gerçek bir sosyal yapının temellenmesi açısından fazlasıyla belirsizdi. Yeni Hollanda sömürgesinin birbirini izleyen valilerinin –Cornelius Jacobsen May/1624-25, Willem Verhulst/1625-26, Peter Minuit/1626-1631, Bastiaen Jansen Kieft/1638-1645– yanı sıra seçkinler, sınırlı sayıda yerleşimciden oluşuyordu: valinin adli danışmanı, resmi işleri kaydetmekle görevli sömürge sekreteri, valinin kendisine

yardımcı olarak atayabileceği danışmanlar, ve de Hollanda reform kilisenin rahibi. Bazı memurlar sömürge yaşantısına damga vuracak güçlü kişiliklere sahipti. Örneğin, Johannes La Montagne adlı, Montagnie Beyi, Birleşik Eyaletler'e göç etmiş, burada Leyde Üniversitesinde doktor olmuş, 1624'te Yeni Hollanda'ya gelmiş ve 1637'de Yeni Amsterdam'a yerleşmiş, Protestan bir Fransız olan Doktor Jean Mousier ya da 1628'den itibaren Hollanda Reform Kilisesine sırasıyla rahiplik yapan Jonas Michaelius ve Everardus Bogardus.

Yeni Amsterdam o zamanlar yalnızca bir köydü. 1630'da sayıları 300, on beş yıl sonra ise 500'e ulaşan sakinleri, kumpanyanın elemanları, zanaatkârlar, çiftçi ya da denizcilerdi ve bir sınır sömürgesinde yaşayış başta olmak üzere bu insanların pek çok ortak özelliği vardı. 1628'de Rahip Michaelius, pek de hoşgörülü olmayan bir biçimde onları "çoğunlukla kaba

ve aşırıya kaçan kişiler"[13] olarak nitelemişti. Yeni Amsterdam'da, suçlular kadar normal insanların da bolca dava edildiği doğruydu. Davaların sebebi genelde ödenmeyen bir borç, kötü bir söz ya da saldırgan bir davranıştı. Bazıları mahkemenin, yani her perşembe davalara bakmak için toplanan vali ve konseyinin müdavimiydi. 1630'ların sonunda, yerel mahkemenin masraflarını "Türk" lakaplı Anthony Jansen adlı bir kişi ödemişti. Müslüman bir kadından ve Fas'ın Salé Limanı'na yerleşmeden evvel sultanın donanmasında amirallik yapmış Hollandalı bir korsandan olma ve Yeni Amsterdam'a kısa bir süre önce yerleşmiş olan Jansen, pek çok davada ya davacı ya da davalı idi. Bu öfkeli davacı, şahısların ötesine geçip kumpanya ile de uğraşmaya başlayınca anında sürgün edildi.

1640'lı yıllardan itibaren ekonomik gelişmeye sosyal tabakalaşma eşlik etti ve bu ayrışma 1644'teki fethin ardından giderek daha belirdin hale geldi. New York uzun bir süre, sakinlerinin birbirlerini simaen tanıdıkları ve dar sokaklarında sık sık karşı karşıya geldikleri küçük bir şehir olarak kaldı. Ancak mekân olarak birbirine yakın olmak toplumsal olarak da yakınlık anlamına gelmiyordu. New York toplumu o zamanki yaygın deyişle *better sort* (üst sınıf), *middling sort* (orta sınıf) ve *lower sort* (alt sınıf) olarak dikeyine bölünmüştü; bu fiilen kabul edilen bir hiyerarşi olmakla birlikte, seçkinlerin bekledikleri saygıyı her zaman yansıtmıyordu.

En altta ise köleler vardı. Yeni Hollanda 1620'lerin sonundan itibaren köleci bir sömürgeydi ve New York Eyaleti 18. yüzyılda Antiller ve güney dışında en fazla köleye sahip İngiliz sömürgesiydi. İlk siyahi köleler Yeni Amsterdam'a 1626'dan itibaren geldiler. Sonraki on yıl boyunca, 1642'de limana demirlemiş olan Fransız korsan gemisi *La Garce* gibi gemiler ara sıra uğramakla birlikte, kumpanyanın kölecilik konusunda belirli bir politikası olmadığı için köle sayıları azdı. Kölelerin çoğu yol yapımında ya da surların inşasında işçi olarak ya da kumpanya için tarım işçileri olarak çalışıyordu. 1639'da Jacob Stoffelsen "Kumpanyaya ait siyahi kölelerin ustabaşı olarak kumpanya adına çalıştığını, bu kölelerin 1635'te tamamlanan Amsterdam kalesinin inşaatında ve Büyük Ev ve gözetleme karakolunun

13 Morton Wagman, "Liberty in New Amsterdam: A Sailor's Life in Early New York," *New York History*, 64, 2, 1983, s. 102.

inşaatı ve ısınması için ağaç kesmekte çalıştıklarını, çitler inşa ettiklerini, toprağı düzlediklerini, kireç yaktıklarını, hasat zamanında ürünü kaldırdıklarını ve diğer pek çok işin köleler yardımıyla yapıldığını"[14] anlatıyordu. Bu erkek ve kadınlar, şehrin kuzeyinde, şimdiki belediyeye yakın bir yerde, "köle mahallesi"nde yaşıyorlardı. Diğer bazıları 1640'lı yıllardan itibaren şahıslara aittiler ya da çalıştıkları çiftliklerle birlikte, kumpanya tarafından, şahıslara kiralanıyorlardı.

1654'te Brezilya'nın kaybedilmesi, kumpanyayı köle ticareti konusundaki politikasını değiştirmeye itti; köle ticareti kumpanyanın bitmek tükenmek bilmeyen mali sorunlarına kısmi bir çözüm oldu. Stuyvesant'ın Yeni Hollanda ile birlikte idaresini üstlendiği Curaçao, önemli bir köle deposu haline geldi ve doğrudan Afrika ile ticaret yapmayan Yeni Hollanda, Curaçao ve şeker adaları ile ilişkileri sayesinde bir köle pazarına dönüştü. 1654-1664 yılları arasında, kumpanyaya ya da özel armatörlere ait pek çok köle gemisi yüklerini –yani insanları– Yeni Amsterdam'a boşaltıyordu; genelde güneydoğu Afrika ve Madagaskar'dan gelen bu insanlar Batavi sömürgelerine ya da denk düşerse komşu İngiliz sömürgelerine yollanıyordu. 11 Nisan 1661 tarihli kumpanya yönergesi, Stuyvesant'a "daha önce tebliğ edildiği üzere, kölelerin Yeni Hollanda'da muhafaza edilmesine ve artık ne İngilizlere ne de diğer komşulara gönderilmemesine"[15] karar verildiğini bildiriyordu. Bundan sonra yüksek sayılarda köle getirtildi. 1665'te *Witte Paert* limana 300 köle indirdi ki bu, şehir nüfusunun yüzde 20'sine tekabül ediyordu. Yeni Amsterdam'ın yenilmesinden iki hafta önce, 15 Ağustos 1664'te *Gédéon* gemisi, yüklenen 300 köleden 290'ını sağ olarak limana getirdi.

Ticaretin gelişmesiyle köle sahibi olmak şehirde sıradan hale geldi. Köle sahipleri arasında kasap, meyhane sahipleri, denizciler ve hatta bir tornacı vardı ve arz edilen kölelerin sayısı arttıkça bunlar da çoğalıyordu. Halka açık satışlarda, kunduz kürkleri –ya da kürke denk düşen yiyecek maddeleri– kölelerle değiş tokuş ediliyordu ve Augustine Heermanslar,

14 Joyce D. Goodfriend, "Burghers and Blacks: The Evolution of a Slave Society at New Amsterdam," *New York History*, 59, 2, 1978, s. 129-130.
15 Goodfriend, "Burghers and Blacks," *age.*, s. 137.

Cornelis Steenwyckler ve kısa bir süre sonra Frederick Philipseler ve diğer köle tüccarları bundan çok kârlı çıktılar.

1672'de tekel olarak kurulan Royal African Company (Afrika Kraliyet Kumpanyası) güvencesi altında, toplum içindeki köle işgücünün oranı daha da arttı. 1665'te New York'ta 120 köle mevcutken 1712'de bu sayı 960'a çıktı. 1710-1730 yılları arasında her beş New Yorkludan biri köleydi ve bu köleler rıhtımda ya da liman depolarında hamal, şehirdeki tüccarların evlerinde hizmetçi ya da Staten Island, Long Island ve Westchester'daki çiftliklerde tarım işçisi olarak kullanılıyordu. Son zamanlarda çoğunlukla Batı Afrika'dan, bir süre konakladıkları Antiller üzerinden şehre gelen kölelerin yoğunluğu New York'u Boston ya da Philadelphia'dan ayırarak Carolina'daki Charleston'a ya da Jamaika'daki Kingston'a yakınlaştırdı.

1730 itibariyle, ekonomik sıkıntılar, zanaatkârların kölelerin yarattığı rekabete karşı düşmanlık beslemesi, olası isyanlardan duyulan korku ve Avrupa'dan özgür insanların yoğun şekilde buraya göç etmeleri, erkek kölelerin işgücüne duyulan ihtiyacı azalttı. New York nüfusu içinde kölelerin oranı 1730'da yüzde 20 iken 1790'da yüzde 7,4'e düştü. Bunların çoğunluğu eskiden olduğu gibi erkeklerden değil daha çok kadın ve çocuklardan oluşuyordu.

Bu kölelerden bazıları, özellikle hizmetçiler ve zanaat işiyle uğraşanlar, genelde iki ya da üç kölesi olan sahiplerinin evlerinde çalışıyor ve yaşıyorlardı. Erkekler ve kadınların ne bir arada yaşamalarına ne de aile kurmalarına izin veriliyordu, yine de birbirlerini ziyaret etmeyi başarıyorlar ve sosyal bir ilişkiler ağı kurmaya çabalıyorlardı. Kölelerin nüfus içinde sahip oldukları ağırlıktan dolayı bir ayaklanmanın gerçekleşmesinden korkan yöneticiler 1677 ile 1730 yılları arasında otoritelerini güçlendirmek adına pek çok kanun çıkardılar ve hukuki kararlar aldılar.

Bütün açısından bakıldığında alınan önlemler etkili oluyordu, zira köleler nadiren ayaklanıyordu. 1712'de küçük bir grup, ayaklanmaya kalkışarak bazı binaları ateşe verdi, sekiz beyazı öldürdü ve daha birçoğunu da ağır yaraladı. Ayaklanma hemen bastırılarak, 19 kölenin idam edilmesi ve baskıcı önlemlerin artırılması ile sonuçlandı. 1741'de gerçekleşen ikinci bir olay gizemini korudu: onlarca siyahi köle, komplo kurmakla ve Manhattan'daki pek çok yangının faili olmakla suçlanıyordu. Elde delil

olmamasına rağmen, büyük yankı uyandıran bir davanın ardından, otuz köle ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi ve onlara yardımcı olmakla suçlanan dört beyaz ve yetmiş iki köle sömürgeden sınır dışı edildi.

Bağımsızlık Savaşı boyunca köleler, özgürlük vaatlerine karşılık olarak iki cephede de savaştı. New York Eyaleti gerçekten de, 1781'de, kendi bünyesinde hizmet eden tüm köleleri özgür bıraktı. Bağımsızlık sonrasında, köleliğin kaldırılması için mücadele eden bir hareket başladı ancak kölelerin kurtuluşu yavaş ilerliyordu. New York Manumission Topluluğu etrafında örgütlenen kölelik karşıtları, New York Eyaleti içinde köle ticaretinin yasaklanmasını ve eyalet dışından gelen kölelere dokuz ay oturma izni verilmesini sağladılarsa da, Aaron Burr tarafından yapılan derhal özgürlük çağrısı geri çevrildi. 1799'da, yeni çıkartılan bir yasa kölelerin süreç içinde özgür bırakılmasını öngörüyordu: çocuklar hemen, kadınlar 25 yaşında, 4 Temmuz 1799'dan önce doğan erkekler ise 28 yaşında özgür bırakılacaktı. 1817'de çıkarılan bir başka yasa, 1799 ile 1827 arasında doğmuş ve 1799 yasasından yararlanmakta olanlar hariç, diğer tüm kölelerin 4 Temmuz 1827 tarihinden itibaren özgür olacaklarını öngörüyordu.

Buna mukabil, bir Özgür Siyahlar Topluluğu ortaya çıktı. Bunlar, 1790'da sayıları 3.470 olan New Yorklu Siyahların üçte biriydi, on yıl sonra bu oran yüzde 55 oldu, 1810'da yüzde 83'e çıktı ve 1820'de New York'ta yaşayan 10.886 Siyahın yüzde 95'ini oluşturuyordu. Kısa süre içinde, 18. yüzyıl sonundaki piskoposluğa bağlı Metodist Afrika Kilisesi Sion, 1808'de Brooklyn'de Baptist Etiyopya Kilisesi ve 1812'de piskoposluğa bağlı Metodist Wesleyan Afrika Kilisesi örneklerinde olduğu gibi kendi kiliselerini kurdular. Karşılıklı yardımlaşma dernekleri, okullar ve edebiyat toplulukları gibi kurumların sayısını da artırdılar.

Toplumsal tabakalaşmanın bir basamak üzerinde, en az itibar gören New Yorklular, dönemin metinlerinde *lower* (alt) ya da *inferior sort* (aşağı sınıf) olarak geçen, halk arasındaki adıyla "ayaktakımı" ya da "avam" vardı. Söz konusu olan, şehrin ve limanın fakir halkı, Atlantik yolculuğu bileti karşılığında dört ya da yedi yıllığına işgüçlerini bir patrona satmış olan sözleşmeli işçiler, çıraklar, hizmetçiler, vasıfsız işçiler, liman işçileri ve sayısız tayfa ve askerdi ve bunlar için New York ya bir garnizon, ya bir liman ya da

geçici bir uğrak yeriydi. Kölelerle birlikte, şehirdeki işgücünün üçte biriyle yarısı arasında bir oranı oluşturuyorlardı. Liman, yüzlerce tayfa ve hamalı besliyordu, diğer yandan şehir de kaldırım işçilerinin, su, kereste ve kum taşıyıcılarının, arabacıların, zanaat atölyelerindeki çırakların ve çok sayıdaki hizmetçinin rızkını sağlıyordu.

Bu insanlar ile toplumsal tabakalamada onların bir üst basamağında bulunan meslek sahibi olanlar arasındaki sınır her zaman net değildi. Örneğin, 1650-1820 yılları arasında New York'ta kötü bir üne sahip olan arabacılar, artık bir lonca haline gelmişti ve bu işi yapabilmek için belediyeden izin almak gerekiyordu. İçlerinden bazıları, şüphesiz, New York toplumunun orta sınıfına, *middling sort*'a dahil olmanın hayalini kuruyorlardı. Bu sınıfı oluşturan zanaatkârların büyük bölümü, genellikle evleri ile aynı mekânda bulunan atölye ya da dükkânlarında, kendi hesaplarına çalışıyor ve şehirdeki işgücünün neredeyse yarısını oluşturuyorlardı. 1790'da sayıları 4 bin, 1810'da 10 bin, 1820'de 14 bin civarındaydı ve inşaat, giyim, mobilyacılık, dekorasyon, gemi yapımı ve matbaacılık sektörlerinde faaliyet gösteriyorlardı.

18. yüzyılın ortasından itibaren bu kitlenin siyasi ağırlığı arttı. 1760'lardaki ekonomik çöküşten çok etkilenmişler ve hemen, İngiliz emperyal siyasetine karşı o dönemde gelişmekte olan direniş hareketlerinin belkemiğini oluşturmuşlardı. 1770'te Golden Hill'de sokağa çıkan New Yorklular gibi, Özgürlüğün Çocukları da büyük ölçüde zanaatkârlardan oluşuyordu.

Bunlar, bağımsızlığın ardından önemli bir siyasi güç konumuna geldi. Önce federalistleri desteklediler ancak 1796'dan sonra, yıllarca sayelerinde seçimlerde zafer kazanacak olan demokrat cumhuriyetçileri. Özellikle yurtseverliği ve cumhuriyetçi anlamda eşitlikçiliği savunuyorlardı. 1812'de, İngiltere ile Amerika arasındaki savaş sırasında zanaatkârlar, şehre bağış olarak, yeni kale duvarlarının yapımı için yaklaşık yüz bin saat karşılıksız çalışmışlar ve bu sırada, mesleklerine göre örgütlenmiş alaylar şantiyelere bando ve bayraklarla gitmişlerdi. Örneğin New Yorklu kasaplarınkinde şöyle yazıyordu: "Brooklyn düzlüklerinden Harlem tepelerine kadar ticaret özgürlüğü ve kasap hakları."[16]

16 Howard B. Rock, *Artisans of the New Republic: The Tradesmen of New York in the Age of Jefferson* (New York, 1979), s. 90.

Toplumsal tabakalaşmanın en tepesinde para, güç ve bilgiye sahip seçkinler vardı. Rahipler, doktorlar ve sömürge yöneticilerine saygı duyulurdu, ancak bunlar nadiren güç sahibiydi. 1645-1664 yılları arasında, Yeni Amsterdam'da bunların sayıları çok azdı. 1649'dan ölümüne dek Yeni Amsterdam'ın Hollanda Reform Kilisesinin rahibi Johannes Megapolensis, az sayıda etkili isimden biriydi.

Yeni Hollanda'ya gerçekte hâkim olan güçlü şahsiyet, Genel Vali Pieter Stuyvesant'tı. Bir rahibin oğlu olan Stuyvesant (1610-1672) tüm kariyeri boyunca kumpanya için çalışmıştı. Muhasebe yardımcısı olarak işe başlamış, kısa süre sonra, kumpanya gemilerinin kaptanlarına eşlik etmek, onlara ticari konularda yardım etmek ve dikkat çekmeden onları gözetlemekle görevli gemi memuru olmuştu. 1635'te Brezilya ve 1638'de de Curaçao'da, bu güvene dayalı mevkideydi ve bu sonuncusunda vali oldu. 1644'te, Saint-Martin Adası'nı İspanyollardan almaya çalışırken ağır yaralandı, sağ bacağının kesilmesine karşılık hayatta kaldı ve Birleşik Eyaletler'e geri döndü. Burada, kendisine tahta bir bacak yaptırdı ve böylece halk imgesindeki yerini de almış oldu. 1645 Mayıs'ında Yeni Hollanda'nın genel valisi seçildi ve on yedi yıl boyunca bu görevi sürdürdü ki bu, şehrin sömürge tarihindeki en uzun süreydi.

Stuyvesant'ın ardından gelen İngiliz meslektaşları daha az önemlidir. Bunda kişiliklerinin de payı olmakla birlikte, 1765'te öncelikle "büyük arazi sahipleri," ardından "saygın kanun adamları" ve nihayetinde "tüccarlar"dan[17] oluşan yerel seçkinlerin ortaya çıkışı rol oynar. Esasında aynı ailelerden oluşan bu üç çevre –Philipseler, Beekmanlar, Van Cortlandtlar, De Lanceyler, De Peysterler, Bayardlar ve diğerleri– kolonyal dönem boyunca geliştiler. Bazı hanedanlar, Hollanda dönemine kadar uzanır ve kurucuları gösterişsiz kökenlere sahiptir. İlk Van Cortlandt, önce bira imalatçısı sonra da tüccar olmuş, kumpanyanın eski bir askeridir, ilk Livingston muhasebeciydi. Vledrick Flypsen ise doğramacı ustasıydı; Margaret Hardenbroeke De Vries adlı, alışılmışın ötesinde ticari yeteneklere sahip zengin bir dulla evlendi ve bu birleşme ve kendi yetenekleri sayesinde ticarette zenginleşti. 1657 ile

17 Frederick Cople Jaher, *The Urban Establishment: Upper Strata in Boston, New York, Charleston, Chicago, and Los Angeles* (Urbana, 1982), s. 163.

1664 yılları arasında, Yeni Amsterdam'a doğru yola çıkan gemilerin yolcu listeleri incelendiğinde, uzun süre zannedildiğinin aksine, göçmenlerin Birleşik Eyaletler'in ticaret burjuvazisine mensup olmadığı, 900 göçmenden üçte birinin çiftçi, yüzde 28'inin asker, yüzde 25'inin zanaatkâr olduğu görülür. Flipsen bir zanaatkârın ve 1650'de Yeni Hollanda'ya yerleşen ve kısa sürede zengin olan Philip Schuyler bir fırıncının oğluydu.

İngilizlerin fethi seçkinler içinde değişiklikleri de beraberinde getirdi. Bunlar içinde hâlâ çok sayıda Hollandalı vardı: isimlerini hızlıca İngilizleştirmiş, İngiliz yöneticilerin desteğini arkalarına almış ve Londra ile verimli ilişkiler kurmak suretiyle servetlerini artırmışlardı. Geri kalanların çoğunluğu ise İngiliz, İskoç, Fransız ve Almanlardan oluşuyordu. Bu kapalı bir çevre değildi: 1768-1769 yıllarında, New York'un yeni kurulmuş bulunan Ticaret Odası üyelerinin yüzde 45'i, sömürgenin ticari ve mali aristokrasisinden geliyordu, ancak yüzde 30 ila 40'ı yeni zenginlerdi. Hepsi, ticari spekülasyonları ve emlak yatırımlarını çoğaltarak, sömürgenin kısa süre sonra aristokratik hiziplere bölünecek olan siyasi hayatına canlılık kazandırıyordu.

İçinde bulundukları durum, içlerinden bazılarını hukukla ilgilenmeye itti. 17. yüzyıl sonunda hukukçular hor görülüyordu ancak kendilerine ihtiyaç arttıkça onlara bakış da değişti. Hukuk hızla bir *gentleman* için uygun ve kazançlı bir kariyer haline geldi. New York Barosu 1748'de kuruldu ve üyeleri arasında, William Livingston gibi seçkin isimler ve de bağımsızlık sonrasında, Aaron Burr, Alexandre Hamilton, John Jay ve dava vekillerinin gelecekteki yıldızlarının yetişmesi için çabalayan James Kent gibi isimler vardı.

Mülk sahipleri, tüccarlar ve hukukçular aristokratik tavırlar edindiler. Bunu ilk gözlemleyenlerden Francis Lovelace, 1688'den itibaren New York'un en zenginlerinin "saraylı tavırları"ndan bahsediyordu. 1750'li yıllarda, William Livingston zamanının "yaşam tarzı" ile atalarının sade yaşamlarını karşılaştırıyordu. Onunla aynı dönemde yaşamış olan, New York Eyaleti'nin ilk tarihçisi William Smith de keskin bir gözleme sahipti: "Avrupalılarla olan ilişkilerimiz sayesinde Londra modasını takip ediyoruz... Masalarda, kıyafetlerde ve mobilyalarda daha önce var olmayan bu lüksün nedeni son savaş sırasındaki zenginleşmedir."[18]

18 Cynthia Kierner, *Traders and Gentlefolk: The Livingstons of New York, 1675-1790* (Ithaca, 1992), s. 132.

Birleşik Devletler'in bağımsızlığını kazanması ve İngiliz tacına sadık New Yorkluların sürgün edilmesi, şehirli seçkinlerin bir kısmının yenilenmesine neden oldu. Ünlü ve zengin James De Lancey gibi pek çok saray yanlısının mallarına el kondu ve bunlar satışa çıkarıldı. Özellikle devrimi izleyen on yıllarda, toprak ve ticaret arasında eskiden var olan bağ ortadan kalktı. Emlak zenginleri iş dünyasından çekilirken tüccar, banker ve işadamlarından oluşan yeni bir yönetici grup ortaya çıktı. Bayard, LeRoy, Roosevelt ve Lawrenceler gibi bazıları, devrimin altüst oluşlarına toprak sahibi seçkinlerden daha iyi dayanmış olan, kolonyal dönemin büyük ailelerinden geliyorlardı.

Diğerleri Avrupa'dan veya sıklıkla New England'dan geliyorlardı. Archibald Gracie 1784'te İskoçya'dan yola çıkarak Hudson kıyılarına ulaştı. Bir sonraki sene, akıllıca bir karar vererek New York'un üç zengininin, Moses, Nehemiah ve Henry Rogersların kız kardeşi ile evlendi. Virginia'da birkaç sene iş yaptıktan sonra 1793'te, 1829'daki ölümüne kadar yaşayacağı New York'a yerleşti ve burada liman ticaretinin başlıca isimlerinden biri haline geldi. Armatör, tüccar, banka ve sigorta şirketlerinin yöneticisi, ticaret odasının başkan yardımcısı olan Gracie, East River kıyılarında, Gracie Mansion olarak anılan ve New York belediye başkanının resmi konutu haline gelecek olan güzel bir yazlık eve sahipti.

New Yorklu seçkinlerin toplumsal hareketliliğine bir diğer örnek de John Jacob Astor'du. 1763'te Almanya'da doğan maceraperest Astor 1780'li yılların başında deri ticaretine atılmıştı. 1784'te New York'a gelmiş ve bir gayrimenkul imparatorluğu kurmaya girişmişti; Manhattan'da araziler ve binalar satın aldı ve emlak spekülasyonu yapmaya başladı. 1840'ta Amerika'nın en zengini oldu.

Dolayısıyla New York'taki toplumsal tabakalaşma büyük toplumsal eşitsizlikleri yansıtıyordu. 17. yüzyılın sonunda, New Yorkluların en fakir üçte biri servetin yüzde 3'üne sahipken, en zengin yüzde 10'u servetin yüzde 40'ına sahipti. Şüphesiz eşitsizlik burada Avrupa başkentlerinde olduğundan daha azdı ancak 1660'lı yıllardan beri mevcuttu ve 18. yüzyıl boyunca arttı. 1760 ve özellikle 1790 sonrasında, zanaat ve imalat sektöründeki gelişmelere yoksulluğun artışı eşlik etti. Erkek nüfus bundan büyük

ölçüde etkilendi ve aile yapısı zayıfladı. Yalnız kadınlara gelince –bekâr, dul ya da eşleri tarafından terk edilmiş– durumları hiç de gıpta edilesi değildi. Ekonomik yaşam, erkeklerin ve toplumdaki ahlaki erdemleri kutsallaştıran ve kadınların doğal olarak erkeklerden daha az nitelikli olduğunu varsayan cumhuriyetçi ideolojinin hâkimiyeti altındaydı.

Seçkinlerin yoksulluğun artmasına karşı tepkisi sadaka oldu, ancak geleneksel sistem artık yeterli olmuyordu. 18. yüzyılda yoksulluk, belediye başkan yardımcılarının ve kilise konseylerinin ilgilendiği bir sorundu. Böylece, tek tek kişilerin gösterdiği cömertlikleri saymazsak, 1700'de otuz, 1725'te kırk, 1735'te yaklaşık altmış kişi ile ilgilenildi. 1736'da şehirde bir "yoksullar evi" kuruldu, bir kırk yıl sonra buna bir ıslahevi eşlik etti. Ancak 19. yüzyıl başında eşik atlandı: belediye yardımları 1813'te 8 bin, 1815'te ise 16 binden fazla kişiyi kapsıyordu! Sistem tıkanmıştı.

Aynı dönemde, New Yorklu burjuvaların sahip oldukları yoksulluk kavramı da dönüşüyordu: o zamana kadar yoksulluk kişinin bir kusuru olarak değil, tanrının bir inayeti olarak algılanıyordu. Bundan böyle, yoksulların ahlaki zaafları ve kişisel sorumlulukları ön plana çıkartılmaya başlandı. 1817'de kurulan Yoksulluğu Önleme Cemiyeti üyeleri böylece, en yoksulların alışkanlıklarının eleştirel bir incelemesine giriştiler.

Hudson üzerinde bir Babil kulesi mi?

Erie Kanalı'nın 1825 Kasım'ındaki açılış gösterileri, New York nüfusunun çeşitliliğini yansıtmaktan uzaktı. Öte yandan, bu çeşitlilik 17. yüzyıl itibariyle gezginlerin ve gözlemcilerin en çok işlediği konulardan biriydi. Rahip Jogues 1643'te "Manhattan Adası ve etrafında, farklı din ve milletlerden ve on sekiz çeşit dilden, 4 ya da 5 yüz adam mevcut"[19] diye yazıyordu. Öyle görünüyor ki bu açıdan New York, öncelikle Hollanda ardından da İngiliz şehri New England, Chesapeake, güney ve hatta Antiller sömürgelerinden ayrılıyordu.

Şehir çeşitliliğiyle, doğası gereği tartışmasız şekilde kumpanya projesinin merkezinde duruyordu. 1640'lı yıllara kadar, Yeni Amsterdam nüfusunun çoğunluğu ancak ismen Hollandalılardan oluşuyordu. Şehrin

19 Roustang, derl., *Jésuites, age.*, s. 262-263.

ilk sakinlerinin büyük çoğunluğu, Rahip Jonas Michaelius'un üzülerek belirttiği gibi, Flemenkçeyi ne konuşan ne de anlayan Valon Fransızlardan oluşuyordu. Hollandalıların oransal olarak artması için, Rensselaerswyck bölgesinin ve özellikle de 1640-1664 yılları arasında sömürgenin gelişmesini beklemek gerekir. Bu dönem boyunca, her beş göçmenden biri, Cleves Dükalığı, Bremen ve Hamburg gibi özgür şehirler, Doğu Friesland, Westfalen ve de Ren bölgeleri gibi, genelde Birleşik Eyaletler'e yakın Alman devletlerinden geliyordu. Neredeyse buna eşit bir oran, o dönemde Danimarka'ya ait olan Schleswig-Holstein da dahil, İskandinav ülkelerinden geliyordu: bu göçmenlerden en tanınmışı, Faroe Adaları'ndan bir rahibin oğlu, 1639'da Yeni Hollanda'ya yerleşmiş olan Jonas Bronck'du; topraklarını çevreleyen "Bronck Nehri" adını ondan alıyordu. On göçmenden birinden daha azı Fransa'dan, büyük oranda Normandiya, Picardie ve Saintonge'dan geliyordu. Bu Fransızlardan bazıları, tüccar Jacques Cousseau gibi, Atlantik'i geçmeden önce ya Birleşik Eyaletler'e ya da Palatina'ya göç etmiş oluyorlardı. Göçmenlerin yarısından biraz fazlası Birleşik Eyaletler'den geliyordu ve bunlar arasında kelimenin tam anlamıyla Hollandalı olanlar azınlıktaydı; zira on Hollandalıdan altısı Gueldre, Utrecht, Zelande, Brabant, Limbourg'dan ya da kuzeydeki Friesland, Drenthe, Overijsell ve Groningue eyaletlerinden geliyorlardı.

Avrupa'dan gelenlere, Siyah köleler, birkaç Yerli ve ilk yirmi üçü 1654 Eylül'ünde New Amsterdam'a Hollanda Brezilyasının düşmesinden sonra gelen küçük bir Yahudi grubu eklendi. İspanyol ya da Portekizli olan bu Yahudiler Brezilya'dan önce, zulümden kaçmak için Birleşik Eyaletler'e sığınmışlardı. Pieter Stuyvesant ve Rahip Johannes Megapolensis Yahudi karşıtlıklarını gizlemiyorlardı ancak Yeni Hollanda'ya göçmen çekme ve Amsterdamlı Yahudi tüccarları hoş tutma derdindeki kumpanya, onları bu mültecileri Yeni Hollanda'ya kabul etmeye zorluyordu. Mülteciler burada *Congregation Shearith Israel*'i kurdular.

İngilizler döneminde New York, Nantes Fermanının yürürlükten kaldırılması ile birlikte zulümden kaçan yaklaşık 200 aileden oluşan Fransız Protestanlarına ev sahipliği yaptı. Bunların büyük çoğunluğu Saintonge, Poitou ve Normandiya'dan geliyorlardı ve New York'a gel-

meden önce Londra'ya iltica etmişlerdi. 1690'larda bunlardan, Gabriel Laboyteaux, Benjamin Faneuil ya da New York'a varışından kısa bir süre sonra Stephen de Lancey adını alacak ve güçlü bir imparatorluk kuracak olan Etienne de Lancy gibi bazıları zengin tüccarlardı. Kunduracı Etienne Doucinet ya da işçi Jean Doublet örneklerinde görüldüğü gibi çoğunluğu yoksuldu. Siyasi ve ekonomik olarak birbirlerini tutan bu topluluk 1668'de, Ariègeli bir rahibe emanet ettikleri "NewYorck'ta bir Fransız kilisesi" kurdular.

Bunların şehre entegrasyonu, 1690'lardan itibaren, hassas bir konuydu; çok sayıda Huguenot grupları dışından evlilik yapmıştı. 1696'da New York'ta Fransızca olarak yayınlanan *Trésor des consolations divines et humaines*'nin (İlahi ve İnsani Avunma Hazinesi) yazarı olduğu tahmin edilen Peiret'nin tazelediği ruhanilik ve Saintongeaisli Elie Neau örneğinin etkisiyle bu eğilim azaldı. 1679'da Antiller'e ardından da 1692'de New York'a yerleşen Neau 1692'de Fransız bir korsan tarafından kaçırılmış, küreğe mahkûm edilmiş ve If Şatosu'na kapatılmıştı. 1698'de özgürlüğüne kavuşana dek, zindandan yazdığı mektuplar, Fransız Protestanlığında öncesi görülmemiş mükemmellikte bir inanç ve mistisizme sahipti.

Ancak New York'un Huguenot topluluğu, 1700 itibariyle, Peiret'nin ölümü, onun yerinin doldurulmasının güçlüğü ve New York'a geri dönen Neau'nun Anglikanizme geçmesi nedeniyle zayıfladı. Sonraki yüzyıllarda yaşanan diğer çatışmalar "Fransız Kilisesi"ni daha da zayıflattı. DeLancey ya da kuyumcu Simeon Soumainque gibi etkili isimler dahi Trinity Kilisesi'ni tercih etmeye başladılar. Can çekişen topluluk, on üç yıl boşuna bir rahip bulmaya çalıştıktan sonra 1776'da son buldu. 1796'da yeniden kurulduğunda, hemen piskoposluğa bağlı Protestan Kilisesi'nin otoritesi altına girdi ve 1804'te Saint-Esprit Kilisesi adını aldı.

İkinci göçmen dalgası, daha geç olmak üzere, Britanya adalarından geldi. 1677'de New Yorkluların yüzde 80'i Hollanda kökenli, yüzde 18'i İngiliz kökenliydi ve yüzde 2'si Fransız Protestanlardan ve Yahudilerden oluşuyordu. Bundan yirmi yıl sonra, 10 Beyaz New Yorkludan 6'sı Hollanda, 3'ü İngiliz ve 1'i Fransız kökenliydi. Ancak Britanya'dan gelen büyük göçler 18. yüzyıl boyunca sürdü ve 1790'da, 33 bin New Yorklunun

dörtte üçü Britanya kökenliydi (yüzde 42 İngiliz, yüzde 24 İrlandalı, yüzde 8'i İskoç, yüzde 2'si Galliydi).

Bu çeşitlilik bazen çığırından çıkan gerginliklere yol açıyordu. 1680'li yılların başında New Yorklular, Vali Andros tarafından kendisine halkın hiç de hoşuna gitmeyen vergileri toplama yetkisi veren belge yenilenmediği halde bu işi sürdüren gümrük tahsildarını tutuklayarak İngiltere'ye geri gönderdi. York dükünün fazla istekli olmadan kurduğu ilk sömürge meclisi, bundan birkaç yıl sonra, vergileri meclisin onayına bağlı kılan, "Majesteleri tarafından New York sakinlerine ve onlara bağlı olan kişilere tanınan haklar ve ayrıcalıklar yasası" çıkarttı. II. James adıyla kral olan York dükü, 1685'te bu yasayı ve üç yıl sonra da meclisi feshederek New York'u sömürge olmaktan çıkarttı ve büyük New England dominyonunun Vali Andros yönetimindeki bir parçası haline getirdi.

1689 baharında, büyük devrimin haberi ve İngiltere tahtına Oranjlı William'ın geçmesi New York'ta şiddetli bir devrimin patlak vermesine neden oldu. 1663'te yaptığı iyi bir evlilik sonucu tüccar olan Alman kökenli eski bir kumpanya askeri, 1670'li yıllarda servetini kaybeden Jacob Leisler'in öncülük ettiği devrim, II. James tarafından atanmış olan sömürge yöneticilerini hedef alıyordu. Leisler, yeni İngiliz yönetimini ne kabul etmek ne de ona uyum sağlamak isteyen sömürge sakinlerinden biriydi. Büyük devrim bu insanlara göre, yirmi beş yıldır yaşanan yoksunluğun acısını çıkartmak ve New York'un fethedilmesinden beri içinde bulunduğu sosyopolitik düzeni ortadan kaldırmak amacıyla, var olan belirsizlikten yararlanmak için gereken fırsattı. Çoğunluğu Hollanda kökenli pek çok zanaatkâr ve sıradan insan Leisler'in yanında saf tuttu. Karşılarında, sömürgenin yeni efendilerini destekleme kararı almış ve bundan kârlı çıkmış en zengin Hollandalı tüccarlar vardı. Leisler ve militanları, III. William tarafından sömürgeye Henry Sloughter adında yeni bir vali atanana kadar, yaklaşık bir yıl boyunca, New York'un yönetimini ellerinde tutmayı başardılar. Ancak yeni valiyle birlikte rüzgâr tersine döndü: Leisler 1690 Mart'ında, isyan ve vatana ihanet suçlamasıyla tutuklandı, fazla adil sayılamayacak bir mahkemece yargılandı, ölüm cezasına çarptırıldı ve 17 Mayıs 1691'de asılarak idam edildi.

Leisler olayının izleri şehrin ve sömürgenin hafızasından uzun süre silinmedi. New York artık, bir vali ve seçilmiş bir meclis tarafından yönetilen, kraliyete ait bir eyaletin başkentiydi. Ancak uyuşmazlıklar varlığını koruyordu; 1701'de yeniden karşı karşıya gelen Leisler yanlıları ve karşıtları, dönemin siyasi hayatını şekillendiren faktörlerden biriydi. Uzun erimde, kalkışmanın başarısızlıkla sonuçlanması, sömürgenin idaresinin İngiliz-Fransız Hollandalılardan oluşan yeni bir ticaret elitinin eline geçmesine ve etnik gerginlikleri, siyasi ve sosyoekonomik etkenlerin karşısında ikinci plana iten bir İngiliz Amerikanlaşma sürecinin başlamasına neden oldu.

Bu İngiliz Amerikanlaşma özellikle, o zamana kadar yürürlükte olan Hollanda hukukunun yerine yeni bir hukuk sisteminin geliştirilmesinde kendisini gösterdi. Devrim sürecinin önünü açan gerginlikler ve adından 1790-1820 yılları arasında şehrin siyasi hayatı, New York'un nasıl, kozmopolit olmaktan çok homojen bir Amerikan şehrine dönüştüğünü gösteriyordu. Dolayısıyla, 1825'teki Erie Kanalı açılış töreninin, bir buçuk yüzyıl önce gündemden düşmeyen etnik çeşitlilik olgusunu bir kenara bırakmış olmasında şaşılacak bir şey yoktu.

Şehir kültürünün ortaya çıkışı

Buna karşılık bu törenler, 1820'li yılların başında New York'un siyasi kültürünün zenginliğini ve demokratik canlılığını ortaya koyuyordu. Zanaatkâr loncaları, çeşitli topluluklar, her kademeden resmi görevli ve tabii ki vatandaşlar, La Fayette'in New York ziyaretleri, 1815'te barışın ilan edilmesi ile Anayasa'nın ilanı ve George Washington'ın göreve başlaması vesilesiyle düzenlenen geçit törenlerine katılıyorlardı.

Bu yurttaşlık modelinin kökeninde 1730 itibariyle New York'un geçirdiği bir dizi dönüşüm ve bunların şehri düşünsel bir merkez haline getirmesi yatıyordu. O döneme kadar New Yorklular düşünce ile ilgili konulara pek önem vermez görünüyorlardı. 1690'lı yıllarda New York'ta matbaa yoktu ve şehir kültürü söze dayalıydı ve çok maddeciydi. Şehrin kalbi hanlarda atıyordu. Hollanda döneminden beri meyhaneler önemli bir rol oynamıştı, hatta bunlardan biri 1653'te Yeni Amsterdam'ın ilk belediye başkanlığının resmi binasına dönüştürülmüştü. Pieter Stuyvesant Yeni

Amsterdam'a geldiğinde bunu kınamıştı: "Yeni Amsterdam'ın neredeyse dörtte biri içki ve sigara satıcıları ve birahanelerden oluşuyor."[20] Ancak şehir sakinlerinin bir araya geldikleri, sigara içip yemek yedikleri, bilardo oynadıkları (ilk bilardo masaları 1730'da ortaya çıktı) bu meyhaneler aynı zamanda iş ve politika da konuşulan yerlerdi. Buralar samimi ve iyi kullanılan mekânlardı.

New Yorkluların bu bol içkili sosyallikleri aynı zamanda dini duygularının çok da yoğun olmadığının göstergesiydi. Püriten Boston ya da Quaker Philadelphia'dan farklı olarak şehir, ayrıcalıklı bir çoğulculuk mekânıydı. Kuşkusuz, 1664'e dek Hollanda Reform Kilisesi inançların kamuoyunda ifade edilmesi konusunda teorik bir tekel konumundaydı ancak sömürge özel ibadetlere de hoşgörü gösteriyordu. 1643'te Rahip Jogues şunları gözlemliyordu: "Yalnızca Kalvencilerin dini ibadetleri görülüyor. Bununla birlikte burada Kalvencilerin haricinde Katolikler, İngiliz Püritenler, Lutherciler, Mennonit dedikleri Anabaptistler vb. de olduğu görülüyor."[21] İngilizlerin fethi bu çeşitliliği daha da artırmıştı. 1687'de Vali Dongan, Rahip Jogues'un hazırladığı liste üzerinden gidebiliyordu: New York'ta Hollandalı Kalvenciler, Hollandalı Lutherciler, Anglikanlar, birkaç Katolik, "çoğunluğu kadın" olan Ortodoks Quakerlar, "ilahi söyleyen Quakerlar, vaaz veren Quakerlar, Yahova Şahitleri, Yahova Şahitleri karşıtları, birkaç Anabaptist, birkaç bağımsız, birkaç Yahudi, kısacası var olan tüm inançlardan insanlar mevcuttu, ancak çoğunluğun bir inancı yoktu."[22] 1716'da Baptistler ve Presbiteryenler örgütlendiler, 1729'da Yahudiler ilk sinagoglarını inşa ettiler, 1751'de Moravya Kilisesi, 1758'de Alman Reform Kilisesi Manhattan'a yerleşti, 1768'de Metodistler geldi, New York sömürgesinde az olmakla birlikte deistler ve inançsızlar da mevcuttu.

Çeşitlilik eşitlik anlamına gelmiyordu. 1690'lı yıllardan itibaren Katolikliğe karşı düşmanca bir tutum söz konusuydu, hatta 1700 tarihli bir eyalet yasası Katolik rahiplerin eyalete girişini yasaklamıştı. Yaklaşık 200 kişiden oluşan küçük Katolik cemaatinin bir kiliseye sahip olmak için devrim

20 Wagman, "Liberty in New Amsterdam," *age.*, s. 109.

21 Roustang, Derl., *Jésuites, age.* s. 263

22 Governor Dongan's report on the state of the province, 1687," E.B. O'Callaghan içinde, derl., *The Documentary History of the State of New York* (Albany, 1850), cilt 1, s. 116.

sonrasını beklemesi gerekmişti: Saint-Pierre Kilisesi 1786'da tasdik edildi. Buna karşılık, Anglikanlar yöneticilerin desteğine sahip olduklarından, dini inançları ne olursa olsun eyaletin tüm sakinleri 1697'de çıkarılan bir vergi ile Trinity Kilisesi'nin inşaatına maddi katkı yapmak zorunda bırakılmıştı.

Ama çeşitlilik içi dolu olmak anlamına da gelmiyordu. Daha 1648'de Rahip Backerus "cemaatin gerçek din konusunda çok cahil ve kendilerini içkiye adamış olduğunu" belirtiyordu. New Yorkluların dini meselelere ilgisizliği kısa sürede sıradan bir olgu haline geldi. 18. yüzyılın ikinci yarısında sömürgeleri etkisi altına alan dini uyanış bile New York'u hiç etkilemedi. Ünlü İngiliz Vaiz George Whitefield 1739 ve 1740 yıllarında şehre yaptığı ziyaretlerde şüphesiz binlerce insanın ilgisini çekti ancak bu merakın arkası gelmedi.

Bunun nedenlerinden biri yeni kültür kalıplarının ortaya çıkması olabilir. Edimbourg, Adam Smith ve David Hume modelini izleyen New York, düşünsel iddiaları ve sosyallik ile siyasi boyutu bir araya getirmeye çalışan kuruluşlarla doluydu. 1720 ve 30'larda, basın ve yayın dünyası siyasi bir şehir kültürünün şekillenmesinde rol oynadı. Şüphesiz New York Philadelphia kadar üretken değildi, ancak New Yorklu matbaacılar James Parker ve Hugh Gaine'in baskı makineleri durmadan kitaplar, dergiler ve özellikle de gazete basıyordu. Sömürgenin resmi matbaası, William Bradford tarafından 1725'te kurulan *New York Gazette*, krallık yöneticilerininkine yakın görüşleri savunuyordu. 1733'te, John Zenger'in eleştiriye çok daha açık olan *New York Weekly Journal*'ı çıkarmaya başlaması bir kamuoyunun doğuşuyla açıklanabilir. Öyle ki Zenger, 1735'te sömürge yöneticileri tarafından mahkeme önüne çıkartılmıştır. Bu ünlü davada –New York'taki basın ve siyasi iktidar arasındaki karmaşık ilişkiler tarihi açısından bir ilkti– Zenger lehine verilen karar, sömürge içinde düşünce özgürlüğü ilkesini güçlendirdi. Kitap ticareti, özellikle yayın hakları hukukunun henüz gelişmemiş olması nedeniyle kârlı sayılabilecek bir alandı. Dock Sokağı'ndaki Garrat Noel ya da Hanover Meydanı'ndaki James Rivington'un daha da muazzam "Londra kitapçısı" gibi sömürgelerin en göz alıcı kitapçıları New York'taydı.

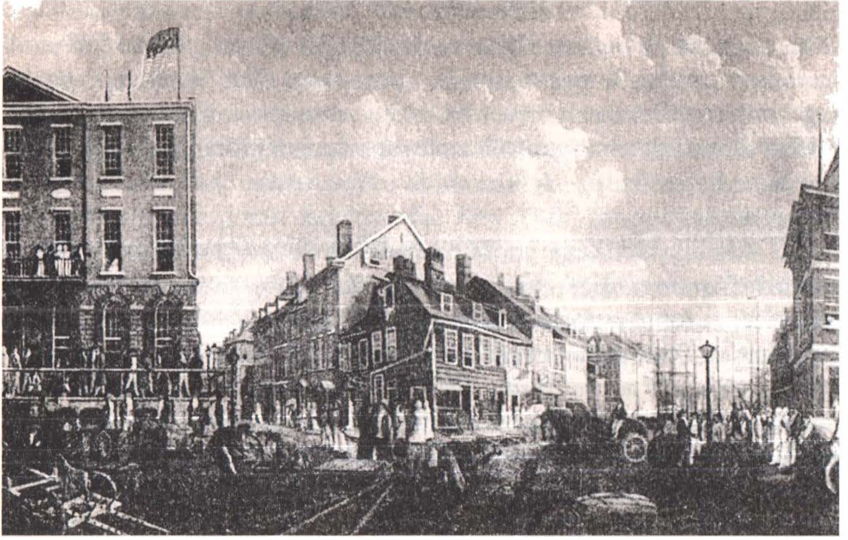
Yüzyılın ortası aynı zamanda, 1754'te, devrimden sonra Columbia olacak olan King's College'ın ve New York Society Library'nin eşzamanlı

kuruluşuna tanıklık etti. Ticaret odası 1768'de kuruldu. Devrimin ardından, 1804'te kurulan New York Historical Society gibi şehrin kültürel dokusuna can veren kuruluş ve örgütlenmelerin sayısı arttı. DeWitt Clinton barışın sağlanmasının belediyeye "bilim ve sanatı ve de insan düşüncesinin gelişmesini destekleyerek, bu büyük cemiyetin karakterinin gelişmesine katkı yapma ve halkın kullanımı için ebedi anıtlar dikme fırsatı verdiğinden"[23] bahsediyordu.

Bununla birlikte, bu yurttaşlık modelinin ortaya çıkması, New York'un kültürel hayatının diğer yönlerini unutturmaya yetmiyordu. Gelecekte Amerika'nın Atina'sı olacak Boston'un ve kardeşliğin şehri Philadelphia'nın yanında New York, dönemin gözlemcilerine, düşünsel zevklerin hiç gelişmediği bir şehir gibi görünüyordu. New Yorklular paraya olan ilgileri ile tanınıyordu. New York'a 20 yıl önce yerleşmiş olan ve şehrin bilimsel ve felsefi meselelerle ilgilenen az sayıda sakininden biri olan İskoç Cadwallader Colden 1740'ta üzüntüyle şunları yazıyordu: "New York Eyaleti kuzey sömürgelerinin en zengini olmakla birlikte burada bilgiyi artırmak ve eğitimi geliştirmek için çok az çaba sarf ediliyor. Gençler arasında yaygın olan tek düşünce para kazanmak ve insana verilen değer ne kadar ettikleri ile doğru orantılı." Bundan birkaç yıl sonra 1757'de, avukat ve tarihçi William Smith "tüm bilim ve sanatların utanç verici şekilde ve uzun süredir göz ardı edildiğinden"[24] bahsediyordu.

Gerçekten de, o dönemde New York bir sanat ve edebiyat merkezi değildi. Devrime kadar, önemli bir eser olan *Histoire des Cinqs Nations Indiennes*'i (Beş Yerli Milletin Tarihi) ve botanik ve fizik üzerine pek çok eser yayınlamış olan Colden ve tarihçi ve gazeteci de olan iki avukat, William Livingston ve New York Eyaleti hakkındaki ilk tarih kitabını 1757'de Londra'da yayınlamış olan William Smith hariç, New York'ta az sayıda yazar vardı. 19. yüzyılın başında embriyon halinde ortaya çıkan edebi hayat, Washington Irving gibi yazar olmuş az sayıda *getlemen*'le sınırlıydı. 1809'da yayınlanan *Diedrich Knickerbocker'in Histoire de New York* (New York Tarihi)

23 Bayrd Still, *Urban America: A History with Documents* (Boston, 1974), s. 67.
24 Jaher, Urban Establishment, *age., s. 169; Thomas Bender, New York Intellect: A History of Intellectual Life in New York City, from 1750 to the Beginnings of Our Own Time (New York, 1987), s. 12.*

Tontine Kafesi (solda), 1791 civarı

şehrin Amerikan edebiyatına girişinin canlı bir başlangıcı oldu. Sanat hayatı daha da sınırlıydı. Şehirde yetenekli sanatçı olmadığından zengin New Yorklular Copley'e portrelerini yaptırmak için Boston'a gidiyorlardı ve 1802'de kurulan ve 1817'de Amerikan Güzel Sanatlar Akademisi adını alan New York Sanat Akademisinin başlıca işi abonelerine Louvre'daki heykellerin taklitlerini yollamaktı.

Sanat ve edebiyat alanındaki bu beceriksizlikler, sonuçta gelişen yurttaşlık kültürüne göre çok daha geri planda kalıyordu. 18. yüzyılın yarısından itibaren New Yorklular giderek kamusal alana ağırlıklarını koymaya başladılar. Devrim öncesinde şehirdeki yüzlerce meyhanede sıkı tartışmalar yaşanıyordu. Kısa süre sonra Fraunces Meyhanesi adıyla tanınacak olan Samuel Fraunces'in mekânı, devrimci yılların en gözde mekânlarından biri haline geldi: Özgürlüğün Çocukları, *Stamp Act* ya da ithalat boykotu üzerine tartışmak için burada toplanıyorlardı ve 1783'te Washington, subaylarına

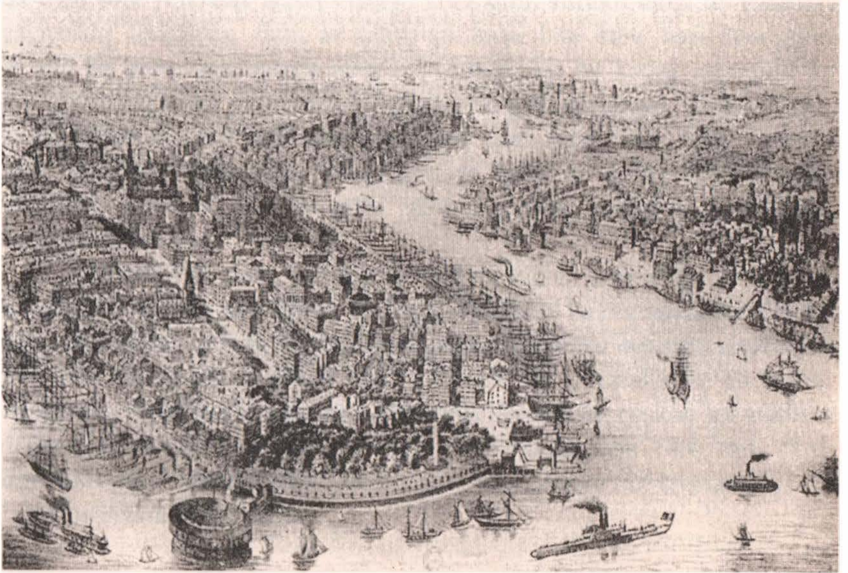
burada veda etmişti. Hanların büyük çoğunluğunun müşterisi zanaatkâr ve işçilerden oluşuyordu, diğer bazıları da askerlerin, kızların ve denizcilerin takıldıkları ucuz lokantalardı. Ancak şehrin meseleleri genellikle buralarda ya da 18. yüzyılda ortaya çıkan kahvelerde tartışılırdı. 1768'de Ticaret Odası ve 1786'da Cincinnati Şirketi, Tüccarlar Kahvesinde kurulmuştu; New York Sigorta Şirketinin merkezi, 1790'ların başında açılmış olan Tontine Kahvesinde toplanıyordu ve kasaplar ve hayvan sahipleri fiyatları Bowery üzerindeki *La Tete de taureau* (Boğa kafası) adlı meyhanede belirliyorlardı.

New York'un nabzı meyhane ve kahvelerinde atıyordu ancak buralarda gelişen yurttaşlık kültürü alkol ve sigara dumanlarıyla kaplı havaya esir olmadı. Şehir, koşullar gerektirdiğinde buradan çıkarak kamusal mekânlarına hâkim olmayı bildi. New Yorklular, İngilizlere karşı verilen mücadelede, Anayasa'nın kabul edilmesinde, 1815'te imzalanan barışta, La Fayette'in ziyareti sırasında ve Erie Kanalı'nın açılış törenlerinde sokağa çıktılar. Böyle zamanlarda tüm şehir geniş bir sahne haline geldi. New York cumhuriyetçi oldu.

İKİNCİ AYRIM

YENİ DÜNYA'NIN KRALİÇESİ

1820-1890

Üçüncü Bölüm

ATLANTİK'TEKİ VENEDİK

Napoli Körfezi'ni hiç görmedim, dolayısıyla bir karşılaştırma yapmam mümkün değil; ancak benzerleri arasında, New York Limanı'ndan daha güzel bir yer olabileceğini hayal edemiyorum. Nereye baksanız karşınıza çıkan şeyler güzel oldukları kadar çeşit çeşit de; yine de bunları anlatmaya çalışmak ancak kelimeleri sıralamak anlamına gelir, bu manzara hakkında en ufak bir fikir bile vermek mümkün olmaz. Turner'ın fırça darbelerinin bile bunun hakkını verebileceğinden ve burayı bizim gözlerimize yansıdığı kadar parlak ve şöhretli şekilde resmedebileceğinden kuşkuluyum. New York Limanı'na, altından dalgalar üzerinde girer gibiydik ve suların üzerinde bu güzel şehrin nöbetçileri gibi yükselen, yeşilliklerle kaplı adacıkların önünden hızla geçerken, batmakta olan güneş yatay ışınlarını, ışıltılı manzarada bize yeni noktalar işaret etmek ister gibi, sürekli daha da uzaklara yayıyordu. Esasında, daha az ışıltılı günlerde bile New York bize güzel ve asil bir şehir gibi görünüyordu. [...] Belki de bu kadar avantajlı bir konumda başka bir yer mevcut değildir. Bir gün tamamını kaplayacağını zannettiğim bir ada üzerinde kurulmuş olan New York, tıpkı Venedik gibi, denizin bağrından yükseliyor ve tıpkı en şöhretli günlerinde şehirlerin kraliçesi olan bu şehir gibi, dünyanın bütün zenginliklerini bağrında topluyor.[1]

Amerika'ya dair, genelde neredeyse hiçbir şeye değer vermeyen, haddinden fazla İngiliz Bayan Trollope'un keskin kaleminden dökülen bu heyecanlı sözler, şehrin Hudson kıyılarının 19. yüzyıl boyunca ziyaretçilerini nasıl büyülediğini gözler önüne seriyor. Bu, Amerika'nın en büyük, en zengin, en etkileyici şehriydi. Abartmak adettendir: coşkun bir aralıksız değişim ve sınırsız bir büyüme duygusu ortalığı sarmıştı. New York, "kıyıların kraliçesi," "Amerika'nın Londra'sı," "Yeni Dünya'nın Liverpool'u," bir "şehir imparatorluğu"ydu.

1 Frances M. Trollope, *Mœurs domestiques des Américains* (çev. fr., Paris, 1841), s. 333-334.

Geçmişte olduğu gibi şimdi de bu görkemin kilit noktası ekonomiydi. İktisatçı Michel Chevalier 1834'te şöyle yazıyordu: "Ticaret merkezileştirici bir güçtür. Atlas Okyanusu kıyılarında tek bir pazar mevcut: New York."[2] Birleşik Devletler'in topraklarının genişlemesiyle de şehrin üstünlüğü pekişti. Bunu altyapı inşası izledi. Yüzyılın ilk on yıllarından itibaren, Seneca, Catskill ya da "Büyük Batı Yolu" gibi paralı yollar şehir ile hinterlandı ve Atlas Okyanusu kıyısındaki diğer şehirler arasında, atlar, posta arabaları ya da iki tekerlekli arabalarla yapılan ulaşımı kolaylaştırdı.

1820'lerden itibaren, New York, nehir ticaretinin gelişmesinden faydalandı. Erie Kanalı, kısa sürede, başkaları tarafından da taklit edilecek olan büyük bir ticari ve mali başarı yakaladı. 1823 itibariyle Champlain Gölü'nü Hudson'a bağlayan Champlain Kanalı açıldı; bundan on yıl sonra Raritan'daki Delaware Kanalı New York ile Philadephia'yı birbirine bağlıyordu. 1830'da Birleşik Devletler'deki kanalların toplam uzunluğu 2.000 kilometreydi, 1840'ta bu 5.000 kilometreye çıktı. Erie Gölü ile Ohio (1832), Miami (1845) ve Wabash (1856) nehirleri arasındaki kanallar, şehrin Ohio ticaretinin bir kısmını, New Orleans aleyhine, ele geçirmesini sağladı. 1850 itibariyle, New York Eyaleti'nde Erie Kanalı'ndaki dış gemi taşımacılığı, iç gemi taşımacılığını geride bıraktı. Önceleri at ya da katırların çektiği mavnaların, sonrasında ise küçük buharlı gemilerin seyrettiği tüm bu kanallar sayesinde, New York hinterlandı üzerindeki nüfuzunu güçlendirerek batı ve güney için bir dağıtım merkezi haline geldi.

Vapurla taşımacılık da New York'a özgü bir işti. Robert Fulton'ın *Clermont* adlı gemisi 17 Ağustos 1807'de Hudson sularında seyretmeye başladı. Albanyli yöneticilerin cömertçe bahşetmiş oldukları tekel sayesinde, kısa süre içinde, Fulton ve ortağı Robert Livingston'un vapurları New York Körfezi'nde dört bir yöne gidip geliyorlardı. Rakipleri ya New Jersey, Pennsylvania veya Connecticut yönüne doğru hatlar açmakla yetinmek ya da yasal olmayan biçimde çalışmak durumundaydı. 1824'te, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, eyaletler arasındaki ticareti düzenleme işini federal yönetimler yerine artık yalnızca Federal Kongreye

2 Michel Chevalier, *Lettres sur L'Amérique du Nord* (Paris, 1836), s. 155.

tanıyan ünlü *Gibbons c. Ogden* kararıyla Fulton ve Livingston'un tekeline son verdi.

Bu yargı kararının sonuçları anında görüldü. Çok sayıda şirket buharlı gemilerini New York piyasasına salarken kaptanların ticari rekabet nedeniyle rakiplerinden daha hızlı gitmek uğruna yolcularının güvenliğini hiçe saydıkları oluyordu. Bunlardan biri olan genç Kaptan Cornelius Vanderbilt, ilk birikimlerini New York ve New Jersey arasında yasadışı ulaşım yaparak edinmiş ve ardından büyük bir servet kazanarak demiryollarına yatırım yapmıştı. Ondan geri kalmayan diğer bazı işletmeciler, New England ile hatlar kurmuş ve vapur ve demiryolunu birleştirerek Boston ile New York arasındaki yolculuk süresini kısaltmaya çalışmışlardı. 1831 Mayıs'ında, bu vapurlardan biri Alexis de Tocqueville'i, *Havre* yolcu vapurunun kötü hava koşulları nedeniyle sığınmak durumunda kaldığı Newport'tan New York'a taşımıştı. Tocqueville annesine şunları yazmıştı: "Bu devasa makinenin içinin neye benzediğini anlatmak mümkün değil. İkisi erkekler biri kadınlar için olmak üzere üç büyük salona sahip olduğunu ve dört yüz beş yüz ve genellikle de sekiz yüz kişinin burada aynı anda yemek yediklerini ve yattıklarını bilseniz yeter."[3]

New York demiryolunu da ihmal etmiyordu. New Yorklular demiryolu işinde kuşku götürmez biçimde, Erie Kanalı ile rekabetin kamçıladığı Boston, Philadelphia ya da Baltimore'un arkasından geliyordu. Ancak, Ohio Vadisi'nde 1827 ile 1852 arasında inşa edilmiş olan Baltimore ve 1840'larda açılan Boston-Albany hattının kendi üstünlüklerine karşı yarattığı potansiyel tehdidin zamanında farkına vardılar. 1842'de, New York ve Albany demiryolları şirketinin gelecekteki müdürü John Delafield, Bostonluların "refahımızın kaynaklarını kurutmak ya da kendilerine çevirmek" için gösterdikleri çabayı dile getiriyordu ama bu New York yöneticilerini uzun süre endişelendirmedi.[4]

1830'ların ortalarından itibaren New York, demiryolu ile Philadelphia'ya bağlanmıştı, bunu birkaç yıl sonra Boston ve kısa süre sonra da Büyük

3 Alexis de Tocqueville, *Œuvres complètes*, t. 14: *Correspondance familiale* (Paris, 1998), s. 81.
4 Bayrd Still, *Mirror for Gotham. New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 83.

Göller izledi. Albanyli tüccar Erastus Corning tarafından 1853'te oluşturulan ilk demiryolu şebekesi New York Central sekiz küçük hattı bir araya getiriyordu; Albany ve Buffalo arasında 1830 itibariyle açılan bu hatlar, Erie Kanalı'nda yapılan yük taşımacılığını himaye etme adına uzun zaman yolcu taşımacılığına kapalı tutulmuştu. Erie Şirketinin şebekesi ise New York'un 55 kilometre kuzeyinde, Hudson Vadisi'nde pek tekin olmayan bir istasyon olan Piermont'tan başlıyor ve Pensilvania sınırı boyunca Erie Gölü kıyılarındaki Dunkirk'e kadar tüm eyaleti boydan boya kat ediyordu. Hatlar buradan, bir yandan batıda Detroit, Toledo ve Chicago'ya doğru uzanırken diğer yandan da Baltimore'u Cincinnati üzerinden Saint Louis'e ya da Philadelphia'yı Pittsburg üzerinden Chicago ve Cincinnati'ye bağlayan güney şebekeleri ile bağlantıları sayesinde çoğalıyordu.

1850'li yılların başında Albany ile bağlantı, nehrin doğu kıyısını izleyen Hudson Nehri demiryolu tarafından sağlanırken, New York&Harlem demiryolu şehrin kuzeyine ve Westchester arazisine doğru uzanıyordu. 1866'dan itibaren Hudson üzerinden Albany'ye bağlanan bir köprü, yolcuları ve yük taşımacılığını aktarma yapmaktan kurtardı. Erie Şirketi ise hattını Jersey Şehri'ne kadar uzatmayı tercih etmişti.

Dolayısıyla demiryolu devrimi 1850'lilerin başı itibariyle sorunsuz şekilde başlamış oldu. Isaac Kenadall 1865'te "Kısa süre içinde başkent, Birleşik Devletler'deki her şehir ile beş yıl önce kendi dış mahalleleri ile kurmuş olduğu kadar yakın bir ilişki içine girdi. Kıtadaki genel büyüme içinde, New York ülkenin kalbi haline geldi"[5] diye yazıyordu.

Esasında, 1860 ve 1870'li yıllar boyunca demiryolu hatlarının pek çoğunun New York'ta sonlanması şehrin kıta üzerindeki nüfuzunu daha da güçlendirdi. Cornelius Vanderbilt önce New York ve Albany arasındaki hatları ardından da Hudson Vadisi'ni Buffalo'ya bağlayan New York Central şebekesini ele geçirdi. 1866-67 yıllarında, Erie hattını alma girişimi, bu şirkete büyük yatırımlar yapmış olan üç spekülatör, Daniel Drew, Jim Fisk ve "Wall Street'in Mefisto'su" lakabıyla anılan Jay Gould'un kurmuş oldukları ittifak karşısında başarısızlığa uğradı. Vanderbilt'in karşısında yalnız kalan Gould, 1869'da, rakip bir demiryolu imparatorluğu kurmaya çalıştı ancak

5 Bayrd Still, *Urban America: A History with Documents* (Boston, 1974), s. 83-84.

dolar piyasasındaki riskli spekülasyonlar nedeniyle başarısız oldu. New York'a gelen tüm hatların sahibi haline gelen Vanderbilt sonunda şehrin ilk gerçek garı olan Büyük Merkez Gar'ının (Grand Central Terminal) inşaatına girişti. Gar, 1856'dan beri güneyine buharlı makine nakliyatının yasak olduğu sınır olan 42. Sokak üzerine yapıldı.

Aynı dönemde, ulaşımda yaşanan devrim transatlantik bağlantısının da altını üstüne getirdi. İlk düzenli seferleri yapan yolcu gemisi şirketi *Black Ball Line* kısa süre içinde Atlas Okyanusu üzerinde kendisine rakipler edindi. 1822'de New Yorklu tüccarlar Fish ve Grinnell Blue Swallow Tail'i ve onların rakibi Byrnes ve Trymble da Red Star Line'ı kurdu. Aynı yıl Londra ile New York arasında iki hat daha açılırken, Amiral Grasse'ın damadı Francis Depau, Le Havre ile ilk düzenli seferlere başladı, ancak bu hat da, kısa süre sonra kurulan Leroy, Bayard&Cie ile rakipsiz kalmadı. 1830 ve 40'lar boyunca, armatör Edward K. Collins'in, *Shakespeare* ve *Sheridan* adını verdiği gemileri ile yolcu taşımacılığı yapan Dramatic Line gibi yeni şirketler kuruldu. Tüm bunlar gözle görülür değişimler getirdi: 1818'de okyanus aşırı dört yolcu gemisi işlerken, 1845'te 52 gemi işliyordu; New York, Liverpool ve Le Havre'dan hareketler sıklaştı ve New York-Liverpool hattında haftada üç sefere kadar çıkıldı.

1840'lardan itibaren buhar gücünün ortaya çıkışı, yelkenli yolcu gemilerinin giderek azalmasına neden oldu. 1860'ta New York Limanı'ndaki yüklerin onda dokuzu hâlâ yelkenli gemiler tarafından taşınıyordu, ancak bu oran 1880'da yüzde elliye ve 1890'da yüzde yirmiye düştü. Buharlı gemiler kısa sürede posta ve yolcu taşımacılığına egemen oldular ve 1860'tan itibaren yelkenliler yalnızca ağır yükleri taşır oldu. 1878'de Black Ball Line ortadan kaybolurken, ünlü gemiler *Cunard, Collins, Inman, White Star, Guion, Norddeutscher Lloyd,* HAPAG ya da Büyük Transatlantik Şirketi tarafından yapılan düzenli seferlerle, New York ile Liverpoll, Bremen, Hamburg, Le Havre ve Marsilya arasındaki buharlı gemi hatlarının sayısı arttı.

Amerika'nın ticaret merkezi

1834'te Michel Chevalier "New York'un eşsiz gelişimi avukatların ya da askerlerin eseri değildir. Bunu sağlayan esas olarak emek, sermaye ve

1828'de New York Limanı: Maiden Lane'in gözünden South Sokağı

Wall Street ve Pearl Sokağı'ndaki, az sayıdaki insanın yaratıcı ve girişimci aklıdır" diye yazıyordu. Ona göre bunların önemini kolayca anlayabilirdik: "New York'un onlar olmadan nasıl bir yer olacağı"nı düşünmek yeterliydi.[6]

İthalat, kentin geçmişten gelen meziyetlerindendi. New York'un Amerika'daki toplam ithalat içindeki payı 1820'lerde üçte bir iken iç savaşın hemen öncesinde üçte ikiye ulaşmış ve yüzyılın sonuna kadar da yaklaşık olarak bu düzeyde seyretmiştir. New York'un art alanı sürekli genişledi: Boston Hindistan ile yapılan ticarette başlıca Amerikan limanı olarak kaldı ancak Madras ve Kalküta ile ilişkiyi New York sürdürdü. Griswold, Howland, Olyphant ya da Russell gibi bazı New York firmaları servetlerini Canton ticareti ile kazandılar.

Hudson ve East River rıhtımlarına indirilen eşya, mal ve ürünler uzun bir liste oluşturur. İç savaşa kadar Avrupa dokumalarının başlıca

6 Chevalier, *Lettres sur L'Amérique du Nord, age.*, s. 120.

alıcısı, talebi dikkate alan New Yorklu tüccarlardı. Böylece İngiliz yünlü ve pamukluları, İngiliz, İrlanda ve Alman ketenleri, Lyon ipeklileri ve Paris malları ile Amerika'nın giyinmesini sağladılar. Diğer bazıları, Birmingham ve Sheffield'ın seçkin bıçaklarından, Liverpool'un yarı işlenmiş metallerine ve Bristol'ün rayından borusuna ve sonra da çeliğine kadar metal ürünlerine yöneldiler. Hollanda, İberya Yarımadası, Antiller ve özellikle de Fransa'dan büyük miktarlarda alkol ve şarap getiriliyordu. Konyak, şampanya ve Bordeaux şarabı kasalarına Porto ya da Jerez şarapları ya da Amsterdam cinleri eşlik ediyordu.

Tiffany&Young kuyumcusu New Yorklu zenginleri çanak çömlek, porselen ve değerli taşlarla donatırken –Pennsylvania nöbeti devralana kadar– Liverpool kömürü, Küba şekeri (Küba 1815 itibariyle Jamaika ve Britanya'nın diğer şeker adalarının yerini almıştı), Brezilya kahvesi, Rio de la Plata ve Orinoco derileri, Meksika gümüşü, Peru guanosu, Küba puroları ve Kanton çayı liman rıhtımlarını dolduruyordu.

1870'li yıllarda hız kazanan sınai büyüme, imalat ürünlerinin ithalatında düşüşü de beraberinde getirdi. Bu tarihten itibaren New York rıhtımları, yün ya da ipek lifleri, sığır, dana, kuzu ve oğlak derileri, kauçuk gibi hammaddeler; kimya ve demir-çelik sanayisinde kullanılmak üzere bol miktarda yarı işlenmiş ürün ve nihayetinde ham gıda maddeleri, şeker, kahve ve daha az olmakla birlikte çay ile doluyordu.

New York'un Amerika'nın ihracatı üzerindeki etkisi, daha az hissedilir olmakla birlikte, giderek artıyordu. 1860'ta kent, ulusal ihracatın yaklaşık dörtte birine hâkimdi, iç savaş sırasında bu daha da arttı ve 1890'daki göreceli bir düşüşe karşın bu oran yüzde 40'a yükseldi. New York 1860'lı yıllara kadar, Antiller pazarına ve dünya üzerindeki tüm denizlerde seyreden mürettebatın beslenmesine yönelik pamuk, un ve füme et, İrlanda'ya gönderilen keten tohumları ve sabun, deterjan yapımında kullanılan potas ihraç ediyordu.

Daha önce pek tutulmayan New York unu 1820'li yıllarda kalite standartlarının katı bir şekilde uygulanması ile iyileşti. Birkaç sene sonra, Erie Kanalı'nın açılması, New York Eyaleti'nin kuzeybatısını zengin bir tahıl bölgesi haline getirdi; buranın unları Manhattan Limanı üzerinden gönderili-

yordu. 1812'de kurulmuş basit bir köy olan Rochester, 1821'de 15 bin, 1840'ta 20 bin nüfusa sahipti. Kanal sayesinde, Genesee Vadisi New York'un buğday ambarı ve Rochester da Amerika'nın un deposu haline geldi. 1827'de John Adams Dix, New York'un "ülkenin büyük bir bölümünün üretim deposu" haline geldiği tespitinde bulunuyordu.[7] 1820'de, ondan daha fazla mal ihraç eden rakipleri Baltimore ve Philadelphia'dan açık ara öndeydi.

New York'un başlıca ihraç malı pamuktu. Hudson Limanı üzerinden gönderilen binlerce balya, Gerorgia kıyılarındaki adalardan, Carolina ya da Gerorgia'nın art alanından ya da Meksika Körfezi'nden geliyordu. New Yorklu tüccarlar bunları, çoğunlukla buralara yerleştirdikleri aracılarla Charleston, Savannah, Mobile ya da New Orleans'dan alıyorlardı. Para babası Jeremiah Thompson gibi bazıları armatör oldu ve 1820'li yılların başında New York ile pamuk alınan limanlar arasında gemi hatları kurdu.

1860'lı yıllardan itibaren New York, Büyük Britanya'ya ve daha az olmakla birlikte Fransa'ya tahıl, besi hayvanı ve et ihraç ediyordu. Midwest'ten Brooklyn'in büyük silolarına milyonlarca ton buğday ve mısır gönderiliyordu. Hudson yakınlarında, 60. ve 63. sokaklar arasındaki 11. Cadde üzerindeki New York Central Demiryolu'nun hayvan parkında milyonlarca baş hayvan mevcuttu. 1880'li yılların sonunda, pamuk, süt ürünleri, tütün ve benzinin yanı sıra New York'tan gemilere yüklenen imalat ürünleri, Amerika ekonomisinin artık bir sanayi düzenine geçmiş olduğunu gösteriyordu.

Broadway, Pearl Street ve İş Dünyasında Devrim

Sömürge döneminin her şeyin ticaretini yapan tüccarları yerlerini yavaş yavaş belli bir alanda, belli bir ürün ya da hizmet konusunda uzmanlaşmış firmalara ya da tüccarlara bıraktı. 1820-1840 yılları arasında, ithal edilen ürünlerin açık artırmayla satışından büyük servetler kazanıldı. Bu alana, John ve Philip Hone ya da John Haggerty ve David Austin gibi bazı şirketler hâkimdi: 1820'li yıllarda limanın toplam ithalatının yaklaşık yarısı ve 1830'lı yıllarda da beşte biri bunların elinden geçiyordu.

7 Eric E. Lampard, "The New York Metropolis in Transformation: History and Prospect: A Study in Historical Particularity," Hans-Jurgen Ewers içinde, John B. Goddard ve Horst Matzerath, derl., *The Future of the Metropolis: Berlin, London, Paris, New York* (New York, 1986), s. 46.

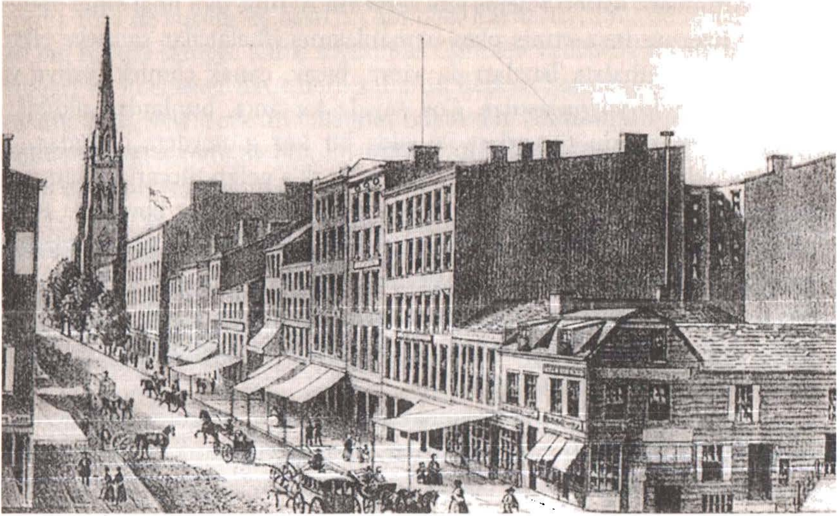
Ardından, Anson Phelps gibi servetini Avrupa'dan ithal ettiği demir ve bakır üzerine inşa etmiş olan uzmanlaşmış ithalatçılar sahneye çıktı. Bazıları tekstil ithalatı, bazıları da şarap, bıçak, çanak çömlek, kahve ve şeker ithalatında yoğunlaştılar. Çok sayıda toptancı, bunlardan aldıkları ürünleri New Yorklu tüccarlara ve yılda bir kez güneyden, doğudan ve batıdan stoklarını tahkim etmek için New York'a gelen tüccarlara satmaya çalışıyordu. Bu ziyaretçiler, New York'ta kaldıkları süre boyunca, Pearl Sokağı'ndaki dükkânların üst katlarında kalırlardı. Toptancılar da tezgâhtarlarını buralara yerleştirerek müşterileri depolarına çekmeye çalışırlardı. 1870'li yıllardan itibaren, bu durum giderek tersine döndü: artık New Yorklu toptancılar iç bölgelerdeki perakendecilere kataloglarını ve ticari temsilcilerini göndermeye başladılar.

Bazı tüccarlar da ihracat yapmayı tercih ediyor ve tahıl ya da Amerikan pamuğu üreticileri ile İngiliz ithalatçılar arasında simsarlık ve komisyonculuk yapıyorlardı. Haberleşme olanaklarının artması ve New York'ta ticaret borsalarının –1850'de buğday, 1868'de de pamuk borsası kuruldu– kurulmasıyla birlikte bu tüccarların en büyükleri ya da en işini bilenleri, yalnızca aracılık rolüyle yetinmemeye başladılar. Tahıl tüccarı David Dows başta olmak üzere, ticaret borsalarında komisyonculuk ve simsarlık yapan şirketlere dayanan uzmanlaşmış ticaret firmaları kurdular.

İş dünyasındaki bu devrim Manhattan sokaklarıyla sınırlı olarak başladı. 1852'de "başlıca nakliyat firmaları ve yabancı vapur şirketlerinin çoğunluğu South Sokağı'nı kaplamıştı. Tekstil örneğinde, daha önce yalnızca Pearl Sokağı'nda bulunan toptan ve ithalat ticareti şimdi William, Broad, Pine, Cedar, Liberty, vs. sokaklarına yayılmıştı."[8] Buralarda, New York ticaret şirketlerinin üç ila beş katlı tuğla binaları yükseliyordu: mallar üst katlarda depolanmıştı, girişteki bürolarda yazıcılar, muhasebeci, kasiyer ve yardımcılar ve ortaklar bulunuyordu.

Birkaç yüz metre ilerde, perakende ticaretinde de bir devrim oluyordu. 1820'li yıllardan itibaren butik ve mağazalar uzmanlaşmaya başlamıştı. Genelde neo-klasik tarzdaki cephe ve vitrinler, ölçülü tarafsızlıklarından sıyrılarak satılan malı ön plana çıkarıyor ve dikkat çekmeye

8 Robert Albion, *The Rise of New York Port, 1815-1860* (New York, 1939), s. 266.

1834'te Broadway

çalışıyordu. Gazeteci Freeman Hunt *Hunt's Merchants' Magazine* adlı dergisinde, bir mağazanın şık ve iyi planlanmış, bir tezgâhtarın da tatlı dilli ve malını iyi bilen biri olması gerektiğini anlatıyordu. Broadway, tüm dükkânlar Hunt'un kriterlerine uygun olmasa da ticaretin gözde mekânı haline geldi. Aristokrat Philip Hone 1850'de "Broadway'i bir butik caddesine dönüştürme çılgınlığının her zamankinden daha güçlü olduğunu" söylüyordu. Burada her tür mağazayı bulmak mümkündü; Louis Simonin şunları gözlemliyordu: "Her tarafta göz alıcı, cırlak, zevksiz saatlerin satıldığı ve fiyatların kocaman kocaman rakamlarla yazıldığı dükkânlar var. Dev tabelalar sokaktan geçenleri içeri çağırıyor; bunların bazıları tüm bir caddeyi enine kesecek şekilde iplerle karşılıklı üst kat pencerelerine bağlanmış, şeffaf bez pankartlar."[9] Ancak New York'un en büyük ve en özenti mağazaları da Broadway'de bulunuyordu. Şık giyimli insanlar alışveriş

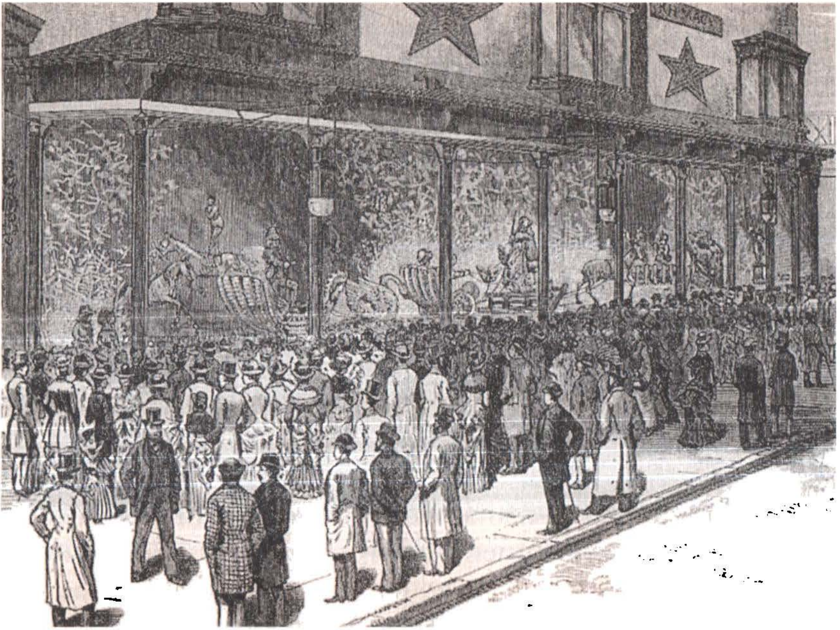
9 Allan Nevins, derl., *The Diary of Philip Hone, 1828-1851* (New York, 1927), cilt 2, s. 896; Louis Simonin, *Le Monde américain. Souvenirs de mes voyages aux États-Unis* (Paris, 1877), s. 8.

Büyük A.T. Stewart mağazasının dikiş atölyeleri, 1875 civarı

yapmak ya da seyretmek ve seyredilmek için burada dolaşıyorlardı; New York'taki tüm lüks oteller aşağı Manhattan'ın bu geniş ana caddesinin etrafında toplanmıştı.

İlk büyük mağazalar, bu bağımsız ticaretin yanı sıra ortaya çıktı.1820'li yılların başında Broadway'de bir kumaş dükkânı açmış bir İrlandalı olan Alexander Turney Stewart'ın mağazaları bunların en ünlüleriydi. Yirmi yıl içinde Stewart üretici-satıcı ve toptancı haline gelmişti ve 1846'da "kumaş ve yeni mallar satan mermer saray"ını açacak kadar zenginleşmişti. Bu, Broadway ve Chambers Sokağı'nın köşesinde, New Yorkluların ve ziyaretçilerin dikkatini üzerine çeken dört katlı bir binaydı. 1850'lerin başında *Putnam's* dergisi buranın dünyada eşi benzeri bulunmadığını yazıyordu. Bununla birlikte birkaç sene sonra, Stewart, Broadway'de 9. ve 10. caddelere uzanan büyük bir arazi içinde, çok daha görkemli bir "çelik saray" inşa ettirdi. Louis Simonin'in anlatımına göre burada "bir tezgâhtar ordusu sabahtan akşama kadar ipekli kumaşları ve her çeşit kadın

Noel'de Macy's'in vitrinleri, 1884

süsünü ölçüp biçiyor ve paketliyordu."[10] Aslında, Stewart'ın "saray"ları ticari faaliyetinin en görünür yüzünü teşkil etmekle birlikte, 1870'te 50 milyon dolara ulaşan iş hacminin beşte birinden azını sağlıyordu. Bunlar, Stewart'ın servetinin esas kaynağı olan ülke çapındaki toptan ticaretin, gerçek ve mecazi anlamda, vitriniydi.

Büyük yeni eşya mağazaları birbirini izledi. Çoğunluğu, kısa zamanda işi büyütmeyi başarmış eski küçük perakendeciler olan pek çok işyeri Stewart'a rakip haline geldi. 1858'de, şehirde şansını denemeden önce pek çok alanda başarısızlığa uğramış olan yeni bir New Yorklu Rowland Hussey Macy, 13. ve 14. sokaklar arasındaki 6. Cadde'de özel

10 Simonin, *Le Monde américain*, age., s. 20.

eşyalar –eldiven, mendil, kurdele– satan gösterişsiz bir mağaza açtı. *Macy's*'in kurucusu basit ancak o zamanlar için devrim niteliğindeki dört ilkeyi hayata geçirdi: peşin ödeme, herkes için aynı fiyat, düşük fiyatlar ve saldırgan reklamlar. Yöntemi başarıya ulaştı ve *Macy's* giderek yerini genişletti: 1872'de mağaza on bir farklı binaya yayılmıştı ve bunun ardından, farklı reyonlar halinde daha akıllıca bir düzenlemeye başvurdu. Mağaza sahibi daha önce görülmemiş şekilde özenli bir dekorasyon ve düzenlemeyi hayata geçirdi: 1878'de kadınlar için bir lokanta açıldı; bundan iki yıl sonra 6. Cadde'ye bakan cephe tamamen yenilendi ve elektrikle donatıldı. 1888'deki otuzuncu yıldönümünde *Macy's*, Broadway ile 34. Sokak'ın köşesindeki yeni yerine yerleşti. Burası merkezden uzak görünmekle birlikte, bunun ne kadar yerinde bir karar olduğu 1890'lı yıllarda anlaşıldı.

Büyük mağazaların çoğu Broadway'de 14. ile 23. sokaklar arasında toplanmıştı. 1872'de Lord&Taylor burada açıldı; muhtemelen New York'un çelik çatılı ilk binasıydı. B. Altman, Best, Stern Kardeşler ve John A. Hearn & Oğulları da buradaydı. Kadın kıyafetleri konusunda yoğunlaşan ve 5. Cadde'nin zengin muhitine yakın olan Broadway'in bu bölgesi, kısa sürede "Ladies Mile," Hanımlar Köşesi adını aldı. Başka yerde mağaza açanlar çok nadirdi; *Macy's* ve 1872'de 56. Sokak sırasında, 3. Cadde'de, Broadway'in "saray"ları ve "ticaret katedralleri" kadar üst tabaka olmayan bir mahallede açılan Bloomingdale's bunun istisnasını oluşturuyordu.

New York Limanı

1820'lerin başında limanda çok az düzenleme yapılmıştı. 1824'te Fenimore Cooper bu durumu şöyle anlatıyordu: "New York Limanı'nda yekpare ve kalıcı rıhtımlar henüz inşa edilmemişti. Bu derece yüklü bir sermaye yatırımı için henüz kereste çok ucuz ve işgücü çok pahalıydı." İskeleler, döküm yapılmış ve toprakla kaplanmış, taşla dolu basit ahşap kalıplardan oluşuyordu. "New York rıhtımları genellikle otuz ya da kırk yelkenliyi barındıracak büyüklükte, bazen de çok daha küçük bir dizi havuzdan oluşur. Bu düzensiz rıhtımlara *slips* denir."[11]

11 Albion, *Rise of New York Port, age.*, s. 220-221.

Limandaki yoğun faaliyet kısa süre içinde bazı dönüşümleri gerektirdi. 1835'te görmüş geçirmiş bir İspanyol olan Ramon de la Sagra şu gözlemde bulunuyordu: "Rıhtım boyunca, tüm milletlerden gemilerin ve birliğin farklı eyaletleri arasında haberleşme sağlayan buharlı gemilerin direklerinden bir orman uzanıyordu. Kuzeydeki nehirde, koyda ve doğu kolunda, yolcular, ticaret malları ve hammaddeyle dolu, günün ve gecenin her saati hiç durmaksızın gidip gelen, görkemli istimbotlar işliyordu."[12]

Browne adında New Yorklu bir mühendis, henüz 1840'ların başında, bu kadar çok sayıda geminin varlığının yarattığı sorunlara işaret etmişti. O zamanlar, East River kıyısında altmış, Hudson kıyılarında ise en az elli iskele mevcuttu ve limanın düzenlenmesinde genel bir plandan yararlanıldığına dair hiçbir iz yoktu. Sonuç ortadaydı: bazı bölgeler o kadar yoğundu ki pek çok gemi akıntıda demir atmak ve yüklerini buradan mavna ve kayıklar yardımıyla boşaltmak ya da yük boşaltmaya daha elverişli demir atacak bir yer bulabilmek için bir hafta, on gün beklemek zorunda kalıyordu; dahası, bulabildikleri demir atma yeri çoğunlukla rıhtımın uzağında oluyor ve yüklerini iki ya da daha çok sayıda gemi üzerinden geçirmek zorunda kalıyorlardı."[13]

Çeyrek yüzyıl sonra da limanın bu manzarası değişmeden kalmıştı. 1864'te Duvergier de Hauranne büyülenmiş şekilde şu satırları yazıyordu: "liman ve rıhtımla, adaların ve kıyıların olağanüstü hareketliliği, bu acayip buharlı gemilerin kesintisiz döngüsü, asabi ve taşkın bir kol gibi sallanan bir makine üzerinde yüzen evler gibiydi. Boğuk böğürtülerle o yana, bu yana gidip geliyorlar, birbirlerinin yanından geçiyorlardı ve her gün birbirlerinin üzerine çıkmamaları büyük bir mucizeydi."[14]

Bu yoğunluğun üstesinden gelebilmek üzere liman, East River ve özellikle de Hudson boyunca genişletildi. Böylelikle Walt Whitman *Leaves of Grass* şarkısında, "Gemi direkleriyle çevrili Manhattan" diye şakıyabilmişti. Hudson'daki rıhtım ve dalgakıranlar 1860'ta 11. Cadde'ye kadar uzanmıştı. İç savaşın ardından bu ilerleme hız kazandı ve yüzyılın sonunda

12 Ramon de la Sagra, *Cinq mois aux États-Unis de l'Amérique du Nord* (Brüksel, 1837), s. 29.

13 D. J. Browne, "Commercial Docks," *The Merchants' Magazine*, cilt 5, 1841, s. 240.

14 Ernest Duvergier de Hauranne, *Les États-Unis pendant la guerre de Sécession* (Paris, Calmann-Lévy, 1990), s. 53.

liman 70. Sokak'a ulaştı. East River tarafındaki ilerleme daha yavaştı ancak inşa edilen liman yapıları, giderek Corlear's Hook ucunun kuzeyindeki, kısa süre sonra kurutulan bataklıklara uzanmıştı.

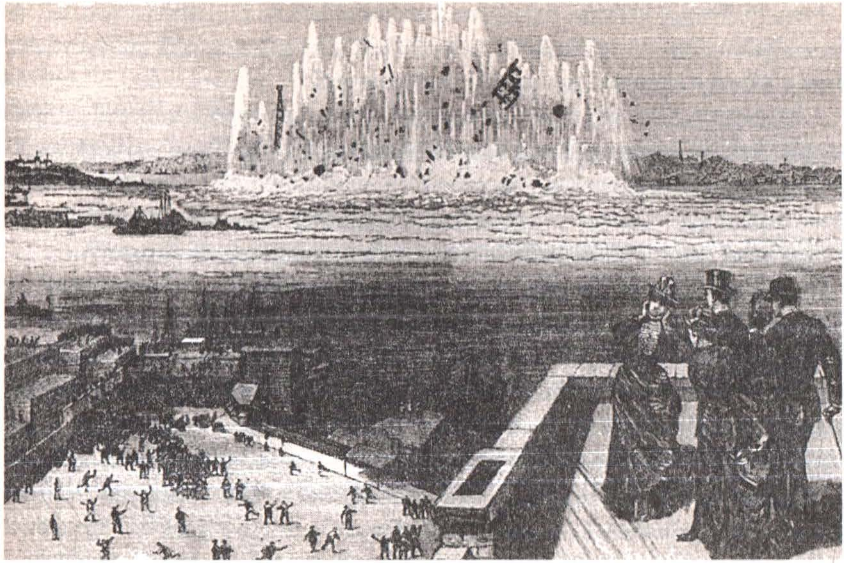
Liman, East River'ın diğer kıyısı boyunca da yayılıyordu: Atlantique ve Erie adlı iki geniş havuzun inşa edilmesi ve 1867'de donanma cephaneliğinin açılmasıyla Brooklyn, önemli bir liman haline geldi. New Jersey tarafındaysa, 1847'de Samuel Cunard'ın transatlantik vapurlarını Jersey City'ye yanaştırma kararı, Hudson'ın batı kıyısındaki gelişmeyi başlattı.

Tüm bu yapılaşmalar Hudson'ın oluşturduğu halicin ve Long Island Boğazı'nın ekolojik dengesini değiştiriyordu. Burada bulunan hayvan ve bitki çeşitliliğinin bir kısmı yok oldu. 1880'e doğru, Canal Sokağı'nda ya da Broadway'de çok sayıda bulunan istiridye barlarında tadılan istiridyeler, eskiden olduğu gibi New York ya da Long Island Limanı'ndan değil kumların daha iyi korunmuş olduğu Chesapeake Koyu'ndan geliyordu. East River ve Hudson üzerindeki toprakların durmaksızın işgal edilmesi, 1888'de buna izin verilebilecek alanların sınırlarını belirleme görevini ordunun mühendis birliğine veren bir federal yasanın çıkarılmasıyla sonuçlandı.

Buna paralel olarak limanın yapısı ve işlevi de gelişti. 1828'de Navesink hizasında iki fener inşa edilmesi ile New York'a yakın sular daha az tehlikeli hale geldi. Bu fenerler, 1764'te Sandy Hook'a dikilmiş ve 1823'te bir işaret şamandırası ile güçlendirilmiş ilk feneri takviye etmiş oldu. Sığ yerler sistemli bir şekilde işaretlendi, denizci haritalarına işlendi ve belli başlı yollar şamandıralarla donatıldı.

1850'lerde ve sonrasında 1870 ve 80'lerde, New York sularının en tehlikeli ve en çok korkulan yerlerinden biri olan ve East River, Long Island Boğazı ve Harlem Nehri'nin birleştiği yerde bulunan Hell Gate adı verilen kayalıklar etkileyici bir dinamitleme operasyonuna sahne oldu. New York Limanı gemi kılavuzlarının pek de iyi bir şöhrete sahip olmayan tekeli 1830'lu yılların sonunda yerini, büyük kârlar elde eden özel rakiplerine bıraktı.

Limandaki demirleme koşulları ise uzun yıllar iyileşmeden kaldı. Sömürge döneminin sütunlu dalgakıranlarının yerini Fenimore Cooper'ın tasvir ettiği kalıp dalgakıranlar aldı. Ancak bu yapılar, özellikle de arada açıkta kalan kısımları, hızlıca eskiyor ve berbat hale geliyordu. Yüzyılın

Hell Gate kayalıklarının dinamitle patlatılması

ortasında, yetkililer bu altyapıyı iyileştirme kaygısı gütmeye başladı: 1855'te, dalgakıran ve iç limanların bakımı için bir komisyon kuruldu ve 1857'de yeni dalgakıranların inşası belediyenin iznine bağlandı.

Liman tarihindeki asıl dönüm noktası ise 1870'te, bir şehir liman biriminin kurulmasıyla gerçekleşti. Bu birimin görevi liman alanını ve yapılarını denetim altında bulundurmak ve deniz cephesindeki, gözlemcileri şaşkına çeviren kaosa bir son vermekti. *New York Times*, o günlerde "sıçanların yaşadığı ve haydutların sığındığı çürümüş yapılardan" bahsediyor, Fransız Olympe Audouard ise "güzel rıhtımların yokluğu"ndan söz ediyordu: "rıhtım denen yerler tahtadan viranelerle çevrili, aşırı pislik içinde genişçe bir yoldan ibaret"[15] diye yazıyordu.

15 Mary Beth Betts, "Masterplanning: Municipal Support of Maritime Transport and Commerce, 1870-1930s," Kevin Bone içinde, derl., *The New York Waterfront: Evolution and Building Culture of the Port and Harbord* (New York, 1997), s. 43. Olympe Audouard, *A travers l'Amérique* (Paris, 1871), s. 117.

Yeni liman birimi, görünüşü düzeltmeli ve limanın işleyişini daha akılcı hale getirmeliydi. Başına, birlik ordularının eski başkumandanı ve 1864 başkanlık seçimlerinin talihsiz adayı General Brinton McClelland getirilmişti; general, askeri kariyeri boyunca sayısız kere yollar ve demiryolları inşa ettirmiş deneyimli bir adamdı.

Limanın geleceği konulu bir proje yarışmasının düzenlenmesi ve halkın fikrinin alınmasından sonra, McClelland'ın önerdiği çözüm kabul edildi: Manhattan'ı East River üzerindeki 51. Sokak'tan Hudson üzerindeki 61. Sokak'a kadar çevreleyen, 45 kilometreden fazla uzunlukta, düzenli aralıklara sahip bir taş duvar, taş ve ahşaptan bir iç liman ve dalgakıranlar inşası. Bu dalgakıranlardan Hudson üzerinde, Battery Parkı yakınlarındaki Pier 1 adı verilen ilkinin yapımına 1872'de başlandı. Ancak McClelland'ın projesi, teknik ve mali zorluklar nedeniyle yavaş ilerliyordu. General istifa etti ve ardından göreve 1875-1897 arasında liman birimi şefi olarak mühendis George Sears Greene geldi ve limanın modernleştirilmesi işini devraldı. Onun yönetiminde, Grand Caddesi'nden Hudson üzerindeki 11. Cadde'ye kadar olan East River üzerinde bir taş duvar, dalgakıranlar ve iç limanlar inşa edildi. 1883 sonrasında, East River üzerindeki 34. Sokak'tan Hudson üzerindeki 61. Sokak'a kadar gelindi. Proje ancak Birleşik Devletler'in Birinci Dünya Savaşına katılmasının öncesinde bitirilebildi.

Kitanin bankacisi

Limandaki gelişme New York'un parasal merkezinin gelişimini de beraberinde getirdi. Rıhtımın biraz gerisinde, parasal meselelerin halledildiği bu yer, kısa süre içinde Aşağı Manhattan'daki caddenin adıyla tanınacaktı: Wall Street. Dış ticaret ve kıta ekonomisi büyük ölçüde kredilerle işliyordu ve New York, bankacılık, finans, spekülasyon, sigortacılık, emlak yönetimi ve finansal bilgi konusunda uzmanlaşmış kurumların merkezi, gereken finansmanın sağlandığı yer haline geldi.

Bağımsızlığın ertesinde yaşanan mütevazı başlangıcın ardından, ticaret bankalarının sayısı önemli ölçüde arttı: bu sayı 1845'te 25 iken, 1860'ta 82, 1883'te ise 506 oldu. Bu bankaların bazıları özeldi, bazıları ise New York Eyaleti'nin resmi izniyle kurulmuş anonim şirketlerdi.

Finans bölgesi, 1880 civarı

Hepsi de, çek bozma, mevduat biriktirme ve faiz işleriyle uğraşıyordu. Güçlenmelerini kısmen avantajlı siyasal ve yasal koşullara borçluydular: 1829'da bankalar tarafından piyasaya sürülen bonolar için bir garanti fonu oluşturulmuştu ve 1863'te *National Currency Act* adıyla çıkartılan bir federal yasa, Amerikan para sistemini yeniden düzenlemiş ve New York'u resmi olarak parasal piramidin tepesine yerleştirmişti. Ancak servetlerinin esas kaynağı, diğer Amerikan bankalarının kendi rezervlerini yıllık olarak bu bankalara yatırmayı daha uygun ve kısa süre sonra da kaçınılmaz bulmalarından kaynaklanıyordu.

Ticaret bankalarının sayısındaki artış, riskleri en aza indirmeyi sağlayan kredi denetleme kuruluşları gibi ek hizmetlerin de gelişmesini beraberinde getirdi. Bu tarz ilk kuruluş olan ve sıkı bir yerel istihbarat ağı sayesinde

kredi itibarını denetleyen Lewis Tappan'ın Mercantile Agency Şirketi 1841'de kuruldu. Şirket, rakiplerinden biri olan B. Douglass&Co. tarafından 1850'li yılların ortasında satın alındı, 1858'de, pazarı artık tek rakibi J. M. Bradstreet ile paylaşan R.G. Dun&Company de, bu ikincisini satın aldı.

New York'ta, mali piyasalar ve iç borçlar ile olduğu kadar özel şirketlerin hisse senetleri ve tahvilleriyle de ilgilenen çok sayıda iş bankası mevcuttu. İç savaşa kadar, bu bankalar öncelikli olarak çoğu İngiliz olan sermaye sahipleriyle Amerikalı borçlular arasında aracı ve danışman rolü oynuyorlardı. Pek çoğu Baring, Wilson, Wildes veya Wigging gibi İngiltere'deki benzerlerine bağlıydı: yani New York'un 1826 ile 1848 yılları arasındaki en büyük iş bankasının üç ortağı, Nathaniel Prime, Samuel Ward ve James Gore King, Baring Bankası ile yakın ilişki içindeydi, August Belmont ise Rothschild'in New York temsilcisiydi. 1850'lerde demiryolları yapımına hız verilmesi, 1849'da kurulmuş olan Winslow Lanier&Co. örneğinde olduğu gibi, borçlar ve demiryolları hisse senetleri konusunda uzmanlaşmış olan bu iş bankalarının önemini daha da arttırdı.

1860'lar itibariyle New York'taki iş bankaları eşik atladı. İyi yatırımlara konu olması beklenen federal borçlanmalar iç savaş ile başlamıştı ve barışın sağlanmasının ardından gerçekleşen sanayi atılımı talebi artırmıştı. Yüzyıl sonunun en büyük Amerikan bankeri, John Pierpont Morgan kariyerine tam bu zamanlarda başladı. 1850'li yılların sonunda Londra'ya yerleşmiş olan New Englandlı işadamı Junius Spencer Morgan'ın oğlu olan genç Morgan, babasının şirketinin New York'taki şubesinde 20 yaşında işe başladı ve ardından iç savaşın başlarında kendi şirketini kurdu. 1864'te, demiryolları yatırımları ve yabancı hükümetlere verilen borçların –Fransa-Prusya savaşı sırasında Fransa'nın almış olduğu borç gibi– yönetimi konusunda uzmanlaşmış olan Dabney, Morgan&Cie Bankasının ortağı haline geldi. 1870'li yılların başında Morgan, Philadelphialı Drexel&Cie ile ortak oldu. Onun yönetimi altında Drexel, Morgan&Cie çeyrek yüzyıl içinde New York'un en büyük iş bankalarından biri haline geldi. Morgan, İç Savaş borçlanmalarının tasfiyesine yardımcı oldu; çok sayıdaki Amerika içi ve yabancı borçlanmanın gerçekleşmesine katkıda bulundu ve 1880'li yıllarda New York Central ve Pennsylvania gibi demiryolu şirketlerinin danışmanlığında aktif bir rol oynadı.

Bunlara paralel olarak, göçmenler de iş bankaları kurdu. 1880'de New York'ta şubeler açmış olan Lazard Kardeşler işletmesi hariç –Fransa'dan gelen üç göçmen Yahudinin, Alexandre, Simon ve Lazare Lazard'ın New-Orleans'da kurduğu bir ticaret şirketinden yaklaşık kırk yıl sonra– bu yeni gelenlerin çoğu Alman Yahudileriydi. Örneğin, Joseph Seligman 1830'lu yılların sonunda Bavyera'dan yola çıkarak Pennsylvania'ya gelmişti. Birkaç yıl seyyar satıcılık yaptıktan sonra New York'a yerleşerek konfeksiyon işine girdi. İç Savaş sırasında Birlik askerleri için üniforma dikme işini aldı ve ardından savaş sırasında alınan 200 milyon dolarlık borcun bulunması işine girdi. 1864'te Seligman Kardeşler şirketini kurdu ve şirket kısa sürede New-Orleans, San Fransisco, Paris, Londra ve Frankfurt'ta şubeler açarak Amerikan iç ve özel borçlarının Avrupa'da plasmanıyla ilgilenmeye başladı. Abraham Kuhn ve Solomon Loeb ise Midwest'te bakkallık yaptıktan sonra New York'ta konfeksiyon sanayicileri oldular ve 1867'de, 1880'den sonra başlıca ortakları haline gelecek olan Jacob Schiff'in önayak olması ile demiryolu hisse senetlerinin satın alınmasında uzmanlaşmış bir banka kurdular.

Yüzyıl boyunca, bu iş bankaları, Wall Street 40 numaradaki kıymetler borsasının gidişatı ile giderek daha fazla ilgilenmeye başladılar. New York Stock Exchange and Board adı ile 8 Mart 1817'de resmi olarak kurulan borsa, 1817'de 20 ve 1820'de 39 üyesi ile mütevazı bir başlangıç yaptı. İlk kez kısa bir dönem 1792'de var olmuş olan New York borsasına 1812 savaşı sırasında alınan federal borçlar yeniden hayat vermişti. 1820'den sonra, Erie Kanalı'nın yapımı için gereken 7 milyon dolarlık borçlanma sayesinde bir ulusal kıymetler piyasasının çekirdeği meydana gelmişti.

Boston ya da Philadelphia'da rakip borsalar mevcut olmakla birlikte, paranın bol, ticari işlem hacminin yüksek ve spekülasyonun sürekli olduğu New York Borsası doğal olarak hisse senedi piyasasının merkeziydi. Hızlı kredi gibi yeni tekniklerin uygulanması ile sermayenin mali piyasaların hizmetine sunulması daha kolay hale getirilmişti. Hızlı kredi, spekülatörün bankadan, bankanın talep etmesi durumunda hemen geri ödemek şartıyla borçlanması anlamına geliyordu. Garanti olarak, ülkenin geri kalanının mevduatlarıyla bankada birikmiş olan rezervlerin sağladığı borç paralarla satın alınan senetler kullanılıyordu. Wall Street'in başarısı, 1850'li yıllardan

itibaren demiryolları ve yüzyılın sonunda ülkedeki sanayi atılımı üzerine kurulmuştu, zira demiryolları, madenler ve petrol hisse senetleri üzerindeki spekülasyon çok canlıydı: ilk kez 1886'da tek bir günde 1 milyon hisse senedi borsada el değiştirmişti.

Diğer yandan da mali işlemler için gereken tüm faaliyetler gelişmekteydi: 1882'de *Wall Street Journal*'ın kuruluşu uzmanlaşmış bir mali istihbaratın önemine işaret ediyordu. Şimdiden Wall Street'te çok sayıda iş hukuku bürosu mevcuttu: Blatchford, Seward&Griswold (1854) ya da Shearman&Sterling (1873) gibi avukatlık büroları yatırımcılara ve sonrasında da büyük şirketlere yasal danışmanlık hizmeti veriyordu.

New York'un mali alanda ünlenmesini sağlayanlar yalnızca bankacılar ve borsacılardan ibaret değildi. Pek çok kredi kuruluşu, özel mülklerin işletilmesi işini başarıyla üstlenmişti. Bankalar sermaye sağlanması ve yatırımların izlenmesi işini, genellikle sigorta şirketlerine devrediyorlardı. Bu şirketler1820'den itibaren, prim yüzdelerini belirlemek ve alınan riskleri minimize etme konusunda kendilerine yardımcı olan bir sigortacılar konseyine sahip olmuştu. Limandaki gelişim ve Amerikan deniz ticaretinin sağlıklı işleyişi sonucu deniz sigortacılığı da gelişti. 1840'lı yıllarda hisseli bir şirketten, sigorta poliçesi sahiplerinin üye oldukları bir karşılıklı [mutual] sigorta ortaklığına dönüşen Atlantic Şirketi, Genel Müdürü Walter Restored Joned idaresinde deniz sigortası yapan ilk şirket oldu. Ancak iç savaş sonrasında, Amerikan deniz ticaretinin zayıflaması ile koşullar değişti: güçlü Lloyd ve diğer İngiliz sigorta şirketleri, New Yorklu sigortacılarla daha da kıyasıya bir rekabet içine girdi ve ikincilerin faaliyet alanı gemi yükleriyle sınırlı kaldı. Mutual Atlantic kısa süre içinde New York'taki tek deniz sigortacılığı şirketi haline geldi.

Yine 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan yangın sigortacılığı, yerel ölçekte gelişti ancak bu şirketler ulusal ölçekte bir müşteri toplamına hitap etmek için çaba gösterdiler. Buna karşılık, hemen hemen hepsi, sigortacıları yaklaşık 15 milyon dolar zarara uğratan, 1835 kışındaki büyük yangın ertesinde piyasadan silindi. Bunların ardından kurulanlar da, on yıl sonra, neredeyse bir önceki kadar acı bir felaketle karşılaştılar. Esasında, yangın sigortası yapan şirketler mali olarak zayıftılar ve kuruluş koşullarını esnekleştiren 1849 yasası

bu zayıflığı daha da arttırdı. İflaslar artınca 1859'da New York Eyaleti, sektörü düzenlemek üzere müdahalede bulunmak zorunda kaldı. Sekiz yıl içinde, şirketleri daha iyi denetlemek ve sigortalılar nezdinde korunma önlemlerini daha da güçlendirmek üzere bir yangın sigortacılığı konseyi kuruldu.

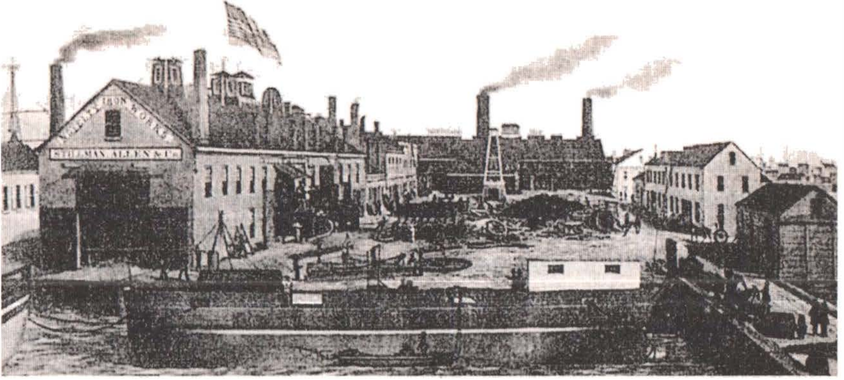
Yalnızca hayat sigortacılığı büyük bir başarı yakalamıştı. Şirketlerin sayısı arttı: 1842'de Mutual Life, 1849'da New York Life, 1859'da Equitable Life, 1868'de Metropolitan Life kuruldu. İç savaşın ertesinde bu şirketler Amerika ve Avrupa'yı ele geçirmeye başladılar. Bu ele geçiriş, "sanayi" sigortası denen sigorta usulü sayesinde mümkün oldu: işçilere yönelik olan bu sigorta haftalık olarak ödenen ve şirket yetkilisi tarafından elden toplanan mütevazı primlerden oluşuyordu. Göz alıcı büyümesini buna borçlu olan Metropolitan bu konuda uzmanlaştı.

Yüzyılın ortasından itibaren, bu mali kuruluşlar öylesine büyüdü ki aylık *Putnam* dergisinin dikkat çektiği gibi "New York bankaları mimari açıdan da her gün daha gözle görülür hale geldi"; dergi aynı zamanda "bunların mümkün olduğu ölçüde Yunan-Yankee modasından esinlenmiş" olduğu ironisini de not ediyordu.[16] Gerçekten de, 1830 ve 1840'larda, özellikle de Aşağı Manhattan'daki finans merkezini yerle bir eden 1835 yangınından sonra, neo-klasik tarzdaki binaların sayısı arttı. Büroları kapsayan ilk bina 1840'larda Trinity Kilisesi yöneticilerinin inisiyatifiyle Richard Upjohn tarafından başarılı bir mimari tarzın uygulanması biçiminde beş katlı olarak inşa edildi. Kısa süre sonra, 1842'de Wall Street'te açılan Merchants' Exchange'in yeni cephesini süsleyen on altı granit sütun, şehirde finans alanının giderek büyümesinin simgesiydi.

Şehrin sanayileşmesi

New Yorkluların çoğunun istihdam edildiği yer ne ticaret ne de para işleriydi. Yüzyılın ortasında, İngiliz işadamı James Robertson'ın işaret ettiği gibi "New York yalnızca bir ticaret şehri değil"di. "Burada diğer tüm Amerikan şehirlerinden daha fazla olmak üzere çeşitli ve çok sayıda sanayi mevcut"tu.[17]

16 16. "New York Daguerreotyped," *Putnam's Monthly*, cilt I, 2, Şubat 1853, s. 132.
17 17. Still, *Mirror, age.*, s. 132-133.

Novelty Ironworks fabrikaları, 1850 civarı

Esasen, üretim sektörü, New York'un ticari üstünlüğünün pekişmesi, taşıma masraflarının azalması ve yerel pazarın büyümesinin de etkisiyle, kendine giderek daha fazla yer açıyordu. 1830 ve 40'lı yıllar itibariyle, sanayinin yeniden örgütlenmesi New York ile sınırlı kalmayarak çevresine de yayıldı. Önüne geçilemeyen bir durgunluk dönemine rağmen, çokça yer kaplayan, makineleşmiş sanayiyi barındıran bir sanayi bölgesi şimdiden gelişmişti.

New Jersey'de Hoboken, Jersey City, Newark ve Paterson, Connecticut'ta Bridgeport ve Danbury, Brooklyn ve Yonkers iplik sanayi, şeker rafinerileri, çelik ve sepi sanayine Manhattan'dan daha ucuz araziler ve daha iyi su kaynakları sunuyordu. 1795'te, babasının aşırı jakobenizmi nedeniyle Birleşik Devletler'e göç eden İngiliz William Colgate, 1806'da Aşağı Manhattan'da açmış olduğu sabun, mum ve nişasta fabrikasını, 1847'de Jersey City'ye taşıdı. 1858'den beri Mott Sokağı ve Delancey Sokağı'ndaki iki binada fabrika ve dökümevi olarak faaliyet gösteren dikiş makineleri üreticisi Singer 1873'te Manhattan'ı bırakarak New Jersey'deki Elisabethport'ta 4 hektarlık bir alana kurulan ve günde 1.000'den fazla makinenin üretildiği fabrikasına geçti. 1880'e doğru, Newark'taki sanayi işletmeleri 30 binden fazla kişiyi istihdam ediyordu ve binlerce başkası da dökümevleri, şeker rafinerileri ve mezbahalarda çalışıyordu.

50 bin işçinin yaşadığı Brooklyn'de ilk imalathaneler 1780'lerde kurulmuştu. O zamanlar, feribot iskelesinin yakınlarında, birahaneler, zanaat atölyeleri ve mezbahalar vardı. 1840'lardan itibaren limanın gelişmesi East River kıyılarını –güneyde Red Hook'tan kuzeyde Newtown Creek'e kadar– bir depo, silo, şeker ve benzin rafinerileri, sepi ve çelik fabrikaları ve denizcilik şantiyeleri bölgesine çevirdi. Williamsburg'da şehrin en büyüğü olan Frederick C. Havemeyer'in şeker rafinerisi, Charles Pratt'ın aydınlanma için kullanışlı bir ürün olan balina beyazı yağı üreten yakıt rafinerisi Astral Oil Works, birlik deniz kuvvetlerinin ilk zırh levhalarını üreten büyük çelik fabrikası Continental Ironworks yer alıyordu. Brooklyn tarafından kısa süre sonra yutulacak olan bir diğer bağımsız kasaba Bushwick, bira üretimi konusunda uzmanlaşmıştı ve Samuel Liebmann tarafından 1855'te kurulan ve 1880'de ünlü Rheingold Breweries adını alacak olan büyük bira fabrikası burada bulunuyordu.

Manhattan'ın sanayi coğrafyasını betimleyen başka özellikleri de vardı. Önemli bir yerel pazar ve kolayca harekete geçirilebilecek bir işgücüne sahip olmasının yanı sıra, bilgi dolaşımı açısından da avantajlara sahipti. Özellikle konfeksiyon, matbaa, baskı ya da tütün, mobilya ve müzik aletleri sanayilerinin New York'ta kalıcı olmaları şaşırtıcı değildi. 1870'te bu çeşitli sektörlerden New York'ta çalışanların oranı, tüm bölgede çalışanların beşte dördünü geçerken, deri, tekstil ve demiryolu inşaatı işçilerinin büyük çoğunluğu sanayi bölgesindeki atölyelerde istihdam edilmekteydi.

Manhattan'ın güneyindeki yerleşimler özellikle, iş dünyasının merkezine olan yakınlığından faydalanan New York sanayisini barındırıyordu. 1840'lardan itibaren "şehrin büyük atölyesi" olarak adlandırılan East River yakınlarındaki üçüncü bölgede konfeksiyon, matbaacılık ve yayıncılık işletmeleri vardı. Harper Brothers yayınevi, taşbasmacı Currier&Ives ve bono, damga resmi ve hisse senetleri basan American Bank Note Company burada, bir dizi küçük madencilik, tesisat ve ısıtma atölyesi ile yan yanaydı.

Manhattan'ın tek ağır sanayi sektörü olan tersaneler, East River kıyılarına yerleşmişti ancak 1830'lu yıllarda bunlar Corlear's Hook'un kuzeyine, "kuru havuz" denen yere nakledildi. Sürat yelkenlileri, guletleri, brikleri ve buharlı vapurları ile meşhur, dönemin en tanınan gemi inşacıları burada

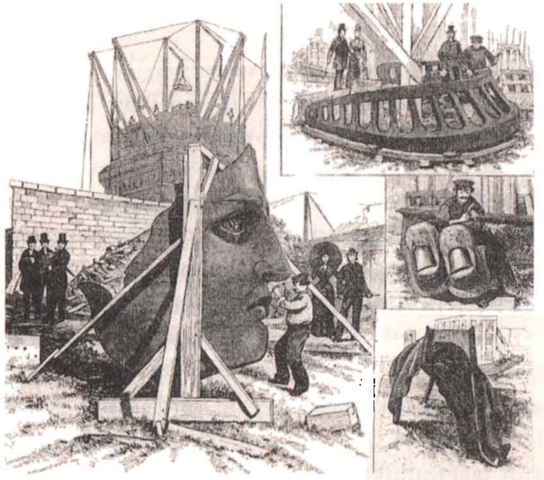
yer alıyordu: Henry Eckford, Isaac ve William Webb, Christian Bergh ve Jacob Westervelt. Bunların şantiyelerinin yanı başında, buralara kazan, makine ve daha sonraları da pervane üreten, Manhattan'da son kalan metalurji fabrikaları vardı. Bunların en büyüğü, 1830'lu yılların başında kurulmuş olan Novelty Ironworks, 12 ile 14. sokaklar arasında, nehrin karşısındaki 300 metreden geniş alanı kaplıyordu ve yüzyıl ortasında 1200'den fazla işçi istihdam ediyordu. Novelty'nin yanı sıra, Allaire, Morgan, Cornell ve Delameter gibi diğer fabrikalar, sepiciler, yağ fabrikaları ve gemi inşaat sektörünün tüm yan sanayi işletmeleri "kuru havuz" denen yere sınai bir hava veriyordu. Manhattan'ın diğer tarafında, Hudson kıyılarında, daha çok ahşap ve taş atölyeleri ve kömür depoları vardı.

Çelik fabrikaları ve tersaneler dışında, buharlı makineler ya da su türbinlerinin bulunduğu binalar ve bıçkı, damıtım, baskı ve bira gibi makineleşmiş atölyelerin sayısı azdı. New York'ta küçük üretim –fason üretim yapan terzi dükkânları, kunduracılar ya da merdiven altına ya da bir apartman dairesine sıkışmış konfeksiyon atölyeleri– oldukça çok sayıdaydı ve 1840'larda mevcut istihdamın beşte dördü buralardaydı.

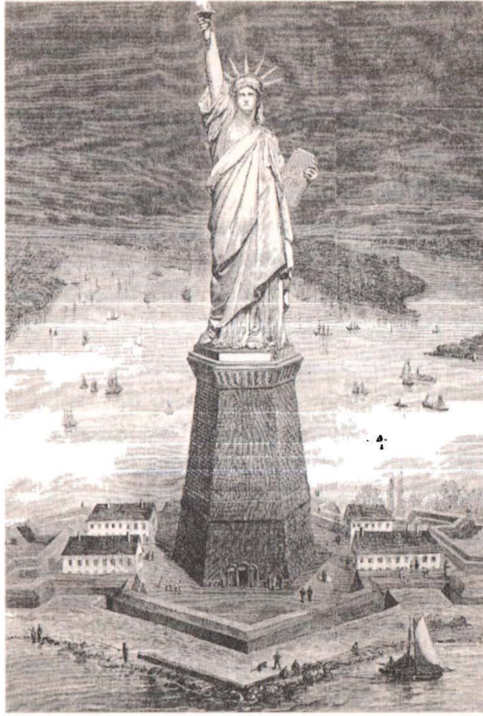
19. yüzyılın ortasında erkek giyimi şehrin en fazla işçi istihdam eden sektörü oldu. Öncesinde kıyafetler çoğunlukla evde dikildiği için, 1820'ye kadar neredeyse var olmayan bu sektör, pazarın Midwest ve California'daki vatandaşlar ve çiftçileri de kapsamasıyla hızlı bir gelişim gösterdi. Bu artan talebi karşılamak için daha fazla ve daha düşük fiyata üretim yapmak gerekiyordu. 1840 ve 1850'li yıllarda bulunan çözüm, büyük işletmelerin atölyelerinde az sayıda sürekli işçi bulundurması ve çoğunlukla daha ucuz olan, işgücünü evde değerlendirme yöntemine başvurmasıydı. Örneğin, Lewis ve Hanford atölyeleri, 75 makasçı çalıştırırken, yaklaşık 4000 kişiye eve iş veriyordu. Brooks Brothers firması –1818'de Henry Sands Brooks tarafından kurulan ve 1833'teki ölümünün ardından beş oğlunun sürdürdüğü erkek kıyafetleri firması, 1850'de kendilerini üne kavuşturan bu adı aldı– 78 makasçının yanı sıra 1500 kişiye eve iş veriyordu. 1850 sonrasında, bitmek bilmeyen maliyeti azaltma ve esneklik arayışı, karşılığını gereksinmelerini en iyi karşılayan taşeronlukta ve *sweatshop, ter atölyeleri* denilebilecek bir mekanizmada buldu.

Konfeksiyonda olduğu gibi, New York'taki sanayilerin, şehir imparatorluğunun dış ticaretine olan bağımlılığı giderek azaldı. 1820'li yıllarda, sanayi hâlâ büyük ölçüde deniz ticaretinin hizmetindeydi, dolayısıyla un fabrikaları, şeker rafinerileri, damıtma atölyeleri ve tersaneler hâlâ büyük öneme sahipti. Ancak birkaç on yıl sonra, yerel pazarın ve kıta çapındaki talebin gelişmesiyle limanla doğrudan bağlantısı olmayan sektörlerin gelişimi de daha kolay hale geldi. 1860'ta, on işçiden sekizi konfeksiyon, matbaa ve yayıncılık, inşaat, küçük çaplı madencilik ve dış ticaretle doğrudan bağlantılı olmayan diğer alanlarda istihdam ediliyordu.

Bunlara paralel olarak New York'un görünüşü de değişti. Özellikle iç savaştan sonra, coğrafi dağılım ve mimari uzmanlaşma birlikte gelişti. Hem talebi karşılamak hem de sahipleri için en iyi yatırım olduklarından sanayi amaçlı binalar giderek çoğaldı. 1860'larda, güneyde Canal Sokağı ve kuzeyde Hudson Sokağı arasında kalan bölge New York'un sanayi merkezi haline geldi. Brodway boyunca ve Spring, Prince ve Broome sokakları gibi bitişik sokaklarda dökme demirden çatıları ve cepheleri şık, neo-klasik motiflerle süslü binalar yükselmeye başladı. Bunların beş ya da altı katı

Bedloe Adası üzerinde Özgürlük Heykeli'nin bir araya getirilişi, 1885

Özgürlük Heykeli: 1875'teki proje

depo olarak ve atölyelerini buraya kuran çok sayıdaki ticaret firmalarına kiralanıyordu. Kısa süre sonra bu *loft*lar, yani deponun üst katında yer alan duvarlarla bölümlere ayrılmamış atölyeler Manhattan'ın en karakteristik özelliklerinden biri haline gelecekti.

Yeni zamanların heykeli

Özgürlük Heykeli'nin 28 Ekim 1886'daki açılışı büyük bir olaydı. Birleşik Devletler başkanı, New York Eyaleti'nin eski Valisi Grover Cleveland ile birlikte altı yüz davetli ve binlerce meraklı, New York Körfezi'nin göbeğindeki Bedloe Island'da toplanmış, Charles-Edouard de Laboulaye'in girişi-

miyle, Fransızlar tarafından Amerikan halkına armağan edilen Bartholdi'nin dev heykeline merhaba diyorlardı. Heykelin geniş kaidesini süslemek üzere Emma Lazarus, birkaç yıl önce, New York'un milyonlarca göçmeni ağırlayan yüce gönüllülüğünü kutlayan "Yeni Heykel" şiirini yazmıştı.

Bitkin düşmüşleri,
Zavallıları ver bana.
Özgürce soluk almaya hasret,
Biçare kalabalığı getir.
Sefillere yer yok,
Bereketli kıyılarında.
Bana evsizleri gönder,
Fırtınanın savurduklarını.
Sana fenerimi tutuyorum,
Altın Kapı'nın yanında." [18]

Şiir ancak 1903'te bir bronz levhaya kazınarak heykelin kaidesine yerleştirildi. Tepedeki özgürlük meşalesi yalnızca Amerikan konukseverliğinin cömertliğine işaret etmekle kalmıyor, New York'un ekonomik gücünün, Kuzey Amerika kıtası ve sürekli büyüyen bir art alan üzerindeki ticari, mali ve sınai nüfuzunun meydana çıkardığı manzarayı da aydınlatıyordu. Heykel, geniş ufuklara bakabilmek için sırtını şehre dönmüştü. Nabzı Manhattan ve Brooklyn'deki rıhtım, büro, mağaza ve atölyelerin kalbiyle artık pek atmayan New York'un dünya ekonomisi üzerinde Londra'yla egemenlik yarışını simgeliyordu.

18 Emma Lazarus, *Le Nouveau Colosse* (1886), aktaran Nancy L. Green, *Et ils peuplèrent l'Amérique. L'odyssée des émigrants* (Paris, 1994), s. 1.

Dördüncü Bölüm

ŞEHİR İMPARATORLUĞU

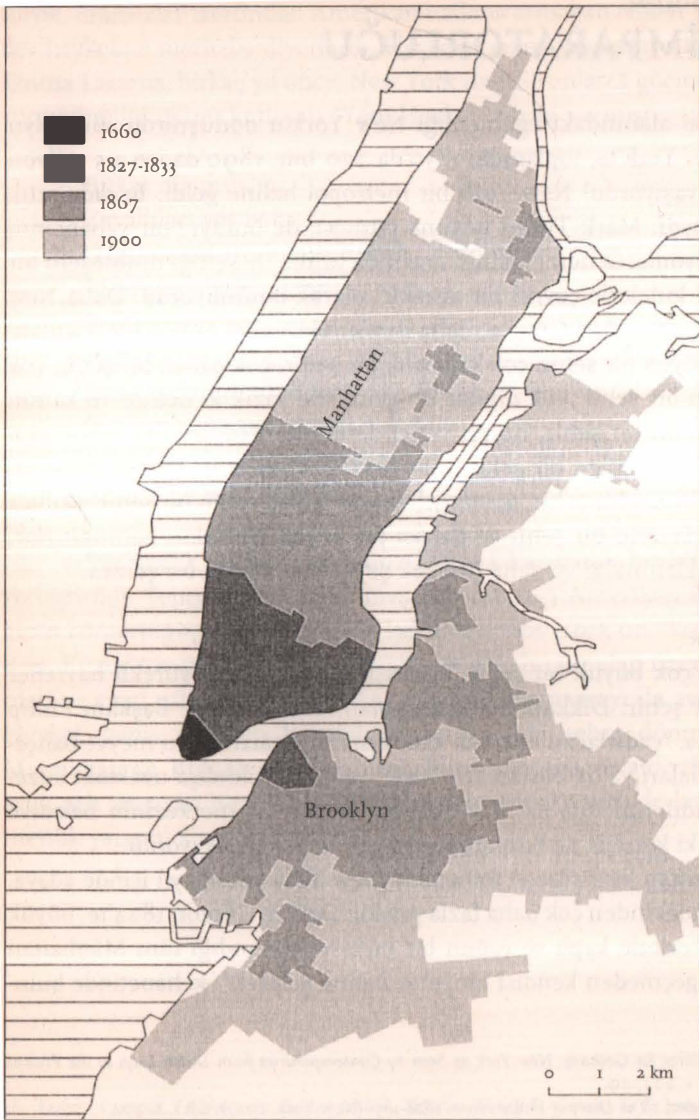
Ekonomi alanındaki egemenliği New York'u dönüştürdü. Brooklyn ve New York'ta, toplamda, 1830'da 220 bin, 1890'da ise 2,5 milyon insan yaşıyordu! New York bir metropol haline geldi. Burada artık her şey farklıydı. Mark Twain hoşuna gitmese de burayı "bir yabancının kendisini milyonlarca hemcinsinin arasında yalnız hissettiği muhteşem bir çöl, kubbe ve kulelerle çevrili bir ıssızlık" olarak tanımlıyordu. Daha New Yorklu olan Doktor Asa Greene, daha ılımlı yaklaşarak burayı şöyle anlatıyordu: "çok büyük bir şehir, çok kalabalık bir şehir, çok pahalı bir şehir, çok az otele sahip bir şehir, çok dindar bir şehir, ne yazık ki doktor ve kanun adamları ile dolu bir şehir, hayret verici derecede medyatik bir şehir, acayip bir şekilde yönetilen bir şehir, inanılmaz şekilde suya hasret bir şehir, bolca rom bulunan bir şehir, göstergelere çok önem veren bir şehir, akıllıca sahtekârlıklarla dolu bir şehir ve dahası pis kokan sokaklar, namussuzlar, züppeler, ayaklanmalar ve daha pek çok şeyin bol olduğu bir şehir..."[1]

Yeni bir eşik

Yani "çok büyük bir şehir." Genişleme kapasitesi sürekli hayretler uyandıran bir şehir. Dikkatli bir tarihçi olan, eski Belediye Başkanı Philip Hone, 1836'da, "çadırlarını kurmak için, kendi hatıralarındaki meyve bahçeleri, mısır tarlaları ya da bostanlarla kaplı, şehirden oldukça uzaktaki kuzeye doğru kendilerini tutamayarak yönelen eski şehir merkezinin belediye başkanları"[2] (ki kendisi de bunlardan biriydi) ile dalga geçiyordu.

Manhattan kısa sürede fethedildi: New York yetmiş yıl içinde adaya, ilk iki yüzyılındakinden çok daha fazla yayıldı. DeWitt Clinton 1824'te, büyük bir cesaretle "evlerle kaplı ve yoğun bir nüfusun barındığı tüm Manhattan Adası, yüzyıl geçmeden kendisi bir şehir haline gelecek"[3] kehanetinde bulu-

1 Bayrd Still, *Mirror for Gotham. New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 202, 99.
2 Allan Nevins, derl., *The Diaty of Philip Hone, 1828-1851* (New York, 1927), cilt 1, s. 202.
3 David Hosack, *Memoir of DeWitt Clinton* (New York, 1829), s. 478.

New York'un gelişimi

nuyordu. 1825'te şehrin sınırları, Manhattan'ın ucundan kuzeye doğru, 5 kilometreyi bulmayan Canal Sokağı'na kadar uzanıyordu; kısa sürede sınırlar Hudson Sokağı'na dayandı. 5. Cadde de 1840'lı yılların başında 20. Sokak'a ulaşmıştı. 1860'ta 814 bin kişiyi barındıran şehir 42. Sokak'a ulaşmış ve 1858'de New York Katoliklerinin gururu haline gelecek olan geleceğin Saint-Patrick Katedrali'nin ilk taşlarının döşendiği 50. Sokak'a doğru ilerliyordu. Manhattan'ın doğusunda, 1880'de 90. Sokak'a, 1890'da ise 135. Sokak'a ulaşıldı. Batı kanadı 1890'lara dek daha yavaş bir ilerleme sergiledi ancak şehir, ada üzerinde durmaksızın yayılıyordu. 1900'de DeWitt Clinton'ın kehaneti gerçekleşti: Manhattan tamamen parsellenmişti.

Buna karşılık, New York uzun süredir Manhattan'dan ibaret değildi. Yüzyılın ortasından itibaren, "New York, bir yanında New Jersey, diğer yanında Brooklyn ile dünyanın kraliçesiydi; adları farklı da olsa bu üçü tek bir şehirdi, tıpkı Londra ve Westminster gibi."[4] 1859 tarihli Dripps haritası, metropol hakkındaki bu yeni algıyı kâğıda dökmüştü: Manhattan'ın yanı sıra, Brooklyn, Hoboken, Hudson City ve Jersey City'yi kapsıyordu.

1880 tarihli federal nüfus sayımı vesilesiyle Şehirlerin Sosyal İstatistikleri başlıklı raporu hazırlayanlar, metropolün kapladığı alanın sınırlarının hem keyfiliğinin hem de gerekliliğinin altını çiziyordu. "New York, Brooklyn, Jersey City, Newark ve Hoboken şehirlerinde yaşayan nüfusu değerlendirebilmek için bunları yalnızca beş farklı belediye olarak değil tek bir büyük metropol topluluğu olarak değerlendirmek gerektiği açık"tı. Ancak "bu akıl yürütmenin kolayca çığırından çıkabileceği" de bu sözlere ekleniyordu. "Flushing, New Rochelle, Yonkers ve Paterson'u da bu topluluğa dahil etmemek için bariz bir sebep yoktu. Esasında, New York'un 50 mil ötesine kadar uzanan demiryollarının etrafındaki kasaba ve köylerde yaşayanların büyük çoğunluğu, şehirde iş yapanlar ya da burada etkin olan sanayilerde çalışanlardır. Sınır keyfi bir yerden geçiyor; biz de sadece New York'a bir ticari merkez olarak en yakın ve [...]hammadde ve ürünlerini vagonlarla buraya gönderen ve ithal eden büyük şehirleri dahil etmeyi tercih ettik."[5]

4 Ira Rosenwaike, *Population History of New York City* (Syracuse, 1972), s. 49.
5 U. S. Bureau of Statistics, *Tenth Census of the United States, 1880*, cilt 18: *Social Statistics of Cities* (Washington, 1882), s. 531-532.

Hudson'ın doğu yakasındaki Jersey City ve Hoboken ulaşımın vapurlarla sağlandığı, yarı mesken yarı sanayi banliyöler haline geldi. 1840 ile 1860 arasında Jersey'nin nüfusu iki katına çıkarak 29 bin kişiye ulaştı. Hemen yakınındaki, kundura sanayinde uzmanlaşmış olan Newark, iç savaşın hemen öncesinde 70 binden fazla kişiye ev sahipliği yapıyordu ki bu 1840'taki nüfusunun dört katıydı.

Hiç kuşkusuz en etkileyici büyüme Charles Dickens'ın "New York'un yatakhanesi"olarak adlandırdığı Brooklyn'de yaşandı. 1810'ların ortasında, tüccar Hezekiah Beers Pierrepont'un da aralarında bulunduğu arazi sahipleri öncü emlak sahipleri haline geldiler: arazilerini küçük parsellere böldüler ve on yıldan kısa bir süre içinde Brooklyn Tepeleri'ni –East River iskelesine tepeden bakan "yukarı Brooklyn" mahallesi– son moda bir yer haline dönüştürdüler. Eskinin küçük kasabası Amerika'nın ilk mesken banliyösü oldu. Mekânın kırsal büyüsü, muhteşem Manhattan manzarası ve Pierrepont'un deyişiyle "kır yaşamının tüm artılarıyla şehirdeki pek çok konforun"[6] mükemmel birlikteliğinin çekimine kapılan zengin New Yorklular buraya yerleşti.

Buna paralel olarak, iskele mahallesi ve East River kıyıları ticari ve sınai açıdan çok gelişti. 1834'te idari olarak şehir statüsü alan Brooklyn, bundan dört yıl sonra bir şehirleşme planına sahipti. Manhattan'da olduğu gibi Brooklyn'deki yetkililer de, ızgara planlı bir düzenleme taraftarıydılar ancak onların ortaya çıkardıkları plan, çok yönlülüğü ve iskeleden köşegenler çizen caddeleri ile diğerinden ayrılıyordu.

Brooklyn'in gelişmesi, açgözlü komşusu tarafından 1855'te yutulacak olan Williamsburgh gibi, yakınlardaki kasabaların şehirleşmesini de beraberinde getiriyordu. Daha da kuzeyde, Stephen Halsey adındaki bir kürk tüccarı, 1839'da *Astoria* adını verdiği bir mahalle projesi geliştirdi. Parababası John Jacob Astor'a yaptığı göndermeye rağmen *Astoria* ancak, piyano üreticisi Steinway'in burada fabrikalarını ve bir işçi mahallesini kurduğu 1870'lerin başında gelişim gösterebildi.

New York ve Brooklyn'in gelişmesi ulaşım sorununu da yakıcı hale getirdi. Yüzyılın ortasında şehrin bir ucundan diğerine yaya olarak gitmek

6 David Schuyler, *The New Urban Landscape: The Redefinition of City Form in Nineteenth-Century America* (Baltimore, 1986), s. 114.

güçleşti. Kendi ulaşım araçlarına sahip olan zenginler için mesafeler sorun değildi; ancak diğer yüz binlerce şehir sakini için durum farklıydı. Arka arkaya ya da eş zamanlı olarak pek çok çözüm denendi.

New York ile Harlem arasındaki ilk banliyö hattı olan demiryolu 1832'de açıldı. Hayvan ve buhar gücünü bir arada kullanan New York&Harlem şirketi yavaş yavaş kuzeyde 4. Cadde'ye çıktı, oradan önce 14. Sokak'a, daha sonra 85. Sokak'a ve Yorkville Kasabası'na ve birkaç yıl sonra ise 100. Cadde'deki Harlem'e uzandı. 1830'lu yılların sonunda her yıl bir milyona yakın insan şehirdeki işlerine gitmek için bu hattı kullanıyordu. İç savaş öncesinde bu sayı üç katına çıkarken Harlem ve Yorkville de aynı oranda büyüdü.

New York'ta ilk atlı omnibüsler 1820'lerde Manhattan, Broadway'daki ana arterlerde işlemeye başladı. Bunların başarısı, belediyeyi isteyen taşımacılara izin belgesi vermeye iterek, New York'un "omnibüsler şehri" olarak anılmasını sağladı. 1833'te yaklaşık 80, 1846'da 255 ve 1850'lerde 700 araç mevcuttu. Omnibüsün sakıncaları da yok değildi: yavaş ve görece pahalıydı ve her bir araç ancak bir düzine insan taşıyabiliyordu. Şehrin ileri gelenleri, 1850'de, "bu araçlarda gündüz ve akşam saatlerinde ve havanın kötü olduğu zamanlarda yolcular rahatsız ve en ufak saygıdan yoksul şekilde seyahat ediyorlar ve çoğu ancak saatlerce bekledikten sonra oturacak yer bulabiliyor"[7] diye yakınıyorlardı.

1850'li yıllarda omnibüslerin yerini daha hızlı ve daha az pahalı olan atlı tramvaylar aldı. Kısa zamanda caddeler ve Manhattan'ın sokakları tramvay raylarıyla kaplandı; 1860'ta 45 milyon kişi bu şekilde seyahat etmişti. Brooklyn de boş durmamıştı, buradaki ulaşım ağı iskeleden güneye ve kuzey doğuya doğru gelişmişti.

Ancak atlı tramvaylar nüfusun günlük ulaşımı için yeterli olmuyordu. Çok sayıda New Yorklu bunları kullanamıyordu, kullanabilenler ise vagonlarda itiş kakışa ve sokaklarda trafiğe maruz kalıyordu. Şehir sakinleri ulaşımdan memnun değildi; 1860'lı yıllarda, şehre özgü, daha hızlı bir ulaşım sağlayacak olan ilk ulaşım projeleri yapılmaya başlandı. 1868'de, *Scientific American* dergisi müdürü ve *New York Sun*'ın sahibi Moses Yale

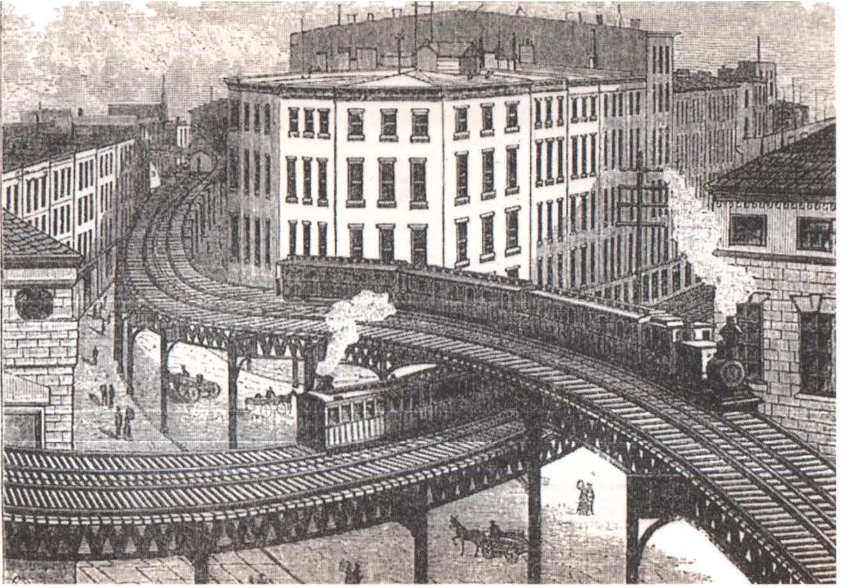
7 George R. Taylor, "Building an Intra-Urban Transportation System," Allen M. Wakstein içinde, derl., *The Urbanization of America: An Historical Anthology* (Boston, 1970), s. 137.

Beach'in oğlu, Alfred Beach adlı bir mucit, Broadway'in altında tüneller kazma izni almayı başardı. Resmi olarak söz konusu olan, o zamanlar çok revaçta bir fikir olan, pnömatik [basınçlı havayla çalışan] bir posta iletim sistemi kurmaktı. Gerçekte ise, Beach yeraltında pnömatik bir demiryolu inşa etmek istiyordu ancak tramvay lobisini ayağa kaldırmaktan korktuğu için projesini gizli tuttu. 1870 itibariyle ilk deneme sürüşünü yaptı. Olağanüstü bir başarı sağlandı: aracı ilk sene 400 bin New Yorklu kullandı. Ancak, işi büyütmek için gerekli sermayeyi bulamadığı için Beach'in girişimi sonuçsuz kaldı. 1874'te ise projeden kesin olarak vazgeçti.

Buna karşılık, havadan metro projesi başarı sağladı. New Yorklular tarafından kısa sürede *el* (*elevated railway*'in karşılığı) olarak adlandırılmaya başlanan, önceleri buhar ardından elektrik gücüyle çalışan araç, New York şehri manzarasının vazgeçilmezlerinden biri oldu. Kısa süre içinde, 2.,3. ve 4. caddeler üzerinden geçen üç hatta sahip oldu; 1880'lerde Brooklyn'de de üç hat kullanıma girdi.

Whitman'ın şarkısında olduğu gibi New York "koylar arasında yuvalanmış"tı ve 17. yüzyıldan itibaren Manhattan, Long Island, Staten Island ve New Jersey arasında vapur seferleri yapılıyordu. 1850'ye doğru, her beş dakikada bir Brooklyn'e ve on dakikada bir Jersey'e vapur vardı. Manhattan'ı anakaraya bağlayan yegâne köprüler kuzeyde, mütevazı Harlem Nehri üzerinde bulunuyordu.

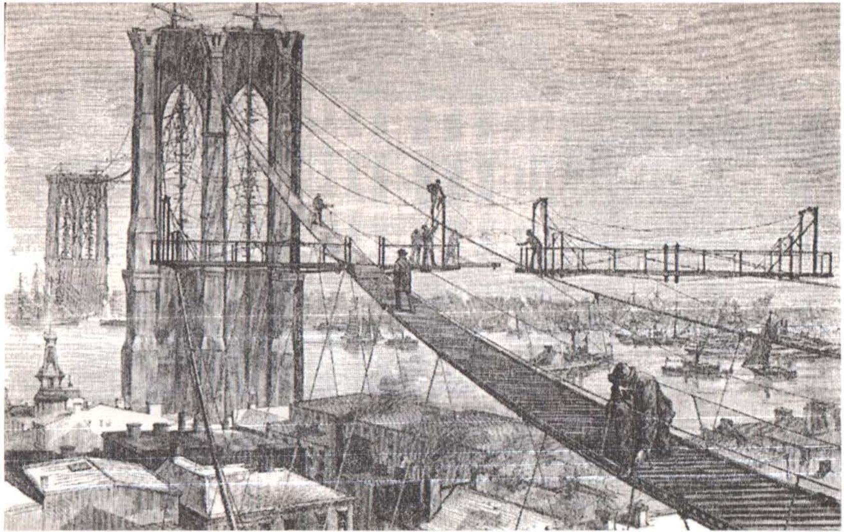
İç savaşın hemen ertesinde, o zamana kadar hayal bile edilemeyen, East River üzerine bir köprü inşa etme projesi ortaya atıldı. Bu işin öncüsü John Augustus Roebling, Pennsylvania'ya 1830'lu yılların başında göç etmiş olan Alman kökenli bir mühendisti. Metal halatı o keşfetmiş ve Niagara Boğazı'nın ve Ohio Nehri'nin üzerine çok sayıda asma köprü inşa etmişti. Çalışmalara 1867'de başlandı ancak Roebling iki sene sonra şantiyede gerçekleşen bir kaza sonucu öldü. Oğlu Washington Roebling işi devraldı ve pek çok teknik aksaklığa rağmen projeyi tamamladı. 1872'de, kendisi de, inşa edilmekte olan köprünün kulelerinden birinin altından ahşap sandıklar geçirdikleri sırada yükün boşalması sonucunda yürüyemez hale gelerek evine hapsoldu ve çalışmaların devamını evden teleskopla izleyerek, emirlerini eşi Emily Warren Roebling aracılığıyla gönderdi.

New York'un hava raylı metrosu

Şehrin önemli çekim merkezlerinden biri haline gelen yeni köprünün açılışı, on altı yıl süren çalışmaların ardından, 1883'te yapıldı. Paul Bourget, "bu köprü çok uzaktan bile, Giovanni Battista Prianesi'nin trajik gravürlerinde tasarladığı mimari kâbuslardaki gibi, sizi bir anda kendisine çekiyor" diye yazıyordu. "Yüksek direkli gemiler altından rahatça geçip gidebiliyor ve köprünün yüksekliğinin bu su götürmez göstergesi insanın aklını alıyor. Ancak üzerinde yürümek, bin altı yüze yüz otuz beş adımlık bu demir ve çelikten devasa kafesi adımlamak, arabalar gelip geçer ve insanlar kalabalıklar halinde aceleyle yürürken, onu iki yönde takip eden trenleri ve ayaklarınızın altındaki vapurları seyretmek; mühendisin çağımızın büyük bir sanatçısı olduğunu kabul etmek ve bu insanların cesaretleri ve hiç tereddütsüz "yenilikçilikleriyle" böbürlenmek, işte budur."[8]

8 Paul Bourget, *Outre-Mer (Notes sur L'Amérique)* (Paris, 1895), s. 40-41.

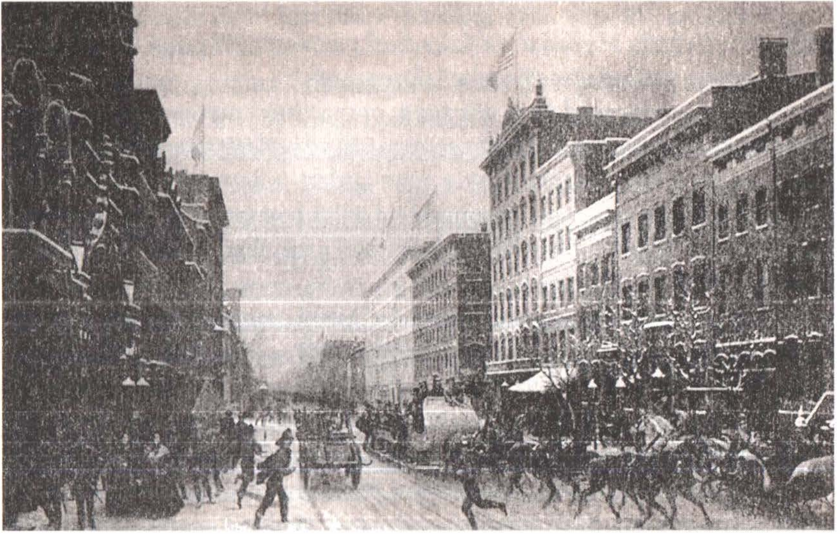
Brooklyn Köprüsü'nün inşaatı

TIKIŞ TIKIŞ BİR ŞEHİR

Ne Brooklyn Köprüsü, ne şehrin eşik atlaması ne de farklı ulaşım araçları New York'un nüfus fazlalığı ve altyapı eksikliği sorunlarını çözemedi. Şehir sakinleri ve basın, bazen şehir imparatorluğunun sorunlarını şiddetle tek bir ağızdan haykırıyordu: pisti, kötü aydınlatılmıştı ve yolları kötüydü; 1849'da şehri ziyaret eden bir kadın "henüz tamamlanmamış" diye söyleniyordu. Buraları on beş yıl sonra gezen Duvergier de Hauranne, New York'u "nahoş ve pespaye" buluyor ve "çökmüş kaldırımlarından, çamurlu yollarından, ot ve çalılarla kaplı meydanlarından, omnibüslerinden, raylar üzerinden gidip gelen kaba vagonlarından, düzensiz ve pazar yeri gibi karmakarışık kocaman afişlerle süslü evlerinden"[9] bahsediyordu.

1830'lardan itibaren gazetelerin ortak konusu sokaklardaki yoğunluk olmuştu. Asa Greene Broadway'den geçerken şu tavsiyelerde bulunu-

9 Lady Emmeline Stuart-Wortley, *Travels in the United States, etc., during 1849 and 1850* (New York, 1851), s. 13; Ernest Duvergier de Hauranne, *Les États-Unis pendant la guerre de Sécession* (Paris, 1990), s. 51.

Karlar altında New York

yordu: "paltonuzu sıkıca ilikleyin, ayakkabınızın topuklarının sağlam olduğundan emin olun, şapkanızı sıkıca başınıza geçirin, arabaların ne kadar uzakta olduğunu anlamak için yolun iki tarafına da aynı anda göz atın ve arkanızdan kovalıyorlarmış gibi koşun." *New York Herald* 1864'te şehirde bir yerden bir yere gitmenin "modern bir eziyet" olduğunu yazıyordu.[10]

İş ulaşım zorluklarıyla bitmiyordu. Kaldırımlar gibi yollar da –ya da yol yerine geçenler– kötü durumdaydı ve genelde yayaların yürümesini engelleyen her çeşit çöple doluydu. 1890'da dahi, Fransız Albert Delaport "New York'a ait tek ulaşım aracı havadan giden demir yolları ve gece gündüz gidip gelen arabalar ya da tramvaylar" olduğu için ""belediye yönetiminin şehirdeki yolları acınacak halde" bıraktığını; New York sokaklarının kaldırım taşları ile değil, çeşitli büyüklüklerdeki çakıl taşlarıyla döşendiği-

10 Charles N. Glaab ve A. Theodore Brown, *A History of Urban America* (New York, 1967), s. 84.

ni" yazıyordu. "Yalnızca köşe başlarında, yayalara iyilik olsun diye, duyarlı ayakların çok fazla acımadan ya da çamurlu zamanlarda fazlaca mahvolmadan üzerinde yürüyebileceği taşlar" döşenmişti.[11]

Bu sorunlar, mekânın göç aldığı oranda büyümemesinin ve bitmek tükenmek bilmeyen bir faaliyetin sonucuydu ve yerleşim yerlerinde de kendisini gösteriyordu. Manhattan'da 1930'lardan itibaren kilometre kareye düşen insan sayısı artmıştı ve sonraki on yıllar boyunca da artmaya devam etti: Brooklyn de dahil, New York'un ölçütleri artık diğer Amerikan şehirleri ile kıyas kabul etmiyordu.

1820 itibariyle, emlak arzı ile talebi arasındaki açı büyüdü. Manhattan'da, sömürge şehrinin kuzeyine doğru ilerleyen mahallelerde, müteahhitler özellikle iki ya da üç katlı evler inşa ediyorlardı. Bu konutların bazıları, tüm New York'un Korint tarzı kolonlarına hayran olduğu Washington ya da Lafayette Meydanı'ndaki evler gibi, zengin New Yorklulara hitap ediyordu. Ancak çoğunlukla, daha mütevazı olanları New York toplumunun orta sınıfları düşünülerek yapılmıştı. "Modern" olarak adlandırılan, aile değerlerini ve zamanın orta sınıfının bağımsızlık anlayışını yansıtan bu evler 1830'lu yılların ortasında gerçek bir spekülasyon sarmalını tetikledi.

Müteahhitler daha yoksulların evleriyle ilgilenmiyordu. Buralar düşünüldüğünde yatırımlarının karşılığı, özellikle de "modern" inşaatlarla karşılaştırıldığında çok sınırlı kalıyordu. Dolayısıyla, işçilerin ve göçmenlerin büyük çoğunluğu Manhattan'ın aşağı mahallelerinde, *rookeries* [kümesler] olarak adlandırılan, genellikle eski tüccar ya da zanaatkâr evlerinin el çabukluğuyla bölünmüş ve dönüştürülmüş hali olan derme çatma evlerde kalıyorlardı. Buralarda hijyenden eser yoktu ancak ev sahipleri yine de önemli kârlar elde ediyordu.

1837 Mayıs'ında patlak veren ve Amerikan ekonomisini 1843'e kadar durgunluğa mahkûm eden ekonomik kriz, spekülatörlerin mahvolmasına ve yeni mahallelerdeki inşaatların durmasına neden oldu. Gayrimenkul arzı dibe vururken şehir sürekli genişlemeye devam ediyordu. Büyük bir konut krizinin tüm unsurları mevcuttu: 1847'de *Morning Courier* "Binlerce ve on binlerce New Yorklu içinde yaşadıkları acınacak durumdaki evlerin

11 Albert Delaporte, "Six jours aux États-Unis," *Le Monte-Carlo mondain*, Ekim-Mart 1890, s. 7.

neden olduğu sürekli ve ağır baskı altında günlük yaşamlarını sürdürüyordu" diye yazıyordu.[12]

Ekonomi yeniden canlandığında önceki on yılların dönüştürülmüş evlerinin yerini ilk kez çoğunlukla yoksullar için inşa edilmiş yapılar aldı. Bu ilk *tenement*'ler [çok kiracılı ucuz apartmanlar] –bu eski isim o zamana kadar her tür konut için kullanılıyordu, ancak New Yorkluların hafızasında bu şekilde yer etti– tabii ki ev sahiplerinin çıkarları düşünülerek inşa edilmişti. Her tür düzenlemenin yokluğunda, beş ya da daha fazla katlı olarak yapılan bu binalar, 1811 planında öngörülen 8 metre genişliğinde ve 30 metre derinliğindeki parseller üzerine inşa edilmişti. Her bir katta, karanlık, havasız, suyu olmayan ve odaları bazen vagonlardaki kompartımanlar gibi dizilmiş bulunan –bu nedenle bunlara "demiryolu *tenement*'leri" deniyordu– çok sayıda daire vardı. En yoksulların mahzenlerde barınmasına da az rastlanmıyordu.

Konut, atölye, depo, fabrika ve mezbahaların iç içe bulunduğu bu işçi mahallelerinde *tenement*'ler nüfusu daha da artırıyordu. 1850'de Cherry Sokağı'nda yüz elli aileyi barındırmak üzere inşa edilmiş olan New York'un en büyük ve çok kötü bir üne sahip olan *tenement*'lerinden *Gotham Court*'un altı katı kısa süre sonra yüz aileyi daha barındırıyordu. Çok eleştirilen bu *tenement*'leri 1870'li yıllarda "*dumbbell tenements*" –bina planının benzerliğinden dolayı– halter denen yeni nesil işçi konutları izledi. Bunların planları, 1879'da çıkartılan ve her odada havalandırma için bir pencere bulunmasını zorunlu kılan yasanın gereklerine uygundu.

1879 ile 1901 arasında bu tarz 20 binden fazla bina inşa edildi. Bunlar, her birinde 30 metrekareden küçük dört daire bulunan altı ya da yedi katlı binalardı; her bir *tenement*'te yaklaşık 400, her bir parsel adada yaklaşık 4 bin kişi yaşıyordu. Buralarda havalandırma, teorik olarak, her bir *tenement*'i yan komşusundan ayıran 1,5 metre çaplı bir havalandırma boşluğuyla sağlanıyordu. Denebilir ki, en fakir New Yorkluların hayat koşullarının iyileştirilmesi göreceli bir olaydı. 1880'lerin sonunda bazı mahalleler hektar başına rekor bir nüfus yoğunluğuna ulaştılar. 1899'da, istatistikçi Adna Weber dönüm başına 523,6 (hektar başına yaklaşık 1.300 kişi) nüfusa sahip "onuncu bölgenin, muhtemelen, batı dünyasındaki en

12 Elizabeth Blackmar, *Manhattan for Rent, 1785-1850* (Ithaca, 1989), s. 183.

büyük yoğunluğa, –bu rakamlar Prag'daki Jesefstadt'da 485,4; Paris'te Bourse İlçesi'ndeki Bonne-Nouvelle Mahallesi'nde 434,19 ve Londra'da Bethal Green North'da 365,3 idi– sahip olduğunu" belirtiyordu. "On birinci ve on üçüncü bölgelerde de nüfus çok yoğundu. Buraları gerçekten de New York'un en tıkış tıkış mahalleleriydi ve nüfusları 1860'tan itibaren durmadan arttı."[13]

Bu sokak ve binalar, belediye hizmetlerinin New Yorkluların ihtiyaçlarına göre ayarlanmasındaki zorlukları gözler önüne seriyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, 1820'li yılların başında bu alandaki hemen hemen her şey henüz keşfedilmeyi bekliyordu, zira etkili bir belediyecilik anlayışı 18. ve 19. yüzyıl başı şehirlerine yabancıydı. Sonraki yüzyıllarda, belediye görevlileri sorunların boyutunu algılamaya başladılar. 1844'te, zamanını doldurmuş olan gözetleme kulelerinin yerine, Londra polisi örnek alınarak oluşturulan, bir yerel polis gücü getirildi; bundan dokuz yıl sonra polislere, çok karşı çıkılmasına rağmen, otoritelerini güçlendirmek amacıyla üniforma –mavi ceket, gri pantolon, mavi kasket– giydirildi. Ancak bu kanun adamları, konumlarını genelde belediyedeki siyasi hayatın oy beklentili (*clientalist*) sistemine borçlu olduklarından birlik görüntüsünden uzaktılar. Albany'de iktidarda olan Cumhuriyetçiler, 1857'de, eyalet denetimi altında bir polis bölgesi oluşturduklarında ve New York ve Brooklyn'i birbirine bağlayıp Demokrat Belediye Başkanı Fernando Wood'u kızdırdıklarında gerilimler çıktı. Şehir ve belediye polisleri ayaklanarak karşı karşıya geldiler. Bununla birlikte, belediye, tayin ve terfiler sırasında sadece parti adamı olmayı değil, genellikle eski ve mesleki deneyim sahibi olmayı göz önünde bulundurarak yavaş yavaş New York polisinin yetkilerini güçlendiriyordu.

Yangınla mücadele de benzer bir seyir izledi. Yüzyılın ortasında, itfaiye şirketleri hâlâ gönüllülerden oluşuyordu ancak bu bileşimleri gelişti: birliklerdeki eşraftan kişiler ve zanaatkârlara artık daha az rastlanırken işçilerin sayısı artıyor ve bu, teşkilata kaba olduğu kadar sıcak da olan eril bir sosyallik katıyordu. Şirketler arasındaki rekabet genellikle etkili olmalarını engellerken diğer yandan koordinasyondan tamamen yoksun olmaları da

13 Adna Ferrin Weber, *The Growth of Cities in the Nineteenth Century. A Study in Statistics* (1899; Ithaca, 1967), s. 461-62.

yangınla mücadelenin sonucunu belirsiz kıldığı kadar izlenmeye de değer hale getiriyordu. 1835'te gerçekleşen ve Pearl Street ve Hanover Meydanı mahallelerini yerle bir eden ve 700'e yakın binayı yıkan "büyük yangın" ve 1845 Temmuz'unda gerçekleşen ve Bowling Green Mahallesi'ni küle dönüştüren yangın bu sistemin sınırlarını da gösterdi. 1860'tan itibaren, polis örneğinde olduğu gibi profesyonelleşmeye dönük bir eğilim ortaya çıktı: gönüllülerden oluşan şirketlerin yerini, hemen hemen askeri bir örgütlenmeye sahip, daimi itfaiyecilerden oluşan bir birlik aldı ve 1865'te oluşturulan şehir sınırları içinde faaliyet göstermeye başladı.

Hijyen ve toplum sağlığı alanında da, kamu yararına müdahale düşüncesi uzun süre gündeme gelmedi. 1832 yazında New York'u etkisi altına alan kolera salgını, ilahi bir ceza, tanrının bir inayeti olarak değerlendirildi. Şehir boşalırken, Metodistler halka açık dualar düzenliyorlar ve resmi bir oruç günü ilan edilmesinin yararı üzerine uzun tartışmalar yapılıyordu. Hastalık ortadan kalkar kalkmaz, kullanıma sokulmuş olan en basit hijyen uygulamaları bile hemen unutuldu.

Halk sağlığı kavramı yetkililerin gündemine ancak 1830'ların sonunda girdi. 1835'te belediye meclisinin gündeme getirmesiyle New Yorklular, kamu ve özel kuyuların ve 1799'da Manhattan Company'nin bazı sokaklarda inşa ettiği yağmur suyu sarnıçlarının ve köy işi kanalizasyonların yerine bir su akıtma sistemi inşa edilmesine karar verdi. 4 Temmuz 1842'de New Yorklular, 5. Cadde ile 42. Cadde'nin kesiştiği yerde inşa edilmiş, yekpare bir su kulesi olan, Croton Nehri'nden altmış kilometrelik ve iki su hazneli bir su kemeri sayesinde gelen suyun şehir sakinlerinin kullanımına sokulmasını kutluyordu. Şehirde artık çeşmeler inşa edilebilirdi. Kısa süre sonra, zenginler kendilerine son moda lüks tesisatlar yaptırmaya başladı. Suyun evlerde kullanımı o kadar çok arttı ve New Yok o kadar hızlı büyüdü ki 1860'ların başında su haznesini genişletmek ve Croton şebekesini başka nehirlerle beslemek gerekti.

Su haznesinin açılışıyla eş zamanlı olarak halk arasında hijyeni geliştirmeye dönük ilk adımlar da atıldı. 1845'te belediyenin sağlık müfettişi Doktor John Griscom sayesinde, *New* "York'un sağlık koşulları ve işçi nüfusu" hakkındaki detaylı rapor hijyen ve yoksulluk meselesini gündeme

taşıdı. Griscom'un önerdiği hijyen anlayışının yerleşmesi yıllar aldı ancak 1866'da yüksek prestijli New Yorklular Derneğinin hijyen ve halk sağlığı konseyi tarafından hazırlanmış olan "Şehrin sağlık koşulları" raporuyla nihayet uygulamaya kondu. Bu rapor, nüfus fazlalığının yarattığı tehlikeleri örnekleriyle ortaya koyuyor, yoksul mahallelerindeki toprakların sanayi amaçlı kullanımını ve akaçlama (drenaj) ve lağım şebekelerinin yetersizliğini eleştiriyordu. Yeni bir bilimsel uzmanlık sorumluluğuyla, aynı yıl kurulmuş olan metropoliten sağlık komisyonunun cevap vermesi gereken bir dizi sağlık sorununu tanımladı.

Hijyen beklentisi pratiğe ancak çeşitli eksikliklerle aktarılabiliyordu. 1849'da, lağımlarla ilgili bir belediye birimi hizmete sokulmuştu ancak bu tarihte, yaklaşık 800 kilometre sokağa sahip New York'ta ancak 110 kilometre ve 1857'de de yaklaşık bunun iki katı kadar kanalizasyon mevcuttu. Koşullar ancak 1870 ve 1880'lerde, Şehir Sağlık Komisyonunun devreye girmesiyle iyileşti. Çöplerin toplanması ve sokakların temizlenmesi konuları hâlâ yabancı ziyaretçilerin günlüklerini ve eleştirilerini süslemeye devam ediyordu. Philip Hone, New York "devasa bir domuz ahırı" diye yakınıyordu. Bu tanımlamayı gerçek anlamıyla anlamak gerekiyor: İç savaşa kadar, bahsedilen domuzlar New York sokaklarında bolca mevcuttu ve Charles Dickens'ı 1842'de Broadway'de yaptığı gezintiler sırasında hayrete sevk edecek şekilde, şehirde temizlikçi görevi görüyorlardı.

Hijyenciler bazen daha başarılı olabiliyordu. Yoksulluğun, ahlaki çöküntünün değil, elverişsiz bir çevrenin yansıması olduğu düşüncesini yaygınlaştırmayı başardılar. 1866'da gerçekleşen yeni bir kolera salgını sırasında, George Templeton Strong "binlerce erkek, kadın ve çocuğun bu gece yaşamakta oldukları gibi deliklerde yaşamasına izin vermek utanç verici"[14] değerlendirmesinde bulunuyordu. Bazı girişimler sonuç verdi: böylece 1850'lerde New York'ta halk hamamları ve de yirmi yıl sonra Hudson ve East River'da yüzen hamamlar inşa edildi.

Özellikle yüzyılın ortasında, kentte yeşil alanlar yaratılması için bir hareket ortaya çıktı. 1811 haritası çizimine göre, şehirde neredeyse hiç yeşil alan yoktu. Yeşil alanlar yaratılması fikri yeni ve New York'a ait değildi.

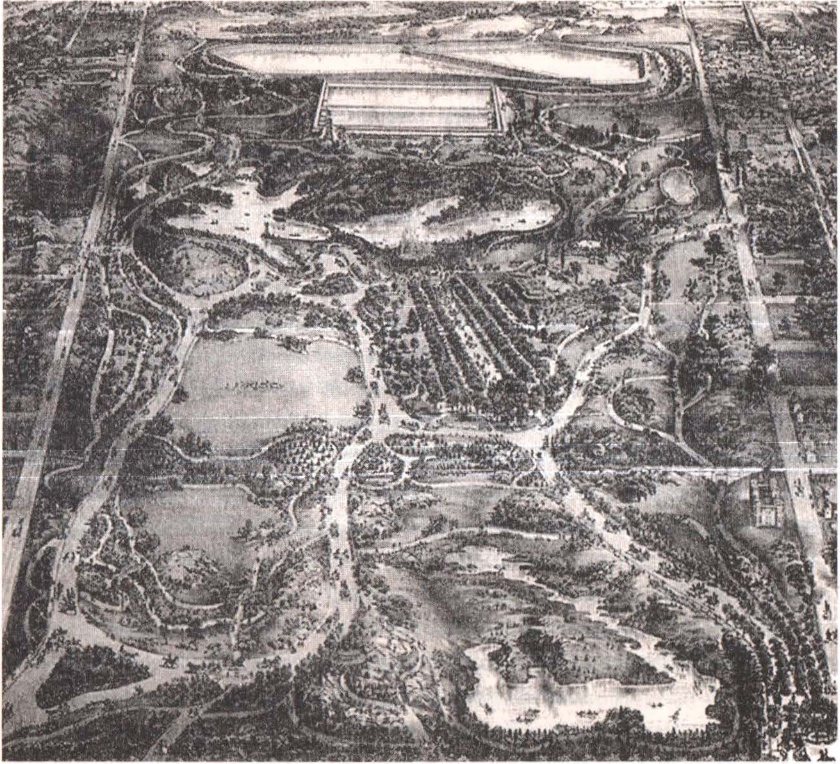
14 [George Templeton Strong], *The Diary of George Templeton Strong*, derl., (Seattle, 1988), s. 337.

İlk olarak Boston'da, 1830 sonrasında Mount Aubrun Mezarlığı örneğinden yola çıkılarak, pek çok şehirde peyzaj düzenlemesi olan mezarlıkların kurulmasıyla birlikte bu fikir de ortaya çıkmıştı. Brooklyn'de, Gowanus'un ağaçlık tepelerinde 1838'de açılmış olan Greenwood Mezarlığı New York koyuna hâkimdi ve büyük bir titizlikle düzenlenmiş peyzajıyla ziyaretçilerine doğayla iç içe bir tefekkür ortamı sunuyordu.

Ancak Manhattan kıyılarının şehir sakinlerinin erişimine giderek kapandığı bir zamanda bu park ihtiyacını karşılamıyordu. 1851'de, zengin bir grup tüccarın tavsiyesi üzerine, Belediye Başkanı Ambrose Kingsland, "şehrin buna uygun bir yerine" bir park yapılmasını istedi. Karşılıklı tartışmalar, anlaşmazlıklar ve oyunlarla, parkın yapılacağı yeri belirlemek üç yıl aldı. 1853 yazında, *Commercial Advertiser* öfkeyle "bize bir park verin, merkezde olsun, ince uzun olsun, orada olsun, burada olsun, önemli değil, gerçek bir park olsun, büyük bir park olsun" diye sesleniyordu. Diğer bazıları, büyük bir park yerine şehre dağılmış bir dizi küçük park önerisinde bulunuyordu: Doktor Griscom "bu daha az aristokratik ancak daha demokratik ve halk sağlığı için çok daha iyi olacaktır" diyordu. Sonuçta, East River kıyıları yerine, adanın ortası tercih edildi ve bir *"central park"* (merkez parkı) fikri meclis üyelerince onaylandı. Ancak alanı kamulaştırma ve arazi sahiplerine tazminat ödeme süreci nedeniyle çalışmaların başlaması uzun yıllar sürdü.[15]

1858 baharında kabul edilen proje, halka açık bir yarışmayı kazanan, Calvert Vaux adında İngiliz kökenli genç bir mimar ile gazeteci ve *gentleman-farmer* olan Frederick Law Olmsted'in ortak eseriydi. Her ikisi de, Olmsted'in deyişiyle bir "vaha" ya da "New York denen tuğla ve yapı harcı çölünün ortasında bir kırsal cennet" olacak yemyeşil bir park kurmak istiyorlardı.[16] Yeni park, ziyaretçilerine, şehrin zararlı etkileriyle mücadele etmek amacıyla sunacağı "doğal manzaranın" seyredilmesiyle onları arka plandaki şehirden koparacak, ziyaretçilerin ruhunu besleyecek ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunacak pastoral bir manzara sunmalıydı.

15 Roy Rozenzweig ve Elizabeth Blackmar, *The Park and The People. A History of Central Park* (New York, 1994), s. 51, 55.
16 Schuyler, *The New Urban Landscape*, age., s. 7.

1863'te Central Park

Çalışmalar ilerledikçe halka açılan *Central Park*, öncelikle Olmsted'in pastoral beklentilerine yanıt veriyordu. 1870 itibariyle, göçmen ve işçiler burada giderek daha fazla vakit geçirmeye başladıkça burası daha bir halk ortamı olmaya başladı. *Central Park* 1890'da, kırk yıl önce destekçilerinin istediği büyük parka dönüştü. Ayrıca bir ekol haline geldi: Brooklyn de 1850'li yılların sonunda, *Prospect Park* adını verilen ve iç savaş sonrasında yine Olmsted ve Vaux'dan istenen benzer bir projeyi başlattı.

Farklı kesimlerden insanları bir araya getiren 1880'lerin Central Park'ı, 1830'dan itibaren yaşanan göçün ne kadar önemli olduğunu da gözler önüne seriyordu. New York bu açıdan da değişiyordu. James Fenimore Cooper, 1820'li yılların sonunda şehrin hâlâ "Hıristiyan ülkelerin her birinden sakinleri olduğunu" ancak yine de "şüphesiz çok büyük bir çoğunluğunun, her on kişiden dokuzu olabilir, Birleşik Devletler'de doğmuş olduğunu" söyleyebiliyordu.[17] 1840'ta New Yorkluların üçte biri, 1855'te yarısından fazlası, 1860 ile 1890 arasında ise her on kişiden dördü ülke dışında doğmuştu. Brooklyn'de yabancıların oranı biraz daha azdı, yine de 1855'te yüzde 47'ye ulaşmış ve sonraki otuz yılda yüzde 30 ila 40 arasında takılı kalmıştı.

New York açık ara, Birleşik Devletler'e gelen Avrupalı göçmenlerin giriş kapısıydı. 1820 ila 1890 arasında bu göçmenlerden yaklaşık 10 milyonu –ki bunların üçte ikisi 1860 sonrası gelmişti– Hudson ve East River iskelelerinden karaya ayak basmıştı. Çoğu ülkelerini ekonomik nedenlerle terk etmiş ve Le Havre, Bremen, Hamburg ve Liverpool'dan olduğu kadar, belki de daha fazla Cork, Galway, Marsilya, Londra, Greenock veya Glasgow'dan yola çıkmışlardı. Kırsal bölgelerdeki sınai üretimin düşüşe geçmesi, zanaatkârlığın gözden düşmesi ve tarımın giderek ticarileşmesi nedeniyle yurtlarından olan bu insanlar, daha iyi bir hayat umuduyla Atlantik ötesine doğru yola koyuluyorlardı. Daha az sayıdaki diğerleri ise, dini ya da siyasi kovuşturmalardan kaçmak için göç ediyorlardı. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu, kıtanın içlerine doğru yolculuklarına devam etmek niyetinde oluyorlardı. Ancak, içlerinden azımsanmayacak bir kısmı, zorunlu olarak ya da kendi istekleriyle New York'a yerleşiyordu. Bunların hepsi için, New York Körfezi'nin yukarısına varış, maceralarla dolu, iç savaş sonrasında da koşulların zorlu olmaya devam ettiği, Atlantik yolculuğunun sonu anlamına geliyordu.

1850'li yılların ortasına dek, göçmen yüklü gemiler, Manhattan rıhtımlarına ya da Perth Amboy Limanı gibi Long Island ya da New Jersey'deki bir limana yanaşıyorlardı. Göçmenler, karaya ayak basar basmaz, ülkeyi

17 Still, *Mirror for Gotham*, *age.*, s. 105.

ve şehri tanımıyor oluşlarından pay çıkarmaya niyetli kendi memleketlilerinin ya da dürüstlükten pek nasibini almamış Amerikalıların kucağına düşüyorlardı. Trier bölgesinden gelen göçmenlerden, bir terzinin eşi olan Angela Heck 1854 Mayıs'ında New York'a gelişini şöyle anlatıyordu: "herkes gemiyi terk etmişti, güvertede hasta kimse kalmamıştı. Sandıklarımız bir vapurla karaya çıkartıldı, biz de bir vapura bindik. Vapurda, Echternach yakınlarındaki Hefnig'den, memleketlilerini karşılamaya gelmiş genç bir adam vardı, tam bir namussuzdu. Bizi, yani vapurdaki herkesi New York'ta bir Alman pansiyonuna götürdü. Burada bir gece yattık ve üç öğün yemek yedik ve her birimiz 7 frank ödemek zorunda kaldık. Kocam ikimiz için 14 frank ödedi. Tüm sandıklarımızı mahzene koymuşlardı ve kimse parayı ödemeden sandıklarını alamıyordu."[18]

Rıhtımda ve Greenwich Sokağı'ndaki orta halli pansiyonların işletmecileri, yeni gelenlere yüksek fiyatlarla kiraladıkları odalarla iyi para kazanıyorlardı ve ödemeleri garantiye almak için misafirlerin eşyalarına el koymaktan çekinmiyorlardı. Bu dolandırma vakalarının artması üzerine, yetkililer harekete geçmeye karar verdi. 1847'de çıkarılan bir yasa ile göçmenleri daha fazla korumak üzere, göçmen komiserlik bürosu kuruldu. Eyalet valisinin belirlediği altı kişi, New York ve Brooklyn belediye başkanları ve başlıca iki yardımlaşma derneğinin –Alman Derneği ve İrlandalı Göçmenler Derneği– başkanlarından oluşan bu yeni kurum, gemileri denetleme ve göçmenlere yardım etme yetkisine sahipti. Bir sonraki sene çıkartılan bir diğer yasa ile pansiyonların işleyişi düzenlendi.

1855'te, benzer kaygılarla gemileri karşılama merkezi oluşturuldu. Bu merkez, Manhattan'ın ucundan birkaç yüz metre ilerde, 1824'te Castle Garden haline gelen, eski West Battery Kalesi'ne kurulmuştu. Sivillere bırakılan alan, La Fayette ya da "İsveç bülbülü" de denilen şarkıcı Jenny Lind gibi ünlülerin sahne aldıkları son moda bir yere dönüşmüştü. 1855 ile 1890 arasında ise, buraya gelen göçmenler tren ya da gemi biletleri bulabiliyor ve de seyahatlerine devam etmek ya da New York'u daha iyi tanıyabilmek için danışmanlık hizmeti alabiliyorlardı.1875'te karaya ayak basan genç bir

18 Walter D. Kamphoefner, *News from the Land of Freedom: German Immigrants Write Home* (Ithaca, 1991), s. 372.

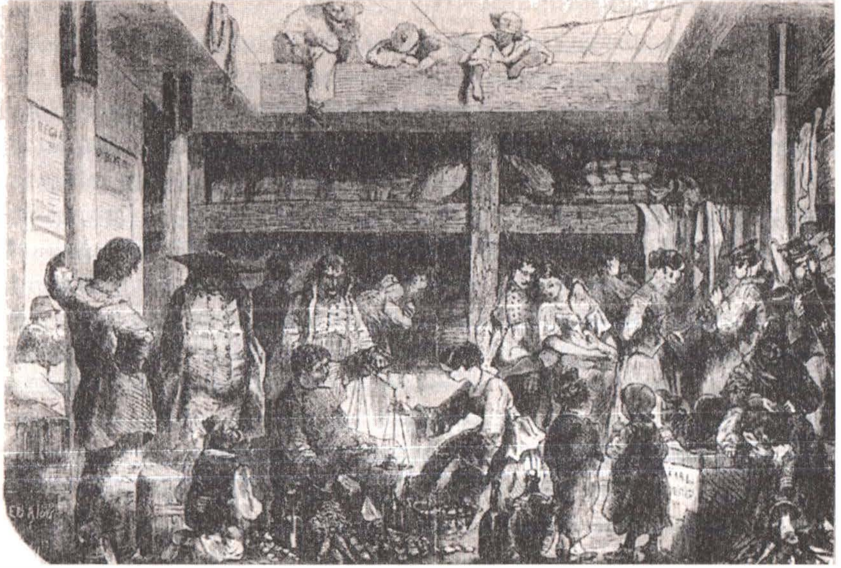
Wurtembergli, Wilhelm Bürkert "hancıların burada müşteri aradıklarını" anlatıyordu. Kendisi de burada memleketi Wurtenberg'ten bir pansiyoncu bulmuştu.[19] Ancak dolandırma vakaları tamamen son bulmamıştı.

Bu yıllar boyunca, göçmenlerin büyük çoğunluğu Alman şehirlerinden ya da İrlanda'dan geliyorlardı. 1850'den 1875'e kadar, New York'a gelen on yabancıdan sekizi ve Brooklyn'e gelen on yabancıdan yedisinden fazlası ya İrlanda ya da bir Alman şehri doğumluydu; 1890'da, bu oran East River'ın her iki yakasında da yüzde 60'ın üzerine çıkmıştı. Diğer göçmenler daha çok İngiltere, Galler, İskoçya, Fransa ve Kanada'dan geliyorlardı, 1870'lerin sonlarından itibaren ise İtalya, Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarından gelenlerin sayısı artmaya başladı. Örneğin Fransızlar, 1850'de 5 bin kadarken, 1880'de bunun iki katı oldular; 1875'e gelindiğinde ise İrlandalılar, Almanlar, İngilizler ve İskoçyalıların ardından New York'un beşinci büyük göçmen grubunu oluşturuyorlardı.

1840'ların sonundan itibaren, New York büyük ölçüde bir Alman-İrlanda şehrine, hatta doğrusunu söylemek gerekirse, bu iki ülkenin kendileri dışındaki en büyük İrlanda ve Almanya şehrine dönüşmüştü. 1860'ta, 200 binden fazla New Yorklu İrlanda'da ve 120 bin kadarı da Alman şehirlerinden birinde doğmuştu, 1890'da bu sayılar sırasıyla 190 bin ve 210 bin oldu, ki bunlara Brooklyn'de oturan on binlercesi dahil değildi.

Ancak bu ulusal etiketler bazen yanıltıcı olabiliyor ve göçmenlerin mahalli bağlılıklarının üzerini örtebiliyordu. "İrlandalılar"ın pek çoğu kendilerini geldikleri kantonlarla özdeşleştiriyorlardı ve Sligo, Kerry, Cork, Connaught, Longford gibi New York'ta kurulmuş kanton derneklerine üyeydiler. Aynı şekilde "Almanlar" da, 1871 sonrasında olduğu gibi öncesinde de, Alman Konfederasyonu'na mensup otuz dokuz şehir devletinden ve Alman İmparatorluğu'nun çeşitli bileşenlerinden birinden geliyorlardı. 1840 ila 1850 arasında, hepsi de çok kalabalık, eskiden kalma bir yer değiştirme ve göçmen geleneğine sahip ve ekonomik gelişmenin tarımsal işletmeler ve zanaat faaliyetleri üzerindeki etkilerinden muzdarip, batı ve güney Alman şehirlerinden –Bavyera Krallığı, Wurtemberg, her iki Hessen, Baden Grand Dukalığı ve Ren Prusyası gibi– geliyorlardı. 1860 itibariyle

19 Kamphoefner, *News from the Land of Freedom*, *age.*, s. 411.

Ambardaki yolcular: Havre'da geminin demir almasından bir gün önce Alman göçmenler

göçmenlerin mahalli kökeni değişmeye başladı: Bavyera'nın oranı azalırken, artık Rheineland yerine daha çok Prusya'dan gelen Prusyalıların oranı iki katına çıktı. Dolayısıyla, Manhattan ve Brooklyn sokaklarında, Sakson, Berlin ve Westphalia lehçelerinin yerini Svabya ve Yukarı Ren aksanları almaya başladı.

Avrupa'dan gelen bu göçün boyutları, şehirde Siyahların kapladığı yerin azalması ile bir tezat teşkil ediyordu. Aslında, mutlak rakamlarla düşünüldüğünde, 1890'da New York'ta, 1820'ye göre iki katı, Brooklyn'de ise altı katı fazla Siyah vardı; ancak bu artış oranı Beyaz nüfusun çok gerisindeydi. Karşı karşıya getirildiğinde, Siyahların oranı düşüyordu: 1820'de her on New Yorkludan biri Siyahtı, 1850'de bu oran yüzde üçe, 1890'da yüzde bir ya da ikiye düşmüştü. 19. yüzyılın ikinci yarısında, New York giderek daha fazla Beyazların şehriydi.

New York yolcusu İrlandalı göçmenler

Dilim dilim New York

New York aynı zamanda derin çizgilerle bölünmüş bir şehirdi. Büyüme ve artan güç, toplumsal çatlakları genişletiyordu. Philip Hone New York'un "büyük Avrupa şehirlerinde rastlanan toplumsal aşamaya vardığından" yakınıyordu: "iki uç" arasındaki karşıtlık, "günün her anı" göze çarpıyordu; bir yanda "lüks içinde bir yaşam tarzı, pahalı yapılar ve sonu gelmeyen bir sefa" diğer yanda ise "sefalet ve sonu gelmeyen bir yoksulluk" vardı.[20] 1849'da, George Foster adlı gazetecinin, zamanın toplumu hakkında bir dizi yazıdan oluşan ve anında büyük bir başarı yakalayan "Dilimlenmiş New York" adlı eseri kimseyi şaşırtmadı. Metropolün bu tarz ayrıştırmalara bir itirazı yoktu: aslında bir bütünden çok parçalardan oluşan bir birlik görüntüsü veriyordu.

20 Edward Pessen, *Riches, Class, and Power before the Civil War* (New Brunswick, 1990), s. 33.

Başlıca "dilim"lerden biri, tam bir kargaşa içindeki işçi sınıfıydı. 1820'li yılların sanayi atılımı ile zanaatkârlık, giderek daha fazla kan kaybetmeye başlamıştı: artan üretim, bunun getirdiği işbölümü ve taşeronluğun ortaya çıkışı, önceki dönemin usta ve çırak ilişkisini gevşetti. Bu durum elbette, bir meslekten diğerine farklılık gösteriyordu. Konfeksiyon, mobilya ya da kundura işçileri ya evde ya da *sweatshop*lar'da (ter atölyelerinde) çalışıyordu. Matbaacılıkta, çoğunluk büyük gazetelerin ve yayınevlerinin makineleşmiş atölyelerinde, küçük bir kesim ise gravür ve büyük baskı işlerinde çalışıyordu. İnşaat işçileri ise taşeronlukla karşı karşıyaydılar, gemi inşaat ve gıda endüstrisi ise fazla bir gelişme sergileyemiyordu.

Bu işçi dünyası sadece erkeklerden oluşmuyordu. Pek çok açıdan, kadın işçilerin durumu çoğu erkek işçininkinden daha kötüydü. Kendilerine uygun işlerin sayısı daha kısıtlı, ücretleri daha düşüktü ve işsizlik daha çok onları etkiliyordu. Bazıları, sınai disiplinle tanıştıkları ancak ücretin daha yüksek ve işin daha düzenli olduğu merkez atölyelerde ya da fabrikalarda çalışıyorlardı. Kadınların büyük çoğunluğu, özellikle de konfeksiyon ve kundura alanındakiler evde çalışıyorlardı; evin üretim alanı haline gelmesi ise aile kurumunun işleyişini ve iç organizasyonunu altüst ediyordu.

Zanaat ya da sanayi işçisi haline gelmiş olan eski zanaatkârların büyük çoğunluğu için sanayileşme, ideolojik ve ahlaki bir kriz kadar, yaşam ve iş koşullarında da bir kötüleşme anlamına geliyordu. Kendilerinden oluşmakta olduğunun bilincinde oldukları yeni New York işçi sınıfı, muzaffer ekonomik liberalizm tarafından yerle bir edilmiş olan "zanaatkârlar cumhuriyeti"nin enkazı üzerinden yükseliyordu.

Bu yeni sınıf ortaya çıkar çıkmaz göçmenlerin etkisi altında kalmıştı. 1840'lardan itibaren, New York işçi sınıfı, zanaatkâr ve cumhuriyetçi kökenlerinden uzaklaşmaya başlamıştı. 1840'ta 30 bin olan işçi sayısı, 1880'de 220 bine ulaşmıştı ve bunların İrlanda ve Alman şehirlerinden gelmiş olan büyük çoğunluğu, neredeyse tüm iş alanlarına hâkimdi. Yüzyılın ortasında, hizmetçiler, terziler ve çamaşırcıların yanı sıra gemi işçileri, hamal ve duvarcıların büyük çoğunluğu İrlanda doğumluydu. Terziler, kunduracılar, fırıncılar, marangoz ve tütüncülerin çoğu ise Almandı. Toplamda, her on işçiden biri yurtdışında doğmuştu. Amerika doğumlular

ise bazı mesleklerde yoğunlaşmıştı: dülger, arabacı ve şoförler, gemi inşaat ve matbaa işçilerinin üçte biri bunlardandı.

Öte yandan yeni bir orta sınıf da ortaya çıkmıştı. Kısmen, 1780'lerden beri yaşanan gelişmeleri yakalamayı başarmış ve küçük ya da orta ölçekli işletme sahibi zanaatkâr ve ustalardan oluşuyordu. Onlara düşen artık üretim değil işletme ve yönetimdi. 1850'li yılların ticaret yıllıklarında "marangoz" olarak adı geçen, Charles Baudouine veya Henry Weil gibi mobilya üreticileri gerçekte çok sayıda işçi istihdam eden girişimcilerdi. Benzer şekilde, J.C. Booth ya da H.L. Foster gibi "terziler," atölyeden çok bürolarında vakit geçiren işadamlarıydı.

Bu on yıllar boyunca New York'ta yeni bir dünyanın gelişmesine de tanık olundu: banka ve ticaret şirketlerinin, sigorta şirketlerinin büroları ve mağazalar, binlerce büro çalışanı, tezgâhtarlar, kasiyerler, yazıcılar, muhasebeciler, satış elemanları ve küçük tüccarlarla doluydu. Satış elemanları da dahil, bu toplamın çok büyük bir kısmı erkeklerden oluşuyordu: 1850'de, Freeman Hunt'ın *Merchants' Magazine*'i, genellikle kadın satış elemanlarının bulunduğu Philadelphia'daki durum ile erkeklerin hâkim olduğu New York'u karşılaştıran *New-Orleans* gazetesinde yayınlanmış bir makaleyi büyük bir ciddiyetle alıntılamıştı.[21] 1890'da, büyük mağazaların öncülüğünde bu durum değişmeye başladı. Bu dönemde New York'ta, 10 bin kadın satış elemanı vardı ve ticaret şirketleri ve şehirdeki bürolarda birkaç bin kadın çalışıyordu. Yine de kadından çok erkek satış elemanı vardı: özellikle büro çalışanlarının büyük kısmı erkek olmaya devam etti.

Şehrin gelişimi benzer şekilde New York yüksek sosyetesini de sarsmıştı. Tabii ki daha da genişlemek anlamında değil: 1828'de New Yorkluların yüzde 5'i şehirdeki servetin yarısına sahipti, 1845'te ise üçte ikisine. Ancak ekonominin gelişmesi ve nüfusun artması sayesinde zenginlerin sayısı artarak, 1828'de 8 bin iken 1845'te yaklaşık 15 bin oldu. 1840'lı yıllarda New York'ta gerçek servetleri bir milyon dolardan fazla olduğu tahmin edilen yüze yakın adam vardı. John Jacob Astor'unki muhtemelen 18 milyon dolar civarındaydı. Yeni ya da miras yoluyla edinilmiş olsun, finans, emlak ve sigortacılık alanlarına dağılmış da olsalar bu servetlerin büyük

21 *Merchants' Magazine*, 23, Ağustos 1850, s. 248-249.

bölümünün kaynağında ticaret vardı. New England'daki tekstil atölyelerinde olduğu gibi yalnızca birkaç milyoner sınai yatırımlarla uğraşıyordu.

İç savaşa kadar, en tepedekiler, büyük sömürgeci ailelerden geliyorlardı ya da devrim sonrasındaki gelişmeler içinde ortaya çıkmışlardı. New England'dan gelmiş olan çok sayıda tüccar ve işadamı zamanın New York ekonomisinde gittikçe artan bir rol oynuyorlardı ve adları merkezdeki büyük ticaret şirketlerinin tabelalarında parıldıyordu. 1815'te balina yağı ticaretine başlamış ve kendi Blue Swallow Tail adlı yelkenli gemi hattını kurmuş olan Preserved Fish[22] ve kuzeni Joseph Grinnel, New Bedford balina limanından gelmişlerdi. Canton ile ticarette Houqua adlı "deniz tazısı" denilen yelkenli gibi hızlı tekneleri sayesinde büyük bir servet elde eden Seth Low ve oğlu Abiel ise, 1820'li yılların sonuna doğru Salem'den geldiler. Gardinerler Norwich'ten, Griswoldlar Old Lyme'den, Goodhuelar Salem'den geliyorlardı. Geleceğin metal ithalatçısı, Anson Phelps Connecticut doğumluydu ve Rowland H. Macy Nantucket Adası'ndan geliyordu. Sömürge aristokratlarının torunları ile New Englandlı işadamları iç içe geçmiyorlardı ancak dinamizm, temkinlilik ve saygınlık kaygısını kendinde birleştirmiş olan bir yüksek sosyete teşkil edecek kadar bir aradaydılar –kendisi de bir Jones ve Rhinelander kızı olan Edith Wharton'un öykü ve romanlarında resmettiği "eski New York"ta olduğu gibi.

İç savaşın ertesinde, büyük servetler katlanarak arttı. Otuz yıl sonrasında Birleşik Devletler'in 4.047 milyonerinden 1.368'i New York'taydı. Bunların büyük çoğunluğu servetlerini demiryolları, sanayi ya da finans sektöründe kazanmıştı ve bir önceki kuşağa oranla yatırımları daha az çeşitlilik arz ediyordu.

Yenilenen yüksek sosyete bölmelere ayrılmıştı. Grinnelller, Goodhuelar ya da Howlandlar gibi savaş öncesinin tüccar aileleri ortadan kaybolmuştu. Yeni servetler ortaya çıkmıştı: Drex, Fisk, Gould, Vanderbilt ve Edward H. Harriman aileleri demiryollarında, John P. Morgan, ve August Belmont finans, John D. Rockefeller ve Andrew Belmont sanayi alanında. Yüzyılın başında, eski sömürge seçkinlerinin New England ve başka

22 Preserved Fish (1766-1846) deniz nakliyeciliği alanında ün yapmış New Yorklu ünlü bir tüccardı. Adı "pre-SER-vedd," günahtan arınmış anlamına geliyordu –ed.n..

yerlerden gelen zengin tüccarlar tarafından geri planda bırakılmalarından farklı olarak, 1870'in "eski New York"u, acıklı bir saygınlık işareti olarak eski konumunun hatırası etrafında kenetlendi ve sonradan görmeler olarak adlandırdıklarını küçümseyerek dışladı.

Yüksek sosyetenin parçalara ayrılmasının ardında yatan yalnızca bu eski servetler ve yeni zenginler arasındaki ayrışma değildi. Protestan seçkinlerin Katoliklere ve Yahudilere karşı beslediği düşmanlık da içe kapalı çevrelerin oluşmasına neden oluyordu. Örneğin, genellikle Alman kökenli Yahudi banker ve işadamları yüzyılın sonunda artan antisemitizm nedeniyle Amerikalı Protestan sosyetesinden ve çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu Alman göçmen sosyetesinden uzaklaşmak durumunda kalmıştı.

Demokrasi serüveni

19. yüzyıl boyunca, New York'un farklı "dilimleri" arasındaki bu güçlü karşıtlıklar, gerilim ve çatışmaları da barındırıyordu. Bunlar, siyasi hayatın 1820 sonrasında yaşadığı derin dönüşüm içinde karşılık buluyordu: önceden egemen olan saygınlık kurallarının sorgulanması ve 1828'de Beyaz Saray'a General Jackson'ın seçilmesi bu dönemde ülkenin içinden geçtiği demokratikleşmeyi gösterir.

Birleşik Devletler'de doğmuş ya da vatandaşlık kazanmış olan tüm Beyaz erkeklere oy hakkı, şehrin yaşadığı büyük gelişme ile eşzamanlı olarak gerçekleşti: 1825'te 18 bin olan seçmen sayısı 1835'te 43 bine ulaşmıştı. Bu seçmenler eskiden olduğu gibi yalnızca belediye meclisi üyelerini seçmekle yetinmiyorlardı. 1821 itibariyle, dolaylı seçimle yani belediye meclisine temsilcilerini göndererek valilerini de seçiyorlardı. 1834'ten itibaren doğrudan seçim yapıldı: 1834'te 30 bin seçmen ilk yüksek hakimlerini seçmek üzere sandık başına gitti; 1854'te bu sayı 60 bin, 1865'te 82 bin, 1880'de 200 bin ve 1888'de 273 bindi.

Şüphesiz, kamusal alan herkese açık değildi: kadınlar ve yurttaşlık alamamış olan göçmenler dışarıda tutuluyordu. Siyahlar ise ayrımcı uygulamalara tabiydiler: New York Eyaleti'nin 1821 tarihli Anayasası Beyaz Amerikalılar için, vergi mükellefliğine dayalı seçim kısıtlamalarını

kaldırırken Siyahlara en az 250 dolarlık gayrimenkul sahibi olma şartı getiriyordu. Dolayısıyla 1825'te Siyah seçmen sayısı 16'ydı, 1835'te ise 68'den ibaretti.

Bu kısıtlamalara rağmen, kamusal alanın göreceli demokratikleşmesi, New Yorkluların önemli bir bölümüne, tabi oldukları toplumsal karşıtlıkları buraya taşıma imkânı sunuyordu. 1829 seçimleri sırasında bir işçi partisi (*Working Men's Party*), kendilerini toplumun çeperlerine iten ekonomik dönüşümlerden rahatsız olan işçileri, zanaatkârları ve çırakları bir araya getirmişti. *Working Men* oyların üçte birini kazandı ancak birkaç ay sonra bölündü ve farklı bölmeleri Jacksoncı Demokratlara katıldı.

Bu siyasi yenilginin ardından, işçiler ve zanaatkârlar taleplerini, 1833 ve özellikle de 1836 yıllarında çok sayıda grev örgütleyen, New York Şehri Genel İş Birliği'ni kurarak dillendirmeye çalıştılar. Bu erkek egemen örgütlenmelerin göz ardı ettiği kadın işçiler ise 1840'lı yılların ortalarında, Kadın Sanayi Derneğinde örgütlenmeye başladılar. Ancak tüm bu denemeler patronların kararlılığı, 1837 krizi ve göçmenlerin kitleler halinde New York emek piyasasına dahil olmasıyla sekteye uğradı. Böylelikle, zanaatkârlar ve işçiler siyasi mücadeleye geri döndü. Çoğunluğu Demokratların saflarına katıldı ve bunların radikal kanadını oluşturdu, küçük bir azınlık ise *Whig*'lere[23] katıldı ya da o dönemde ortaya çıkan yabancı düşmanı partilere girdi.

Kısıtlı da olsa, seçmenlerin demokratikleşmesi, geçmişin hükümet etme biçimlerini işlevsiz hale getirdi. Seçkinlerin saygı, sınıf ve saltanat üzerine kurulu modelinin yerini, daha demokratik ve dolayısıyla parçalı bir sistem aldı. New York siyasi arenası bundan böyle çok farklı çıkarlara sahip ancak birbirleriyle anlaşmak zorunda olan grupların çekişmesine sahne oldu. Seçkinlerin ağırlığı azaldı. Söz konusu olan seçkinlerin siyasi arenadan çekilmesi değildi: New York belediye başkanları, Philip Hone, şeker tüccarı William F. Havemeyer, hukukçu Robert H. Morris ve Caleb Woodhull gibi, hâlâ büyük çoğunlukla tüccarlardan ve yüksek mevkideki

23 1680'lerden 1850'lere İngiltere'de bir siyasi parti, Birleşik Devletler'deki Whig partisi 1833'te kuruldu –ç.n.

kanun adamlarından geliyordu. Seçkinler, yürütme gücünü ve yetkileri giderek artan belediye başkanlığını ellerinde tutarak, şehrin kaderini belirleyen alanlar üzerindeki hâkimiyetlerini sağlama alıyorlardı. 1880'lerin ortalarına dek, New York'un iki önemli partisine, Demokrat Parti ve 1850'lerde Cumhuriyetçi Parti haline gelen *Whig* Partisine egemen olmaya devam ediyorlardı.

Öte yandan, yeni bir güçler dağılımı doğrultusunda, kendilerine iç savaş sonrasında "fraklılar" (*swallowtails*) denmesinden hoşlanan bu seçkinler, yasama organı olan belediye meclisi ile daha az ilgilenmeye başladılar. Bu organın ağırlığı azalmakta, burada artık şehrin değil yalnızca çeşitli mahallelerin meseleleri görüşülmekte idi. Ancak, New York'un yeni seçmenlerinin çıkarlarının gözetildiği bir organ haline geldiğinden, temel bir işleve sahipti. 1830'dan itibaren buradaki temsilciler, zanaatkârlar, işçiler ve siyaseti iş olarak yapmaya karar vermiş olanlardan oluşuyordu. Bu yeni tür belediye meclisi üyeleri, seçkinlerin mali ve toplumsal olanaklarına sahip değildi. Bunun üstesinden gelebilmek için, belediye seçimlerinde mahallelerde kendileri için çalışacak örgütlenmeler oluşturuyorlardı; bu örgütlenmeler yine de kendilerini zamanın iki büyük partisi, *Whig*'ler ve Demokratlar üzerinden tanımlıyorlardı.

Bu daha demokratik, daha partizan ve daha örgütlü sistem, 1830 ve 1840'lar boyunca varlığını sürdüren, olağanüstü derecede canlı bir siyaset yaşamı içinde gelişiyordu. Belediye ölçeğindeki demokrasinin kalbi, *Whig*'lerin ve Demokratların programlarını ortaya koydukları, rakiplerini kötüledikleri ve vaatlerini çoğalttıkları, halka açık toplantılarda atıyordu. Belediye binasının önündeki parkta sık sık kalabalık toplantılar yapılıyor, Manhattan sokakları partizan gösterilere tanık oluyordu. 10 Ekim 1835 gecesi yaşanan ünlü olaylar, zamanın siyasi kültürünün canlılığının bir göstergesiydi: gelecek seçimlerdeki adayları belirlemek amacıyla yapılan bir Demokrat Parti toplantısı sırasında, azınlıkta kalacaklarından korkan parti yöneticileri, toplantıyı sona erdirmek için salonun ışıklarını söndürttü. Anında, yüzlerce katılımcı ceplerinden çıkardıkları mumlar ve Loco-Foco marka kibritleri sayesinde salonu yeniden aydınlattılar. Toplantı devam etti, muhafazakâr yöneticiler yerlerinden edildi ve kendilerini "katıksız demok-

rasi" yanlısı olarak tanımlayan muhaliflere bundan böyle Locos-Focos denilmeye başlandı.[24]

Yerel seçimlerin sonuçları birbirine çok yakındı, başlıca iki parti başa baş gidiyordu. Her bir oyun değeri büyüktü. 1834 Nisan'ında Jackson taraftarı Cornelius Lawrence, rakibi Gulian Verplanck'tan yalnızca 181 oy fazla alarak belediye başkanlığına seçildi. Bu durumda *Whig*'ler gelecek sonbaharda yapılacak genel seçimleri kazanmayı umuyorlardı ve Demokrat rakipleri gibi güçlerini harekete geçirmişlerdi. Bu süreçte New York'ta bulunan Michel Chevalier "muhalefet eyaleti alabilecek güçte olduğuna inanıyordu ve bu konuda şehre güveniyordu" diyor. Sonuçta, Demokratlar kazandı; "bugün muhalefetin silahları sustu, yalnızca *Tammany-Hall*'unkiler işitiliyor," diğer yandan, "New York sokaklarında her gece meşalelerle yürüyüşler düzenleyen *Jackson-men*'lerinkiler dışında ışık yok –ki buna ihtiyaç da yok."[25]

1840 sonrası, İrlandalı ve Alman göçmenler, seçmen kitlesinin bileşimini farklılaştırarak verili durumu da değiştirdiler: 1850'lerin ortasında, vatandaşlık kazanmış olan göçmenler New York'taki seçmenlerin neredeyse yarısını oluşturuyordu. Bu oran sürekli artarken başarılı olmanın yolu bunların desteğini sağlamaktan geçiyordu. Ancak bu konuda Demokratların ve *Whig*'lerin yaklaşımları aynı değildi: her iki parti de 1840'ların başında bu konunun etrafından dolaşmayı tercih etse de, *Whig*'ler, 1844'te New York belediye başkanlığına, kendilerinden biri olan yayıncı James Harper'ı seçtirmeyi başaran yerelcilere (*nativiste*) daha yakındı. Demokratlar ise, hâkimiyetlerini kurmak için göçmenlerin desteğini sağlamaya karar vermişti.

Bundan böyle, teorik olarak yeni bir sistem yerleşti: New York'ta vatandaşlık almış göçmenlere dayanan ve birleştiklerinde zaferi garantileyen bir Demokrat çoğunluk ve seçimleri ancak rakiplerinin olası çekişmelerinden yararlanarak kazanmayı uman *whig*ler, bağımsızlar ve Cumhuriyetçilerden oluşan bir azınlık mevcuttu.

Demokrat Partinin New York, *Tammany Hall*'u elinde tutmak için sırtını dayadığı siyasi örgütlenmenin kendisinden kaynaklanan nedenlerle

24 Mary S. Ryan, *Civic Wars: Democracy and Public Life in the American City during the Nineteenth Century* (Berkeley, 1997), s. 110.
25 Michel Chevalier, *Lettres sur L'Amérique du Nord* (Paris, 1836), s. 272-273.

çekişmeler eksik olmuyordu. 1780'lerin sonunda kurulmuş olan ve temelde zanaatkâr ve işadamlarına dayanan Saint-Tammany Derneği, yarım yüzyıl sonra Demokratların New York kolu haline geldi. *Tammany*'dekiler, yerel siyasetin son dönemdeki özgünlüğünü iyi kavramış ve bundan gerekli sonuçları çıkarmışlardı: ünlü lider William Tweed, New York'ta "toplum genel oy ile ya da oy satın alma ve yolsuzlukla yönetilemeyecek kadar çeşitli ırklara ve hiziplere bölünmüştür"[26] diyordu.

Tammany'de, yolsuzluğun yerini ancak bir otuz yıl sonra, basit oy satın alma almıştır. 1850'ler ve 60'ların New York'unda suça eğilim çok yüksek ve kolaydı. Hisselerin zorla satın alınması, rüşvet, belediye piyasasındaki hileler ve nakit ve emlak spekülasyonları sayesinde, 1850'lerin başında, Demokrat belediye meclisi üyeleri kısa sürede "Kırk Haramiler" adını aldı. Küçük bir girişimci ve amblemi, *Tammany*'nin sembolü haline gelecek bir kaplan olan iyi tanınmış bir itfaiye şirketinin başındaki yedinci bölgeden seçilmiş belediye meclis üyesi William Tweed, New York politikasında bu koşullarla pişti. İzleyen on yıl boyunca, *Tammany*'deki kariyerini sürdürdü ve 1863 Nisan'ında lider, ya da örgüt dilindeki adıyla "büyük lider" oldu.

Dolayısıyla, "Patron Tweed" yolsuzluk ve rüşvet üzerine kurulu bir sistem inşa etti. Kamu hizmetleri ya da ulaşım komiserliği gibi stratejik görevlerin kendinde toplanması, arkadaşlarına ve kendisine bağladıklarına dağıtabileceği, binlerce işi elinde bulundurmasını sağlıyordu. "Tweed çetesi" denilen arkadaşları ile birlikte, nüfuzlarını paraya çevirme ve şehrin maliyesini kendi çıkarlarına göre yönlendirme konusunda uzman hale geldiler ve belediyenin borcu katlanarak artarken birkaç yıl içinde 200 milyon doları cebe indirdiler. Milyoner olan "*Tammany* kaplanı," 5. Cadde'de şatafatlı bir eve yerleşti ve refah içinde yaşamaya başladı. Ancak Tweed fazla ileri gitti ve 1871'de *New York Times*'daki bir dizi makale ve Thomas Nast'ın acımasız karikatürleri ile gözler önüne serilen aşırılıkları sonunu getirdi; tutuklandı ve mahkûm oldu. Kaçmayı ve İspanya'ya ulaşmayı başarsa da İspanyol yetkililer tarafından iade edildi ve 1878'de New York'ta bir hapishanede öldü.

26 Glaab ve Brown, *A History of Urban America*, *age.*, s. 205.

1870 ve 1880'lerde yerine gelen kişi oy satın alma işini, New Yorkluların kabul edebileceği sınırlar içinde tutmaya ve özellikle de mahallelerdeki örgütlenmelerin işleyişini iyileştirmeye özen gösterdi. *Tamanny*'nin başına geçen ilk İrlanda kökenli Amerikalı ve Katolik John Kelly –"dürüst" de deniyordu– dikey bir örgütlenme başlattı; bu örgütlenme mahalledeki seçmenlerin taleplerine yanıt vermek, onlara yardım sağlamak, iş bulmak ve tabii ki seçim günü geldiğinde oylarını garantiye almakla görevli "mahalle liderleri"ne dayanıyordu.

Çok sayıda iş olanağını ellerinde bulundurduklarından, *Tammany*'dekiler oy satın almaya dayalı bir siyaset izlemek için gerekli olanaklara sahipti ancak yolsuzluk konusunda Tweed'e kıyasla daha ihtiyatlı görünüyorlardı. İnşaat alanında girişimci haline gelmiş, eski bir kasap ve bir "mahalle lideri" olan kaba saba George Washington Plunkitt tarzıyla "namuslu yolsuzluk" ile "namussuz yolsuzluk" arasında bir ayrım yapmak gerektiği şeklinde sansasyonel açıklamalar yapanların sayısı fazla değildi. Plunkitt'e göre kamu çıkarları ve özel çıkarlar iç içeydi ve büyük olanaklara sahip olmayan, halktan gelen profesyonel politikacıların, çevrelerinden ve ellerindeki iktidardan yararlanarak zenginleşmeleri normaldi ancak bunu şehrin çıkarlarını hiçe sayarak yapmaları kabul edilemezdi.

Gerçekte, *Tammany* hiçbir zaman tam yetkili olmamıştı. "Dürüst" Kelly, atamaların bir kısmını kontrol eden "fraklı" Demokratlarla –Tilden, Seymour ve O'Connor– anlaşmak ve seçimlerde ancak yolsuzluğa karşı mücadele ederek ve yenileşmelerin bayraktarlığını yaparak kazanma şansları olan "fraklı" Cumhuriyetçiler ile bağımsızlıkçıların karşısında durmak zorundaydı. Esasında bunlar, Tweed'in uğradığı bozgunun etkisiyle 1872'de belediyeyi aldılar ve 1878'de Edward Cooper, Cumhuriyetçilerin ve *Tammany* karşıtı Demokratların oylarıyla belediye başkanı seçildi. Ancak amatörlükleri, belli bir yapıya sahip olmamaları ve normalde azınlıkta olmaları bu zaferlerin uzun süreli olmasına engel olmuştu. Plunkitt, onları, açtıktan kısa süre sonra solmalarından dolayı hayasızca "gündüz sefası"na benzetmişti.

1850'lerve 60'lar boyunca bazı yenileşmeciler, New York Eyaleti'nden, siyasi olmaktan çok yönetsel olacağı düşünülen, uzmanlaşmış komisyonlar

kurma yetkisi alarak, belediyenin yetkilerini sınırlamaya çalıştı. 1870'te Tweed, Albany'de bu komisyonların görevini sona erdiren bir yasa çıkarttırmayı başardı ve New York Belediyesi'ne eski yetkilerini geri kazandırdı. Bunun sonrasında, yenileşmeciler çabalarını belediyenin işleyişinin iyileştirilmesi konusunda yoğunlaştırdılar. 1883'te, Brooklyn ve New York belediyelerinde, belediye işçilerinin işe alınması ve kariyerlerinin yönlendirilmesine dair, *Tammany*'nin oy satın almaya dayanan sisteminin etkisini sınırlayacak ve belediyelerdeki bürokrasiyi güçlendirecek bir reformu kabul ettirmeyi başardılar.

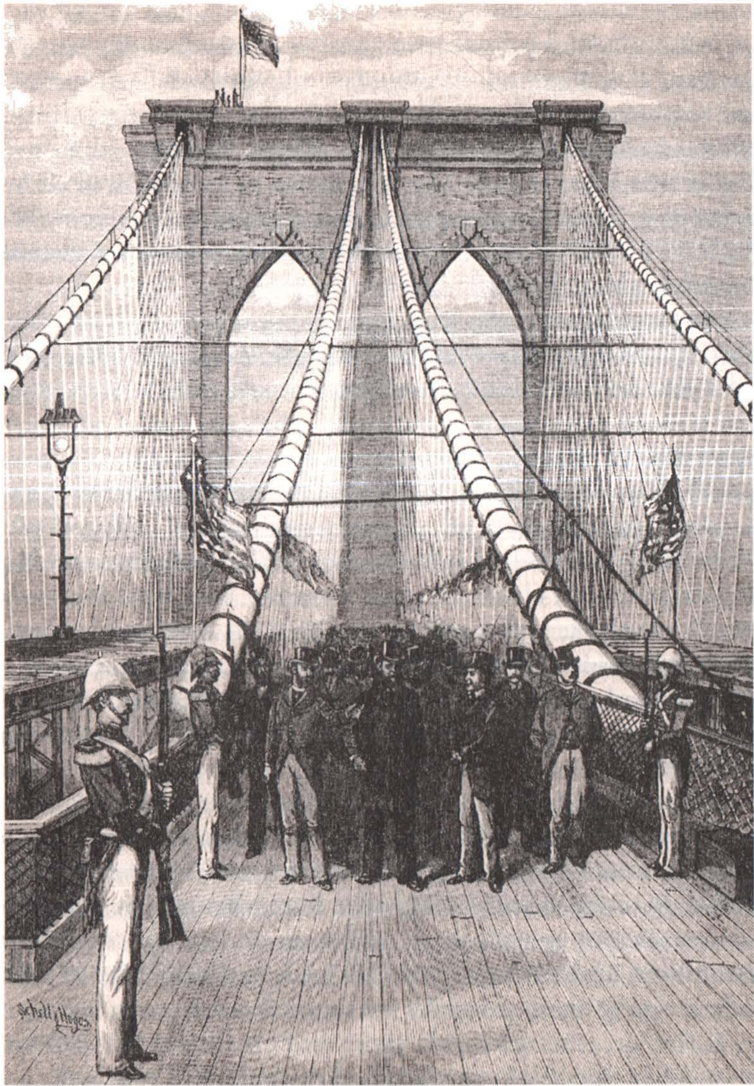
Bu girişimler, New York'un içine işlemiş olan belirli bir siyaset sistemini sorgulamaya yetmese de, nazik dengelerin ve şehri bölen çıkar ve iktidar ilişkilerinin varlığına işaret ediyordu.

Kanal ve köprü

Brooklyn Köprüsü'nün açılışı ile Erie Kanalı'nın açılışı arasında yarım yüzyıldan biraz fazla bir süre olmasına rağmen, 1883'teki şehirle 1825'te bayraklarla donatılmış şehir arasında çok büyük farklar vardı. Kanal, şehrin kıta üzerindeki iddialarını ortaya koyarken, East River üzerine yapılan büyük köprü, hiç şüphe yok ki, New York'un mekânsal büyümesini ve devasa hale gelmesini sembolize ediyordu. Bir mağaza vitrininde asılı panoda şunlar okunuyordu: "nasıl Babil'in asma bahçeleri, Mısır'ın piramitleri, Atina'nın akropolü ve Roma'nın Kolezyum'u varsa Brooklyn'in de köprüsü var."[27]

Zaman değişmişti ve çalışmaların tamamlanması artık büyük gösterilere sahne olmuyordu. 24 Mayıs'ta, Brooklyn Belediye Başkanı Seth Low, meclis üyeleri, eski askerler ve yerel şahsiyetler, askeri bir muhafız takımı ile birlikte, Brooklyn belediye binasından köprünün girişine kadar kortej halinde bir yürüyüş gerçekleştirdi. Aynı anda, Birleşik Devletler Başkanı Chester Arthur, Eyalet Valisi Grover Cleveland, New York Belediye Başkanı Franklin Edson ve beraberindekiler –7. alayın 600 askerinin, beyaz pantolon ve kasket, gri ceket şeklindeki yazlık üniformalarıyla eşlik ettikleri 24 araba– 5. Cadde'deki belediye binasından köprünün New York ayağına doğ-

27 *New York Times, 25 Mayıs 1883.*

Brooklyn Köprüsü'nün açılışı: Başkanlık korteji Doğu Nehri'ni yürüyerek geçiyor

ru yola çıktı. Bunun ardından, başkanlık korteji, East River'da demirlemiş donanma gemilerinden atılan toplar eşliğinde, bu büyük eserin üzerinden yaya olarak yürüdü; diğer yakada Brooklyn şehri ileri gelenleri tarafından karşılandı ve Köprü İdare Kurulu Başkanı William C. Kingsley, her iki şehrin belediye başkanları, temsilci Abram Hewitt ve Rahip Richard Storrs tarafından arka arkaya yapılan konuşmaları ve askeri marşları dinlemek üzere tribünlerdeki yerlerini aldılar. Buradakiler daha sonra kendi şereflerine verilen çok sayıdaki resepsiyona gitti ve kutlamalar büyük bir havai fişek gösterisiyle son buldu. Aynı gece, tam olarak gece yarısı, köprü halka açıldı.

Tüm gün boyunca, New Yorklular törene büyük bir katılım sergiledi ancak yetkililerin taşkınlıklardan duydukları büyük korkudan ötürü doğrudan bir katılım gösteremediler. Gece olduğunda, East River rıhtımları hâlâ boşalmamıştı. Yüzlerce küçük gemi yakınlara demirlemişti. Kısa süre sonra yeni köprünün üzerinden atılan fişekler göz alıcı bir manzarayı aydınlatıyordu: güçlü bir çelik bağla birbirine bağlanmış Manhattan ve Brooklyn, muazzam bir kalabalık, yatlar, kayıklar ve vapurlar. 1825'teki şehir, artık modernlik iddiasındaki dev bir metropole dönüşmüştü. Erie Kanalı'nın açılışını kutlamak için yürüyen aydınlanmış vatandaş, artık şehir ışıklarının bir seyircisiydi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MANHATTA

Demokrasi ve çeşitliliğin, bazen sancılı da olsa bilince çıkması, derin kültürel dönüşümlerin habercisidir. Walt Whitman'ın, kendisini şairi ilan ettiği sevgili kenti "Mannahatta" böylelikle –"içki alemlerinin, gezintilerin ve eğlencenin şehri," "gururlu ve tutkulu, meraklı, çılgın ve ölçüsüz bir şehir"– hayal gücünü harekete geçirerek, merak uyandırarak, güvensizlik yaratarak ve anlaşılamayarak, Amerikan kültürünün bir parçası haline geldi.[1]

Bu büyülenme, bir yandan New York'un ekonomik gücünün düşünsel alana yansımasıydı ancak bir yandan da, Lady Emmeline Stuart-Wortley adında bir İngiliz ziyaretçinin sözleriyle, "içinde yaşayanların kozmopolitliğinden, insanın burada her an karşısına çıkan çeşit çeşit biçimlerden ve mozaik şeklindeki çeşitlilikten"[2] de besleniyordu. New Yorkluları, arzuları, toplumsal kökenleri, doğum yerleri, cinsiyetleri ya da derilerinin rengi üzerinden birleştiren, karşı karşıya getiren ya da birbirinden ayıran çok sayıda kültür gelişiyor ve billurlaşıyordu. New York hem burjuva hem işçi, hem Amerikalı hem kozmopolit, hem sefil hem zengin, hem erkek eril hem de dişi haline geliyordu.

BİR KÜLTÜR MOZAİĞİ

1870'lerin sonuna kadar, Manhattan ve Brooklyn'in ufku, "rıhtımlarında görülen gemi direkleri ormanının, ekonomik gelişkinliğinin göstergesi olması gibi" dini yapıların tepesindeki yön gösteren "oklardan bir ormanla" kaplıydı ve bu orman bir ahlak, dindarlık, saygıdeğerlik ve nefsine hâkim olmaya dayalı bir kültürün[3] yerel ölçekteki etkisini yansıtıyordu. 1820'lerden itibaren, kentin gelişimine paralel olarak, orta sınıflardan binlerce erkek ve kadın New Yorklunun toplumsal ve ruhani ihtiyaçlarına

1 Walt Whitman, "Cité d'orgies," *Poèmes. Feuilles d'herbe* (Paris, 1992), s. 38; "City of Ships," *Complete Poetry and Collected Prose* (New York, 1982), s. 430.
2 Lady Emmeline Stuart-Wortley, Travels in the United States, etc., during 1849 and 1850 (New York, 1851), s. 158.
3 *Putnam's Monthly*, 2, Eylül 1853, n° 9, s. 233.

Trinity Kilisesi

yanıt üretmeye çalışan Metodist, Baptist, Presbiteryen, Kongrenasyonal (*Congrenationaliste*) ya da Piskoposluğa bağlı olsun, East River'ın iki yakasındaki Protestan kiliselerinin sayısı arttı.

1850'lere doğru, New York'ta bulunan 230 Protestan ibadet yeri, yüzyılın ilk yarısı boyunca ülkenin tüm kuzeydoğusunu olduğu gibi şehri de

etkisi altına almış olan yaygın Evanjelizmin, bu dini uyanışın sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Manhattan ve Brooklyn'de de yoğun bir ruhani zafer yaşandı: 1829-1830 yıllarında, dini uyanışın en etkili simalarından biri olan Charles Grandison Finney'nin burada alkolle mücadelenin önemi, erdemli olmanın gerekliliği ve inancın yüceliği üzerine vaazlarından sonra, birkaç yıl içinde New York'un ikinci Presbiteryen Kilisesi'nin yönetimi kendisine verildi.

Şüphesiz, bu istisnai dönemlerden çok, davranışları asıl belirleyen, Evanjelik değerlerin orta sınıflar arasında yavaşça yayılmasıydı. Binlerce New Yorklu için bu değerler, ahlaki saygınlığın yeni gerekliliklerinin temsilcisi, ailelerine ve yuvalarına verdikleri önem demekti. Manhattan, Brooklyn ya da Williamsburg'da, iki ila dört katlı, sıralar halinde inşa edilmiş milyonlarca tuğla ev –James Fenimore Cooper bunları "ikinci sınıfın saygın evleri" olarak adlandırıyordu– bu değerlerin yuvasıydı. Örneğin, Greenwich Village'da küçük bir sokak olan Vandam Sokağı'ndaki bu evlerde, 1835'te dönemin ideal ev yaşantısını "alçakgönüllü bir refah" içinde sürdüren Ichabod Hoit, James Brooks ve Henry Elsworth gibi tüccarlar yaşıyordu.[4]

Bu kişilerin evleri, geçmişte olduğu gibi iş ve aile yaşamının birbirine karıştığı yerler değil, tam tersine dışarıdaki hayattan kesin olarak ayrılmış özel bir mekândı. Burada arkadaş ve tanıdıklar, New York'ta çok sayıda basılıp satılan adabımuaşeret kitaplarına uygun şekilde ağırlanıyordu. Yeni burjuva tanımına göre, salon evin merkezi, dış dünya ile aile mekânı ve kamusal olan ile özel olan arasındaki ara bölmeydi. Bu salonlarda, yüksek öğretimin olmazsa olmaz olduğuna inanan New Yorklu kadınlara rastlanıyordu. Bu kadınların görevi, çocuklarının ve kocalarının kendilerine aşılanmış olan ahlak ve cemiyet kurallarına titizlikle uymalarını sağlamaktı. Tıpkı bir genelkurmay başkanı gibi, evdeki düzenin karmaşık işleyişinin etkili ve sorunsuz bir şekilde sürmesini sağlamakla yükümlüydüler. Aynı zamanda, misafirliğe gittiklerinde ya da misafir kabul ederken, yemek verdiklerinde ya da bir davete icabet ettiklerinde, burjuva toplumsallığının kurallarını hayata geçirmeleri gerekiyordu. Ev sahibesi olmak hem bir sanat, hem de köşesi kıvrılmış kartvizitler ve alı-

4 Stuart M. Blumin, *The Emergence of the Middle Class: Social Experience in the American City, 1760-1900* (New York, 1989), s. 151.

nan ya da reddedilen selamlar gibi inceliklerle tanışmakta olan New York burjuva kadınlarının gönlünde yatan bir idealdi.

Burjuvazi bu görgü kurallarını, ahlaki ve ailevi değerleri edinmekle yetinmiyor, bunları yaymaya ve yüceltmeye uğraşıyordu. Tocqueville'in ortaya koyduğu gibi bu çeşitli toplulukların işiydi: Başka yerlerde olduğu gibi New York'ta da "dini ahlaki, ciddi, içi boş, çok genel, çok özelleşmiş, devasa ya da çok küçük"[5] örgütlenmeler vardı. İnsanlar, alkolle mücadele etmek, fakirleri kurtarmak, köleliğin kaldırılmasını sağlamak, fahişeliği ortadan kaldırmak, çocukları korumak, eğitimi geliştirmek ya da okuma alışkanlığı, tartışma kültürü ya da kutsallığa saygı kazandırmak için bu topluluklara katılıyordu.

New York dernekler genel merkeziydi. 1816'da kurulmuş olan Amerikan İncil Derneği, ilk olarak Astor Meydanı, ardından da Nassau Sokağı'ndaki merkezinden, milyonlarca İncil dağıtıyordu. 1825'te kurulan Amerikan Risale Derneği ülkeyi, dini uyanış için çağrı yapan kitap, broşür ve kitapçıklara boğmuştu. Alkolizme karşı mücadele eden binlerce derneğin faaliyetlerini koordine etmeye çalışan Amerikan Yeşilay'ı ve köleliğin kaldırılması için mücadeleye öncülük eden Amerikan Kölelik Karşıtı Mücadele Derneği de buradaydı.

Bu dernekler için New York ideal bir çalışma alanıydı. Orta sınıflardan kadınlar ve erkekler ateşli bir şekilde gönüllü mücadeleye atılıyorlardı. Hafta sonu okulları düzenliyor, yetimlere yardım ediyor, anaç dernekler kuruyor ve New York halkının ahlaki reformu için gerekli ilkeleri savunuyorlardı. New York Misyoner Topluluğu (1827) ve New York Fakirlere Yardım Derneği (1843) Manhattan'ı yüzlerce bölgeye bölmüştü ve bu bölgelere gönderdiği gönüllü ziyaretçileri ile zihinleri aydınlatma ve ruhları arındırma ya da hiç olmazsa hayır işleri yapma amacı güdüyordu. 1829'da kurulan New York Yeşilay'ı 1835'te 50 bin ve 1842'de 167 bin üyeye sahipti.

Bu gönüllülerin bir diğer derdi de eğitimdi. Durumu iyi olan çocukların gittikleri okul ve özel eğitim kurumlarının dışında, 1805'te kurulan Parasız Okul Derneğinin amacı, diğer çocukların bir bölümünü, İngiliz Joseph Lancaster'ın icat etmiş olduğu modeli örnek alan katı bir disipli-

5 Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique* (Paris, 1981), cilt 2, s. 137.

nin hüküm sürdüğü hayırsever okullarında temel eğitimden geçirmekti. Evanjelikler de hafta sonu okulları düzenliyor ve belli ölçülerde başarılı oluyorlardı. Sistem 1840'ların başında yeniden düzenlendi. Her bölgede, merkezi bir konseyin vesayeti altında, bir okul komitesi eğitim sisteminin farklı yönlerinden sorumluydu. Esasında, yeni sistem herkesi kapsamak istiyordu. Pratikte, bu sisteme Evanjelik Protestanlık damgasını vurmuştu. New Yorklu Katolikler bundan hiç memnun değildi; yirmi yıl içinde onlar da, şehrin başpiskoposu Monsenyör Hughes öncülüğünde etkileyici bir dini okullar ağı kurdular.

Yüzyılın ortasından itibaren, Evanjelik kaygılar yerlerini giderek daha çok saygınlık arayışına bıraktı. 1830'larda fuhuşla mücadele eden Kamu Ahlakı Derneği, New Yorklu Kadınların Ahlak Reformu Derneği ya da New York Kadınlara Yardım Derneği fuhşu ortadan kaldırmakla değil, fahişelerin ruhlarını kurtarmakla uğraşıyordu. Bundan yarım yüzyıl sonra, fuhuş karşıtları, artık fahişelerin kurtuluşuyla ilgilenmiyor tersine söylemde, siyasi ve hatta fiziki olarak onlara saldırıyordu. Yeni kurulmuş olan New York Suçla Mücadele Derneğinin en tanınmış üyelerinden Anthony Comstock 1870'lerde müdahalelerini artırarak, New York genelevlerine gerçek anlamda darbeyi indirdi. On yıl sonra, buralara baskınlar düzenleyen ve şüpheli görülen *saloon*ların ruhsatlarını iptal eden belediye başkanları Grace ve Hewitt, onun izinden gitti. Bundan böyle, kötü hayat kadınlarının iyileştirilmesi çabalarının yerini, iyi huylu New Yorkluların korunması almıştı.

Bu Protestan ve Victoria çağı kültürü ne kadar katı olursa olsun, etkili olan diğer farklı düşünce ve yaşam tarzları ile uzlaşmak durumundaydı. En zengin New Yorklular, orta sınıfın bazı kültürel kaygılarını paylaşıyor ancak genellikle bunları öyle uçlaştırıyorlardı ki anlamları değişiyordu. Düşmanları tarafından aristokrat olarak nitelenen dönemin büyük burjuvaları dini faaliyetlere katkı koyuyor ancak bunların ibadet yerlerinde boy göstermeleri bile buraları, hırslı rahiplerin ve göz önünde olmak isteyen cemaatin gözdesi, moda yerler yapmaya yetiyordu. New York sosyetesi, New York'un en eski ve en zengin kilisesi olan Trinity'ye –1846'da mimar Richard Upjohn tarafından neo-gotik tarzda yeniden inşa edilmesinin ardından "Amerika Katedrali" adını almıştı– ve Philip Hone'un alaycı bir

dille "buraya dua etmeye gelen üst sınıftan insanlara her Pazar yaklaşık üç dolara patlayan muhteşem bir ibadet yeri"[6] olarak nitelendirdiği Lütuf Kilisesi'ne gidiyorlardı.

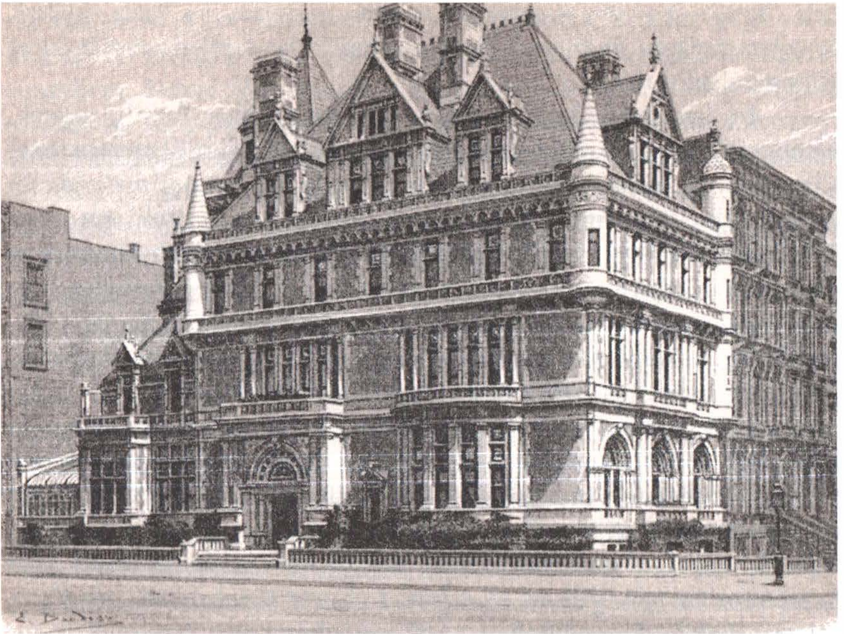
Bu insanlar, 1847'den sonra, her pazar, East River'ı geçerek, Brooklyn Tepeleri sakinleri ile birlikte Plymouth Hacıları Kongregasyonal Kilisesi Rahibi Henry Ward Beecher'in belagatli vaazını dinlemeye gitmeye başladılar. Ünlü Evanjelik vaiz Lyman Beecher'in oğlu, Tom Amca'nın Kulübesi kitabının yazarı Harriet Beecher-Stowe ve militan feminist ve yenileşmeci Catherine Beecher'ın erkek kardeşi olan Rahip Breecher, otuz yıl boyunca, şehrin en etkili ve en çok saygı duyulan seslerinden biri oldu. Ancak 1874'te hakkındaki zina suçlamasıyla çıkan skandalda lekelenen adı, dava sonucunda suçsuz bulunmuş olsa bile aklanmadan kaldı.

En zenginler, bazen açıkça ifade edilen bir gösteriş merakının da eşlik ettiği, keskin bir toplumsal ayrışma üzerine kurulu bir hayat tarzına sahipti. Kanaatkârlık ve alçakgönüllülüğü yücelten orta sınıfların aksine yüksek sosyete, 1830-1840'lardan itibaren ve iç savaşın ardından daha da fazla, Avrupa aristokrasilerini aratmayacak bir lüks içinde yaşıyordu. John Jacob Astor'un oğlu William, 1840'larda Lafayette Meydanı'nda, neo-klasik kolonlar üzerine inşa edilmiş sıra halindeki dokuz evin karşısında, kocaman tuğla bir evde yaşıyordu. Karşısındaki dokuz evde yaşayanlar arasında David Gardiner (kızı Julia 1844'te Birleşik Devletler Başkanı John Tyler ile evlendi) ya da Franklin Roosevelt'in büyükbabası Franklin Delano gibi isimler vardı. Washington Meydanı, Brooklyn Tepeleri ve kısa süre sonra da 5. Cadde şatafatlı evlerle doldu: Cornelius Vanderbilt'in evi Washington Meydanı'ndaydı, Astor ve milyoner Alexander T. Stewart'ınkiler 5. Cadde üzerinde, 33. ve 34. sokaklar hizasındaydı.

1860'lardan itibaren demiryolları, sanayi ve finans sektörlerinde kazanılan büyük servetler bu eğilimleri hızlandırdı ve 5. Cadde'nin bu üstünlüğünün "yapay ya da kazara değil, doğal ve kanıtlanabilir olduğunu" gösterdi.[7] Commodore'un oğlu William Henry Vanderbilt 1882'de 52.

6 Edward K. Spann, *The New Metropolis: New York City, 1840-1857* (New York, 1981), s. 213.

7 *Real Estate Record and Guide* (1878), aktaran Robert M. Stern *ve diğ.*, *New York 1900* (New York, 1983), s. 307.

Cornelius Vanderbilt'in evi

Sokak'ta özel bir konuta yerleşti, iki kızı da 52. Sokak'ın köşesindeki bir diğerine. İki oğlu William Kissam ve Cornelius, mimarları Richard Morris Hunt ve George Post'a 52. ve 57. sokaklarda daha az şatafatlı olmayan evler inşa ettirdi.

Başka bazı milyonerler Madison Street'i daha çekici buluyordu. Mimar Stanford White, 1880'lerin başında Charles Tiffany için Alman Rönesansı tarzında gerçek bir şato inşa etmişti; Henry Villard ise Charles McKim'e İtalyan Rönesansından esinlenmiş, yan yana göz alıcı üç saray inşa ettirmişti. Aynı dönemde, Central Park'ın batı tarafında büyük burjuvaziye hitap eden lüks dairelerden oluşan binalar yapılmıştı: 1882'de Mimar Henry Hardenbergh tarafından 72. ve 73. sokaklar arasına inşa edilmiş olan Dakota bunun en iyi örneklerinden biriydi.

Yüzyıl ilerledikçe daha da zenginleşen ve sayıları artan bu zengin New Yorklular, kendilerini aristokratlar olarak gördükleri bir büyük burjuva yaşantısı sürüyordu. Kendi aralarında evleniyor ve sıkı aile bağları kuruyorlardı. Büyük sömürge ailelerinden gelenlere ayrılmış olan Saint-Nicolas Derneği (1835), 400'den az üyeye sahip Birlik (1836) ya da yüze yakın seçilmiş insan ile 1847'de kurulan Yüzyıl gibi dışa kapalı kulüp ya da çevrelere üyeydiler. New York yakınlarında güzel arazileri vardı. Tocqueville 1831'de şöyle yazıyordu: "En güzel kıvrımlara sahip sahilleri, çimenlerle kaplı bayırları, çiçeklerle kaplı denize kadar uzanan ağaçları ve daha da fazlasını hayal edin; çok kocaman ama aynı zamanda çok bakımlı inanılmaz sayıda kır evini." Yazın bu ayrıcalıklı insanlar, şehrin sıcağını terk ederek Saratoga'ya, New York Eyaleti'nin kuzeyindeki şifa ve eğlence şehrine gidiyorlardı. 1864'te Duvergier de Hauranne burasını "sürekli aylak aylak gezilen," "Amerika'nın Vichy'si"olarak görüyordu.[8]

İç savaşın ardından, yüksek sosyete, Vanderbilt, Belmont ve Goeletlerin gerçek anlamda yazlık saraylara sahip olduğu, Rhode Island'daki Newport plajlarını keşfetti. John C. Stevens gibi bunlardan bazıları, 1844'te New York Yat Kulübünü kurdu ve 1851'de İngiliz rakiplerini hezimete uğratan *America* adlı yatı yaptırdı. Yatırımcı Leonard Jerome örneğinde olduğu gibi diğer bazıları, 1866'da Amerikan Jokey Kulübü'nü kurarak New York'ta safkan at yarışlarını başlattı; kulübün ilk başkanı August Belmont oldu.

Şehirde yemekler, resepsiyonlar, balolar, Long Island üzerinde ya da Hoboken'de kır partileri, özel konserler gibi tüm bu sosyete eğlenceleri, New York yazına damgasını vuruyordu; bu mevsimde şık kadınların sergilediği takılar ve lüks, Saint-James ya da Tuileries saraylarındaki soylu aileleri bile şaşırtacak ölçüdeydi. Bu yüksek sosyete, özel niteliğini koruyabilmek ve yeni zenginlerin aralarına katılmasını engellemek için büyük çaba harcıyordu. Bundan böyle, New York sosyetesini bir yıllığın sayfalarından takip etmek mümkündü ve 1872'de, Caroline Schermerhorn Astor ve gözde şık hanımlardan Ward McAllister, kiminle görüşülüp kiminle görüşülemeyeceğini belirlemekle görevli Saygıdeğerler Komitesini kurdu. Bu eğilim,

8 Alexis de Tocqueville, *Œuvres complètes*, 1.14: *Correspondance familiale* (Paris, 1998), s. 81; Ernest Duvergier de Hauranne, *Les États-Unis pendant la guerre de Sécession* (Paris, 1990), s. 85, 88.

Leonard Jerome'un kızı Jennie'nin 1873'te Lady Randolph Churchill adını alması örneğinin ardından, New Yorklu çok sayıda mirasyedinin İngiliz aristokratları ile evlenmesiyle daha da güçlendi.

Bu tarz para birikimleri alaylara da konu oluyordu. Bazı orta sınıf sözcülerinin gözünde, bu en zenginlerin gösterişli harcamaları, Protestan Amerika'nın değerlerinin altını oyuyordu. Bazıları da bunların adetleri ve ikilemleri ile alay etmeyi tercih ediyordu. William Butler Allen 1857'de haftalık *Harper's* dergisine yazdığı "Giyecek Hiçbir Şey Yok" başlıklı bir yergi makalesinde, zengin New Yorkluların giyinmekte yaşadığı zorluklarla dalga geçiyordu. Böylelikle bolca birbirini tekrar eden bir tarzın doğmasına da önayak oldu: *Yapacak Hiçbir Şey Yok*'taki züppe Fitz Frivol'ün maceraları, *Yiyecek Hiçbir Şey Yok, Diyecek Hiçbir Şey Yok*'ta da devam etti. Bu tarz hicivlerde toplumun en tepesindekilerin –kendilerine "İlk on" diyorlardı– ihtişamını denetlemekte orta sınıfların yetersizliklerini de ortaya koyuyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, New Yorkluların işçi sınıfını teşkil eden büyük çoğunluğu da, burjuvaların ahlak dayatmaları karşısında daha az direnç göstermiyordu. 1820 ve 1830'lu yıllarda eski lonca düzeninin kalıntıları üzerinden yükselen işçiler dünyası, gururla kendi adetlerine, değerlerine ve toplumsallaşma şekillerine sahip çıkıyordu. İşçiler, onur duygusunun, şiddet eğiliminin ve bağımsızlık arzusunun dayanışma ve eğlenceye düşkünlükle iç içe geçtiği güçlü bir erkek egemen ahlak geliştirmişti.

Burjuvaların olduğu gibi bu kültürün de bir alanı, kurumları ve ritüelleri vardı. Onun mekânı, Broadway'in avam karşılığı olan Bowery idi. Buradaki dans kulüpleri, tiyatrolar, genelevler, bowling ve bilardo salonları, kır kahveleri, kumarhaneler, istiridye lokantaları, balolar ve hayvanat bahçelerinde işçiler, üçkâğıtçılar, kalpazanlar, sokak kadınları, her tür dalavereci ve yasak hazlar peşindeki burjuvalar bir arada bulunuyordu. 1830'larda, Walt Whitman, Bowery Tiyatrosu'nda Shakespeare'den parçalar ya da *Pompei'nin Son Günleri* gibi büyük sükse yapmış oyunlarda Lincoln'ün katilinin babası Edwin Booth ve dönemin yakışıklı aktörlerinden Edwin Forrest gibi oyuncuları seyredebiliyordu. Salon eğlenmeye gelen işçilerden hiç boş kalmıyordu. 1831'de işçiler, New York'taki tiyatro sahnelerini hor gördüğü

düşünülen İngiliz oyuncu Joshua Anderson'ı, fırlattıkları çürük meyvelerle kulise geri gönderdiler ve neredeyse tiyatroyu başına yıktılar.

Bu işçilerin bekâr olanlarının büyük bir bölümü, Aşağı Manhattan'da bir pansiyonda ya da evde, burjuvaların idealize ettikleri yuvadan çok uzak yerlerde kalıyordu. Yaşamları hiç de özel değildi ve aradıkları daha çok, gönüllü itfaiye birliklerinin yoldaşlığı, gece kulüplerinin insan sıcaklığıydı. Buralarda, Yeşilaycılarla alay edercesine, maaşlarının bir bölümünü horoz dövüşü ya da boks maçı bahislerine yatırıyorlardı. Amerikalı ve beyaz olduklarından ve çalışma koşulları sürekli değiştiğinden, sürekli bir şamar oğlanı arayışındaydılar ve ne göçmenlerden ne de Siyahlardan hoşlanıyorlardı: 1834 Temmuz ayında işçiler ve zanaatkârlar, Arthur ve Lewis Tappan kardeşler gibi kölelik karşıtları ve Siyahlarla karşı karşıya geldi. Bu yıllarda, Amerikan işçilerinin Spartalılar Derneği gibi örgütlü grupları ile İrlandalı göçmenler arasında kavgalar çıkıyordu. Yumruk atmak, bağımsızlık taleplerini dile getirmek gibi bir şeydi, bazılarının genelev işletmecilerine ve Aşağı Manhattan'daki fahişelere dönük ani saldırıları da benzer bir şekilde erkek egemenliği duygularını kamçılıyordu.

Bu erkek işçiler ile eşleri, kızları, anneleri ve kadın işçilerin kültürleri arasındaki temel fark şüphesiz burada yatıyordu. Burjuva kadınlarının aksine bu kadınlar, zamanın ahlakçılarının o çok değer verdikleri ev ve dış dünya arasındaki ayrımı hiç bilmedikleri koşullarda yaşıyordu. Erkek işçiler gibi eşleri de genellikle, çok minik ve hijyen koşullarından yoksun olan evleri dışında vakit geçirmek zorunda kalıyordu; ancak kocalarının aksine bu kadınlar aile ekonomisinin sorumluluğunu üzerlerinde taşıdıklarından, su, yemek ve ısınmak için gerekli şeyleri bulup getirmek ya da çocuklarını bu iş için göndermek zorundaydılar. Bu tür işler onları, mahallelerinde ve komşular arasında yardımlaşma, değiş tokuş, dayanışma ve toplumsallaşma ağları kurmaya teşvik etmişti; bunlar eski imece usullerinin ve karşılıklı yardımlaşma geleneklerinin büyük şehre uyarlanmış haliydi.

Bekâr kadınların büyük çoğunluğu ise, New York'ta, risklerden ve baskılardan azade olmayan, baş döndürücü bir tür bağımsızlık yakalamıştı: terzi ya da tezgâhtar, Bowery "güzelleri," eğlenmeyi ve hava atmayı biliyorlardı; dönemin tanıklarından biri olan George Foster bunu "boverizm"

olarak adlandırmıştı. Gemi ya da kızaklarda "erkekleri" ile gezmekten, Hoboken'de piknik yapmaktan, moda olan şarkıları ıslıkla çalmaktan ya da New York gece hayatının sayısız dans salonlarından birinde dans etmekten çekinmiyorlardı. Zorunlu kaldıklarında bu işçi kadınlar, bazen sokak kadınları oluyor ve New York fuhuş sektörünün parçası haline geliyorlardı.

Yüz binlerce Avrupalı göçmenin gelişi, bu işçi kültüründe bir sarsıntı yarattı. Önceleri, yabancı işçiler Beyaz Amerikan işçi sınıfının kültürel hegemonyasını kırmak için çok azınlıkta kalıyordu. Bunun tek istisnası, New York'un 15 binlik Afrikalı-Amerikalı nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan, vasıfsız işçi ve hizmetçi olarak çalışan Siyahlardı. Öte yandan, 1840 itibariyle şehirdeki işçiler artık büyük ölçüde yabancı kökenlilerden oluşuyordu ve Bowery müdavimleri bu yeni durumla baş etmek zorundaydı.

İrlandalı, Alman, İngiliz, İskoç ya da Fransız olsun göçmenler köklerinden kopmamıştı. Atlantik'i geçerken geçmişlerini bir çırpıda silmemişlerdi ve beraberlerinde getirdikleri kültürel yüklerini, sandıklarını dolduran eşyalardan daha uzun zaman muhafaza ettiler. Bunların önemli bir bölümü Aşağı Manhattan'da limanın, tersanelerin ve çoğunun buralarda iş bulduğu atölyelerin yakınlarındaki işçi mahallelerine yerleşti. Memleketlilerinin yakınında yaşamayı sevdiklerinden, 1840'lardan itibaren aşağı şehir, Avrupa'nın aynı yerinden gelen göçmenlerin toplaşmalarına sahne oldu. Amerikalı işçiler, Hudson yakınlarındaki mahallelerde yaşamayı tercih ederken, önemli sayıda İrlandalı, Manhattan'ın merkezindeki altıncı bölgeye, Alman göçmenler ise kısa süre sonra "Küçük Almanya" olarak adlandırılacak olan Aşağı Doğu Yakası sokaklarına yerleşiyordu.

Esasında bu gruplaşmalar yalnızca mahalle ölçeğinde gerçekleşmiyordu: Aşağı Manhattan da dahil New York'un tüm bölgelerinde farklı kökenlerden göçmenlere ve Amerika doğumlulara rastlamak mümkündü. Ancak çeşitlilik barındıran bu mahallelerde, aynı köyden ya da aynı bölgeden gelmiş olan göçmenlerin oluşturduğu küçük grupların sayısı artıyordu. Bu gruplaşmalar her mahalleye kendi rengini veriyordu.

Bu sokaklarda, göçmenler hepsi birbirine benzeyen kendi oluşumlarını kuruyordu. Esasında ihtiyaçlar aynıydı: dini ibadetleri yerine getirme, karşılıklı yardımlaşma, eğlence. İrlandalıların, Fransızların, Bavyeralıların

ve Ren bölgesinden gelenlerin Katolik olması sayesinde cemaatlerin sayısı arttı: 1825'e dek iki iken 1865'te 32 oldu. Şehirde Katolikler çoğunluk haline geldi. Bu artışa yanıt olarak, Roma 1850'de New York'ta bir başpiskoposluk kurdu ve bundan üç yıl sonra Newark ve Brooklyn'i ayrı piskoposluklar haline getirdi.

Mantıklı olarak, sayısal ağırlığa sahip olan İrlandalılar, Katolik hiyerarşisinde başta geliyordu ve cemaatlerin çoğuna hâkimdiler. Devrimin ilk yıllarında sürgün edilmiş ve kariyerini New York Piskoposu (1826-1842) olarak tamamlamış olan Fransız Rahip Monsenyör Dubois'nın ardından, New York'un ilk başpiskoposu bir İrlandalı olan Monsenyör Hughes oldu ve 1864'teki ölümüne dek, tüm enerjisiyle, şehirdeki Katoliklerin ruhani yazgıları üzerinde söz sahibi oldu. Onun yerini alan, Brooklynli bir İrlandalı olan Monsenyör McCloskey, 1875'te Amerikalı ilk kardinal oldu. 1865'te, New York'taki 32 cemaatten 23'ü İrlandalı ve Saint-Nicholas ya da Tres-Saint-Redempteur gibi, sekizi Almandı. Bunlardan yalnızca biri Fransızdı: Saint-Vincent-de-Paul, ilk olarak 1841'de Canal Sokağı'nda kurulmuş sonrasında 23. Sokak'a taşınmıştı. Yüzyılın son otuz yılında, İtalyan cemaatlerinin ortaya çıkışı İrlandalıların hâkimiyetini sarsacak nitelikte olmadı.

Göçmenler çok sayıda cemiyet kurmuşlardı. Yüzyılın başından itibaren, İngilizler Saint George'un, İskoçlar Saint Andre'nin ve İrlandalılar da Saint Patrick'in koruyucu azizliği altındaki cemiyetlerde yer alıyordu. Bunların yanı sıra New York'ta bir Alman, bir Fransız hayırseverlik ve bir de İbrani hayırseverlik cemiyeti mevcuttu. Yeni gelenler için toplumsallaşma mekânları olan bu cemiyetlerin her biri, iş bulma konusunda bilgi ya da tavsiye sunuyordu. 1820-1830'lardan itibaren artan göç, izleyen yarım yüzyıl süresince bunların daha da çeşitlenmesini sağladı. Bölge dernekleri, örneğin Mecklembourg ya da Sligo kasabasından gelen göçmenleri bir araya getiriyordu. Diğer bazıları, iki cumhuriyetçi İrlandalı örgütü –Fenians ve Clanna Gael– örneğinde olduğu gibi, İngiliz egemenliğine karşı mücadele eden siyasi ve milliyetçi dernekler kurmuştu; bunlar 1866 ve 1870 yıllarında New York'tan Kanada'ya hüsranla sonuçlanan askeri seferler düzenlemişti. Paris'teki 1848 Şubat Devriminin hemen ertesinde bazıları Fransız Cumhuriyetçileri Demokrasi Derneğini kurdu.

Bunlara ek olarak göçmenler karşılıklı yardımlaşma dernekleri, mason locaları, itfaiye birlikleri, atıcılık kulüpleri ya da milis kuvvetleri de kuruyordu. 1850 civarında, New York'ta çok sayıda İrlandalı milis, Bavyeralı, İtalyan ya da İskoç birlik ve 1847'de kurulmuş olan Lafayette Muhafızları adında, Afrikalı avcı kıyafetiyle dolaşan bir de Fransız birliği vardı. Lady Stuart-Wortley'e göre 1849'da, bu birliklerden yaklaşık yüzünde 6 bin civarında milis vardı; atıcılık kulübü üyesi olarak da 10 bin kişi mevcuttu. Bunlar New York sokaklarında bir savaşçı edasıyla geziyor ve memleketlerinden gelen saygıdeğer bir kişinin ziyareti ya da ulusal bir kutlama vesilesiyle de boy gösteriyorlardı.

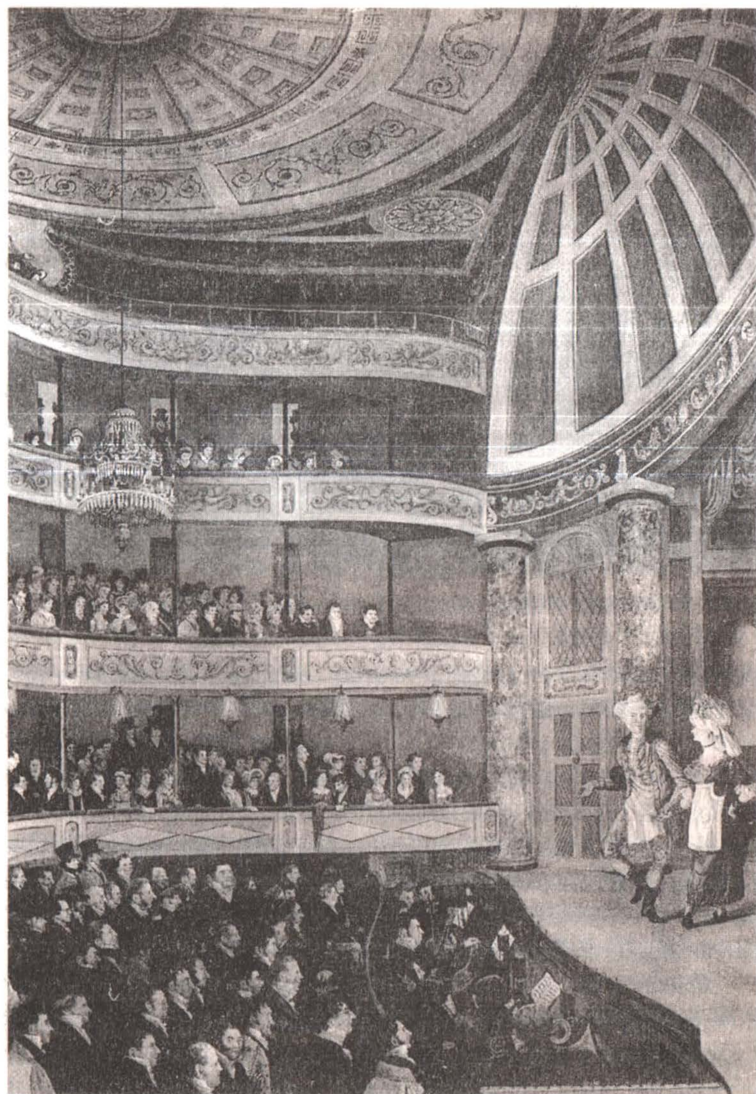
Göçmenler bir araya gelmeyi seviyordu. İskoçlar New York Kaledonya Kulübünde toplanıyor, Almanlar çok sayıdaki jimnastik kulübüne, koroya ya da *Arion Gesangverein* ya da *Deutscher Liederkranz* gibi tiyatro topluluklarına gidip geliyordu. Birçok etnik gazete kurmuşlardı, bunların büyük çoğunluğu kuruldukları gibi ortadan kaybolmuştu. İrlandalı *Truth Teller* 1825 ile 1855 yılları arasında yayınlanmış ardından 1849'da kurulmuş olan *Irish American* tarafından satın alınmıştı; Almanlar *New Yorker Staats-Zeitung*'u ya da New York'ta çıkan çok sayıdaki Almanca gazete ya da dergiden birini okuyordu, Fransızlar ise 1826'da kurulmuş olan *Courrier des Etats-Unis*'yi okuyordu.

Öte yandan, göçmenlerin kent kültürü üzerindeki etkisi kendini özellikle şehrin sokaklarında hissettiriyordu. 1850'lerin sonunda Karl Griesinger, Aşağı Manhattan'daki "Küçük Almanya" içinde hayat "neredeyse eski ülkemizdeki gibi" diyordu.[9] Burada İngilizce bilmeye gerek yoktu. Pazar günü mahallenin sokakları kilise ayinine giden, koca bir bardak bira içmek üzere barlarda oturan, bir gösteriyi seyretmeye ya da memleket şarkıları söyleyen bir koroyu dinlemek üzere yola çıkmış göçmenlerle doluydu. Göçmenler etrafı kuşatan yabancı karşıtlığına ve Amerikan Evanjelik burjuvazisinin dayatmalarına böylece direnebiliyorlardı.

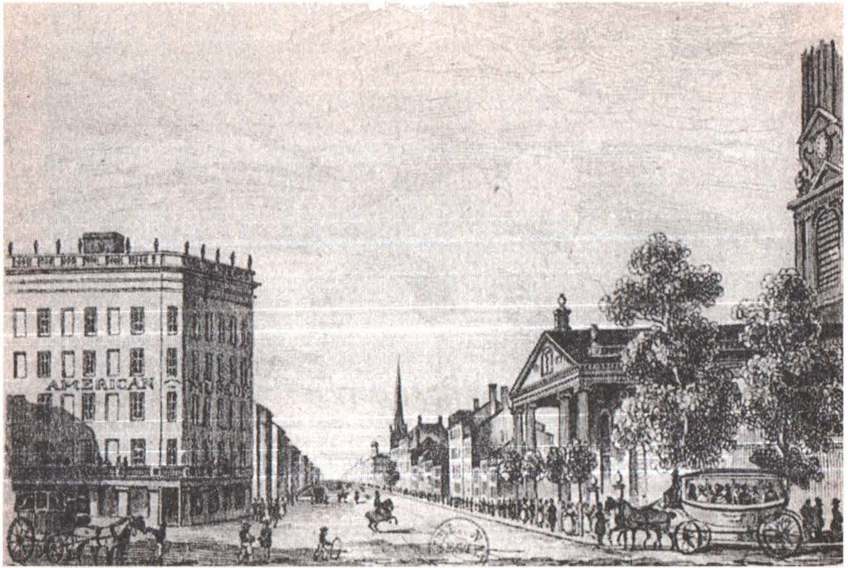
KÖPRÜLER VE ÇUKURLAR

New York'ta kültürel yaşamın bu şekilde çeşitlenmesi gerilimleri de beraberinde getirdi. Yüzyılın ortasına dek, New Yorklular arasındaki

9 Bayrd Still, *Urban America: A History with Documents* (Boston, 1974), s. 123.

Park Tiyatrosu, 1822

Boadway'de, Barnum Amerikan Müzesi (solda)

uçurum, köprülerin kurulmasına ve ortak noktaların oluşmasına engel olamadı. Pazarda yan yana geliyor, yolculuklarında birbirleriyle karşılaşıyorlardı. New York'ta bir araya gelmek için ne mekân ne de fırsat eksik değildi. New York sakinleri 4 Temmuz'da bağımsızlığın ilanının yıldönümünü kutlamak için bir araya gelmiş, pasif bir role mahkûm edilmiş kadınlar ve baskın ırkçılığın kurbanı Siyahlar dışında çoğu kişinin katıldığı partiler ve yürüyüşler düzenlenmişti. 1830 ve 1840'larda bu yürüyüşlere göçmen dernekleri de katılabiliyor ve böylelikle yaşadıkları şehir ve ülkeye olan bağlılıklarını sergileyebiliyorlardı.

Benzer şekilde, New Yorklular bazı eğlencelere de bir arada katılıyordu. Şehirdeki tiyatrolar, iç içe geçmekten uzak da olsa oldukça çeşitlilik içeren bir izleyici kitlesine hitap ediyordu. Chatham Tiyatrosunda sergilenen bir oyun sonrasında İngiliz Frances Trollope "perde inene dek, etrafımdaki şeylerin tuhaflığına hiç dikkat etmemişim" diyordu. " O

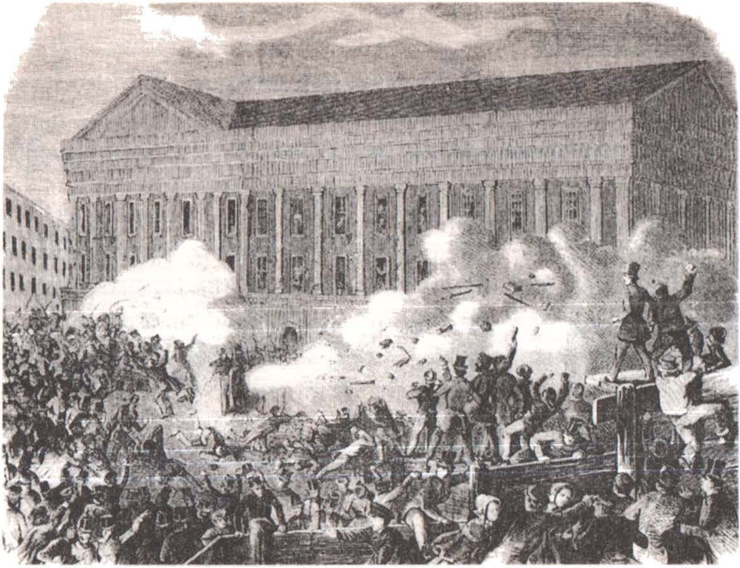
zaman, ilk localardan birinde annelik görevini yerine getiren bir kadın, kıyafetlerini çıkarmış pek çok erkek ve beni anlatamayacağım kadar hayrete düşüren genel bir başıboşluk hali olduğunu gördüm." Belediye binasının karşısındaki Park Tiyatrosunda işçi ve zanaatkârlar parter koltuklarına, burjuvalar üçüncü kata dek localara ve de ayaktakımı, fahişeler ve Siyahlar en üst balkona doluşmuştu. Avrupalı ziyaretçileri hayrete düşüren bu tablo, 1830'lu yıllarda yenilenen Park Tiyatrosu daha burjuva bir nitelik kazanınca değişti. New York sahnelerinin müdavimi genç Whitman burayı, New York'un "en moda ve en şık tiyatrosu" olarak görüyordu. Diğer yanda, Bowery Tiyatrosu, parterden üst balkona dek Booth ya da Forrest'i izlemeye gelmiş, "özellikle Amerikan işçilerinin kaymak tabakası olan genç ve olgun, canlı, iyi giyimli ve enerji dolu adamlarla tıklım tıklımdı."[10]

Ancak, kültürler arasındaki bu ayrım yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Amerikan Müzesi gibi yerlere çok karışık bir topluluk gidiyordu. Müzenin kurucusu Phineas Taylor Barnum, New York'a servet yapmaya gelmiş fakir ama hırslı bir genç adam prototipiydi. Bir bakkalda çıraklık ve ardından pansiyon işletmeciliği yapmış olan Barnum, 1835'te 25 yaşındayken gezici panayırlarda sahneye çıkmaya başladı: yeni mesleğinde işe, New York ve New England halkına 160 yaşında olduğunu ve George Washington'a sütanneliği yaptığını iddia ettiği bir Siyah kadını sergileyerek başladı. Başarıyı yakalayan Barnum, 1841'de New York'a döndü, Broadway'deki Scudder's Müzesini aldı ve burayı Amerikan Müzesi yaptı. Duvergier de Hauranne 1864'te açıkça alay ediyordu: "New York'taki sanat tapınağı, İzlanda devlerinin, Patagonya kadınlarının, deniz yılanlarının, albinoların ve daha ne bileyim, şaşkın halka büyük gizem sanatının öğretildiği Barnum Müzesidir."[11] Buranın özelliği gerçekten de, ilginç eşyalar odası, gezgin gösterileri ve melodram tiyatrosu gibi farklı tarzları birbirine karıştıran bir yer oluşuydu. Ziyaretçiler burada bir yanda "General Parmak Tom[12]" denen Charles Stratton'ı, diğer yanda New York'ta o dönemde eşi benzeri olma-

10 Frances M. Trollope, *Mœurs domestiques des Américains* (çev. fr., Paris, 1841), s. 337; Whitman, "The Old Bowery," *Complete Poetry and Collected Prose*, *age.*, s. 1186, 1189.

11 Duvergier de Hauranne, Les États-Unis pendant la guerre de Sécession, age., s. 52.

12 Britanya halk masallarındaki parmak çocuk –ç.n.

Astor Place'deki ayaklanma, 1849

yan kuşbilimi ya da coğrafya koleksiyonlarını görebiliyorlardı. Amerikan Müzesi başarısını yirmi beş yıl boyunca sürdürdü.

Öte yandan bu çeyrek yüzyıl, derin bir dönüşüme sahne oldu. Şehirdeki çok sayıdaki farklı kültürün kendi aralarında uzlaşamadığı görüldü ve bu acı ve şiddet içeren bir süreç oldu.

Ayaklanma ve kavgaların sayısındaki artış gittikçe artan bu hoşgörüsüzlüğün işaretleriydi. 1849 baharında, ilk şiddet olayı, Park salonunu fazla halka açık bulan zengin burjuvaların girişimiyle iki yıl önce açılmış olan Astor Place Tiyatrosu'nda yaşandı. Astor Place tamamıyla hepsi üst sınıftan abonelerine ayrılmış olan çok zarif bir mekândı; kıyafet ve beyaz eldiven zorunluluğu vardı. Bowery tiyatrolarına takılan ortalama halktan New Yorklular için Astor Place, anında züppeliğin ve burjuvazinin eskiden halkın ortak kültürel mekânları olan yerlere el koyma merakının simgesi haline geldi.

1849 Mayıs'ında İngiliz oyuncu Willliam Macready'nin New York'a gelişi ve Astor Place'de sahne alacak olması, ilk kıvılcım oldu. Macready uzun yıllardır, New York halkının gözde aktörü, Amerikan rakibi Edwin Forrest ile kavgalıydı. İki adam da meslekleri hakkında farklı bakış açılarına sahipti. Forrest döneminin Amerikan tiyatrosunun demokratik geleneğine bağlı iken Macready avamdan uzak bir sanat fikrini savunuyordu. 7 Mayıs'ta, Macready'nin sahne aldığı Macbeth oyununun ilk temsilinde kıyamet koptu –bu, aynı akşam Broadway Tiyatrosunda sahne alan Forrest'in de en büyük rollerinden biriydi. Philip Hone'un günlüğünde yazdığı üzere, koridorları doldurmuş olan Forrest taraftarları İngiliz aktörü girişte "çürük yumurta ve pek de hoş olmayan başka şeylerin yağmuruna tutarak, yuhalamalar ve küfürlerle" karşıladı.[13] Bundan üç gün sonra, yoğun güvenlik önlemleri altında ikinci bir oyun sahnelendi ancak tiyatro salonu içeri girmeye çalışan binlerce işçi ile kuşatıldı. Askerler halka ateş açtı, 22 kişi öldü ve yüzden fazla kişi yaralandı.

Ayaklanmanın ertesi gününde şehir kesin olarak bölünmüştü. Bir Philadelphia gazetesinin muhabiri bu olayın "bu topluluğa şimdiye kadar yabancı olan bir duygu olan zenginler ile yoksullar arasında bir sınıf karşıtlığı duygusu" yaydığını yazıyordu, "her vatanseverin şimdiye dek varlığını inkâr etmeyi bir görev bildiği ancak şu anda ülkede ve New York'ta var olan bir duyguydu bu: bir üst ve bir alt sınıfın varlığı."[14] New York'ta tüm toplumsal sınıfların tiyatroda bir araya gelebileceği düşüncesi yine de ayakta kaldı.

Ancak birkaç yıl sonra başka kanılar da darbe aldı. 1857'de, Demokrat Belediye Başkanı Fernando Wood ile Cumhuriyetçi Eyalet valisi arasındaki çatışma birkaç hafta içinde üç şiddetli ayaklanmaya neden oldu: Haziran ayında, Wood'un belediyeye bağlı polis gücü ile vali tarafından yeni kurulmuş olan şehrin polis teşkilatı, ikincisinin belediye başkanını tutuklamaya kalkışması üzerine kavgaya tutuştu. Bundan on beş gün sonra, Wood taraftarları 4 Temmuz'u şöyle kutladı: Belediye başkanını destekleyen, Mulberry Sokağı'ndaki bir İrlanda çetesi olan "Ölü Tavşanlar," Bowery'de şehir poli-

13 Phillip Lopate, derl., *Writing New York: A Literary Anthology* (New York, 1998), s. 48.
14 Lawrence W. Levine, Highbrow/Lowbrow: *The Emergence of Cultural Hierarchy in America* (Cambridge, Mass., 1988), s. 66.

1863 ayaklanmaları: *La Tribune* gazetesi saldırısı

sine saldırdı ve ardından geleneksel düşmanları olan "Bowery Gençleri" ile kavgaya girişti. Birkaç saat içinde, Aşağı Doğu Yakası sokakları yüzlerce kişinin birbirine girdiği bir savaş alanına döndü ve sonuçta bir düzineye yakın kişi hayatını kaybetti. *Tribune*, sokaklarda yükselen barikatlar ve altıncı bölgedeki "iç savaş"la ilgili başlığını "kanlı" sıfatıyla attı. 5 Temmuz akşamı, şehir polisi ancak iki milis kuvvetinin yardımıyla düzeni sağlayabildi. Bundan birkaç gün sonra, on yedinci bölgede, yani Alman Mahallesi'nde, polis şiddetinin de işe karıştığı çatışmalar çıktı.

Yine de bunlar, 1863 yazında iç savaş sırasında gerçekleşen, beş gün boyunca New York tarihinde eşi görülmemiş bir şiddetin yaşandığı, toplumsal patlamanın yanında küçük kalıyordu. Ayaklanmayı başlatan, 13 Temmuz'da federal hükümetin asker alımını kura usulüne bağlama kararı oldu. Zanaatkârlar, sanayi işçileri, vasıfsız işçiler ve marjinal kesimler sokaklara döküldü ve ilk gördükleri askerlik bürosuna ve federal iktidarı temsil eden binalara saldırmaya başladı. Tramvayların yolunu kesiyor, rayları söküyor, polise saldırıyor ve barikatlar kuruyorlardı. Ancak olaylar

hızlıca başka bir hal aldı. İsyancıların Cumhuriyetçi Parti ve Siyahlara olan düşmanlığı ve gerçek bir sınıf savaşı hissiyatı askerlik çağrısının reddine eklendi.

14, 15 ve 16 Temmuz'da isyancılar Cumhuriyetçilere verdikleri destekle tanınan kişi ve kurumlara karşı saldırıya geçti. Horace Greely'nin *Tribune* gazetesinin binası ateşe verildi. Linçler ve yakıp yıkmalarla ölümcül bir Siyah avı başladı. Bu aşırı şiddet olaylarının ikinci evresinde, Katolik İrlandalılar, sanayi işçileri ve ayaktakımı isyancıların çoğunluğunu oluşturuyordu, oysa askere alınmaya karşı başlayan isyanda Almanlar ve Amerikalılar da yer alıyordu. Düzen ancak Gettysburg'de savaşmakta olan beş federal alayın acil müdahalesiyle ve toplarla sağlanabildi. Ancak New York toplum düzeninin yaşadığı bu ciddi kriz geride yüzlerce ölü bıraktı.

Yedi yıl sonra New York sokakları yeni şiddet olaylarına sahne oldu. Bu kez neden, Protestan İrlandalıların Boyne Savaşı'nda (1690) Orangelı William'ın II. James karşısında kazandığı zaferi bir yürüyüş ile kutlamak istemesiydi. 12 Temmuz 1870'te, Katolik İrlandalılar Orangistlere saldırdı. Polisin müdahale etmesine rağmen, sekiz kişi öldü. Bir sonraki sene, Orangistler yoğun bir polis ve asker koruması altında yeniden yürüyüş yapmaya yeltendi ancak askerler yürüyüş yoluna yığılmış olan karşıt gruba ateş açıklarında olaylar çığırından çıktı. Bu kez ölü sayısı altmış beşti.

Metropolün bölünmüşlüğünün bir diğer işareti de bambaşka bir alanda, kültürel kurumların inşası alanında yaşanıyordu. Bu kurumlar artık tüm şehrin değil özel bir insan ya da çıkar grubunun beklentilerini karşılamaya yönelikti. Metropolitan Müzesi (1870) ya da Metropolitan Operasını (1883) inşa ettiren New York'un ekonomi alanındaki yeni seçkinleri için bu kurumlar aslında, New Yorkluların bütününe ve de onlarla birlikte hareket etmeyi reddeden "Eski New York"a kendi toplumsal statülerini ve kültürel özgünlüklerini göstermenin bir yoluydu. William Vanderbilt ve arkadaşları, tüm servetlerine rağmen asil Müzik Akademisinde kendilerine loca edinemedikleri için Metropolitan Operası'nın inşaatını finanse etmişlerdi.

Tiyatroda olduğu gibi konser salonlarında da tüm izleyicilerin iç içe geçmesi mümkün değildi. Asilik ve kişilerin birbirine sosyal uyumluluğu kaygısı demokratik itkilere ağır basıyordu. Bu arada, dinleyicileri eğitmek

ve eski müzik ve tiyatro alışkanlıklarını hızlıca terk etmelerini sağlamak gerekiyordu. 1890'larda New York'un en tanınmış orkestra şeflerinden biri olan Theodore Thomas konserlerinde bunun için büyük çaba harcıyordu. New York ya da Brooklyn Filarmoni Orkestrasının başında, gevezeler, gürültücüler, dikkatsizler, geç kalanlar ve aşırı tekrar isteyen amatörlerle mücadele ediyordu. Yazın Central Park'ta açık havada verdiği konserler de dahil her fırsatta Thomas kendi ifadesiyle "iyi düşünülmüş bir program seçimiyle halka bir müzik zevki aşılamaya, eski ya da modern olsun yalnızca klasik eserlere yer vermeye ve yeni müzik tarzlarına dönük tüm denemelerden kaçınmaya" çalışıyordu.[15] Victoria çağı New York burjuvazisinin temel ilkeleri saygınlık, klasikçilik ve eğitimdi.

Aynı ilkeler son dönemde biraz daha hızlanmış olan diğer gösteri türleri için de geçerliydi. 1880'lerde Tony Pastor, Union Meydanı yakınlarında, Tammany Hall ile aynı binada bir vodvil salonu açtı. *Saloon*ların ve konser verilen kafelerin aksine Pascal, iki saat boyunca birbirini izleyen çeşitli oyunlarla –şarkılar, şiirler, güzel sözler ve jonglörlük ve hokkabazlık gösterileri– saygın bir izleyici kitlesini kendisine çekmek istiyordu. Vodvil, hem eğlenceli hem de tüm kabalıklardan arınmış, yakışık alır bir yer olmaya niyetliydi. Burjuvazinin gözünde, utanç verici ya da hoş olmayan şeylerle karşılaşma kaygısı olmadan, ailece gelinebilir bir yer olmalıydı.

Amerika'nın beyni New York mu?

Bazı New Yorklular, siyasetin başkenti olamayan şehirlerinin, Birleşik Devletler'in düşünsel ve kültürel başkenti olduğunu görmek istiyorlardı. Gazeteci George Foster, 1849'da "her bireyin hareketlerini ve tüm sistemini yöneten bir beyne sahip olması gerektiği gibi bir uygarlıkta da her güçlü millet düşünsel bir merkeze sahip olmalı" diye yazıyordu. "Birleşik Devletler'de bu merkez ve bu beyin New York"tu.[16]

New York'un materyalizmi konusunda hassas bir dizi Avrupalı ziyaretçi, bunu bağnazca bir dilek olarak değerlendiriyordu. Duvergier de

15 John F. Kasson, *Les Bonnes Manieres. Savoir-vivre et société aux États-Unis* (Paris, 1993), s. 292.
16 Stuart M. Blumin, "Introduction," George M. Foster içinde, *New York By Gas-Light and Other Urban Sketches* (Berkeley, 1990), s. 9.

Hauranne "Uygarlığın ve rahatlığın ulaştığı aşırı boyutlar zekâyı ve güzellik duygusunu boğmuş gibi gözüküyor" diyordu, öyle ki "buraların tek hâkimi çıkarcı bir pozitivizm"di.[17] Ancak daha yakından bakıldığında, New York'u düşünsel bir merkez yapmak ve buradaki yurttaşlık kültürünü geliştirmek doğrultusunda yoğun bir çaba harcanıyordu. 1824'te, hem bir kütüphane hem de bir düşünce ve tartışma mekânı olan *Atheneum* açıldı. Ancak proje uzun soluklu olamadı. Gustave de Beaumont ve Alexis de Tocqueville New York'a uğradıklarında buraya gazete okumaya gitmiş ve *Atheneum*'un artık pek rağbet gören bir yer olmadığını görmüştü; *Atheneum* 1839'da kapandı. Aydınlanmış amatörler ve meraklı zenginlerden oluşan bilge topluluklar üzerine kurulu kültür modeli güncelliğini yitirmişti.

1840'larda, yazarlık ya da ressamlığın bir meslek olabileceği düşüncesi giderek kabul gördü. O zamana kadar, amatörlük bir kural ve ahlaki bir zorunluluktu. "Knickerbocker" adı verilen ekole mensup yazarlar –Washington Irving, James Fenimore Cooper ya da William Cullen Bryant– kendilerini beyefendi olarak görüyordu. Bryant 1825'te "edebi üretim ancak bir boş zaman uğraşı olabilir, ticari bir uğraş ya da meslek olamaz" iddiasında bulunuyordu.[18] 1822'de Cooper tarafından kurulmuş ve birkaç yıl yaşamış olan Ekmek ve Peynir Kulübü yazarları, sanatçıları, hukukçuları, tüccarları, doktorları, düşünsel şeylerle ilgilenen her tür görgülü insanı bir araya getiriyordu.

Edebiyat ve toplum ilişkisine bu tarz bir bakış açısına tepki olarak, 1840'lara doğru, yazarlığı bir meslek haline getirmek isteyen ancak henüz bunda başarılı olamamış bir çevre ortaya çıktı. Bunu becerebilmek için, New York'taki sayısız gazete, dergi ve yayınevine güveniyorlardı. Teknik yenilikler sayesinde, 1830'ların silindir şeklindeki baskı kalıplarıyla yeni baskı makineleri saatte 2.000, kısa bir süre sonra 4.000 ve nihayetinde 20.000 baskı yapabiliyordu.

Böylelikle *penny pres* adı verilen, geniş halk kesimlerine yönelik bir basın ortaya çıkabildi: Benjamin Day'in *Sun*'ı ya da James Gordon Bennett'in *Herald*'ının sansasyonel manşetleri, metropol haberlerini merak

17 *Duvergier de Hauranne,* Les États-Unis pendant la guerre de Sécession, age., s. 52.
18 Thomas Bender, *New York Intellect: A History of Intellectual Life in New York City from 1750 to The Beginnings of Our Own Time* (Baltimore, 1987), s. 133.

eden bir okur kitlesini hedef alıyordu. 1836'da, "Jewett olayı" manşetlerdeki yerini haftalarca korudu: Genç ve güzel Helen Jewett'in Thomas Street'teki bir genelevde cinayete kurban gitmesi ve katil olduğu varsayılan Richard Robinson'un davası New York'u ikiye bölmüş ve zanlının suçlu olup olmadığı konusunda bir tartışma başlatan iki büyük gazete bundan büyük kârlar sağlamıştı. Davanın sonucunda Robinson aklandığında, sanığın savunuculuğunu üstlenmiş olan James Gordon Bennett ve gazetesi *Herald* da büyük bir zafer kazanmış oldu.

Sansasyon meraklısı bu gazetelerin yanı sıra, genellikle siyasi bir görüş ile bağlantılı, daha ölçülü rakip gazeteler de meydana çıktı. Horace Greely, 1841'de kurduğu *Tribune*'u, önce *whig*leri daha sonra da Cumhuriyetçileri destekleyen ve köleliğin kaldırılması ve toplumsal yenileşme meselelerinin en etkili sözcülerinden biri olan hatırı sayılır bir günlük gazete haline getirdi. Genel yayın yönetmenliğini bir dönem Walt Whitman'ın yaptığı, East River'ın öte kıyısındaki *Brooklyn Eagle* bir yandan Demokratları desteklerken, diğer yandan da tüm Brooklynlilerin gazetesi olabilmek için çabalıyordu. 1851'de, Cumhuriyetçi çevrelere yakın bir gazete olan *New York Times* yayın hayatına başladı, ancak o dönemde henüz *Tribune*'unkiyle karşılaştırılabilecek bir etkiye sahip değildi.

Haber gazeteciliği ile paralel olarak edebi ve siyasi bir yayıncılık da gelişiyordu. John L. O'Sullivan tarafından idare edilen *Democratic Review*, Poe ve Thoreau'yu, Bancroft ve Longfellow'u yayınlıyordu. Dergi, Melville ve Whitman'ın da içinde olduğu "Genç Amerikalı" kuşağının kültürel milliyetçilik arzularını temsil ediyordu. Aynı günlerde, Greely ve O'Sullivan'a ek olarak, *Evening Post*'un sahibi Cullen Bryant, Charles Francis Briggs ve aylık *Putnam's* dergisinden George William Curtis entelektüel simalar haline geldi.

Edebi bir demokrasinin yeşerdiği bu yıllar kısa sürdü. 1850'lerde hareketin öncülüğünü yapan Melville ve Whitman, edebiyatı yazarlara tercih eden çevre ile yollarını ayırdı. Haftalık *Harper's* dergisinin siyasi kalemlerinden biri haline gelen Curtis, *Nation* dergisindeki meslektaşı Edwin Lawrence Godkin ve pek çok meslektaşları ya sonuna kadar "bırakınız-yapsınlar"cıydılar (*laissez-faire*) ya da ılımlı bir toplumsal yenileşmenin ihtiyatlı savunuculuğunu yapıyorlardı. Yerel siyasi hayatın yozlaşmışlığın-

dan bıkmış, şehri sarsan ayaklanmalardan ve sosyalizmin yükselişinden tedirgin olmuş, kültürün sıradan yaşamın tam zıddı bir seçkinliği temsil ettiği düşüncesinin etkilediği tüm bu insanlar, önceki on yılların demokratik taleplerine sırtlarını dönmüştü.

Bu burjuvalaşma, siyasi yorumlar ya da toplumsal analizler alanını misliyle aşarak, 1880'lerin edebi kültürünün başlıca özelliği haline geldi: bunu vaaz edenlerin başında, yayıncı *Scribner's*'ın baş edebiyat danışmanı haline gelmiş olan, *World* ve *Nation*'dan eski gazeteci William Crary Brownell geliyordu ve amentüsü *Century*, *Scribner's* ve yüz binlerce okura sahip diğer dergilerin sütunlarında göklere çıkartılıyordu. Victoria dönemi kültürü New York'ta zaferini ilan etmişti.

Buna karşılık, üniversite fazla bir şöhrete sahip değildi. Yüzyılın ortasında, Columbia College (o zamanlar Madison Street üzerindeydi), kendi yöneticilerinden biri olan biyografi yazarı George Templeton Strong'un deyişiyle "bilinmeyen bir hadise"ydi. Ona rakip iki kuruluş olan City College (1847'de kurulmuştu) ve New York Üniversitesi (1831'de Washington Meydanı'nda kurulmuştu) aynı derecede mütevazıydı. 1870'lerin sonuna kadar az sayıda öğretim üyesi ve öğrenciye sahiptiler. 1876'da, Berlin Üniversitesinde ünlü Theodor Mommsen'den eğitim almış olan John W. Burgess, Amherst College'ın (Massachusetts) kırsal çekiciliğini terk ederek Columbia'daki tarih, siyaset bilimi ve uluslararası hukuk kürsüsüne geçmeye karar verdiğinde, kütüphanesi günde iki saatten az bir süre açık olan "eski tarz bir kolej" ile karşılaşmıştı.[19]

Ancak kısa süre içinde üniversiteler gelişti. Columbia Rektörü Frederick Barnard, 1880'de, üniversitenin yöneticileri arasında yer alan işadamı Samuel Ruggles'ın teşviki, dönemin iki gözde yayıncısı Curtis ve Godkin'in desteğiyle ve Burgess'in tavsiyesiyle bir Siyaset Bilimi Okulu açtı. Paris'te birkaç sene önce kurulmuş olan Özgür Siyaset Bilimi Okulundan esinlenen bu okul, akademisyen değil siyasetçi ve idareci seçkinler yetiştirmeyi amaçlıyordu. Bir hukuk okulu (1858) ve bir madencilik okulunun (1864) da açılması ile bu okullar Columbia'nın büyük bir üniversiteye dönüştüğünü muştuluyordu.

19 Bender, *New York Intellect, age.*, s. 265, 276.

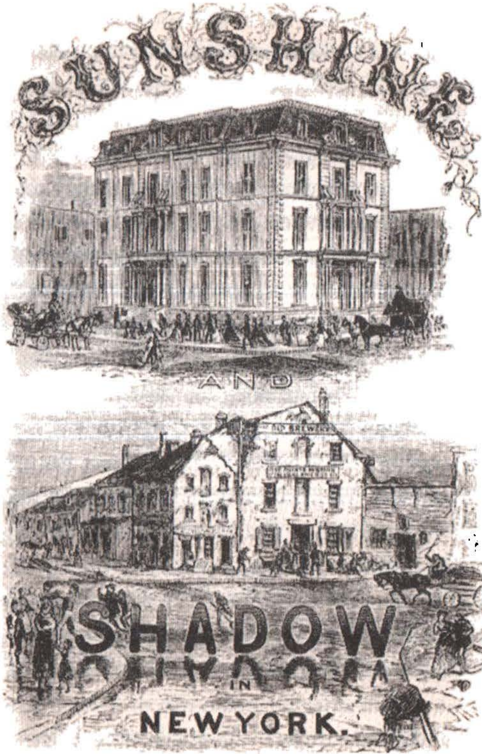
Columbia'nın giderek artan uzmanlaşması, her tür kültür ve meslek derneğinin ortaya çıkışı ile New York düşünsel yaşamında su yüzüne çıkan yeni bir eğilimi de gözler önüne seriyordu. Çok çeşitli ve isimlerinden de anlaşılacağı üzere ulusal çapta iddialara sahip bu dernekler uzun bir liste oluşturuyordu: Amerikan Etnoloji Derneği (1842), New York Tıp Akademisi (1847), Amerikan Coğrafya Derneği (1851), Amerikan Mühendisler Derneği (1852), Amerikan Mimarlar Enstitüsü (1857), Amerikan Numizmatik Derneği (1858), New York Bilimler Akademisi (1876, 1817'de Doğa Tarihi Lisesiydi), Amerikan Makine Mühendisleri Derneği (1880), Amerikan Elektrik Mühendisleri Enstitüsü (1884) ve daha niceleri.

ŞEHRİN HAYAL GÜCÜ

Bunlara paralel olarak, metropol, New Yorklular, Amerikalılar ve de yabancıların hayallerindeki yerini alıyordu. Chicago ortaya çıkana kadar, kırsal bir gelenek ve tamamlanmış bir kentleşme arasında kalmış bir kültürün belirsizliklerini bünyesinde toplayan tek şehirdi.

Bazılarına göre New York, Amerikan toplumunun istikrarını tehdit eden yolsuzluğun simgesiydi. Thomas Jefferson'ın iyi niyetli tanımlamasıyla "insan doğasının tüm kötülüklerinin çöplüğü" olarak New York, Amerika kırsal kesiminin tüm erdemlerini ve faziletlerini tehlikeye atıyordu.[20] Yüzyılın ilk on yılları boyunca şehrin gelişimine dair her şey kaygı veriyordu. Tocqueville New York ve Philadelphia'dan bahsederken "Amerika henüz büyük bir başkente sahip değil ancak şimdiden çok büyük şehirlere sahip" yorumunda bulunuyordu. "Bu geniş şehirlerde yaşayan ayaktakımı Avrupa'dakilerden bile daha tehlikeli bir toplam teşkil ediyor"du. "Yeni Dünya'nın demokratik cumhuriyetlerinin geleceğini bekleyen" daha büyük tehlike, buralarda yaşayan "azat edilmiş Siyah köleler" ve "çeşit çeşit Avrupalılar"ın oluşturduğu toplumsal tehditti. Tocqueville "Şehir içinde bu adamların bir araya gelmesinin, birbirlerini dolduruşa getirmelerinin ve ani ve çılgınca kararlar almalarının önüne geçmek mümkün değil" diye devam ediyordu.[21]

20 Charles N. Glaab ve A. Theodore Brown, *A History of Urban America* (New York, 1967), s. 56.
21 Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, *age.*, cilt 1, s. 381.

New York'un aydınlık ve karanlık yerleri: Milyoner A.T. Stewart'ın evi (üstte) ve Five Points Mahallesi

New York, büyük şehrin tehlikelerini de sembolize ediyordu. Fahişelik burada öylesine yaygındı ki, 1830'larda George Templeton Strong hatıra defterinde, New York'ta bir "fahişe dünyasının"[22] varlığından bahsediyordu. New York'ta gecekonduların sayısındaki artış gerçek anlamda bir "kentsel sorun"un ortaya çıkışına neden olmuştu. Five Points Mahallesi, kente yönelik suçlamaların ortak noktası ve konu hakkındaki

22 [George Templeton Strong], *The Diary of George Templeton Strong* (New York, 1952), cilt 1, s. 260.

referansların ve yorumların bitmez tükenmez kaynağı olmuştu. Sömürge döneminde ve cumhuriyetin ilk on yıllarında yoksulların konutları, genellikle kent alanının çeperlerindeki barakalarda yer aldığından büyük ölçüde gözden uzak kalıyordu. İlk defa, şehrin göbeğinde, kalıcı bir yoksul mahallesi ortaya çıkmıştı.

Two Years Before The Mast (Ön Güvertede İki Yıl) kitabının yazarı Richard Henry Dana ve çok sayıdaki gözlemci ve meraklı gibi Charles Dickens da, tedbir olarak iki polis memurunun eşliğinde, 1842'de Five Points'a "girdi" ve Amerika Notları'nda hayranlıkla anlattığı Peter Williams'ın danslı meyhanesi *Almack's*'ı keşfetti. 1830'ların başında bir New York gazetesi için "Mahallede her renkten, her yaştan, her cinsiyetten ve her milletten insan yaşıyordu ancak bunların çoğunluğu için koşullar aynıydı: en bayağı ve kaba koşullar" diye yazıyordu.[23] Bunlar gözlemcilerin, burjuva değerlerinin etkisindeki önyargıları ve basit bir algı mıydı? Cumhuriyetçiliğin gözle görünür başarısızlığının simgesel cisimleşmesi olarak Five Points, Amerikan kültüründe azımsanmayacak bir yere sahipti. Buradaki gecekondular, hemen yakınındaki Broadway'in ihtişamı ile tam bir tezat teşkil ediyordu ve bu tezat New York'taki gerilimlerin bir yansımasıydı.

Bu eleştirel bakış çok daha iyimser bir bakış açısına cevap niteliğindeydi. Yüzyılın başından itibaren, New York genç cumhuriyetin olağanüstü ve görüldüğü kadarıyla sınırsız büyümesinin simgesi haline gelmişti. 1826'da, New York'un ileri gelenlerinden tüccar John Pintard "Amerika'nın Londra'sı oluyoruz" diyordu: "Ben bile şaşırıyorum. Şehrimiz yabancıları kendisine hayran bırakıyor."[24] Bir yanıyla, bu tarz ifadeler çok tanıdıktı, kentleşmeyi öven güzel sözlerden ve Chicago'nun en gelişkin örneklerinden birini oluşturduğu Batı Amerika'nın binlerce hayali ya da gerçek şehrinin yorulmadan propagandasını yapanların dillerinden düşürmedikleri söylemle aynıydı.

Öte yandan, New York örneğinde söz konusu olan yalnız açıklamalar değildi. Şehrin "büyükşehir ölçeği"ne ulaştığını muştulayan *New*

23 Charles E. Rosenberg, *The Cholera Years. The United States in 1832, 1849, and 1866* (Chicago, 1962), s. 33-34.
24 Bayrd Still, *Mirror for Gotham. New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 79.

York'un Gelişimi adlı bir makalenin yazarı tüccar Isaac C. Kendall[25] örneğinde de görüldüğü gibi, yüzlerce broşür, eser, taşbaskı ve kısa süre sonra da fotoğraflar, şehrin erdemlerini göklere çıkarıyordu. Kentleşmenin tamamlanması, üstünlüğün tescillenmesi ile karıştırılıyordu.

New York, artık, sonsuz bir olanaklar şehri, ekonomik başarı ve sınıf atlamanın her isteyenin erişebileceği bir şey olduğu bir yer gibi görünüyor ve ulus çapında hayalleri süslüyordu. Benjamin Franklin'in *Poor Richard's Almanack*'ından beri, kentin göreceli geçişkenliğinden etkilenenlerin, Amerikan toplumuna dair yaptıkları eşitlikçi değerlendirmesi de aynı düşünceye dayanıyordu. Dönemin barındırdığı eşitsizliklere rağmen, New York'ta sınıf atlamanın mümkün olduğu düşüncesi şehre yapılan ortak bir yakıştırmaydı. Bu düşünce, Horatio Alger'in (1832-1899) –1860'ların sonundan itibaren kendisini yazmaya adayan Harvard mezunu eski bir rahip– öğretici romanlarının genel çerçevesini teşkil ediyordu. Alger, otuz yıl içinde yayınlamış olduğu yaklaşık 120 romanda, arzuları, emekleri ve erdemleri sayesinde yoksulluktan zenginliğe sıçrayan ya da tam tersi hırstan ya da ahlaki değerlerden yoksun oldukları için sürünmeye devam eden genç ve meteliksiz kahramanları konu alıyordu. İlk romanı "Meteliksiz Dick ya da New York Sokaklarında Yaşam"da şöyle sesleniyordu: "Oğlum, umarım hayatta başarılı olur ve yükselirsin. Gördüğün gibi bu özgürlükler ülkesinde fakir doğmak başarılı olmanın önünde bir engel değil."[26]

New York edebiyata da girdi. Yüzyılın başında, şehir ancak edebi alaylara konu oluyordu. Washington Irving'in *History of New York*'u (New York Tarihi), yazarın hicivli hayal gücünden çıkmış ama özünde New York'a çok az benzeyen bir şehri mizahi bir tarzda tasvir ediyordu. Tüm bunlar, "Genç Amerikalı" hareketi, Melville'in romanları ve Whitman'ın şiirleri sayesinde, 1840 itibariyle değişime uğradı. Bir tüccarın oğlu olan Melville 1819'da New York'ta doğmuş, burada büyümüştü. 1830'da babasının iflası ve aklını yitirmesinin ardından farklı mesleklerle uğraşmış, Güney denizlerini dolaşmış ve 1845'de şehre geri dönmüştü. Eserlerinde

25 Still, Urban America, age., s. 83-84.
26 Horatio Alger, Jr., *Ragged Dick and Mark, the Match Boy* (New York, 1962), s. 108.

New York, genç Redburn gibi kahramanlarının uzun yolculuklar sonrası demir atmayı diledikleri bir liman olarak karşımıza çıkar. Ancak burada Moby Dick'in ilk satırlarında anlatılan manzara ile karşılaşırlar: "Hint adaları nasıl mercan kayalıkları ile çevrilmişse, Manhattes adalar şehri de öyle rıhtımlarla çevrilidir" ve "binlerce ve binlerce ölümlü"den oluşan "sessiz nöbetçileri" "okyanus düşleri"nde kaybolmuştur.[27] *Kâtip Bartleby*'nin, tuhaf davranışlarıyla Wall Street'teki bir avukatlık bürosunun oturmuş işleyişini zora sokmasının ortaya koyduğu gibi, burada toplum yaşamının kuralları, yasaları ve ön kabulleri sürekli bozulur ve yeniden yapılır.

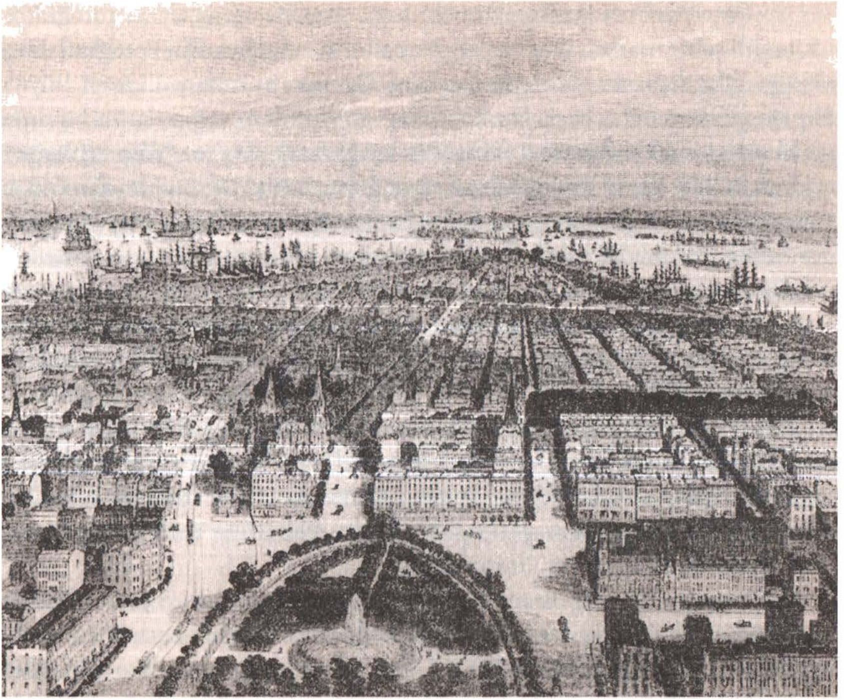
Brooklyn çocuğu Walt Whitman'ın eserlerinde New York çok daha merkezi bir yere sahiptir. Her ne kadar yazar, *Çimen Yaprakları* kitabının önsözünde "Aslında Birleşik Devletler'in kendisi en büyük şiirdir" diye yazsa da yaşamının ve eserlerinin sahnesi ve başlıca konusu New York'tur. Whitman East River'daki gemileri, Brooklyn ve Manhattan sokaklarının kendisine ilham veren manzarasını ve New York halkının mesleklerini ve uğraşlarını dile getirirken şöyle seslenir: "Ah, benim gözümde gemi direkleri ile çevrili Manhattan'dan daha muhteşem ve daha görkemli ne olabilir?"[28]

Yeni bir dilbilgisi

New York'un edebiyat dünyasına yaptığı bu giriş, şehrin kavranmasındaki zorlukların bilincine varılmasıyla aynı zamanda gerçekleşti. 1830'ların başında, Gustave de Beaumont ve Alexis de Tocqueville için New York'taki bir kilisenin çan kulesine "karanlık ve zorlu bir merdivenden" tırmanmak ve "epey sıkıntı çektikten sonra," tüm şehri ayaklar altına seren "muhteşem bir manzara"nın tadını çıkarmak hâlâ mümkündü.[29] Sonra, New York'un ölçeği değişti: şehrin hareketi, çeşitliliği, sesleri, kokuları ve manzarası hayranlık, kıskançlık ve anlamaya çalışmak arasında gidip gelen New Yorkluları ve yabancıları şaşkınlık içinde bırakıyordu.

Şehrin anlaşılmasındaki güçlükler, şehri anlamak ve imlemek için yeni araçlar geliştirilmesini gerektiriyordu. Bu yeni dil öncelikle görseldi.

27 *Herman Melville,* Moby Dick, *Melville içinde, Redburn: His First Voyage; White-Jacket: or The World in a Man-of-War; Moby Dick: or, The Whale* (New York, 1983), s. 795.
28 Whitman, *Complete Poetry and Collected Prose, age.*, s. 5; Poémes. Feuilles d'herbe, age., s. 83.
29 Gustave de Beaumont, *Lettres d'Amérique* (Paris, 1973), s. 43.

New York'un Union Meydanı'ndan görünümü, 1853

Taşbaskı tekniği sayesinde hazırlanan harita, çizim ve gravürler şehrin manzarasındaki değişimleri gözler önüne seriyordu. 1821'de, Theodore Fay, yaklaşık 38 çizim ve bir harita içeren *Views in New-York* and Its Environs (New York ve Çevresinden Görüntüler) adlı bir kitap yayınladı. 1840'ların başında, zamanının en ünlü firmalarından *Currier* –daha sonra *Currier&Ives* adını alacaktı– ülke çapında New York manzaraları taşbaskılarının dağıtımını yapıyordu: Broadway'deki City Oteli, Central Park ve İngiliz kökenli bir kadın sanatçı olan Frances Palmer'ın yetenekli ellerinden çıkmış Brooklyn tepelerinden bir Manhattan ve East River manzarası.

New York'un merkezinde durduğu yeni bir uğraş olarak fotoğrafçılık, çeşitli şehir manzaraları ve panoramalarını belgeliyordu. Fotoğrafçılıkta olduğu gibi taşbaskı alanında da, kent alanını mümkün olan en büyük ölçekte göstermeyi amaçlayan kuşbakışı görüntülere şu ya da bu binanın görüntüleri eşlik ediyordu: Putnam's mağazası, 1853'te, "daguerrotype[30] çekimiyle New York" başlığı altında bastığı kartlarda, Union Meydanı'ndan alınmış bir genel görüntünün yanına banka, tiyatro ve başka özel binaların görüntülerini de eklemişti. Bunları görenler, şehri zihinlerinde canlandırabiliyorlardı.

Yayıncıların kataloglarındaki New York hakkındaki eserlerin sayısı artıyordu. Mary Booth ve Martha Lamb, her biri 1859 ve 1880 yıllarında birer *History of New York City* (New York Şehri Tarihi) ve Henry Stiles da *A History of the City of Broklyn* (Brooklyn Şehri Tarihi) (1867-1870) kitabını yayınlamıştı. Belediye Meclisi Sekreteri David T. Valentine tarafından 1841 itibariyle yıllık olarak yayınlanan, çok bürokratik ve ciddi bir eser olan *Manual of the Corporation of The City of New York* (New York Rehberi) bile çok sayıda harita ve resim ile süslenmişti.

New York'a dair ilk rehberler, 1818'de çıkan *Goodrich* ya da 1828'de çıkan *Blunt*, daha çok tüccarlara, işadamlarına ve şehri ziyaret eden sanayicilere hitap ediyordu. Diğerleri özel birtakım ziyaretçilere yönelikti. Saratoga'daki banyolara gitmeden önce her yaz kitlesel olarak New York'a uğrayan güneyliler, Gideon Davison'un rehberi *The Fashionable Tour* (Moda Gezi) ya da William Bobo'nun seyahat kitabı *Glimpses of New York City by a South Carolinan (who have nothing else to do)*'den (Başka yapacak işi olmayan) Bir Güney Carolinalıdan New York Şehrine Bir Göz Atış) değerli bilgiler ediniyorlardı. Güneyli dergiler de –*Southern Literary Messenger, De Bow's Review, Southern Quarterly Review*– şehrin kültürel etkinliklerini sergileyen New York yazılarına yer veriyorlardı. 1840'lara doğru, bunun önemli bir pazar haline geleceğinin kokusunu alan New Yorklu yayıncılar, Amerikalı ziyaretçilere ya da İngilizce bilen yabancılara hitap eden *Appleton*'s *New York* City and Vicinity *Guide* (Appleton'un New York ve Çevresi

30 Gümüş nitratla ışığa duyarlı hale getirilen bakır levhaların, camera obscura içinde 10 ila 20 dakika pozlanarak, cıva buharına tabi tutulup geliştirilmesiyle fotoğraf elde etme yöntemi –ç.n.

Rehberi) ya da *King's How to See New York* (King'in New York Rehberi) gibi genel rehberler çıkardılar.

Tüm bu rehberlerin bolca başvurduğu kentsel pedagoji, şehrin tüm sırlarını açığa çıkartmaktan uzaktı. Bazıları ise dile getirilmesi pek mümkün olmayan amaçlara sahipti. 1839'da, *Prostitution* Exposed: a *Moral Reform Dictionary* (Gün Yüzüne Çıkartılan Fahişelik ya da Ahlaki Reform Sözlüğü) gibi yanıltıcı bir adla, paralı seksin coğrafyasını ayrıntılı bir şekilde anlatan ve Five Points, Aşağı Doğu Yakası ve Hudson kıyılarındaki genelevlerin artı ve eksi yönlerini kıyaslayan bir kitap yayınlandı. Bunun başarısı, bu tarz rehberlerin sayısının artmasını sağladı. 1855'te yayınlanan *Guide* to the *Harems in New York and Various Other Cities*'i (New York ve Çeşitli Şehirlerin Harem Rehberi) iki yıl sonra Haremler Yıllığı izledi...

New York'un gizli ve izbe yerlerinin yarattığı çekicilik, 1840'ların başında Londra ve New York'ta İngilizceye çevrilerek yayınlanan, Eugene Sue'nun Paris'in Gizli Yerleri (*Les Mysteres de Paris*) kitabından etkilenen, yeni tarz bir yayın dalgasının ortaya çıkışına da neden oldu. Edward Z. C. Judson'ın –daha sonra Batı hikâyeleri ile ünlenecek olan– Ned Buntline takma adıyla yayınladığı *Mysteries and Miseries of New York*'un (New York'un Esrarları ve Sefaleti) kitabı ve yasadışı New York'un diğer benzer tasvirleri, şehrin izbe yerlerinin hiç de eleştirel olmayan tasvirleri ile burjuvaları sarsmak ve ahlakçı bakış açısının içerdiği ikiyüzlülükleri açığa vurmak niyetindeydi. Özellikle, kentin gizli yerlerine meraklı kişilere işin öteki yüzünü anlatmak ve New York'ta bolca bulunan her tür dolandırıcılığa karşı onları uyarmak istiyorlardı. Kitapların adları oldukça açıklayıcıydı: "New York'un Aydınlık ve Karanlık Yerleri" ya da "New York Hayatının Aydınlık ve Karanlık Yerleri." Bunlar o derece başarılı oldu ki, Almanca ve Fransızcada da bunlara benzer eserler yayınlandı: Ferdinand Longchamp'ın, şeytanın rehberliğinde, şehrin izbe yerlerine yapılan bir gezinin anlatıldığı *Asmodeus in New York* kitabı 1868'de Paris ve New York'ta eşzamanlı olarak yayınlandı. Aynı eğilim tiyatro oyunlarında ve romanlarda da görülüyordu. 1848'de, "New York'a Bir Göz Atış" adlı oyunda ilk kez olarak Bowery'den iki kahraman, Mose ve Lize, sahneye çıkmış oldu. Çok sayıda kara roman New York'u konu alıyordu: örneğin, Osgood

Bradbury'nin köyden gelen bir genç kızın kötü yola düşüşünü anlattığı *The Belle of the Bovery* (Bowery Güzeli, 1846) ya da New Judson'ın "New Yorklu Delikanlılar" (1849) romanı.

Bu "şehrin gizli yerleri," Horatio Alger'in ya da gazetelerin tefrika ya da yayıncıların ucuz baskılar olarak yayınladığı çok sayıdaki duygusal romandan çok da farklı değildi. Her ne kadar birinci türde vurgu izbe yerlere, ikici türde sınıf atlamaya, üçüncüsünde ise duygusal maceralara yapılıyor olsa da, bunların hepsi de konularına ahlaki bir boyut katmaya uğraşıyordu. *Ragged Dick* (Meteliksiz Dick) romanı da, şehrini romandaki diğer kahramanlara ve Alger'in okurlarına tanıtan bir sokak çocuğunun rehberliğinde, bir New York gezisini içeriyordu.

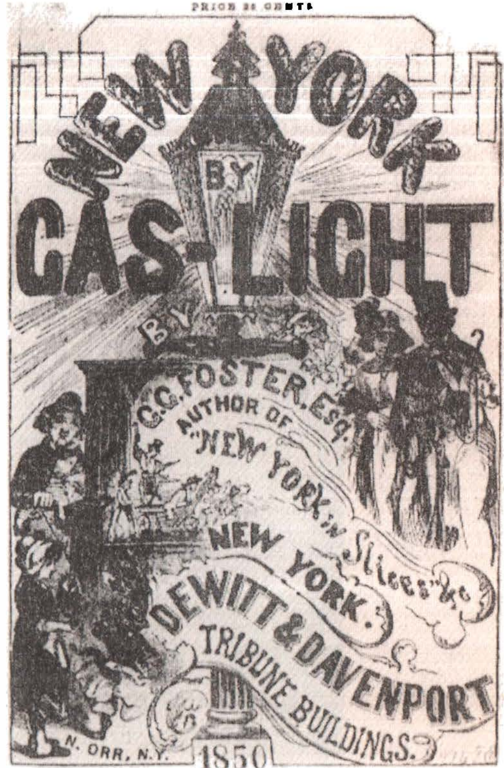
George Foster'ın kaleminden, gazete yazıları ile kentin gizli yerlerini kapsayan öyküler iç içe geçiyordu. Önceleri New York Eyaleti'nin kuzeybatısında, ardından da Alabama'da ve 1842'de New York'a yerleşmeden önce de bir süre Missouri'de çalışmış bir gazeteci olan Foster, kendisini kent konusunda uzman olarak görüyordu. Foster, *Aurora*'da ve ardından Horace Greely'nin *Tribune*'unda uzun yıllar çalıştıktan ve Philadelphia'da bir süre kaldıktan sonra, ilk olarak *Tribune*'da tefrika edilen ardından 1849'da kitap olarak yayınlanan *New York in Slices*'ı (Dilim Dilim New York) yazdı. 1850'de, *New York by Gas-light*'ı (Gaz Lambası Işığında New York) ve diğer kentsel yazıları yayınladı.

Bu her iki derlemede de, şehri bir uzmanın dilinden anlatan, New York gece hayatına dair yazılar toplanmıştı. Bu eserler anında büyük bir başarı yakaladı: 200 binden fazla satıldılar. Hemen taklitleri ortaya çıktı: 1854'te Solon Robinson okurlarını New York'un izbe yerlerinde gezdiriyor, aşırı alkol kullanımının alt tabakadan aileler üzerindeki etkilerini gösteriyor ve onlara kitabına *Sıcak Mısır* (*Hot Corn*) ismini vermesine neden olan New York halkının bağırışlarını dinletiyordu: "Sıcak mısırlarım var, buyurun sıcak mısır burada, dumanı üzerinde tütüyor, şimdi geldi!" Ancak Foster, eşsiz bir "deneyimli dilimleyiciydi"ydi: izbe yerlerin ve şehrin gündüz ve gece yaşamının aldatıcı görüntülerinin üzerindeki sır perdesini aralamakla kalmıyor, aynı zamanda, seçkinler için Broadway'de, Amerikan işçi sınıfı için Bowery'de, göçmenler için de Five Points'de yoğunlaşan, dönemin New

York'unun toplumsal haritasını da gözler önüne seriyordu. Onun gözünden New York tabakalara ayrılmış bir şehir, parça parça deşifre edilmesi gereken ve tamamlanması konusunda pek de umut vaat etmeyen dev bir yapbozdu.

VICTORIA ÇAĞINDA ŞEHİR

1893'te, yayıncı ve deneme yazarı William Crary Brownell benzer bir çıkarıma varmıştı. O zamanlar, "Fransızların özelliklerini" incelediği karşılaştırmalı denemesinin sonucunda, New York'un "herhangi bir Avrupa şehrine, herhangi bir Avrupa şehrinin bir diğerine benzediği kadar" benzediği düşüncesini ortaya atmıştı, zira "bir Paris, bir Viyana

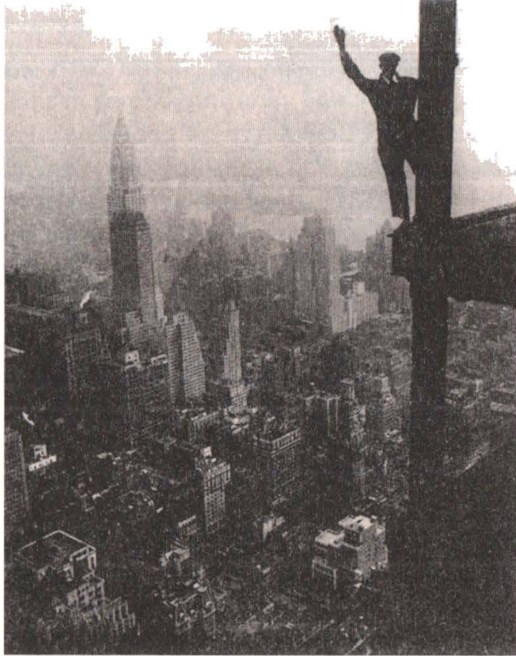

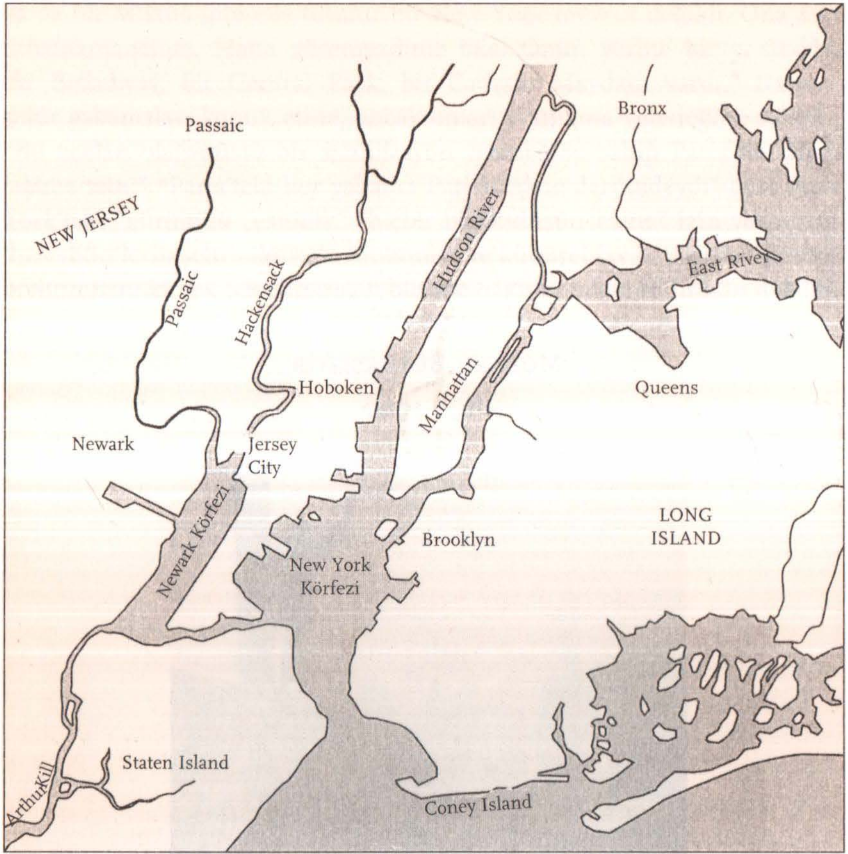
Gaz lambası ışığında New York, George Foster, 1850

ya da bir Milano gibi elle tutulur bir New York mevcut değildi. Ona asla dokunamazdınız. Hatta göremezdiniz bile. Onun yerine bir 5. Cadde, bir Broadway, bir Central Park, bir Catham Meydanı vardı." Dahası, şehir yabancıları konuk etme, ancak onları yutmama yeteneğine sahipti. "Bu açıdan olağanüstü bir asimilasyon yeteneğine sahip Paris ile taban tabana zıttı." "Paris'teki her yabancı Parislileşme derdindeydi" oysa New York'taki "gürültülü çeşitlilik" "hiçbir birlik düşüncesine" izin vermiyordu.[31] 1880'lerin şehri, iktisadi, toplumsal ve kültürel fay hatlarıyla öylesine bölünmüştü ki, tek tek parçaların bütüne hâkim olması mümkün değildi.

31 William Crary Brownell, *French Traits* (New York, 1893), s. 381, 384, 388.

Üçüncü Ayrım
Modern Büyükşehir
1890-1940

20. yüzyılın başında New York bölgesi

Altıncı Bölüm

BÜYÜK NEW YORK

Yazar Henry Adams, uzun bir Avrupa seyahatinin ardından 1905'te Hudson kıyılarına döndüğünde şunları yazmıştı: "Şehrin dış görünümü, algıyı zorlayan bir olguyu çılgınca dışa vurmaya çalışıyor." "Sanki enerji, hizmet ettiği şeyden bağımsızlaşmış ve özgürlüğünü ilan etmiştir. Silindir patlamış ve gökyüzüne doğru devasa taş parçaları ve buhar fırlatıyor. Şehirde bir histeri hüküm sürüyor ve şehir sakinleri öfke ve endişenin mümkün olan tüm tonlamalarıyla, yeni güçlerin ne pahasına olursa olsun kontrol altına alınması gerektiğini haykırıyorlar."[1] 20. yüzyılın şafağında, New York merkez kaç güçlerin zorlamaları ve onu bir arada tutma ve ussallaştırma çabaları arasında bölünmüş ve parçalanmıştır.

Majesteleri New York

Doğrusu, New York'u "ne pahasına olursa olsun kontrol altına almak" kendiliğinden gerçekleşmiyordu. Şehrin hayranları ve ileri gelenlerinin aklına gelen stratejilerden biri büyükşehre yeni bir vizyon yaratmak oldu. O zamana kadar bilinçsizce kullanılan bir terimin kendisi bile şimdi varoluşsal sorunlar ortaya çıkartıyordu. Herbert Croly, *The Promise of American Life*'ı (Amerikan Yaşamının Vaadi, 1909) yayınlayarak üne kavuşmadan ve ardından haftalık *New Republic* (1914) dergisini kurmadan birkaç yıl önce, büyükşehir tanımının ne olduğu sorusunu soruyordu. "Bir şehrin gerçekten büyükşehir olabilmesi için yalnızca büyük milli iddialara sahip olması yetmez, aynı zamanda bunları içererek dönüştürmelidir. Tipik Amerikan tarzıyla düşünmesi ve hareket etmesinin ötesinde milli düşünceleri öngörmeli, tanımlamalı ve gerçekleştirmelidir. Kısacası gerçek bir büyükşehir, ulusal yaşamın aynı zamanda hem özü hem de seçili ifadesi olmalıdır."[2]

Yüzyılın sonunda, Birleşik Devletler'i Küba ve Filipinler'i ele geçirmeye iten güçlü milliyetçilik, New Yorkluların büyüklük özlemlerini de kamçılıyordu. Kendilerine dair bir bilinç kazandılar ve kendi taşıdıkları

1 Henry Adams, *The Education of Henry Adams: An Autobiography (Boston, 1961)*, s. 499.
2 Herbert Croly, "New York as the American Metropolis," *Architectural Record*, 13, Mart 1903, s. 194.

önemi hissetmeye başladılar ki bunlar yeni şeylerdi. Yaklaşık iki milyon New Yorklunun, 29-30 Eylül 1899 tarihlerinde Amiral George Dewey için düzenledikleri coşkulu karşılama, dönemin abartılı duygularını en iyi yansıtan örnektir. Denizde gerçekleşen, eşi benzeri olmayan büyüklükteki bir geçit töreninin ardından, İspanya-Amerika Savaşı ve "Manila kahramanı" üstü açık bir arabayla Broadway'e çıktı. Ardından belediye binasını ziyaret etti ve dört saat boyunca, 35 bin asker ve sivilin 120. Sokak'taki Başkan Grant'ın mezarından, "Dewey Arch" denen –bu vesileyle dikilmiş olan ve Titus takına uzaktan benzeyen– zafer takının altından geçerek, Washington Meydanı'na kadar olan geçit törenini izledi. 20. yüzyılın bu ilk günlerinde New York kendisini, tumturaklı bir şekilde, yeni Amerikan İmparatorluğu'nun Roma'sı olarak hayal ediyordu.

Şehrin bu konuda sıkı bir deneyim sahibi olduğu bir gerçekti. 1898 yılı, bir Büyük New York yaratmak üzere fiili bir ilhak ile başlamamış mıydı? Teoride bu, Amerika'nın sırasıyla birinci ve üçüncü kentleri olan New York ve Brooklyn'in birleştirilmesinden ibaretti. Ancak bu birleşmede Brooklyn'in o çok gururlandığı "bireyselliğinden" bir şeyler kaybettiği bilinen bir gerçekti.

31 Aralık 1897 akşamı, birleşmenin kaçınılmaz saatinin ayrı ayrı beklendiği Hudson'ın iki yakasında hüküm süren ruh halleri birbirinden çok farklıydı. Brooklyn'de hiçbir kutlama yapılmadı. Belediye yetkilileri belediye konseyi salonunda neşesiz bir tören düzenlemişlerdi: "Brooklyn'in yok oluşu" üzerine okunan bir şiir, belediye başkanının, *Brooklyn Eagle* müdürünün ve Old First Reform Kilisesi rahibinin, hüzünlü bir melankolinin izlerini taşıyan konuşmaları. Belediye binasının gece yarısı çalan çanları yalnızca Büyük New York'un ve Brooklyn *borough*'unun [idari biriminin] doğuşunu ilan etmek için değil, Brooklynlilerin kaybolan özerkliklerinin yası için de çalıyordu.

Manhattan ise bayraklarla donatılmıştı. Kötü hava koşullarına rağmen, binlerce New Yorklu akşam saatlerinde belediye binası önü ve civarındaki sokaklarda toplanmıştı. Az sonra düzenli sıralar halinde, müzik toplulukları, eski itfaiyeci taburları, İrlandalı, Alman, İtalyan, Macar, Fransız dernekleri yerlerini aldılar. Derneklerin ardından temsili olarak süslenmiş

arabalar geliyordu: bazıları dünyayı aydınlatan Özgürlük Heykeli'ninki gibi mecazi, bazıları da üzerinde kocaman bir kaplanla ve dernek yöneticilerinin portreleri olan Tammany Hall'unki gibi sembolikti. *New York Times* olaylara yaraşır bir tarzla şöyle yazıyordu: "Soğuk ve içe işleyen ince bir yağmurun yağdığı kapalı bir gökyüzünün altında; gökkuşağının tüm renklerinde bir ateş ve kıvılcım saçan ve kendilerini çevreleyen karanlığın ortasında yoğun bir şekilde parıldayan, ışıldayan ve yanıp sönen bir gümüş ve altın pınarının altında; buharlı makinelerin daha ölçülü ıslıkları, boruların ötüşünü ve insanların bağırışlarını kısa aralıklarla bölen top atışları ve gürleyen patlamalar altında; hepsini bastıran bando mızıka takımının bakır çalgılarının vurma sesleri ve titreşimleri altında; Trinity Kilisesi'nin uzaktan gelen düzenli çan sesleri altında; alttan vuran ışığa göre kâh kırmızıya kâh yeşile dönen bir duman bulutunun altında; etrafa, birbirini kesen ve karanlıkta eksantrik kıvrımlar ve ardından güçlü bir demet oluşturan uzun beyaz ışınlar yayan çok sayıdaki ışığın altında; gece yarısı, 3.700 mil uzaktaki San Francisco belediye başkanı bir düğmeye dokunduğu anda, Büyük New York bayrağı resmi olarak, New York Belediye Binası gönderine çekildi. Dünyanın ikinci büyük şehri bu şekilde doğdu."[3]

Herbert Croly'nin iğneleyici sözleriyle "belediyenin gösterişçiliğinin ortaya çıkması" için tüm koşullar hazırdı.[4] Birkaç yıl içinde, New York büyüklüğünün hakkını verecek muazzam bir altyapıya kavuşmuştu. Yeni mimarinin, akademik ve neo-klasik esin kaynağı, 1893'te Chicago'da uluslararası bir sergi vesilesiyle sergilenmiş olan, idealize edilmiş düzen ve uyum, haysiyet ve vatandaşlık erdemlerini mermer üzerinde yansıtan "Beyaz şehir"di. Sergideki binalar, Chicago'dan ibaret olmayan, ulus ölçeğinde bir mimari okul olma iddiasını taşıyorlardı. Kısmen baş mimar Daniel Burnham'ın öncülüğünde, New Yorklu mimarlar Richard Morris Hunt, George Post, Charles Follen McKim, William Rutherford Mead ve Stanford White tarafından çizilmişlerdi. Bu mimarların Hudson sahillerine de, Michigan Gölü kıyılarında hayata geçirdikleri düşünceleri uygulamalarından daha doğal ne olabilirdi? Çok sayıda uygulama ile New York'u

3 *New York Times*, 1 Ocak 1898, s. 1.
4 Croly, "New York as the American Metropolis," *age.*, s. 204.

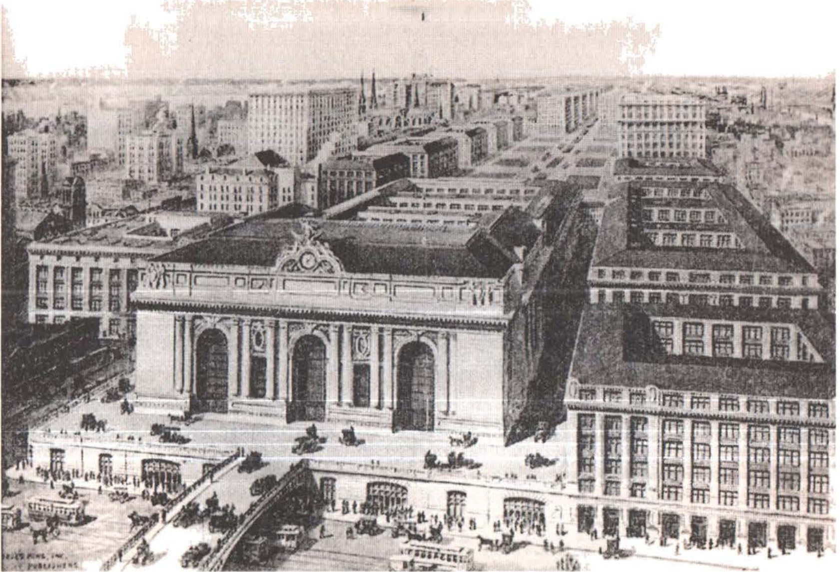
dönüştürdüler. Gerçekten de, onların açtığı bu yoldan, kamusal şehircilikten beslenen ve şehri güzelleştirmeye dönük bir hareket gelişti. Bu hareket, Richard Morris Hunt tarafından kurulmuş olan Belediye Sanat Derneği, yenilikçi Belediye Başkanı Seth Low tarafından 1901'de kurulmuş olan Belediye Sanat Komisyonu ya da onun devamı olarak 1904'te kurulmuş olan New York Şehrini Güzelleştirme Komisyonu gibi pek çok oluşumun desteğiyle daha da gelişti.

Kuşkusuz, komisyon tam bir fikir birliği içinde değildi ve estetik görüşlerini dayatamıyordu. Herbert Croly, "sözde-klasik ve güzel sanatlar kaynaklı yeni bir yerel Kudüs düşüncesinin yavan bir ideal" olduğunu söylüyordu.[5] Ancak, eleştirilere rağmen, şehir Özgürlük Heykeli ve Brooklyn Köprüsü'nün yanı sıra yeni sembollerle donanmaya başlamıştı: Büyük Merkez Gar ve Pennsylvania Garı, yalnız gerekli altyapı inşaatları olarak değil şehrin görkemine katkı yapmak için de tasarlanmıştı. Park Street ile 42. Sokak'ın kesiştiği yerdeki Büyük Merkez Garı binası 1898-1900 yılları arasında yenilenmiş ve 1903 ile 1913 arasında, Manhattan'daki tüm demiryolu hatlarına elektrik verme zorunluluğu baş gösterdiğinde, tamamen yeniden inşa edilmişti. Ortaya çıkan sonuç, göz kamaştırıcı teknik başarılar –Central Hudson Şirketinin Baş Mühendisi William Wilgus'un tasarladığı yeraltı hatları ağı– ile Reed&Stem ve Warren&Wetmore gibi mimarlık kuruluşlarının Büyük Merkez Garı'nı New York'un anıtsal giriş kapısı yapma ideallerinin bir bileşimiydi.

1904 ile 1910 yılları arasında McKim, Mead&White tarafından inşa edilen Pennsylvania Station da, büyük camları, labirent şeklindeki koridorları ve neo-klasik bekleme salonu ile dikkat çekiyordu. Ancak, 7. ve 8. caddeler arasında, 31. Sokak'tan 34. Sokak'a dek uzanan konumu çok iyi değildi ve etrafında ticaretin gelişmesi epey zaman aldı.

20. yüzyılın ilk yılları, uzun zamandır beklenen belediye yönetim bürolarının inşasına da sahne oldu. 1811'de inşa edilen belediye binası, sonunda büyükşehre yaraşır bir "kamusal merkez" oluşturan binalarla çevrelendi. İşe arşivlerin toplandığı Hall of Records (1899-1911) ile başlan-

5 Robert A.M. Stern, Gregory Gilmartin ve John Massengale, *New York 1900: Metropolitan Architecture and Urbanism, 1890-1915* (New York, 1983), s. 30.

Büyük Merkez Garı, 1910 civarı

dı. Yedi katı, Korint tarzı sütunları, heykelleri, çatısı ve büyük merdivenleri ile dönemin eleştirmeni Montgomery Schuyler'in sözleriyle burası "New York'un belki de en Paris tarzı" yapısıydı.[6] Ardından 1907 ile 1914 yılları arasında Municipal Building (Belediye Binası) inşa edildi. Chambers Sokağı boyunca uzanan sütunları ve özellikle de New York'un siluetinde yer eden ünlü bir kadın vatandaş heykeliyle donatılmış kubbesi ile devasa boyutlardaydı.

Diğer *borough*'ların durumu da farklı değildi. İnşası 1926'da tamamlanan yeni Manhattan Adalet Sarayı'nın yanı sıra, Brooklyn, Bronx ve Staten Island üzerinde gösterişli adliyeler inşa edilmişti. Carrère ve Hastings adlı mimarlar bu sonuncusu üzerine bir de, hâlâ taşralı olan adanın büyük şehre ilhakını sembolize eden bir *borough* belediye bina-

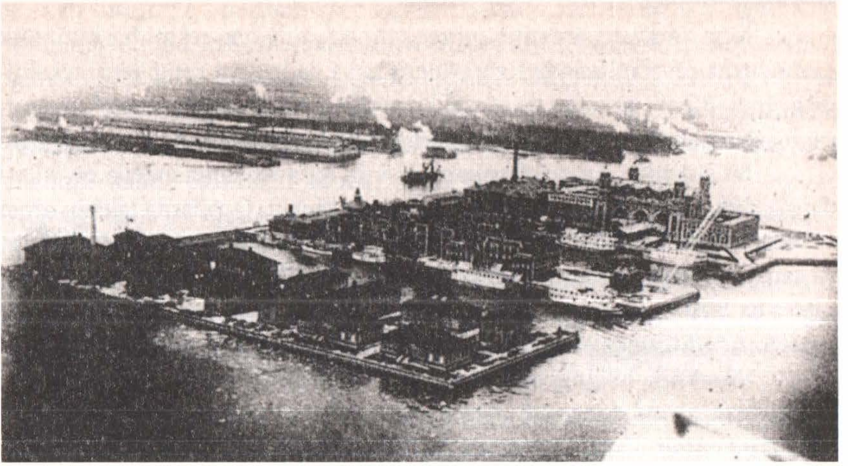
6 Stern, Gilmartin ve Massengale, *New York 1900*, *age.*, s. 63.

Belediye Binası ve ünlü kadın vatandaş heykeli

sı dikmişlerdi. Her yerde, çeşitli belediye hizmetlerine, temsil ettikleri düşünülen kamusal ideale yakışır bir bina tahsis edilmişti: itfaiye binaları, polis karakolları, okullar ve liseler, belediyenin ihtişamını yansıtacak şekilde çeşit çeşittiler.

Brooklyn'e 1895 ile 1915 yılları arasında anıtsal bir müze inşa edilirken, Manhattan'da Richard Morris Hunt, Metropolitan Müzesi'ne 5. Cadde'ye bakan yeni bir ön cephe yaratmıştı. Aynı yıllarda, kırk blok kadar güneyde, eski Croton su deposunun orada, 5. Cadde ile 40 ve 42. sokakların kesiş-

Ellis Adası

tiği noktada, Carrere ve Hastings New York Halk Kütüphanesinin yüksek duvarlarını inşa ediyordu. Bu kütüphane, 1895'te, Samuel Tildon'ın "New York'ta girişi bedava bir kütüphane kurmak ve işletmek, bilim ve eğitimi geliştirınek"[7] için yaptığı 5 milyon dolar bağışla 1853'ten beri halka açılan Astor Kütüphanesi koleksiyonu ile Lenox Kütüphanesi özel arşivlerinin bir araya getirilmesiyle kurulmuştu.

Federal hükümet de, bu anıtsal şehir görüntüsüne, Manhattan'ın ucunda, Bowling Green yakınlarına, planlarını Cass Gilbert'in çizdiği yeni bir gümrük binası, görkemli Custom House'u dikerek katkıda bulundu. 1892'den itibaren, Boring ve Tildon adlı mimarlar, bir süredir Castle Garden yerine, milyonlarca göçmenin karaya çıkıp ayıklandığı Ellis Island'da, 1897'deki bir yangında yok olan daha önceki ahşap yapıların yerine beş binadan oluşan yeni bir yer inşa ettiler. Merkezdeki yapı, her yanı işlenmiş yüksek kulelerle donatılmıştı. Eski Dünya'dan gelen herkes için burası, hem gerçek hem de sembolik anlamıyla Birleşik Devletler'in kapısıydı.

7 Stern, Gilmartin ve Massengale, *New York 1900*, *age.*, s. 91.

New York'un şöhretine şöhret katmak ya da ona resmi bir bütünlük kazandırma çabaları belediye görevlilerinin ya da federal yetkililerin tekelinde değildi. Büyük şirketler de büyük bir şevkle, büyük şehrin prestijinin anıtsal inşasına –bu prestij kendi imajlarına katkı bulunduğu ölçüde– giriştiler.

Bu şirketler, Amerikan ekonomisinin iç savaş sonrasındaki on yıllarda yaşadığı altüst oluşlar sonucunda ortaya çıkmıştı. O yıllarda talebin artışı ve teknoloji alanındaki hızlı gelişim, önce ulaşım ve iletişim, sonra da dağıtım ve sanayi üretimi alanlarında devrim yaratmıştı. Tüm bu sektörlerde, büyüme ya da birleşme yoluyla büyük şirketler kuruldu ve Adam Smith'in sevgili pazarının "görünmez eli"nin yerini, işletmecilerin "görünmez eli" aldı.

New York, bilginin dolaşımı ve yayılması, idari ya da mali altyapı, teknik ya da düşünsel uzmanlık alanlarında sunduğu eşsiz avantajlar sayesinde yeni ekonominin kalbi olmaya devam ediyordu. Büyük şirketler burada birkaç büro açmak ve ardından da genel merkezlerini burada kurma konusunda birbiriyle yarışıyordu. Büyük tütün üreticisi Buchanan Duke, işe 1880'li yılların ortasında basit bir plantasyon ile başlamış ardından American Tobacco Company adlı firmasının Kuzey Carolina'daki merkezini önce Broadway'e sonra da 5. Cadde'deki geniş bir binaya taşımıştı. 1895 itibariyle, sermayeleri 1 milyon doları aşan 298 şirketin genel merkezleri New York'ta bulunuyordu, bu rakam Chicago'dakinin üç, Boston ya da Philadelphia'dakinin ise dört katıydı. Ülkenin sanayi ekonomisinin idaresi New York'taydı.

Hizmet sektörünün gelişimi, Manhattan'ın siluetinde muazzam değişikliklere neden oldu. Büyük şirketler büroya doymuyordu. Firmaların büyük çoğunluğunun yerleşmek istedikleri Wall Street yakınlarındaki mevcut alanların kısıtlılığı, dikey bir gelişmeyi beraberinde getirdi. 1880'li yıllarda, mahallenin siluetine hâlâ, 86 metrelik uzunluğu Wall Street'in sonundan Broadway'e taşan Trinity Kilisesi'nin neo-gotik kubbesi hâkimdi. Ancak izleyen otuz yıl boyunca, kuleler ve kanyonlar manzaraya dahil oldu. Mimarlar ve büyük şirketler, gökyüzüne doğru bir yarış içine girmişti: 1890'da 26 kata, 1908'de 47, 1913'te Woolworth Building ile 60 kata kadar ulaştılar.

Bu gökdelenler ormanına kayıtsız kalmak mümkün değildi. Bazı gözlemciler eleştirilerini esirgemiyorlardı. Fransız Lazare Weiller "açıkça-

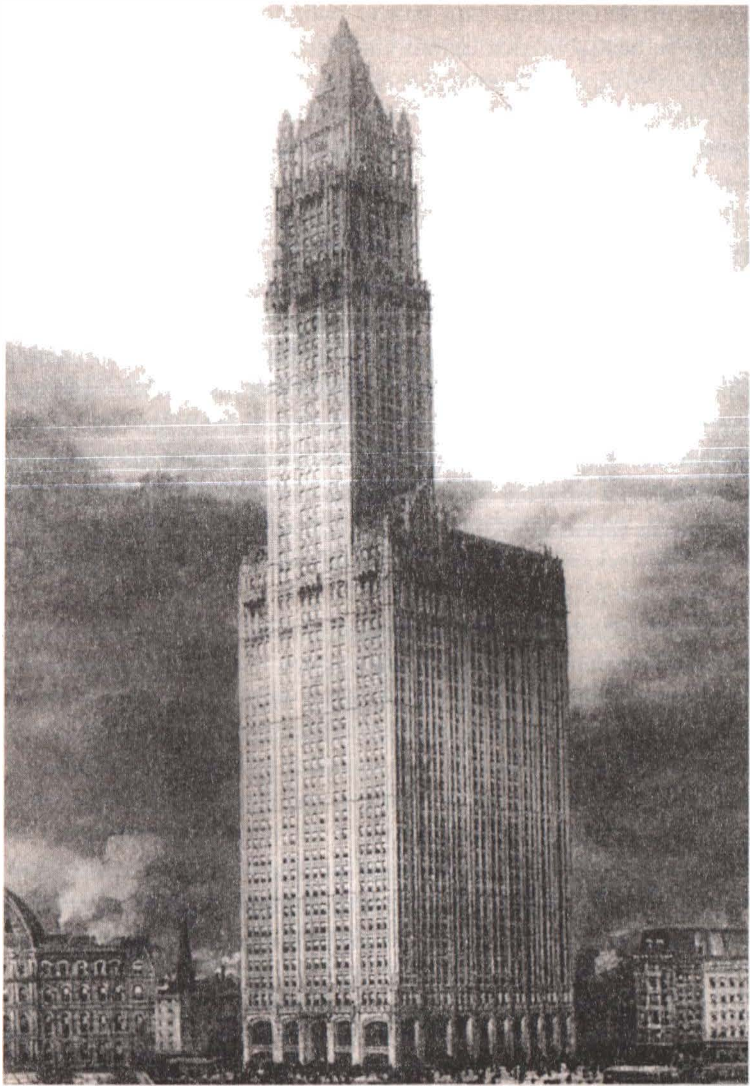
sı, kâh birbiriyle orantısız kare kuleler halinde kâh temizlikçi kadınların kullandığı ve bakkal dükkânlarının vitrinlerini süsleyen yekpare Marseille sabunu kütlelerini hatırlatan ağır ve biçimsiz dörtgenler halinde olsun, bu canavar binalar kadar çirkini az bulunur"[8] diyordu. Daha serinkanlılıkla yaklaşanlar, bu gökdelenlerin sayısındaki artışın altında yatan ekonomik mantığı kabul ediyordu. Mimar Cass Gilbert hakkını vererek, bunları "toprağı daha da verimli hale getiren makinalar" olarak nitelendiriyordu.[9] Bunlara hayranlık duyanlar da vardı.

Bu yeni devlerin bir diğer işlevi de New York'u güzelleştirme çabalarının bir parçası haline gelmeye çalışan büyük firmaların isimlerini şehre duyurmaktı. Le Corbusier daha sonraları "buradaki gökdelenler şehircilikle ilgili bir unsur olmaktan öte gökyüzünde bir levha, bir havai fişek, paranın *Gotha*'sında[10] yerini alan bir ismin saçına oturtulmuş bir kuş yuvasıdır" diye yazıyordu.[11] 1896'da, dikiş makineleri üreticisi *Singer*, ilk olarak mimar Ernest Flagg'a 10 katlı bir bina, birkaç yıl sonra da bunun yanına 14 katlı ikinci bir bina yaptırttı; 1906'da iki bina birleştirilerek üzerlerine 47 katlı, güzel sanatlar tarzı ve Manhattan'ın simgelerinden biri haline gelecek olan bir kule inşa edildi.

Sigorta şirketi Metropolitan da aynı yolu izledi. 1890'ların başından itibaren Madison Meydanı'nda bulunan şirket, araziyi satın almayı sürdürdü ve izleyen 15 yılda inşaatlarını genişletti. Metropolitan 1906'da mimar Napoléon Le Brun'e, yapımı üç yılda tamamlanan, İtalyan Rönesansı stilinde 50 katlı bir kule inşa ettirdi. Bir reklam broşüründe sigorta şirketi, bu yeni tarz kuleyi Metropolitan'ın "milyonlarca sigortalısının başında nöbet bekleyen bir bekçi"ye benzetiyordu.[12]

Cass Gilbert, tüm ürünlerin tek bir fiyata –10 sent– satıldığı mağazaların mucidi olan Frank Woolworth'un siparişine gotik stili tercih ederek yanıt vermişti. Woolworth, Londra Parlamentosunun bir benzerini istiyor-

8 Lazare Weiller, *Les Grandes Idées d'un grand peuple* (Paris, 1902), s. 23.
9 Carol Willis, *Form Follows Finance: Skyscrapers and Skylines in New York and Chicago* (New York, 1995), s. 19.
10 Gotha ya da Gotha Yıllığı, Avrupa'daki saray ve soylu ailelerini gösteren 1763-1944 yılları arasında yayınlanan bir rehber.
11 Le Corbusier, *Quand les cathédrales étaient blanches* (1937; Paris 1965), s. 51.
12 Willis, *Form Follows Finance*, age., s. 43.

"Ticaret Katedrali:" Woolworth Binası

du ancak Gilbert, 1913 Nisan'ındaki açılışından itibaren New York silüetinin en yüksek noktalarından biri olagelen bir "ticaret katedrali" inşa etti.

1920 ve 30'lu yıllar boyunca bu eğilim hız kaybetmeden devam etti: çok sayıda banka, denizcilik şirketi ve sanayi işletmesi –Cunard, Irving Trust Company, Chrysler, Manhattan Company, First National Bank, Bank of New York, vs.– şehrin gökyüzüne isimlerini kazıdılar. Gökdelenler, muzaffer Amerikan kapitalizminin en gözde dışavurum biçimi haline geldi. Durmadan artan büro ihtiyacını karşılamaya da yarıyorlardı. 1913'te Manhattan'da 21 ila 60 katlı 51 bina, 11 ila 20 katlı ise yaklaşık bin bina mevcuttu. 1929'da, 20'den fazla katlı 188 bina ve 11 ila 20 katlı 2.291 bina vardı. 1920'de şehirdeki büroların metre kare toplamı 7 milyonu bulurken bu rakam 1935'te ikiye katlandı. Gökdelenler, kendilerine isimlerini veren firmaların çalışanlarının yanı sıra, buralarda büro kiralamak suretiyle prestijli bir adrese de sahip olmak isteyen küçük ya da büyük yüzlerce başka şirkete de ev sahipliği yapıyordu: Singer 47 katlı kulesinin yalnızca bir katını kullanıyordu, Woolworth ise 50 katlı binasının iki katını. 1924'e gelindiğinde, Woolworth binasında 400'den fazla şirket ikamet ediyordu.

Gökdelenler, hizmet sektörünün gelişimi, büyük firmalar ve bunlar için vazgeçilmez önemdeki danışmanlık ve diğer hizmetleri sağlayan şirketler tarafından istihdam edilen binlerce beyaz yakalı çalışan için gerekli mekânları da sağlıyordu. Sigortacı, avukat, bankacı, danışman-mühendis, her konuda sanayi uzmanları, mimar ve reklamcıların hepsi bu en iyi müşterilerine yakın olma arzusundaydılar.

1920'li yıllarda, yoğun büro talebi ve gayrimenkul spekülasyonlarının bileşik etkisiyle, Central Terminal yakınlarında ikinci bir iş merkezi gelişti. O zamana dek, Madison Meydanı'ndaki Metropolitan şirketinin kulesi ile rakibi New York Life'ın gökdeleni Wall Street'in kuzeyinde yalıtılmış bir durumdaydı. Ancak birkaç yıl içinde, Central Terminal etrafındaki sokak ve caddelerdeki gökdelen dizilerinin sayısı artı: "roaring forties"in[13] göbeğinde, sadece 42. Sokak'ta, iki yıl boyunca dünyanın en yüksek gökde-

13 Okyanuslarda 40 ve 50 derece enlem daireleri arasında kalan fırtınalı bölgeye denizcilerin verdiği ad, burada Manhattan'ın 40 ve 50. sokakları arası kastediliyor –ç.n.

New York göğünün cambazı, Empire State Binası üzerinde, Lewis Hine'ın fotoğrafı

leni olduğu iddiasıyla böbürlenen 77 katlı Chrysler Binası, Chanin, Lincoln ve daha pek çoğu yer alıyordu.

İki anıtsal yapı, Empire State Building ve Rockefeller Center, bu iş merkezinin önemini artırdı. 34. Sokak hizasında, 5. Cadde üzerine kurulmuş olan Empire State farklı bir yönelimi temsil ediyordu. Özel olarak işadamı John Jacob Raskob –*Du Pont* Şirketinin birkaç yıl önce yeniden yapılanmasını başarılı bir şekilde gerçekleştirmiş olan becerikli yatırımcı ve usta spekülatör– tarafından tasarlanmış olan proje, Wall Street'in çökmesine neden olacak mali krizin –"Kara Perşembe" ve "Kara Salı" olarak adlandırılan 24 ve 29 Ekim günleri– birkaç hafta öncesinde, 1929 sonbaharında yola koyuldu.

New York ekonomi çevrelerinin yaşadığı içe kapanmaya rağmen, Empire State iki yıldan az bir süre içinde, dünyanın en yüksek binası haline gelecek bir yapı için olağanüstü derecede hızlı bir inşaat sürecinin ardından, 1931 Mayıs'ında açıldı. 42. Sokak'tan görece uzakta, büyük bir şirketle bağlantılı olmayan bina emlak spekülasyonunun en somut örneğiydi. Dolayısıyla, New York'un sembolü haline gelmiş bu binanın dörtte üçünün boş kalması ve sahiplerine 1950'ye kadar zarar ettirmiş olmasında şaşılacak bir şey yoktu.

48. Sokak'tan 51. Sokak'a dek, 5. ve 6. caddeler arasında kalan Rockefeller Center'ın bir düzine binası da farklı bir mantıkla inşa edilmişti. Projenin aslında, iş merkezinin içine bir de opera binası inşa edilmesi öngörülmüştü ancak 1929 buhranı nedeniyle bu fikirden vazgeçildi. Sonuçta, yatırımcı John D. Rockefeller Jr. 1900'lü yılların yurttaşlık duygularını anımsatan, modern mimari anlayışında, bir grup bina dikmeye karar verdi. 1939'da sona eren proje, iş merkezi Midtown'ın kazandığı yeni önemin de işaretiydi: 1900'de mevcut büroların dörtte üçü Wall Street'teydi, 1935'te ise Midtown ve Wall Street'in her ikisi birden New York'taki büroların yüzde 40'ını kapsıyordu.

New York siluetinin belirlenmesinde, yeni büro alanına olan talep yeterli değildi. Manhattan'da inşaatların önüne pek çok güçlük çıkıyordu. 1871'de geçirdiği yangının neden olduğu geniş yıkımların yeni düzenlemeleri kolaylaştırdığı Chicago'dan farklı olarak, burada üzerine inşaat yapılacak geniş bir alan oluşturabilmek için pek çok parseli bir araya getirmek güç bir işti. Örneğin, Wall Street bölgesinde mimarlar çok küçük alanlar üzerinde yüksek kuleler inşa ediyordu. En uç örnek, 8'e 25 metre bir alan üzerine 18 katın inşa edildiği Gillender Building'in (1897) cephesiydi.

Yasal düzenlemeleri de hesaba katmak gerekiyordu. 1916'ya dek, yapıların yüksekliğine bir sınırlama getirilmesi gerektiğini savunanlar henüz yeterli siyasi desteği sağlayamamış olduklarından, yatırımcılar ve mimarlar hayal güçlerinde sınır tanımıyorlardı. Ancak 1910'ların başına gelindiğinde, gökdelen inşa edenlerin gökyüzüne doğru birbirleriyle yarışmaları dolayısıyla Aşağı Manhattan'daki pek çok sokak kuyu gibi karanlık hale geldi. Dolayısıyla, gökdelenlerin gölgesinde kalan bürolar ışık almamaları nedeniyle zor kiralanmaya başladı. Dahası, aynı dönemde bürolara

talep neredeyse tamamen durmuştu ve mevcut bina sahipleri doğal olarak yeni inşaatlara kısıtlamalar getirilmesinden yanaydı.

Emlak değerlerine yönelik tehditlerin odağında, denetimsiz yapıların yol açtığı sorunların simgesi haline gelen bir gökdelen duruyordu: 1913 ve 1915 yıllarında inşa edilmiş olan, Equitable adlı bir sigorta şirketinin 40 katlı binası komşu gökdelenleri ve sokakları karanlığa gömmüştü. Bu kadarı da fazlaydı ve 1916'da belediye başkanı, arazinin kullanımını ve binaların yükseklik ve hacmini düzenleyen bir yönetmelik yayınladı. New York'ta, parsellerin kullanılma oranı birbirinden farklı olacak şekilde, konut, işyeri ve sanayi bölgeleri birbirinden ayrıldı. Binaların ölçüleri (*gabari*), mahallenin özelliklerine göre belirlendi ve yükseklikleri sokağın genişliği ile orantılı kılındı. Böylelikle, Manhattan'ın iş merkezlerinde izin verilen yükseklik sokağın genişliğinin iki katı ile sınırlandı ve bina yüksekliği arttıkça arada bırakılması gereken mesafe uzatıldı.

Şehrin bu şekilde farklı bölgelere ayrılması, Birleşik Devletler açısından yeni bir uygulama değildi: benzer bir yasal düzenleme 1908'de Los Angeles'ta kabul edilmiş ve Yüksek Mahkeme 1915'te bu düzenlemenin anayasa ile uyumlu olduğunu kabul etmişti. Ancak New York'ta mesele konut alanlarını korumaktan çok, sanayi ve beyaz yakalı mekânları arasındaki çatışmaları çözümlemekti. 1916 yönetmeliği birkaç yıl içinde gökdelen tarzlarını derinden etkiledi. 1920 ve 30'lardaki binalar, kısa süre sonra çok katlı pasta ya da daha asil bir tarzda, Babil mimarisine atıfla zigurat olarak adlandırılan, kat kat piramitlerden oluşuyordu.

Yoksulların konut sorunu

Yeni Babil, kamu binaları ve yüksek "ticaret katedralleri" ile dolarken, bazı New Yorklular da şehrin en yoksul sakinlerinin yaşam koşullarını iyileştirmeye ve şehri daha düzenli hale getirmeye çalışıyorlardı. Genel kanı, 1879 tarihli konut yasasının faydası olmadığı şeklindeydi. Hatta bazı durumlarda, bu yasa Aşağı Doğu Yakası yakınları ve şehrin diğer işçi mahallelerinde nüfusun daha da yığılmasına neden olmuştu. 1890'lı yıllarda, radikal değişiklikler yapılmasını isteyen, çoğunlukla orta sınıflara mensup yenileşmecilerin etkisiyle buralara dair itirazlar arttı.

Bunların bazıları, New York'ta 1910'lara doğru, işçi mahallelerinde mevcut onlarca "sosyal konut"tan birinde yaşadıklarından bilgileri doğrudan elde ediyorlardı. Yirmi yıl kadar önce inşa edilmiş olan bu "sosyal konutlar"ın altında yatan düşünce, yenileşmecilerin göçmenlerle birebir ilişkiye geçebilecekleri bu konutlara yerleşmeleri durumunda, orta sınıfın değerlerinin işçi mahallelerinde de yaygınlaşabileceğiydi. Bunların bazıları, College Settlement, University Settlement ya da Henry Street Settlement örneklerinde olduğu gibi, militan yenileşmeci Lillian Wald ile tanınıyordu. Hepsi de, çevre mahallelerinde toplumsal iyileştirme ve eğitim programlarının çoğalmasını sağlamıştı.

1890'da yayınlanan belgesel niteliğinde bir eser *How the Other Half Lives: Studies Among the Tenements of New York* (Şehrin diğer yarısı nasıl yaşıyor? New York yoksul konutları üzerine araştırmalar), kent sorunlarının bilincine varılması konusunda bir dönüm noktasını teşkil eder. Kitabın yazarı kırklı yaşlarında bir gazeteci olan Jacob Riis'ti. Danimarka doğumlu ola Riis, Birleşik Devletler'e 1870'te gelmiş, *New York Sun* ve *Evening Sun* adına polis muhabirliği yaparak New York sokaklarında deneyim kazanmıştı. *How the Other Half Lives*'ın fotoğraflarla da bezenmiş sayfalarında, daha sonra yazdığı *The Battle with the Slum* (Gecekonduyla Mücadele) ya da *Children of the Poor*'da (Yoksulların Çocukları) yazar, Aşağı Manhattan'ın işçilerin yaşadığı binalarında, konutlardaki yaşam koşullarını dokunaklı bir şekilde anlatıyor ve konut meselesinde reform yapılmasını istiyordu.

Bu yöndeki girişimler çoğaldı. 1894'te New York Eyalet Meclisi yeni bir konut komisyonu kurdu ve komisyon birkaç ay içinde 250 binden fazla New Yorklunun barındığı yaklaşık 8.400 konut üzerinden yapılan bir araştırmaya dayanarak, New York'taki varoşların viran hali hakkında bir rapor kaleme aldı. Bir sonraki yıl ise bu kez Federal Hükümet Çalışma Bakanlığı tarafından Avrupa ülkeleri ile karşılaştırmalı şekilde hazırlanmış olan "İşçi Konutları" adlı bir rapor yayınlandı. 1896 ve 1900'de, yenilikçi iki yardım kuruluşu, Yoksulların Durumlarını İyileştirme Derneği ve Yardımlaşma Derneğinin girişimleriyle konutları iyileştirmeye dönük iki mimari çizim yarışması düzenlendi. 1896'daki yarışmanın galibi, Güzel Sanatlar Okulundan yeni mezun olmuş Ernest Flagg, çoğunlukla Paris

binalarının mimarları tarafından hayata geçirilmiş olan fikirleri, New York'taki işçi konutlarının ihtiyaçları doğrultusunda uyarlamaya çalışmıştı; bu, izleyen yıllarda büyük bir etki yarattı.

1900'deki yarışma sırasında, konutlar üzerine fotoğraf, harita, plan, şema ve maketlerden oluşan ve çok beğeni toplayan bir sergi de yapıldı. Serginin düzenleyicisi Lawrence Veiller uzun yıllardır bir konut reformu için mücadele ediyordu. Kısa süre sonra, Yardımlaşma Derneğinin baskısıyla New York Eyaleti Yasama Meclisi tarafından kurulan ve para babası Avukat Robert W. DeForest'in başkanlık ettiği yeni bir konut komisyonuna sekreter olarak atandı. Bu komisyonun çalışmaları, konu hakkında eşi benzeri görülmemiş zenginlikte bir rapor olarak yayınlandı: *The Tenement House Problem* (Yoksul Konutları Sorunu), DeForest ve Veiller sayesinde ortaya çıkan iki ciltlik dev bir eserdi.

Bunlara paralel olarak 1901'de iki yenileşme yanlısı, New York Eyaleti temsilcilerini yerleşim konusunda yeni bir yasanın kabul edilmesi için ikna ettiler. 1879'dakine göre, işçi konutlarında hijyen ve havalandırma konusunda çok daha sıkı kurallar getiren yasa, Tenement House Department adıyla yeni bir idari kurum da vücuda getiriyordu. Kurumun başına DeForest getirilirken Veiller yardımcısı olarak atandı. Ancak, birkaç ay sonra, federal Göç Üzerine Sanayi Komisyonu yeni yasanın nüfus yığılması sorununu çözmeyi başaramadığını ve "eski yasa" denilen 1879 yasası yürürlükteyken her tür kusurlarına rağmen inşa edilmiş olan yaklaşık 60 bin konutun durumunun iyileştirilmesine dair herhangi bir düzenleme içermediğini yazıyordu.

1901 yasası en azından, "konut sorunu"nun radikal şekilde tanımlanmasını sağlamıştı: bu sayede "eski yasa"ya uygun 40 bin konut 1920'lerde kelimenin tam anlamıyla kazınmış ve 1930'larda daha binlercesi benzer şekilde ortadan kaldırılmıştı. Bütün bu yıkımlar, New York'un bazı işçi mahallelerini, özel olarak da Aşağı Doğu Yakası'nı büyük ölçüde dönüştürmüştü.

Bu önlemlere Manhattan'da ve büyükşehrin diğer "*borough*"larında işçi konutlarının çoğalması eşlik etti. 1900'lü yıllarda Manhattan ve Bronx'da üç ya da dört katlı ve belli bir konfora sahip on binlerce apartman inşa edildi. Russell Sage Vakfı'nın katkılarıyla 1908'de Queens'de

inşa edilmiş olan Forest Hills Gardens gibi bunlardan bazıları, bilimsel hayırseverlik kurumlarının eseriydi. 1909'da kurulmuş ve Jackson Heights Mahallesi'nin eski hali olan bazıları ise, Queensboro Corporation gibi girişimci gayrimenkul şirketlerinin tasarımlarının sonucuydu. Ancak bu yapılar özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 1920'lerde gelişti: taleplerdeki artış, bireylerin konut konusunda yeni beklentileri, büyük mali teşvikler ve ulusal ölçekte yüksek refah düzeyi gibi koşulların sonucunda, üçte ikisi dairelerden oluşan 600 bin konut inşa edildi. Tarzlar bir *"borough"*dan diğerine farklılık gösteriyordu: Bronx'daki binaların yüzde 80'ini dört ila altı katlı ortak binalar oluştururken, Brooklyn ve Queens'deki yeni yapıların sırasıyla yüzde 40 ve 70'ini müstakil evler teşkil ediyordu.

1930'lu yıllardaki kriz, girişimciler için çok kârlı olan, işçi konutlarına çözüm bulma arayışlarına geçici bir süre için son verdi. Ancak bunların inşaatını sürdürmek için pek çok mali önlem ve bütçe önlemi alındı. 1934'te, yeni bir idari kurum olan New York City Housing Authority kuruldu ve bu kurumun işlevi, üç yıl sonra kabul edilen Wagner-Steagall yerleşim yasası ile güçlendirildi. New Yorklulara yönelik olarak mütevazı şartlarla emlak programları başlatıldı; Harlem, Williamsburg, Red Hooks ya da Queens "konut sorunu"na kendi çaplarında çözümler getirirken diğer yandan da daha büyük bir sorun yarattı.

"Küçük sanayiciler cenneti"

Büyüme mi denetim mi? New York'ta emlak işinin gelişimine damga vuran gerilimler, sanayi sektöründe de mevcuttu. New York, hizmet sektöründeki ilerlemelere rağmen Amerika'nın başlıca imalat merkezi olarak kaldı: 1900'de büyükşehirdeki atölye ve fabrikalarda 420 bin New Yorklu çalışıyordu, 1930'da ise bu sayı bir milyonun üzerindeydi.

Yeni üretim kapasitesinin göstergesi olarak, büyük şirketlere bağlı araştırma ve geliştirme laboratuvarları kuruldu: Western Electric ve American Telephone&Telgraph'a (AT&T) bağlı olarak Bell laboratuvarları 1907'de West Street'te açıldı. Bell ve New York'ta kurulmuş olan çok sayıda ileri teknoloji şirketi, telefon ve ardından daha çok elektrik ve elektronik ala-

nında yeni yaklaşımları çoğaltarak, şehri Amerika'daki sınai araştırmaların öncüsü haline getirdiler.

Buna paralel olarak, sanayi alanında artan bir uzmanlaşma yaşandı. Henüz 19. yüzyılda belirginleşmiş olan bu eğilim ulusal pazarın gelişimi ile daha da güçlendi: ülkede başka sanayi merkezlerinin ortaya çıkmasıyla bağlantılı, üretim ve taşıma ücretlerindeki değişkenliklerin sonucu olarak, sektörel alanda yeninde yapılanmalar gerekli hale geldi. Ulusal ölçekte birleşme ve tekelleşmeler artarken, New York bir "küçük sanayiciler cenneti"ydi. Konfeksiyon ve matbaacılık ile lüks ve yüksek uzmanlık gerektiren malların üretimi alanında çalışan atölyelerin esnekliği ve rekabet edebilirliği başlıca özellikleriydi. Bu alanlar gelişirken diğer alanlar giderek ortadan kayboldu.

Bir New York rehberi, 1930'lı yıllarda Manhattan "New York'un sanayi faaliyetlerinin gözde mekânı olmaya devam ediyor"[14] diye yazıyordu, ancak Manhattan'ın payı Brooklyn ve Queens lehine azalmıştı. 1899'da, sanayi alanındaki istihdamın yaklaşık dörtte üçünü Manhattan sağlıyordu; 1937'de ise bu oran beşte üçe düşmüştü; Brooklyn ve Queens'in oranları ise dörtte birden üçte birin üzerine çıkmıştı.

New York'u terk eden şirketler genellikle New Jersey'de Newark'a, Elisabeth Sokağı'na ve Jersey City'ye ya da Brooklyn ve Queens'e yerleşiyordu. Böylelikle Manhattan'ın karşısında, New York Körfezi çevresinde bir sanayi kuşağı gelişti. Yatırılan sermayenin doğal ataletinin yanı sıra, liman işletmelerinin yakında olması şirketleri çeken başlıca unsurlardan biri olmayı sürdürdü.

Manhattan'da atölyelerin çoğu, adanın sınai merkezi olan 59. Sokak'ın güneyinde –1920'li yılların şehircileri buraya Güney Manhattan diyordu– yerleşmişti ve burada arazinin kullanımı konusunda hizmet sektörü ile doğrudan bir rekabet içindeydiler. Başlıca sektör konfeksiyondu; 1922'de istihdamın yüzde 40'ı (ve büyükşehir bölgesindeki işgücünün beşte biri) bu sektördeydi. 1880'lere dek, söz konusu olan neredeyse tamamen erkek giyimiydi. Ancak tek tipleşmesi daha kolay olan erkek giyim, 1920'lerden itibaren New York'tan ayrılarak Chicago veya Rochester'a yerleşme eğilimi gösteriyordu. Buna karşılık kadın giyimi olağanüstü bir gelişme içindey-

14 *New York Panorama* (New York, 1938), s. 375.

di. Amerika'nın moda başkenti Manhattan'daki atölyelerde büyük ölçeklerde manto, korse, tayyör, önlük, elbise ve daha sonra da pantolonlar üretiliyordu.

1910'lara kadar şirketler ve işçiler Aşağı Manhattan'daki mahallelerde yoğun olarak kalmayı sürdürdü. Aşağı Doğu Yakası dar ve aşırı yoğun atölyelerle dolup taşıyordu, aynı zamanda tekelleşme eğilimi gösteren daha geniş yapılar da buradaydı: örneğin Triangle Waist Fabrikası tek bir binada yüzlerce işçi çalıştırıyordu. 1910 ve 20'li yıllar boyunca giyim endüstrisinin ağırlık merkezi kuzeye, 6. ve 9. caddeler ve 25. ve 41. sokaklar arasına kaydı. Kısa süre sonra "konfeksiyon bölgesi" (*garment district*) olarak adlandırılan, üretici ve taşeronların, aracı ve perakendecilerin, erkek ve kadın işçilerin yerleşmiş oldukları ve çalıştıkları bu mahallede, tüm gün boyunca giysi yüklü hamallara rastlamak mümkündü. Öyle görünmese de "konfeksiyon bölgesi" çok düzenliydi: modanın emirlerine harfiyen uyan, esneklik konusunda çok hassas ve çok az standartlaşmış şirketleri –kısacası, kadın giyiminin en nazik sektörünü– barındırıyordu. Erkek giyiminde New York'ta kalanlar ve kadın giyiminin moda ile fazla ilgili olmayan, önlük üreticileri gibi sektörler Manhattan'dan ayrılarak, eğer New York bölgesini tamamen terk etmiyorlarsa, Brooklyn ve Queens'e yerleşme eğilimindeydiler.

Konfeksiyonun yanı sıra, çok sayıda New Yorklu baskı ya da yayıncılık alanında uzmanlaşmış şirketlerde veya gıda sanayiinde çalışıyordu. Bu sektörlerin gelişimi birbirinin aynıydı. Baskı faaliyetleri, kendileri için merkezi önemde olan bilgi kaynakları alanında ayrıcalıklı bir konuma sahip oldukları Manhattan'da çakılı kalmışlardı; ancak özellikle matbaalar, arazi fiyatları ve kiraların çok daha düşük olduğu Brooklyn ve Queens'e yerleşiyorlardı.

Büyükşehir ölçeğindeki bu göreceli yayılma, günümüz New York'unda da halen görülen iki tip sanayi alanının oluşmasına neden oldu. Manhattan'da "*loft*"ların sayısı arttı. Bu binalar genelde yaklaşık on katlı oluyorlar ancak 15, 30 hatta istisnai olarak 50 kata kadar çıkabiliyorlardı; hepsi atölyelerle doluydu ve pek çoğu 1920'li yıllarda yük asansörleri ve uygun yükleme rampaları eklenmek suretiyle yenilenmişlerdi.

Aynı on yıl içinde, Midtown'daki "*loft*"lar bu yeni konfeksiyon bölgesinde olağanüstü şekilde gelişti: birkaç yıl içinde 7. Cadde yakınlarında, 30. ve 45. sokaklar arasında onlarca bina inşa edildi. Sembolik ve mimari açı-

dan, merkezde, mimar Walter Mason'ın bir eseri olan, 1921'de inşa edilmiş olan ve Garment Center Capitol olarak adlandırılan yapılar duruyordu: bu 17 ve 24 katlı iki bina 70'e yakın firmayı ve 20 binden fazla işçiyi barındırıyordu. Bundan birkaç yıl sonra, mimar Ely Jacques Kahn, genelde zenginleşmiş eski konfeksiyon işletmecileri olan emlak girişimcilerinin talepleri üzerine çok sayıda "*loft*" ve "konfeksiyon bölgesi" inşa edince modernist bir mimar olarak ün kazanmıştı.

Manhattan'ın dışında, sınai faaliyetler genelde çok yüksek olmayan ancak oldukça geniş ve sürekli bir üretime imkân tanıyan fabrika binalarında gerçekleşiyordu. Queens'teki Long Island City Mahallesi, döneme ait bir New York rehberinin sözleri ile tam bir "fabrikalar labirenti"iydi: birkaç kilometre kare içinde 1400 fabrika mevcuttu, bunların büyük çoğunluğu New York için üretim yapan fırınlar, boya, cila ya da makarna fabrikalarıydı.[15] Daha kuzeyde, Astoria Mahallesi'nde Edison şirketinin devasa gaz fabrikası vardı. Brooklyn ise, kuru havuzları, gemi onarım havuzları, rıhtım ve dökümevleri ile ve 1930'ların sonlarında 10 bin işçinin çalıştığı Amerikan donanma tersanesi ile övünüyordu.

Dünyanın birinci limanı

1900'de, Brooklyn ve New Jersey'deki büyük fabrikalar, dünyanın birinci limanı olan New York'un denizcilikle ilgili özelliklerinden ayrı düşünülemez. Limanın merkezi her zaman Manhattan oldu. Sonuçta East River kıyıları, nehir gemilerine, mavnalara ve Fulton Sokağı'ndaki balık pazarlarının tedarikçisi balıkçı teknelerine ev sahipliği yapmakla beraber, Hudson kıyılarına kıyasla geri planda kaldı. Hudson, Manhattan'ın en ucundan 60. Sokak'a kadar, New York'a giren ve çıkan malların büyük kısmının geçtiği rıhtım ve ambarlarla çevrilmişti. Toptancı ve tüccarların mallarını aldıkları, şehrin merkezi Washington pazaryeri buradaydı. Tüm gün boyunca durmaksızın yük boşaltan kamyonların motor gürültüsü liman mahallesinin ana caddesi West Street'te yankılanıyordu. *United Fruit Company*'ye ait "muz rıhtımları"nın yanı başında kıyı ticaretinin kullandığı rıhtımlar vardı.

15 *The WPA Guide to New York City* (New York, 1939), s. 574.

14. Sokak'ın kuzeyindeki *Chelsea Piers*, Atlantik ötesi denizcilik şirketlerinin mekânıydı: 1902 ile 1907 arasında inşa edildiği sırada burası ferah bir alanken çeyrek yüzyıl sonra daracık bir yer haline gelmişti ve 1930'ların en büyük yolcu vapurları, örneğin *Normandie*, buranın yerine 44 ile 57. sokaklar arasındaki, uygun ölçülerde inşa edilmiş iskeleleri tercih ediyordu.

Liman şimdiden bunun çok daha ötesine doğru uzanıyordu. 1938'de *New York Panorama* şunları yazıyordu: "Ortalama bir New Yorklu, limanı Manhattan ve Brooklyn'den ibaret olarak düşünür. Ancak limanın konumunu bilimsel olarak inceleyen biri böyle düşünmez. Esasında, New York Limanı ekonomik bir birim olarak düşünüldüğünde Özgürlük Heykeli'nin etrafında 40 kilometre çapında bir alanı kapsar. Batıda Passaic Nehri'nin, güneyde, New Jersey'deki *Perth Amboy*'un ötesine, doğuda Jamaika Körfezi'nin ötelerinde *Tarrytown*'a ve kuzeyde Huston boyunca, Long Island Boğazı'ndaki Chester Limanı'na dek uzanır."[16]

Aslında, New York Limanı çok sayıda deniz ve demiryolunun kesişim noktasıdır: Brooklyn'de devasa *Bush Terminal* gibi, 1890 itibariyle inşa edilmiş bir düzine rıhtım, ambar ve silo vardır. 1930'lu yılların sonlarında, limandaki ticari faaliyetin beşte biri buralarda yapılıyordu. New Jersey kıyıları ise temel olarak büyük demiryolu şirketlerinin terminallerine hizmet ediyordu.

Limanın Birleşik Devletler'in dış ticareti içindeki yeri giderek azalmaktaydı. New York 1890'dan itibaren, ithalat alanında birinciliğini korurken, ihracat alanında zemin kaybediyordu. Ancak New York, Houston, San Fransisco limanlarının ve Philadelphia bölgesinin gelişmesine rağmen, 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca ulusal ve uluslararası ticaret akışındaki başat rolünü korudu.

Dahası, limanın normal şekilde işlemesi gerekiyordu. Ancak New Yorkluların uyguladıkları tarifeler New York ve New Jersey eyaletlerini sürekli karşı karşıya getiriyordu. 1916'da, New Jersey büyükşehrin deniz ve demiryolu tarifelerini kendi lehine çevirebileceği umuduyla eyaletler arası ticaret komisyonuna başvurdu.

Bu çekişme, New York Eyaleti Ticaret Odası danışman avukatı Julius Henry Cohen'in öncülüğünü yaptığı iki eyaletli bir liman idaresinin oluş-

16 New York Panorama, age., s. 328.

turulması sonucunu doğurdu. Büyükşehrin ekonomik ve idari etkinliğinin sekteye uğraması endişesi taşıyan ve 1908'de oluşturulmuş olan Londra Liman İdaresi modelinden etkilenen Cohen, amaca uygun bir komisyon kurulmasına ön ayak oldu ve bu komisyonun 1918 Aralığında ortaya koyduğu önerilere ilham verdi. New York Liman İdaresi (Port Authority) iki yıl süren zorlu pazarlıkların sonunda, 1921'de bu şekilde kuruldu. İki eyaletli bu kurumun görevi, o dönemde on yedi bölgeyi ve Hudson'ın iki yakasındaki yüzden fazla belediyeyi kapsayan büyükşehrin liman bölgesi içindeki altyapının işleyişini iyileştirmekti. Liman İdaresi, yönetimindeki kuruluşları teminat göstererek borçlanma yetkisine sahip olmakla birlikte, ilgili şirketlerin karşı çıkması nedeniyle, demiryolu sistemini daha akılcı kılmayı başaramadı. Diğer yandan, 1925 itibariyle, Hudson üzerindeki trafiği düzenlemek üzere bir köprü inşası projesini başarıyla tamamladı. Mühendis Othmar Ammann tarafından inşa edilen, Manhattan'ı 179. Sokak hizasından New Jersey'de Fort Lee'ye bağlayan George-Washington Köprüsü, 1931'de iki eyaletin valileri tarafından açıldı; o dönemde New York Valisi Franklin Delano Roosevelt'ti.

Geleceği planlamak

New York'un nüfusu 1890'da 2,5 milyon iken 1940'ta 7,5 milyon oldu bu yarım yüzyıl boyunca, Manhattan'ın nüfusu çok az artarken –1,4 milyondan önce 1,9 milyona, 1910'da da 2,3 milyona çıktı– diğer *borough*larda nüfus patlaması yaşandı: Brooklyn'in nüfusu 840.000'den 2,7 milyona, Bronx ve Queens 89.000 ve 87.000'den her ikisi de 1,4 milyon nüfusa ulaştı. Göreceli olarak yavaş büyüyen yegâne *borough* Richmond yani State Island idi ki burada da nüfus üçe katlandı (51.000'den 174.000'e). New York 1890'da birleştirilmiş olsaydı, her on New Yorkludan biri Manhattan'da oturuyor olurdu; 1940'ta dört New Yorkludan üçü başka bir *borough*da oturuyordu.

Doğu kıyılarının –bu bölge daha sonraları coğrafyacı Jean Gottmann tarafından "mega şehir" olarak adlandırılacaktır– tamamında görülen bu dönüşüm, yüzyılın ilk yıllarından itibaren şehrin gelişiminin daha iyi planlanmasının gerekliliği konusunda bir bilinçlenmeye de neden olacaktı. New York Belediyesi uzun zamandır bu yönde girişimlerde bulunuyordu:

1811'in damalı planı veya 1842'deki Croton su deposu bunun örnekleriydi. 20. yüzyılın başlangıcında bu eğilim, Chicago gibi diğer Amerikan şehirlerinde olduğu gibi New York'ta da somutlanan, şehri güzelleştirme ve ussallaştırma çabalarında kendisini buldu. Yerel iş çevrelerinin talebi doğrultusunda mimar ve şehir planlamacı Daniel Burnham tarafından 1909'da çizilen Chicago planı, modeller haline getirilmiş bölgesel gelişimin genel görünümünü ve büyükşehirde ahenk idealini yansıtıyordu.

1910'ların başında New York belediye yönetiminin bir bölümü Chicago'dan esinlenmişti. 1914'te, yenilikçi Vali John Purroy Mitchel, gökdelenlerin yüksekliği konusunda 1916 tarihli yönetmeliğe fikir babalığı yapmış olan komitenin devamı niteliğinde, şehir planlaması konusunda yeni bir danışma komitesi kurdu. Mitchel bu komitenin başına, New York'a yerleşerek pek saygın First National City Bank'ın önce müdür yardımcısı ardından da müdürü olmadan önce Chicago'da Burnham Projesini yürütmüş olan işadamı Charles Dyer Norton'u getirdi. 1917 baharında, büyük şehir alanının yeniden düzenlenmesinin acilliğini gösteren New York Limanı'ndaki trafiğin felç olmasından sonra, danışma komitesinin ağırlığı da arttı. Liman İdaresi, 1921'de bu düşünceyle kuruldu. Ancak bu yaygın kanının pratiğe dökülmesi kolay olmadı. Burnham'ın büyük bir serbestlik içinde çalışabildiği Chicago'da olduğu gibi bir çözüm, planlama faaliyetinin profesyonelleşmesinin, giderek büyüyen sosyal bilimlerin uzmanlığına başvurmak gerektiği duygusu ile birlikte geliştiği New York'ta uygulanabilir görünmüyordu.

Dolayısıyla Norton, bu çapta bir planlamayı finanse edebilecek özel kuruluşlara yöneldi. Pittsburgh'da 1907'den 1909'a kadar, demir-çelik işçilerinin yaşamları üzerine yapılan büyük bir sosyoloji anketine vermiş olduğu destekle tanınan Russell Sage Vakfı projeyi finanse etmeyi kabul ederek 1921'de 1 milyon dolar ayırdı.

Norton, 1923'teki ölümüne dek başkanlık ettiği bir düşünce grubu kurmayı da başardı. Norton'un ardından, Federal Reserve Board'ın eski üyelerinden, yine bir işadamı olan Mühendis Frederick Delano görevi devraldı. Grubu harekete geçiren ve koordine edenler Columbia Üniversitesinden Ekonomi Profesörü Robert Murray Haig ve Harvardlı Şehir Planlama Uzmanı Thomas Adams idi. New York Bölge Planlama Komitesi, uzun sene-

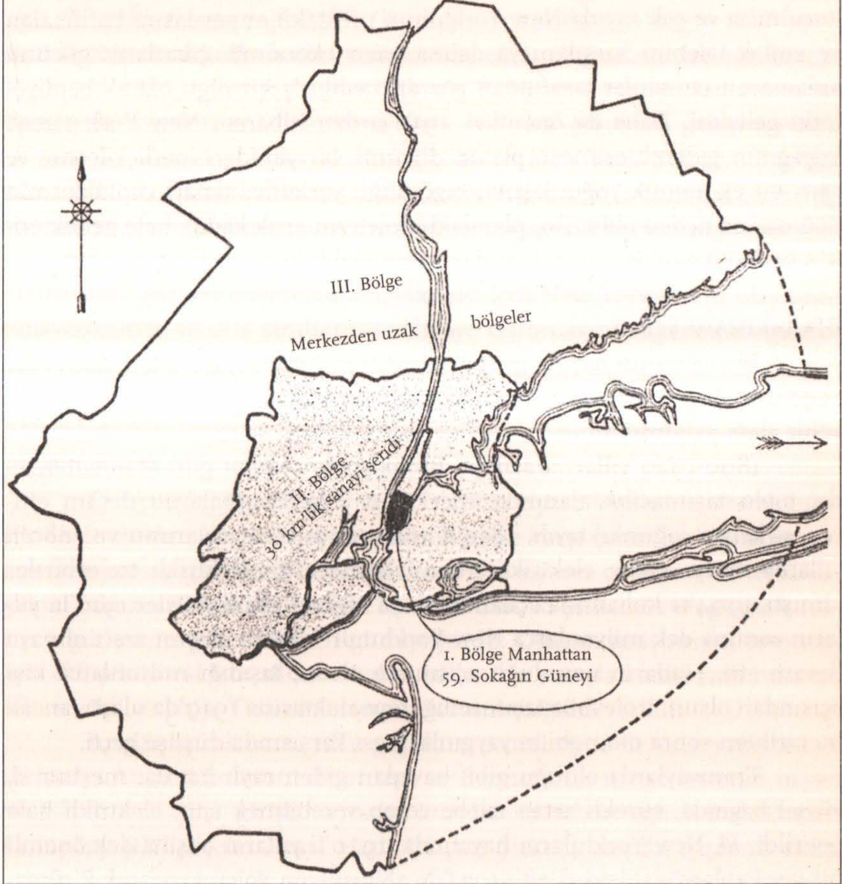
ler süren çalışmalarının sonunda, araştırmalarının sonuçlarını yayınladı. Bu çalışma, New York bölgesindeki gelişmeleri 19. yüzyılın sonundan itibaren titizlikle inceleyen ve 1925-1965 dönemi için öngörü ve öneriler ortaya koyan, on iki ciltlik bir çözümleme, harita ve istatistiklerden oluşuyordu.

Proje ısrarla, Manhattan'ın oynadığı ekonomiyi koordine etme rolünü merkeze yerleştiriyor ve hizmet sektörünü, üretim ve sanayi faaliyetleri pahasına ön plana çıkartıyor, bu son ikisini de adayı terk etmeye çağırıyordu. Plan aynı zamanda, bölgenin sınai faaliyetlerini devam ettirmesi ancak bu işletmelerin büyükşehrin banliyölerinde belli bölgelere yerleşmesi gerektiğini savunuyordu. Genel koordinasyon şemasında bölge üç alana bölünmüştü: 59. Sokak'ın güneyinden itibaren Manhattan'ın merkezi, hizmet sektörüne ayrılmıştı; adanın etrafında otuz kilometre çapında bir sanayi kuşağı ve son olarak da tarım, açık hava aktiviteleri ve büyük araziler için ayrılmış bir dış bölge öngörülüyordu.

Banliyölere doğru bir gelişim öngörülmemişti. Tersine, bölge planını hazırlayanlar büyükşehrin merkezileşmesi üzerinde duruyordu. Onların gözünde, projelerinin başarılı olmasının yolu demiryolundan ve yüklerin demiryolu ile taşınmasından geçiyordu. Birkaç yıl önce, eşmerkezli iki demiryolu kuşağının inşa edilmesini ve insan ve mal akışını idare edebilecek yetkilerle donatılmış bir bölge ulaşım idaresinin kurulmasını önermiş olan Mühendis William J. Wilgus'un projelerini yeniden gündeme taşıdılar.

Komitenin bölge planı ile ilgili projeleri şiddetle eleştirildi. En sert eleştiriler, genç bir mimarlık tarihçisi olan Lewis Mumford'dan ve komitenin iş çevrelerinin taleplerine fazla bağımlı olduğunu düşünen bir grup mimar ve şehir plancısından geldi. 1923'te Regional Planning Association of America'yı (Amerika Bölgesel Planlama Birliği) kuran Mumford ve arkadaşları merkezi olmayan, şehrin çevresinde de merkezi dengeleyecek kent merkezlerine sahip bir büyükşehir fikrini savunuyordu.

Gerçekte, bölgenin gelişimiyle ilgili önemli ekonomik sorunlar nedeniyle, ne Mumford'un ne de komitenin görüşü hayata geçebildi. Demiryolu şirketleri, işleyişin ussallaştırılmasını ve yetkilerini kamusal ya da yarı-kamusal herhangi bir idareye bırakmayı tamamen reddediyordu. Aynı şekilde, banliyölerdeki gelişme üzerine spekülasyonlar yapan emlak girişimcileri,

banliyö arazilerinin parsellenmeyeceği merkezileşmiş bir büyükşehir fikrine karşı çıkıyordu. Önceleri planlama projesini desteklemiş olan ekonomi çevrelerindeki bu çifte itiraz, planlamacıların büyük demiryolu projelerinden vazgeçmesi ve otomobili ve karayolunu tercih etmeleriyle sonuçlandı.

Planlama çalışmaları böylelikle ikili bir paradoks doğurdu: planlama demiryolunu öncelerken, karayolu ve otomobile dayalı bir altyapının kurulması ve çok sayıda New Yorklunun müstakil ev sevdasını hafife alan ve emlak talebini karşılamaya daima hazır ekonomik çıkarların gücünü anlamayan uzmanlar tarafından göz ardı edilmiş bir olgu olarak banliyölerin gelişimi. Daha da önemlisi, 1930'lardan itibaren, New York sanayi kuşağının giderek erimesi, planın dinamik bir yeniden merkezileşme ve aşırı bir ekonomik yoğunlaşma öngördüğü yerlerde, sanayi çöplüklerinin doğmasına neden oldu. Bu, plandaki projelerin artık kadük hale geldiklerinin ya da en azından amaçlarından sapmış olduklarının göstergesiydi.

Bir takımada şehri

Planlamanın başına gelenlere rağmen New York bir eşik atlıyordu. 1898'deki birleşme, uygun altyapılarla donatılması gereken yeni bir büyükşehir alanı yaratmıştı.

1890-1920 yılları arasında, Brooklyn'de olduğu gibi Manhattan'da da, toplu taşımacılık alanında önceki on yılların çabalarını devam ettiren şirketler çoğunluktaydı. 1850'li yılların atlı tramvaylarının ve 1880'li yıllarda ortaya çıkan elektrikli tramvayların yerini elektrikli troleybüsler almıştı. 1904'te kullanıma açılan metroya rağmen, troleybüsler 1910'lu yılların sonuna dek milyonlarca New Yorklunun başlıca ulaşım aracı olmaya devam etti. Hatların uzunluğu açısından olsun, taşıdığı milyonlarca kişi açısından olsun, troleybüs taşımacılığı tepe noktasına 1919'da ulaştı, ancak bu tarihten sonra otomobilin yaygınlaşması karşısında düşüşe geçti.

Tramvaylarda olduğu gibi, havadan giden raylı hat da, meşhur *el*, yüzyıl başında, sürekli artan talebe cevap verebilmek için, elektrikli hale getirildi. *El*, New Yorkluların hayatında, 1920'li yılların başına dek önemli bir yer kaplamaya devam etti: 1921'de 384 milyon yolcu taşıyarak kırılması güç bir rekora imza attı ancak tramvaylarda olduğu gibi bundan sonra düşüşe geçti ve hatlar kapatıldı.

1890-1920 arası yılların kuşkusuz en büyük yeniliği, New York takımadalarını birbirine bağlayan başlıca araç olan, şehrin yeraltı demiryolu *subway* ya da metroydu. Yeraltında bulunan bu çözüm, şehri tehdit

eden tıkanmalara karşı etkili bir çözüm oldu, zira yerüstündeki ve havadan giden yüzlerce kilometrelik yollar artık yetmiyordu. İlk metro hattı 1904'te açıldı fakat projesi 1880'li yılların sonunda yapılmıştı. 1888 Mart ayında New York'u iki hafta boyunca felç eden olağanüstü bir kar fırtınasının ardından, belediye başkanı Abram S. Hewitt, yeraltından giden bir demiryolu yapılmasını önermişti. Orta halli bir çevreden gelen işadamı ve sanayici Hewitt politikaya atılarak 1886'da New York Belediye Başkanı olmadan önce iyi bir evlilik sayesinde metalurji alanında kendine bir servet yapmıştı. Onun gözünde, New York'un üstünlüğünü korumasının tek yolu metroydu. Şehrin vergi kaynaklarının azalmasını ve ekonomi ve emlak alanlarında gözden düşmesini engellemek için New Yorkluların ulaşımını kolaylaştırmak ve orta sınıfların banliyöye taşınmasını engellemek gerekiyordu. Hewitt projeye o derece önem veriyordu ki, her zaman yapıldığı gibi şirketlere imtiyaz verme yoluna gitmemeyi, toprak ve hatların mülkiyetinin belediyede kalmasını ve hatların inşa ve finansmanının özel şirketlere verilmesini önerdi.

Dolayısıyla, Hewitt'in projesi, serbest piyasa ilkelerine ters olduğunu düşündükleri her tür devlet müdahalesine karşı çıkan bir kısım iş çevreleri ve emlak girişimcisi ile New York'taki siyaset çevrelerinin tepkisini çekti. Yalnızca New York Eyaleti Ticaret Odası, ki şehirdeki en güçlü işadamı örgütlenmesiydi, projeye ilgi duyuyordu. Odanın girişimiyle, projenin gerçekleşebilmesi için 1894'te kabul edilen bir yasayla kamu yatırımlarına izin verildi ve proje Ticaret Odasının sorumluluğuna verildi.

Aradan ancak uzun yıllar geçtikten sonra, 1900'de, oda, yatırımcı ve girişimci August Belmont ile anlaştı ve Belmont ilk metro hattının inşası ve işletilmesi işine girişti. 1904'te kurulan Interborough Rapid Transit Company (IRT/İlçeler Arası Hızlı Ulaşım Şirketi) anında başarıya ulaştı ancak Belmont, tekel konumundan daha iyi istifade edebilmek için yeni hatlar açmaya yanaşmıyordu. 1907'de, tekellere karşı mücadele veren ilerici çevreler, ulaşım alanında düzenleyici bir role sahip bir komisyon kurdular; bu komisyonun öncülüğünde 1913'ten itibaren ikinci bir hat inşa edildi ve kısa süre sonra Brooklyn-Manhattan Transit Company (BMT/Brooklyn-Manhattan Ulaşım Şirketi) adını alacak olan Brooklyn Rapid Transit

Company (Brooklyn Hızlı Ulaşım Şirketi) kuruldu. Böylece 473 kilometreden 990 kilometreye ulaşan metro hatları, Bronx, Brooklyn ve Queens gibi yeni bölgelere ulaştı.

1930'lu yıllarda, Independant Subway System (IND/Bağımsız Metro Sistemi) adıyla, kamu sermayesince finanse edilen yeni bir grup kuruldu. BMT'nin aksine IND'nin yeni mahallelere ulaşmak gibi bir amacı yoktu ve var olan hatları güçlendirmeyi amaçlıyordu. Şüphesiz ki bu çok da iyi bir seçim olmamıştı, zira şirket daha baştan mali sıkıntılarla karşı karşıya kaldı.

1934'ten itibaren, New York'un yeni belediye başkanı, Fiorello La Guardia, mevcut üç şirketi (IRT, BMT, IND), tek bir siyasi yönetim çatısı içinde, yani belediyenin yönetimi altında toplamak üzere metro altyapısının yeniden düzenlenmesi işine girişti. Yıllar süren tartışma ve pazarlıklar sonucunda, La Guardia 1940 Haziran'ında amacına ulaştı.

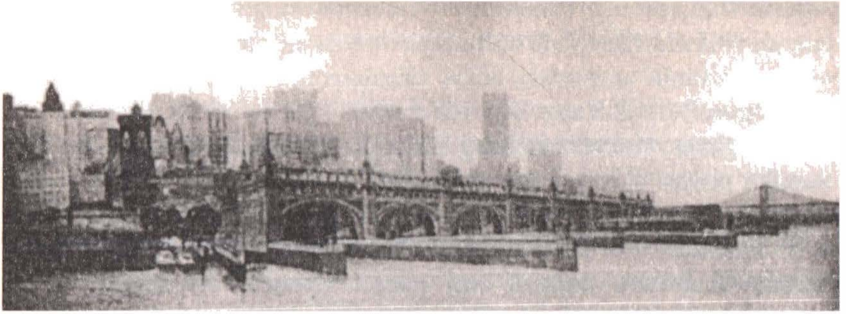
Bu farklı ağların inşası, büyükşehrin gelişimi açısından önemli sonuçlar doğurdu. IRT, City Hall'den Büyük Merkez Garı'na dek Doğu Manhattan boyunca ilerliyor, 42. Sokak'ın altından Times Meydanı'na doğru batıya dönüyor, buradan 96. Sokak'a kadar Broadway'i takip ediyor ve Bronx'a doğru ilerlerken iki hatta bölünüyordu. Hattın açılışı, 1900'lü yılların başında, Manhattan'ın Yukarı Batı Yakası'nda eşi görülmemiş bir rant patlamasına yol açtı: Hudson'dan Central Park'a dek, 59. ve 110. sokaklar arasında, zengin New Yorklular ve orta sınıf mensupları için yapılmış çok sayıda apartman dikildi. Bronx'ta da, IRT hatları yakınlarında kalifiye ve yarı-kalifiye işçiler için apartmanlar inşa ediliyordu. 1910'larda, IRT-BMT, Brooklyn ve Queens'te, Corona ya da Canarsie gibi önceleri kimsenin oturmadığı yerleri emlak spekülasyonuna açmış oldu. Böylelikle, New York'un tüm yerleşim yerleri metro ile erişilebilir hale geldi.

1920'den sonra, bireylerin tüm bölgede dolaşımını kolaylaştıracak altyapı çalışmalarına önem verilmeye başlandı. New York giderek bir otomobil şehri haline geldi. 1900'de şehirde 2.400 otomobil mevcutken, 1910'da bu sayı 31.000, 1920'de 213.000'e yükseldi ki bu tarihte Fransa'nın tamamında otomobil sayısı 236.000'di. Yolları asfaltlamak, kaldırımları döşemek, köprüler inşa etmek ve tüneller açmak gerekiyordu. Brooklyn Köprüsü'nün yanına kısa süre sonra, hepsi de 1900'lü yıllarda

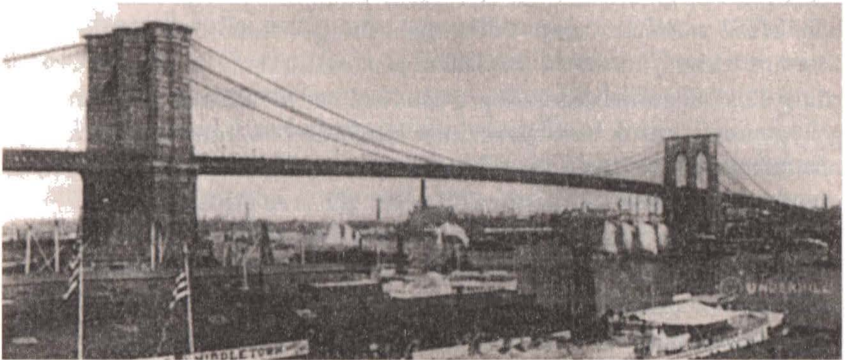
yapılan, Williamsburg, Manhattan ve Queensborough köprüleri inşa edildi. 1927'de Holland Tüneli'nin açılmasıyla ve New England, New York Bölgesi ve Pennsylvania arasındaki araba sirkülasyonunu kolaylaştıran George Washington Köprüsü'nün inşa edilmesiyle New Jersey ile karayolu bağlantısı sağlandı. Bronx'ta ve Long Island'da, kırsal bölgelerden geçen hızlı otoyollar projesi olan *parkway*'ler inşa edildi; Westchester'a kadar, nehrin kıvrımlarını izleyerek devam eden Bronx River Parkway bunlardan biriydi. O dönemde New York Eyaleti Parklar Konseyi ve Long Island Eyaleti Parklar Komisyonu Başkanı olan Robert Moses'in öncülüğünde Long Island'a yapılan Northern (kuzey) ve Southern (güney) Parkway gibi yeni yollar da inşa edildi.

1930'lu yıllar boyunca, Belediye Başkanı Fiorello La Guardia ve 1934'te New York parklar komiseri olan Moses'in girişimleriyle, şehrin içine de otoyollar inşa edildi. 1934-35 itibariyle iş alanları yaratmak amacıyla tahsis edilen federal yardımlar sayesinde Moses ve La Guardia otoyolların ve köprülerin sayısını artırdı. En büyük projelerden biri, Manhattan, Queens ve Bronx'u birbirine bağlayan üç köprünün bileşiminden oluşan Triboroug Köprüsüydü. İnşaatına 25 Ekim 1929'da, Wall Street'in çöktüğü gün başlanmıştı, ertesinde finansman olmadığı için inşaat durdu. 1933'te, Moses New York Eyaleti üzerinden, Reconstruction Finance Corporation (Yeniden İnşa Yatırım İşletmesi) ve Public Works Administration (Kamu İşleri İdaresi) gibi, Roosevelt tarafından yaratılmış federal kuruluşlardan borç alma yetkisine sahip Triborough Bridge Authority'yi (Triborough Köprüsü İdaresi) kurdurdu. Böylelikle çalışmalara yeniden başlandı ve köprü 1936'da kullanıma açıldı. Köprü daha açıldığı yıl, yaklaşık 3 milyon dolar gelir getirerek büyük bir başarıya imza attı. Moses bu durumdan yararlanarak Triborough Bridge Authority'yi yeniden yapılandırdı ve açılışı 1939'da yapılacak olan Bronx-Whitestone Köprüsü gibi yeni projelere girişti.

Tüm bu dönüşümler, artık demiryolu ya da otoyollarla ulaşılabilen banliyölerin genişlemesinin önünü açtı. New Jersey'de, Holland Tüneli ve George Washington Köprüsü'nün açılması, Bergen ve Morris bölgelerinin gelişimini de kolaylaştırdı. New York Eyaleti'nde, Rockland ve Westchester'a giderek daha fazla New Yorklu yerleşmeye başladı. Bu ban-

New York takımadaları: yukardan aşağıya, vapur iskelesi, Manhattan Köprüsü, Brooklyn Köprüsü

liyölerin bazıları eskiden beri vardı, öte yandan, gururla "otomobil çağının şehri" olduğunu iddia eden Radburn (New Jersey) gibi diğer bazıları ise sonradan yapılmışlardı. Bunların çoğu, Beyaz, Katolik ve Protestan orta sınıflar için uygun görülen yerlerdi: homojen kalmayı zorlayan bu kalelerde Siyahlara ve Yahudilere tahammül yoktu. 1920 ve 1930'lu yıllarda kısıtlı da olsa banliyölerin gelişimi, büyükşehrin bölünmüşlüğünü daha da artırdı.

1939-1940 SERGİSİ

30 Nisan 1939'da New York'ta uluslararası bir sergi açıldı: serginin ana teması olan "bugünün araçları ile yarının dünyasını inşa etmek" büyükşehrin bugünü ve yarınından bahsetmenin de dolaylı bir yoluydu. Edison Şirketi tarafından bu vesileyle takdim edilen "ışıklar şehri"nin büyüleyici, üç boyutlu bir temsili üzerinde gururla şunlar yazıyordu: "yarının dünyasına uzanan yol üzerinde hiçbir şehir bu kadar ileriye gidemedi." Öte yanda, 2039'un hayali ve model şehri Democracity tek merkezli olmayan, otoyol ağları ile örülmüş bir büyükşehir görüntüsü sunuyordu. 1960'larda bir Amerikan şehrini resmeden, General Motors tarafından finanse edilen, *Futurama* otomobilin şehir hayatına etkisi üzerine bir güzellemeydi. 25 milyon ziyaretçisiyle *Futurama*, serginin çekim merkezi oldu.[17]

New York'ta uluslararası bir sergi düzenleme fikri 1935'te ortaya atıldı. Proje, gözü yükseklerdeki iş çevreleri tarafından desteklendi: bunu ekonomik durgunlukla başa çıkmanın bir yolu olarak gördüler. Proje üzerinden, fikirlerini yayabilecekleri bir foruma sahip olacaklarını düşünen planlamacılarla, bu fırsattan yararlanarak, Francis Scott Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby*'de "küller içinde bir vadi" olarak tasvir ettiği meşhur Corona çöplüğünün bulunduğu bataklık Flushing Meadows'un modern bir parka dönüştürülmesini büyük bir cömertlikle önermeyi düşünen Robert Moses de projeyi destekliyordu. Kısa süre içinde, Chicago Sergisindekileri anımsatan bir manzara yaratmak isteyen neo-klasik tarzın savunucuları ile Flushing'de "bataklık üzerinde bir Partenon [antik Yunan tapınağı]"[18] inşa

17 Leonard Wallock, derl., *New York: Culture Capital of the World, 1940-1965* (New York, 1988), s. 1.
18 Robert A.M. Stern, Gregory Gilmartin et Thomas Mellins, *New York 1930: Architecture and Urbanism Between the Two World Wars* (New York, 1987), s. 729.

etme fikriyle dalga geçen modernleşmeciler arasında ateşli tartışmalar baş gösterdi. Sonuçta ortaya çıkan, sınanmış bir klasisizmle hazırlanmış bir genel plan ve modernist binalardan oluşan bir uzlaşma oldu.

Böylelikle sergi, aynı anda iki düşünceye birden saygı gösteriyordu: 1890-1900 arası yılların klasik hitap tarzı ile 1920-1930 yıllarının muzaffer modernliği; bu iki düşünce son yarım yüzyıl boyunca büyükşehri şekillendirmeye çalışmıştı. Bilim ve teknolojiye saygı duyan ve bu ikisini ticari ve sınai kullanımlarından hiç ayırmayan sergi milyonlarca ziyaretçisine, toplumsal mühendisliğin büyük şirketlerin amaçları doğrultusunda üretim yapması gerektiğini gösteriyordu. Sergi, büyükşehirde önceki yarım yüzyıl boyunca gerçekleşen dönüşümleri özetliyor ve New York'u ussallaştırma doğrultusundaki onlarca çaba ile sürekli değişen bir şehrin gerçekliği arasındaki bitmeyen gerilimi gözler önüne seriyordu.

Yedinci Bölüm

VAAT EDİLMİŞ ŞEHİR Mİ?

Rasyonelleştirme ve çeşitlenme: bu iki eğilim arasındaki gerilim, 1900 ile 1940 arasında nüfusun 3,5 milyondan 7,5 milyona ulaştığı büyükşehirdeki toplumsal ve siyasal değişimlerin de açıklayıcı unsuruydu. O. Henry adıyla yazan gazeteci William Sydney Porter, 1910'da ironik bir dille "New York'ta 4 milyon esrarengiz insan yaşıyor" diyordu. "Buraya farklı gerekçelerle ve farklı şekillerde geldiler: Henry Hudson, sanat okulları, sahte para, leylekler, terziler, genel kurul yıllık toplantısı, Pennsylvania Demiryolları Şirketi, para aşkı, tiyatro, düşük seyahat ücreti, beyinleri, küçük ilanlar, kocaman yürüyüş ayakkabıları, hırs, yük trenleri; tüm bunlar, New Yorklular haline mi gelecekleri yoksa yabancı olarak mı kalacakları konusunda şehirle sürekli düello halindeki bu topluluğun oluşmasına katkıda bulundu."[1]

Yine yeni New Yorklular

1890'da Jacob Riis şunları yazıyordu: "şehrin haritasını milliyetleri belirtecek şekilde boyamaya kalkarsak, bir zebradan daha fazla çizgiye ve bir gökkuşağından daha fazla renge boyandığını görürüz." Özellikle "Batı Yakası'ndaki işçi mahallelerinde çoğunluğu teşkil eden İrlandalıların yeşil ve Doğu Yakası'ndaki Almanların oluşturacağı mavi renkler dikkat çekici olacaktır," öte yandan İtalyanlar kırmızı, Orta Avrupa'dan gelmiş olan Yahudiler gri, Çinliler sarı ve Afrikalı-Amerikalılar siyah noktalar oluşturacaktır.[2] Yüzyılın sonunda ortaya çıkan şehirdeki bu çeşitlilik, sonrasında da belirginleşmeye devam etti: 1920 ya da 1930'larda çizilecek bir milliyetler haritasında hâkim renkler kırmızı ve gri ve buna karşılık yeşil, mavi ve siyahlar nokta halinde olacaktır.

New York'ta göçmen hareketliliği hiç bu kadar canlı olmamıştı. Şehrin milyonlarca Amerikalı ve Avrupalı üzerindeki, on yıllardır süregelen çekim gücü daha da arttı. Sicilya ve Campania, Polonya ve Besarabya

1 O. Henry, "The Duel" (1910), Phillip Lopate içinde, derl., *Writing New York: A Literary Anthology* (New York, 1998), s. 382-383.

2 Jacob A. Riis, *How The Other Half Lives. Studies among the Tenements of New York* (New York, 1957), s. 18-19.

köylerinde, Avrupa kıtasındaki şehirlerde ve kırlarda, şehrin adı genellikle tutku ve merakla anılıyordu. İnsanlar bir araya gelerek Amerikan rüyaları kuruyor, oraya gitmiş olanların buradaki yeni hayatlarını anlattıkları mektuplarını okumaktan ya da dönenlerin hikâyelerini dinlemekten sıkılmıyorlardı. New York dedikoduları Avrupa'yı sarmıştı.

Hayalin yerine gerçeğini keşfetmeyi seçmiş olan çoğu insan için ise New York hoyrat ve şaşırtıcı bir deneyimdi. Slovenya asıllı Louis Adamic, 1913'te New York Limanı'na vardıklarında, birlikte yolculuk ettiği insanların tepkilerini yirmi yıl sonra şöyle anlatıyor: "bu yeni memlekete, şehre bir göz atabilmek için, geminin korkuluklarına yapışarak boyunlarını uzatıyorlardı; Özgürlük Heykeli'ni görebilmeleri için çocuklarını hatta bebeklerini havaya kaldırıyorlardı; kadınlar sevinçten ağlıyorlar, erkekler şükretmek için dizlerinin üzerine çöküyorlar, çocuklar çığlıklar atarak ağlıyor ve dans ediyorlardı."[3] Bu göçmenler ve daha milyonlarcasının gözünde New York, tüm umutların ve tüm vaatlerin şehriydi.

Artık eskiden olduğu gibi Avrupa'nın batısından ve kuzeyinden değil, çoğunlukla orta, güney ve doğusundan geliyorlardı. Bu değişim, siyasi koşulların ve Avrupa'nın Kuzey Atlantik ekonomisine giderek daha fazla entegre olmasının sonucuydu. Bu, New York nüfus istatistiklerinde de hızla yansımasını buldu. 1880-90'larda nüfusun yabancı kesiminin yüzde 70 ila 80'i hâlâ Almanlar ve İrlandalılardan oluşuyordu, ardından İtalyanlar sökün etti: 1890'da sayıları 40.000 iken, 1900'de 250.000 oldu; 1920'de birinci ve ikinci kuşakları da kattığımızda 800.000 kişiydiler. Artık, şehrin yabancı kökenli nüfusunun ikinci sırasında yer alan İtalyanları ancak Ruslar ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarından gelen Yahudiler geçebiliyordu, nüfus sayımına göre bunlar 1910'da New York toplumundaki başlıca gruptu.

Üstelik New York, Almanlar ve İrlandalılar, Ermeniler ve Litvanyalılar, Fransızlar ve Suriyeliler, İskoçlar ve Finler, Romanyalılar ve Galliler, Ruslar ve İsviçreliler, İsveçliler ve İspanyollar, Yunanlılar ve Danimarkalılar, Sırplar ve Macarlar ve daha birçokları için hâlâ bir çekim merkeziydi. 1920'ler ve özellikle de 1930'lar boyunca, milliyetlere göre kota uygulaması getiren 1921 ve 1924 tarihli yasaların etkisiyle göçmen dalgaları azaldı. Yine de önceki on

3 Louis Adamic (1932), aktaran Nancy L. Green, *L'Odyssée des émigrants* (Paris, 1994), s. 41.

Amerikan rüyası: Göçmenlerin Ellis Adası'na varışı ve Özgürlük Heykeli

yıllarda gelmiş olan milyonlarca yabancı, New Yorkluların görüldüğü kadarıyla hiç sona ermeyen çeşitliliğinin sürmesini sağladı.

New York'un çekiciliğine kapılan yalnızca Avrupalı göçmenler değildi. Ülkeye girişlerini yasaklayan 1882 tarihli yasaya kurban giden Çinlilerin New York'ta fazla kalabalık olmadığı kesindi: 1900'de 6.000 iken 1940'ta 20.000'den biraz azdılar. Asıl önemli olan, 1898 savaşının sonunda İspanya tarafından terk edilmiş olan Porto Riko Adası'ndan gelen göçmenlerdi. 1917'de Amerikan vatandaşı olan ve böylelikle 1920'li yılların kotalarına tabi olmayan Porto Rikoluların sayısı 1920'de 7.000'den, yirmi yıl sonra 60.000'in üzerine çıktı. En etkileyici büyüme Siyahlarda yaşandı. 1890'da, New York ve Brooklyn'de sayıları 36.000'di, ki bu tüm nüfusun yüzde 2'sine tekabül ediyordu. Güney Siyahlarının kuzeye doğru "büyük göç"ü 1890'larda başladı ve 1915 ile 1930 arasında hız kazandı. Virginia, Carolina, Georgia ve Florida kırlarını terk eden yüz binlerce erkek ve kadın, koşullarının iyileşmesi ve güneydeki ayrımcılıktan kurtulmak ya da

sadece büyük şehre dair meraklarını gidermek için New York'a doğru yola koyuldular. Bazıları da Jamaika, Barbados ya da Virjin Adaları'ndan geliyordu. 1900'de New York'ta toplamda 61.000 Siyah vardı, 1920'de bu sayı 152.000, 1940'ta ise nüfusun yüzde 6'sına tekabül eden 460.000 oldu. Tüm bu yeni gelenler için de New York vaat edilmiş bir topraktı.

Beyaz New York...

Bu göç dalgaları o derece yoğundu ki, New York'un etnik haritasını yeniden şekillendirdiler. Aynı mahalle bir Avrupalı gruptan diğerine geçiyordu.

Sakinlerinin büyük çoğu Aşağı Manhattan'daki "Küçük Almanya"yı terk etmiş ve Harlem'e, Yorkville'e –Yukarı Manhattan'da, East River kıyısında, 80. Sokak yakınlarında bulunan bir mahalle– ya da Brooklyn'deki Williamsburg ve Bushwick'e taşınmışlardı. Bu Almanya kökenli göçmenler ya da göçmen çocuklarının çoğu zenginleşememişlerdi ancak geldiklerinden ya da ailelerinin buraya geldiği zamanlardakinden daha az yoksul oldukları da kesindi. Bir mahalleden diğerine taşınmaları, yukarıya doğru toplumsal bir hareketlilik içinde bulunduklarını, toplumsal konumlarına uygun ancak birbirlerine yakın mahallelerde yaşama hevesinde olduklarını gösteriyordu.

Ekonomik durum açısından birbirine daha yakın olan İrlandalılar, hem daha az sayıdaydılar hem de Greenwich Village, Chelsea ya da Hell's Kitchen gibi Aşağı Manhattan mahallelerini terk etme konusunda Almanlardan daha yavaş davranıyorlardı. Yine de Yukarı Manhattan'da Yorkville ve Washington Heights'a, Bronx'un yeni mahallelerine (Mott Haven, Frodham, Morrisania) ve Brooklyn'e taşınıyorlardı.

İtalyan ve Yahudi göçmenler eski İrlanda ve Almanya mahallelerine aynı anda akın ettiler. 1880'den itibaren eski "Küçük Almanya," yani pek çok yeni gelenin New York zannettiği Aşağı Manhattan'ın bu küçük çıkıntısı, Aşağı Doğu Yakası'nın, "Yahudi Mahallesi" oldu. Yüzyıl başının yenileşmeci ya da yabancı düşmanı gözlemcileri, yeni gelenlerin, kendilerinin Amerikan demokrasisi ile bağdaştırdıkları değerleri özümseyecek kapasiteye sahip olmadıklarına inanıyorlardı. Aşağı Doğu Yakası'na yönelik eleştirel bakışları mahallenin çeşitliliğini göz ardı ediyordu. Nasıl "Küçük Almanya,"

Aşağı Doğu Yakası merkezinde Hester Caddesi, 1914

Bavyeralı, Prusyalı, Wurtembergli ve Hessenlileri bir araya getiriyorduysa, Aşağı Doğu Yakası da çok çeşitli kökenlerden göçmenleri bir araya getirmişti. Önyargılı olduğu söylenebilecek *New York comme je l'ai vu* (Benim Gördüğüm New York) kitabının yazarı Fransız Charles Huard 1906'da şöyle bir tasvir yapıyordu: "Brooklyn Köprüsü'nün etrafında, yemek artıkları kokan dar ve havasız sokaklar ve yoksul evler yığını içinde, dünyanın en karmaşık ve kozmopolit halkı, iyi kötü ve alt alta üst üste yaşıyor." "Dünyanın tüm ırklarının deyimleri ve orijinal özellikleri iç içe geçmiş durumda: İtalyanlar ve İrlandalılar, İspanyollar ve İsveçliler, zayıf Mısırlılar ve kilolu Almanlar, çamurun içinde Siyahlarla birlikte yuvarlanan mujik çocukları, Siyahların,

Yahudilerin, Hollandalıların işlettiği dükkânların önünde gevezelik eden mavi, kırmızı, sarı, yeşil, parlak renkli kumaşlara sarınmış güneşli ülkelerden gelen kadınlar."[4]

Edebi olmaktan çok sosyolojik kaygılarla bakıldığında, "Yahudi Mahallesi"nin olağanüstü bir çeşitlilik barındırdığı görülür. Macar asıllı Yahudiler daha çok Aşağı Doğu Yakası'nın kuzeyinde, 11. Bölge'de, East River, Houston Sokağı, B Caddesi ve 10. Sokak'ın oluşturduğu dörtgenin içinde oturuyorlardı. Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun doğusundan, özellikle Galiçya'dan gelen Yahudiler daha çok 13. Bölge'de, Houston, Grand ve Clinton sokakları ve Hamilton Fish Parkı'yla çevrili alanda yaşıyorlardı. Komşuları, 10. Bölge'de, Allen Sokağı ve Bowery arasında yerleşmiş olan Romanya ve Doğu (Levanten) Yahudileriydi. Rus İmparatorluğu'ndan gelenlerin çoğunluğu Grand Sokağı'nın güneyinde, Monroe Sokağı ve Bowery arasında kalan bölgede oturuyorlardı.

Aynı şekilde, 14. Bölge'deki İrlanda Mahallesi, 1880'lerin başından itibaren "Yeni İtalya" haline gelmişti; ancak burada, fazlasıyla resmi Göç Üzerine Sanayi Komisyonu adına "The Foreign Immigrant in New York City" (New York'ta Yabancı Göçmenler) raporunun yazarı Kate Holladay Claghorn'un 1901'de işaret ettiği gibi, "İtalyanlar memleketlerine göre gruplaşıyorlardı... Örneğin Mulberry Bend'de Napolililer ve Calabrialılar; Five Points yakınlarındaki Baxter Sokağı'nda Cenovalılar; Houston ve Spring arasındaki Elisabeth Sokağı'nda Sicilyalılar yaşıyordu. Broadway'in batısında, 8. ve 15. Bölge'lerde, daha uzun zamandır New York'ta bulunan ve diğerlerine göre daha zengin olan İtalya'nın kuzeyinden gelenler çoğunluktaydı; öte yandan Sullivan ve Thompson sokaklarında çiçek ve kalem satan Napolililere rastlamak mümkündü. 110. ve 115. sokaklar arasında kalan "Küçük İtalya"da İtalya'nın güneyinden gelenler ağırlıklıydı. Hudson yakınlarındaki 69. Sokak'ta Tirol ve Avusturya'dan gelen küçük bir grup İtalyan mevcuttu."[5]

1900'lerden itibaren, bu kez İtalyanlar ve Yahudiler, Aşağı Manhattan'ı terk ederek yeni mahallelere taşınmaya başladı. 1892'de New York'un

4 Gilles Brochard, derl., *Histoires de New York* (Paris, 1997), s. 7.

5 Kate Holladay Claghorn, "The Foreign Immigrant in New York City," *Reports of the Industrial Commission on Immigration* (Washington, 1901), cilt 15, s. 474.

üç Yahudi mahallesine ev sahipliği yapan Aşağı Doğu Yakası, "Yahudi Mahallesi" özelliğini kaybetmeye başladı: 1903'te New York'taki Yahudilerin yalnızca yarısı, 1915'te ise dörtte biri hâlâ burada oturuyordu. Diğerleri, Yukarı Manhattan, Bronx, Brooklyn ya da New Jersey'e yerleşmişti.

Brooklyn'in doğusundaki Brownsville, 1890'lardan itibaren, buraya konfeksiyon atölyelerini ve buralarda çalışan Yahudi işçileri çekmeyi başarmış olan Yahudi girişimciler tarafından inşa edilmişti. Brownsville'de, 1905'te, mahallenin toplam nüfusunun yüzde 80'ine tekabül eden yaklaşık 50.000 Yahudi yaşıyordu. Yirmi yıl sonra da bu oran aynıydı: bu tarihte mahallede, çoğunluğu Rusya kökenli, mahalledeki konfeksiyon atölyelerinde, inşaat firmalarında, matbaalarda ve basım atölyelerinde çalışan 200.000 Yahudi yaşıyordu.

Yine Brooklyn'de, Boro Park çok farklı bir mahalle teşkil ediyordu: başlarda troleybüs hattı boyunca kurulmuş bir konut banliyösüyken 1920'lerde büyümekte olan bir mahalle haline geldi. 1925'te buradaki Yahudilerin sayısı, toplam nüfusun yarısına tekabül eden 60.000'di; burası konutlardan oluşan bir mahalleydi ve durumları iyi olan mahalleliler, sinagog sayısından ve müstakil ev sahibi ya da kiracısı olunmasından da anlaşılacağı gibi, dini ibadetlerini düzenli olarak yerine getiriyorlardı. Bronx'ta da benzer karşıtlıklar mevcuttu: çok sayıda Yahudi işçi, sendikacı ve siyasi militan Van Cortland ya da Bronx parkları yakınlarına yerleşmişti; daha zengin Yahudiler ise Bronx'ta süslü tarzdaki Grand Concourse'da ya da Manhattan'ın kuzeybatısında, 79. ve 110. sokaklar arasındaki lüks apartmanlarda oturuyorlardı.

... Siyah New York

19. yüzyılın sonuna dek New York'taki Siyahların sayısı azdı ve şehirde bir Siyah Mahallesi bulunmuyordu. 1900'de şehirde yaşayan 60.000 kadar Siyah, Manhattan ve Brooklyn arasında görece dağınık bir şekilde ve daha çok Batı Yakası taraflarında oturuyorlardı. 1940'ta sayıları 460.000'i bulmuştu: bunun yaklaşık yarısı Harlem'de, dörtte biri ila üçte biri Brooklyn'de, Bedford Stuyvesant Mahallesi'nde yaşıyordu; geri kalanı büyük ölçüde şehre dağılmıştı. Bu farklı gruplaşmaların çok sayıda nedeni vardı: 1890 itibariyle

nüfus olarak artmaları; Avrupalı göçmenlerin yukarıya doğru toplumsal hareketliliklerini kolaylaştıran kalifiye sanayi işçiliğinden ve beyaz yakalı işlerden dışlanmaları; şehrin ırkçı ortamı ya da yalnızca kişisel tercihleri.

Esasında, Chicago ekolünden sosyologların "getto" olarak adlandırdıkları mahallelerin kurulması otuz yıla yayılan karmaşık bir olguydu. Tek nedeni ırkçılık değildi. Gettoların kuruluşu aynı zamanda, güneyden gelen yoğun Siyah göçü, Avrupalı göçmenler, emlak pazarının durumu ve bu alandaki spekülasyonlarla da bağlantılıydı.

Harlem gettosu pek çok aşamada kurulmuştu. Sömürge yerleşimcisi Hollandalıların Nieuw Haarlem'i uzun bir süre, zengin New Yorkluların kır evi yaptırdıkları bir kasaba olarak kaldı. 1837'de, New York&Harlem Demiryolu'nun açılmasıyla, burası yavaş yavaş bir banliyö haline geldi. 1880'lerin başında, havadan giden demiryolu Harlem'e ulaştı: bir hat doğudan, 2. ve 3. caddeler üzerinden ve bir diğer hat batıdan 8. ve 9. caddeler üzerinden geçiyordu. İşçi lojmanlarının inşa edilmesiyle birlikte birkaç yıl içinde 125. Sokak'ın güneyindeki Doğu Harlem dönüşmeye başladı. Buraya İrlandalılar, Almanlar ve İtalyanlar yerleşti ve İtalyanlar 105 ve 120. sokaklar arasında yeni bir "Küçük İtalya" kurdu. Daha batıda, müteahhitler, Aşağı Manhattan'dan gelen zenginleşmiş Alman-Amerikalı göçmenlere hitap eden burjuva evleri inşa ettiler.

1890'ların ortasından itibaren Harlem'de gayrimenkul inşaatları başladı. Bunu önce troleybüs ve birkaç yıl sonra da metro hattı inşaatları izledi. Aşağı Doğu Yakası'ndaki Yahudiler de Harlem'e taşımaya başladılar. En zenginleri Lexington Caddesi'nin batısına, en yoksulları da doğusuna yerleşiyordu. 1900'de Harlem'de 17.000, 10 yıl sonrasında da 100.000 Yahudi yaşıyordu; Harlem, Aşağı Doğu Yakası'ndan sonra New York'un ikinci Yahudi Mahallesi haline geldi.

İlk siyahlar da işte bu zamanlarda geldi. Yüzyıl başında birkaç aileden ibarettiler ancak 1910'da sayıları 22.000'i bulmuştu; 15.000'den fazlası, 133. ve 140. sokaklar, Park Caddesi ve Lenox Caddesi ile çevrili bir dörtgen içinde, yani Merkez Harlem ve Doğu Harlem'in kuzey kısmında yaşıyorlardı. Birinci Dünya Savaşına kadar, Aşağı Harlem'deki Yahudi Mahallesi'ne hiç temas etmeyen Siyahlar mahallesi burasıydı.

Irkçılığa karşı sessiz yürüyüş, Harlem, Temmuz 1917

İlk yerleşimlerin nedeni, aşırı sayıdaki inşaat nedeniyle emlak piyasasının krize girmesiydi. Ümitsiz durumdaki bazı müteahhitler, 1904-1905'te, siyah bir emlakçı olan Philip A. Payton aracılığıyla, pazarı siyahlara açmayı kabul etmek durumunda kalmıştı. Payton 1904'te Afro-American Realty Company'yi kurdu ve bu işi başlattı ancak 1908'de iflas etti. Birkaç yıl içinde 20.000'den fazla Siyah Harlem'e taşındı.

1910 civarında, Harlem güçlü yerel öğeleriyle çok çeşitlilik gösteren bir mahalleydi: güney doğusunda İtalyanlar, güneyinde Yahudiler, kuzeyinde Siyahlar vardı. O dönemde, Yahudilerin hiç de azımsanamayacak

bir kısmı Harlem'in Siyahların çoğunlukta olduğu bölgesinde oturuyordu. 1915 itibariyle denge bozuldu ve Harlem, on beş yıl içinde, hem dinamik hem de çürüme içine giren bir Siyahlar Mahallesi'ne dönüştü. Dinamikti, zira siyahların güneyden "Büyük Göç"ü nedeniyle renkli halkın oranı 1920 ile 1930 arasında yüzde 120'den fazla artmıştı. Avrupa'dan gelen göçü sona erdiren Büyük Savaştan sonra Amerikan hükümetinin göçmen karşıtı politikaları, Avrupa'daki Yahudi ve İtalyan göçmenlerin büyük dalgalar halinde göç etmesini engelleyen koşullar ile denk düşmüştü. Dolayısıyla siyahların Harlem'e gelişi, yeni nüfus koşulları içinde gerçekleşti.

Harlem'in çürümesinin nedeni ise başkaydı. 1917'de tüm kaynakları harekete geçiren bir savaş ekonomisinin uygulanmaya başlanması ile talebin çok yoğun olduğu bir dönemde emlak projeleri askıya alındı, zira savaş sanayisi işgücüne ihtiyaç duyuyordu. Arzın yetersizliğinden dolayı, genel olarak New York ve özel olarak Harlem bir gayrimenkul krizi içine girerken Manhattan yeniden bir büyüme yakaladı. Mülk sahipleri kiraları yükseltirken, bozulmaya başlayan mülklerine bakım yapmayı da bırakmışlardı.

1921 itibariyle, vergi teşvikleri konusunda getirilen yeni uygulamalarla Manhattan, Brooklyn ve Bronx'ta inşaatlar yeniden başladı. Yaşam standartları yükselen çok sayıda beyaz New Yorklu, Harlem'deki binaların eskidiğini görerek, yavaş yavaş mahalleyi terk ettiler. Birkaç yıl içinde Yahudilerin yaşadığı Harlem boşalırken, buraya yerleşen Siyahların sayısı giderek arttı, bu da kuşkusuz geri kalan Yahudilerin de taşınmasına neden oldu. Harlem'deki Siyahların ise, kendileri hakkındaki güçlü önyargılar nedeniyle, başka bir mahalleye taşınma imkânları yoktu. Ev sahipleri de böylelikle yüksek kiralar isteyebiliyorlardı, bu da nüfusun yığılmasına ve dolayısıyla da yaşam kalitesinin düşmesine neden oluyordu: Harlem'i altüst eden kısır döngü buydu.

"Sosyal sorunlar"

Çeşitli göç hareketleri, New York'taki mekânlarda yaşanan dönüşüm ve Amerikan ekonomisinin gelişimi gibi tüm bu altüst oluşlar, toplumsal grupların yeniden şekillenmesini sağladı. Büyümenin etkileri özellikle işçi dünyasında hissedildi. 1910'da, 16 ve üzeri yaşta, çalışabilir durumdaki her

on New Yorkludan dördü işçiydi; sembolik bir sayı olan bir milyon işçi eşiğinin aşıldığı 1930'da, bu oran ona üçtü. 1890'da bile pek çok farklılıkları barındırmış olan bu dünyanın, izleyen yarım yüzyıl içinde daha da çeşitlenmesi hiç de şaşırtıcı değildi.

Matbaacılık, bira üretimi, hafif metalurji ya da sigara sanayi gibi sektörlerde, Alman ve İrlanda kökenli işçilerin çoğunluğu vasıflı işçi durumundaydı ve güçlü bir sendikal deneyime sahipti. 1890'ların ortasında matbaacılık alanında kurulmuş olan Allied Printing Trades Council gibi örgütlenmeler bu mesleği daha da ön plana çıkartıyordu. 19. yüzyıl sonlarında, artık iş anlaşmalarında, işe alımlardan sorumlu hale gelen sendikalara üyeliği zorunlu hale getirdiklerinde ağırlıkları daha da arttı. Bu alanlarda işçiler, atölyelerde geniş ölçekteki özerkliklerini korumayı ve üretim sürecini kısmen denetim altına almayı başardı. "*Closed shop*"[6] olarak adlandırılan bu sistem, yüzyılın başında on binlerce işçiyi kapsıyordu ancak genele yayılmamıştı.

New York'ta üretimin merkezinde yer alan konfeksiyon sektöründe, durum tamamen farklıydı. Çeşitli taşeronluk sistemleri ve 1880'den itibaren artan talep nedeniyle bu alandaki üretim çok karmaşık bir örgütlenmeye sahipti, öte yandan bu tarihlerdeki arazi fiyatları, üretimin yeniden merkezileşmesine imkân tanımıyordu. Dahası, kadın hazır giyim sektöründe yaşanan büyümeye Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarından gelen on binlerce Yahudi işçi ve bir ölçüde de İtalyan göçmenlerin akını eşlik ediyordu. Birkaç yıl içinde, sektördeki işçilerin neredeyse tamamı bunlardan oluşuyordu. On yıllar boyunca, konfeksiyon sektörünün şehir ekonomisindeki ağırlığı nedeniyle, Yahudi ve İtalyanlar New York işçi sınıfının başlıca bileşenleri haline geldi.

Orta sınıflar da, Amerikan kapitalizminin içinden geçmekte olduğu, hizmet sektöründeki istihdamı artıran dönüşümlerle altüst olmaktaydı. Demiryolu ve sigorta şirketleri, bankalar ve sanayi firmaları, mal dağıtanlar ve büyük mağazalar, küçük ve büyük sayısız şirket, kıta ölçeğinde faaliyet gösterebilmek için, New York kapitalizmine insani bir boyut katacak şekilde, binlerce adama ve sürekli artan bir oranda binlerce kadına iş vaat ediyordu. Örneğin 1910'lu yılların başında, binlerce kişi Madison Meydanı'ndaki

6 Yalnız belirli sendika üyelerinin istihdam edildiği fabrika veya sınai ya da ticari işletme –ç.n.

yüksek gökdelende bulunan çeşitli birimlere dağılmış halde Metropolitan Sigorta Şirketi'nin merkezinde çalışıyordu: her gün, stenocular ve santralde çalışan kızlar, hesap uzmanları ve kasa memurları, muhasebeciler ve çeşitli elemanlar, Metropolitan'ın devasa arı kovanı içindeki kırk sekiz asansöre ve kırk beş kata yayılmış yüzlerce büroya doluşuyorlardı. Hep birlikte, yeni bir kültürün, büro işi kültürünün doğmasına katkıda bulunuyorlardı.

İyi bir İngilizce gerektiren bu beyaz yakalı işlerinde göçmenlere çok nadir rastlanıyordu. Öte yandan, New York okullarında okumaları dolayısıyla, bu işlerdeki göçmen çocuklarının, özellikle de kızlarının sayısı 1910'dan itibaren giderek arttı. 1930'da New York'ta 500.000'den fazla beyaz yakalı çalışıyordu. Bunlar artık, şehirdeki orta sınıfların bir başka yüzünü temsil eden, konfeksiyon alanında başarılı olmuş Alman, İrlandalı ya da Doğu Avrupalı Yahudiler gibi göçmen küçük girişimcilerinkinden çok daha önemli bir toplumsal kesimi oluşturuyordu.

Büyük şirketlerin yaşadığı büyüme de ekonomi alanındaki elitlerin bileşimini değiştirdi. Önceki on yılların tüccar ve sanayi liderlerinin yanı sıra, yüzyılın başında, bankacı, yatırımcı, yönetici, broker, iş dünyası avukatlarının ve diğer serbest çalışanların sayısı arttı. Bunların çoğu, Cravath, Shearman&Sterling, Strong, Bidwell&Strong ya da Cadwalar, Wickersham&Taft ve diğer saygın avukatlık bürolarının ortaklarının olduğu gibi, geçmişin seçkin tüccarlarından geliyordu. Yahudi ya da Hıristiyan diğer bazıları da Alman kökenliydi. Ekonomik faaliyetleri dışındaki her şeyleri birbirine zıttı: kendilerine yönelik antisemitizm Alman Yahudilerini izole ederken, kendi aralarında da doğum yerleri, servetleri ve kültürel konumlarına göre bölünmüş olan İngiliz-Amerikan Protestanlar, Katolikler ve Alman Protestanlarla aynı çevrelerde yer almıyorlardı.

Bu sosyal gruplar arasındaki derin karşıtlıklar büyük gerilimlere de yol açıyordu. Bunlar en çok, yüzyıl başında çalışma koşullarının en zorlu olduğu sanayi kollarından konfeksiyon alanında görülüyordu. Merkezileşmiş atölyelerde ya da evlerdeki üretimde olsun, o dönemde işçiler haftada 60 ila 70 saat arası çalışıyorlardı, kaza ve yangın riski yüksekti ve bu sektör, gerektirdiği esneklik nedeniyle yapısal olarak sabit hale gelemiyordu. Evde üretim, kadın ve işçi çalıştırılması gibi konulardaki mevcut yasalar nedeniyle, sanayi

atölyelerinde merkezileşme yönünde bir eğilim görülüyordu. Yine de bu atölyeler, 25 Mart 1911'de Traingle Shirtwaist Company'de yaşanan yangının da acı bir şekilde gösterdiği gibi, daha fazla iş güvenliği anlamına gelmiyordu: bu yangında, Washington Meydanı'ndaki bir binanın 8, 9, 10. ve son katındaki atölyelerde çalışan 146 genç kadın feci şekilde can vermişti.

Bununla birlikte, işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için verdikleri mücadele çok yavaş ilerliyordu. 1909'a dek, konfeksiyon alanında sendikal örgütlenme denemeleri ya sürünüyor ya da başarısızlıkla sonuçlanıyordu. 1900'de kurulmuş olan kadın hazır giyim sendikası, International Laides' Garment Workers'Union (ILGWU) ilk yıllarında çok zorlandı: üyelerinin sürekli sirkülasyonu, mesleğin göreceli hareketliliği, yönetimindeki kişisel çekişmeler ve sosyalist hareketle olan karmaşık bağları gelişimine engel oluyordu.

Kadın hazır giyim sektörünün, evde üretimde değil, merkezi atölyelerdeki en yeni işkollarından biri olan gömlek dikiminde çalışan Yahudi ve İtalyan genç kadın işçilerin öncülüğünde gelişmeler yaşandı. 1909 sonbaharında bu işçiler, ücretler ya da çalışma sürelerinden çok işyerlerinde demokrasi, çalışanların temsili ve emeğe saygı konularında talepler öne süren bir hareket başlattı. 22 Kasım'da, Cooper Uniondaki bir toplantıda, bu genç işçilerden biri olan Clara Lemlich yoldaşlarını mücadeleye çağırıyordu. Lemlich Yiddiş dilinde şöyle haykırıyordu: "ben yalnızca bir işçiyim, dayanılmaz iş koşullarına karşı çıkan grevdeki işçilerden biriyim. Boş sözler dinlemekten bıktım! Bugün burada toplanma nedenimiz greve gidip gitmemeye karar vermek. Ben hemen şimdi genel grev ilan etmemizi öneriyorum!"[7] Hemen ertesi gün, ilgili atölyeler 1910 Şubat'ına kadar sürecek bir grev başlattılar.

Bu mücadele sırasında ILGWU, orta sınıflardan gelen ve New Yorkluların kısa süre sonra "20 binlerin kalkışması" olarak adlandıracakları bu olaylara karşı sempati yaratmaya çalışan Jane Addams, Mary Dreier ve Lillian Wald gibi yenilikçileri de harekete geçirmeyi başardı. İşçilere karşı polisin uyguladığı şiddet şehirde büyük bir tepkiye neden oldu. Kamuoyu ve medya, grevcilerin yanında yer alarak işverenleri anlaşmaya çağırıyordu.

7 Nancy L. Green, *Du Sentier a la le Avenue. La confection et les immigrés.* Paris-New York, 1880-1980 (Paris, 1998), s. 76.

Bir dernek çatısı altında toplanmış olan işverenler, işe alım ve üretim sürecini sendikanın inisiyatifine bırakmak anlamına geldiği için sendikanın tanınmasına yanaşmıyorlar ancak iş koşullarının iyileştirilmesi taleplerini kabul ediyorlardı. "20 binlerin kalkışması" 1910 Şubat'ında, işçilerin ilk zaferi olan bir anlaşma ile sona erdi.

Birkaç ay sonra, 1910 yazında, kadın hazır giyim sektörünün bir başka işkolu daha alevlendi. 7 Temmuz'da, manto işçileri sendika hakkı için iş bıraktılar. Birkaç hafta süren eylemin ardından, iki taraf görüşmelere başladı. Ağustos sonunda, kamuoyu, grevcileri desteklemeye devam ederken, işverenler ve işçi temsilcileri, Louis D. Brandesi ve Lincoln Filene adlı iki arabulucunun kaleme aldığı "barış protokolü" üzerinde anlaştı: protokolde, ücret artışı, iş koşullarının iyileştirilmesi, haftalık 50 saat çalışma, sendikanın tanınması, hakemlik ve arabuluculuk mekanizmalarının tesisi öngörülüyordu. Kısa süre içinde giyim sanayisindeki diğer sektörlerde de "barış protokolleri" imzalandı.

1909-1910'daki olayları izleyen otuz yıl boyunca, konfeksiyon sektöründe başka mücadeleler ve bir de toplumsal ayaklanma yaşandı. Erkek giyim işçileri 1914'ten itibaren Amalgamated Clothing Workers of America'da (ACWA) örgütlenmeye başladı. Bu sendikanın lideri, "sanayi demokrasisi" fikrini geliştiren ve bu işkolunda kolektif görüşmeleri ateşli bir şekilde savunan Sidney Hillman'dı. Ancak 1920'lerde, Rus Devrimi'ne yönelik tepkiler, patronların ve federal yetkililerin düşmanca tavırları ve komünist militanların yönetimi ele geçirme çabaları, ILGWU'yu olduğu gibi ACWA'yı da zayıflattı. Büyük buhran da sendikaların daha da zayıflamasına neden oldu; Hillman ve ILGWU'nun yeni lideri David Dubinsky'nin de desteklediği *New Deal* ile yeniden etkili hale gelmeye başladılar. Öte yandan 1910'larda, konfeksiyon sektöründe iyi örgütlenmiş sendikaların kurulması, şehirdeki toplumsal gerilimleri de hafifletti.

Ahlaki yenileşme

Aynı dönemde, çok farklı kesimlerden gelen erkekler ve kadınlar, toplumsal bir patlamanın önüne geçmek için farklı girişimlerde bulunuyorlardı. Ortak bir yenileşme arzusuna sahip bu insanlar, düşünce ve değerle-

rinin yanı sıra faydacı bir anlayışı da yaymaya çalışıyorlardı. Bazıları, "toplumsal sorunlar"ın ya da "kent sorunları"nın bir örgütlenme, düzenleme ve etkinlik sorunu olduğunu düşünüyordu. Bazıları da, toplumun ahlakileştirilmesini vaaz ediyorlardı, onların gözünde şehrin büyümesi bir arınmayı gerekli kılıyordu. Diğer bazıları ise, sorunun özünün siyasi olduğunu, her şeyden önce şehirde "iyi bir yönetim"in koşullarının –her ne kadar bunun kesin bir tanımı konusunda ortaklaşamasalar da– yaratılması gerektiğini savunuyordu. Hepsi de, gerginliklerin azaltılması konusunda bir şeyler yapılmadığı takdirde New York'un büyük bir toplumsal krizle karşı karşıya kalmasından endişe duyuyordu.

Bu yenilikçiler arasında Evanjelik Protestanlığa mensup pek çok kişi vardı ve bunlar ahlaki reform projelerini ön plana çıkartıyordu. Bunların gözünde, toplumun karşı karşıya olduğu başlıca tehditler fuhuş ve alkolizmdi. Şehrin çok sayıdaki baştan çıkarma girişimlerini kısıtlamaya dönük çabalar 1890'lı yıllarda çoğaldı. 1892 Mart ayında, Madison Meydanı'ndaki Presbiteryen Kilisesi Rahibi Charles Parkhurst, kürsüden fuhuş karşıtı azılı bir kampanyanın ilk sinyalini verdi. Bundan iki yıl sonra, New York Eyaleti Ticaret Odası, adını başkanı Senatör Lexow'dan alan büyük bir araştırmaya önayak oldu. Anketin sonucunda ortaya, New York'taki siyasiler, polis ve fuhuş arasındaki gizli ilişkileri gösteren beş ciltlik bir tanıklıklar dizisi çıktı. 1896'da, New York Eyaleti senatörlerinden biri olan John Raines, *saloon*lara dair düzenlemeleri sıkılaştırarak fuhşu azaltmayı denedi: bu düzenlemeye göre, bu tür yerlerin sahipleri Albany'deki yetkililerden izin almak zorundaydı; *Raines Yasası* sadece on yataktan fazla kapasiteye sahip otellere içki satma izni veriyordu.

Raines Yasası'nın sonuçları, yenileşmeci beklentilerinin tam tersi yönünde oldu: *saloon*lar otele dönüştü ve fahişeleri ve müşterilerini eskiden olduğundan daha çok ağırlamaya başladılar. Ancak yenileşmeciler pes etmedi. 1899'da New York Eyaleti, Senatör Robert Mazet'in başkanlığında yeni bir komisyon kurdu. Bir sonraki sene, bir On Beşler Komitesi kuruldu, 1905'ten sonra bunun yerini bir On Dörtler Komitesi aldı ve *Raines Yasası* ile ortaya çıkmış olan otellere karşı açtığı savaşta kısmen başarılı oldu. Fuhuş, ortadan kalkmamakla birlikte daha az görünür hale geldi,

İçki yasağından önce, bir New York otelinin barı, 1918

ancak 1920'lerle birlikte yeraltı dünyası şebekelerinin eline geçti. Böylelikle Victoria dönemi yenilikçilerinin fuhşu bitirme çabaları, seks ticaretinin daha iyi örgütlenmesiyle sonuçlanmış oldu.

Alkolizmle mücadele başlığında da, sonuçlar içki karşıtlarının beklentilerinin altında kalmıştı. 1919'da, 1920'de yürürlüğe girmesi kararlaştırılan, 18. Maddeyi kabul ettirmeyi başaran Women Christian Temperance Union (Hıristiyan Kadınlar İçki Karşıtları Birliği) kadın militanlarının yürüttüğü ateşli haçlı seferinin New York'ta herhangi bir heyecan yaratmadığı açıktı. Yasak, New Yorkluların içki içmesinin önüne geçemedi, yalnızca alışkanlıklarını daha da karmaşıklaştırdı: 1920'lerin sonunda şehirde 32.000 yeraltı barı ya da *speakeasies*[8*] vardı.

Diğer yandan yasak, yeraltının yeniden örgütlenmesini sağladı. O zamana dek, yeraltı örgütleri bölgesel bir etkiye sahipti: çeteler bir hipod-

8 Bu terim ilk kez 1889'da bir gazetede kullanıldı. Buna gore Pennsylvania'daki içki ruhsatı bulunmayan barlar "speak-easies" (sessiz konuş) diye adlandırılıyordu. Böylece komşular veya polis uyandırılmamaya çalışılıyordu –ed. n.

rom ya da bir mahalle ölçeğindeki bahis ve şantaj gibi yasadışı işleri kontrol ediyordu. Aşağı Manhattan'da Paul Kelly'ninki gibi İtalyan çeteleri ve Yahudi çeteler vardı; bunlar Arnold Rothstein, Herman Rosenthal ya da Jorge Luis Borges'in *Monk Eastman, Purveyor of Iniquities*'de (*Ahlaksızlığın Evrensel Tarihi*) anlattığı Keşiş Eastman'ın etrafında toplanmışlardı.

Yasak ile birlikte ölçek de değişti. Eskinin küçük yasadışı adamları ulusal ölçekte içki kaçakçılığının örgütlenmesine giriştiler ve kısa sürede çeteler şekillendi. Meyer Lansky ve "Bugsy" Siegel, Louis "Lepke" Buchalter ve Albert Anastasia, Frank Castello ve "Lucky" Luciano tanınmış isimler haline geldi. Şehirdeki çeşitli "mafya aileleri" ile sıkı ilişki içindeydiler ve bunlara, sürekli patlak veren kısa ama şiddetli çete savaşlarında gerekli "adam" ihtiyacını sağlıyorlardı. Luciano ve adamları bundan çok para kazanmış ve "Murder Incorporated" (cinayet şirketi) adını almışlardı.

1933'te yasağın sona ermesi bu suç şebekelerinin nüfuzunu sona erdirmedi ancak aktörlerini yeni alanlara yönelmeye zorladı. 1936'da Luciano'nun, bu yaygın suç örgütlerini bitirmeye kararlı, genç bir savcı yardımcısı (ve gelecekteki Birleşik Devletler Başkanı adayı) olan Thomas E. Dewey'in yürüttüğü muazzam bir soruşturma sonucu Sing Sing hapishanesinde on yıllar boyu hapse mahkûm olmasının ardından, Frank Castello ve Meyer Lansky çetelerin 1920 öncesi klasik faaliyetlerine geri dönüşünü oldukça başarılı bir şekilde örgütlediler.

Belediyedeki İlerleme

"Ahlaki" yenileşmelerden farklı olarak, büyükşehri rasyonelleştirmeye çalışanlar bazen başarılı olabiliyordu. 1890'lar boyunca, bu alandaki çabaların sayısı arttı. Genellikle on yıllarca görev yapmış olan nitelikli mühendislerin öncülüğünde, yüzlerce kilometre yeni lağım ve kanalizasyon şebekesi inşa edildi. Suyu Catskill Dağları'ndan getiren ve 1840'larda kurulmuş olan Croton sistemini tamamlayan yeni su kemerleri ve su depolarının inşa edilmesi belediyenin su şebekesi kapasitesini olağanüstü ölçülerde artırdı. Yüzyılın sonunda, teknik aksaklıklara rağmen, bu Amerikan şehrinin sakinleri Londra, Paris ya da Berlinlilerden çok daha fazla suya erişme imkânına sahipti ve su depolarının kapasitesi artmaya

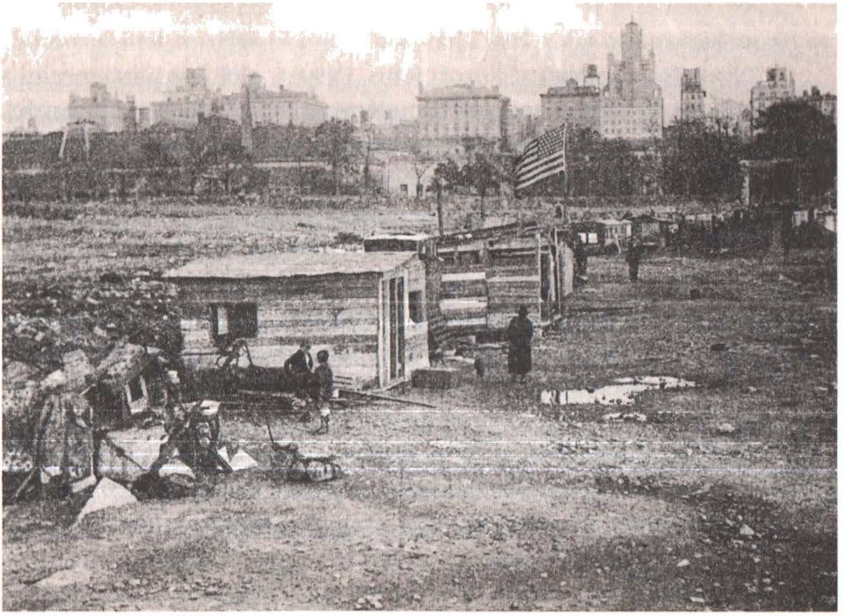
devam ediyordu. 1930'ların ortalarında, sistem her gün milyarlarca litre su dağıtıyordu.

Bundan böyle, sokaklarda, önceki on yılların gösterişsiz kaldırım taşları yerlerini, genellikle asfalta bırakmıştı. Brooklynli bisiklet sürücüleri tarafından kurulmuş olan ve pek çok belediye yetkilisinin de üyeleri arasında bulunduğu Kaliteli Yollar Derneği gibi toplumsal baskı grupları buna çok memnun oldu. Aynı şekilde, New York binlerce elektrik lambası ve yeraltından elektrik dağıtan yüzlerce kilometre kabloyla donatıldı.

Bu rasyonelleştirme çabaları çeşitli teknik donanımların inşa edilmesiyle sınırlı değildi. Sokakların temizliğini de sağlamak gerekiyordu. 19. yüzyıl boyunca şehirde bu iş hiç başarılamamıştı, öyle ki belediyeye bağlı çöpçülük, Tammany Hall'in insafına kalmış bir yan gelip yatma işi olarak görülüyordu. 1895'te yenilikçi Belediye Başkanı William Strong sokakların temizliği işini, bir halk sağlığı uzmanı olan George Waring'e emanet etti. Waring, işin profesyonelliğini öne çıkartarak ve belediye çöpçülerine şairane "beyaz kanatlar" isminin takılmasına vesile olan beyaz bir üniforma giyme zorunluluğu getirerek, bu hizmeti neredeyse askeri bir tarzda yeniden yapılandırdı.

Aynı zamanda, belediyenin sağlık biriminin olanakları da çoğaldı. Artık, yüzlerce belediye zabıtası şehirdeki pazarları, mezbahaları, sağlık kuruluşlarını ve sütçüleri her gün denetliyordu. 1892'de Hamburg'da binlerce kişiyi öldüren kolera salgını, çok etkili bir düzenleme sayesinde, yalnızca dokuz New Yorklunun ölmesine neden olmuştu. Aynı yıl belediye tarafından, sağlık birimi bünyesinde, difteri, tüberküloz, kuduz ve tifo ile mücadele etmek üzere, Doktor Hermann Biggs denetiminde bir laboratuvar oluşturuldu. Yüzyılın başında burada 25'i doktor onlarca kişi çalışıyordu. Burası kısa sürede uluslararası üne kavuştu: Basil bakterisiyle tanınan Alman Doktor Robert Koch, New York'taki laboratuvarı kendi ülkesindeki yetkililere örnek olarak gösteriyordu.

Hastalıklarla mücadele ve hijyen koşullarının iyileştirilmesine yönelik bu çabalar, daha geniş ölçekte yoksullukla mücadele ve New Yorkluların görece güvenli bir şekilde yaşamalarını, eğlenmelerini ve eğitim almalarını sağlamaya dönük atılan adımların bir parçasıydı. Çocuklar için halka

Büyük Buhran: Central Park'ın ortasında "Hooverville"

açık oyun parkları ve yeşil alanlar inşa etmenin gerekliliği ve faydasının bilincinde olan belediye, 1890'dan beri özel girişimlerle inşa edilmiş olan yapıları 1902'de elden geçirdi ve bunlara yenilerini ekledi. 1930'lara doğru New York, yüzden fazla oyun parkına sahipti ve bu sayı buhran sırasında da, federal ödenekler ve Robert Moses'in girişimlerinin bileşkesi sayesinde artmaya devam etti. Moses aynı şekilde, Central Park içindeki o zamana dek fazla bir ekipmana sahip olmayan spor ve dinlenme alanlarını da ihya etti.

Diğer girişimler ise zihinsel gelişimi hedefliyordu. 1895'te kurulan New York Public Library (Halk Kütüphanesi), birkaç yıl içinde, bu inşaatları mali olarak destekleyen Andrew Carnegie'nin cömertliği sayesinde mahalle kütüphaneleri açmaya başladı. 1920'lerin başında, New York Public Library'nin Manhattan, Bronx ve Staten Island'da kırka yakın şubesi vardı.

Bu esnada, Brooklyn ve Queens'teki *borough*lar da, mahallelere yönelik yaygın bir mekanizmaya sahip kendi halk kütüphanesi ağlarını genişletiyordu.

Daha da önemlisi, Filozof John Dewey gibi bir ilerlemecinin demokratik bir toplumun mihenk taşı olarak gördüğü eğitim konusuydu. New York'un eğitim atağı, yalnızca rakamlar açısından bile göz kamaştırıcıydı: 1898'de Büyük New York'un kurulmasından sonra, belediye okullarına devam eden çocukların sayısı yarım milyondan fazlaydı, bunlara, sayıları hiç de az olmayan dini –özellikle Katolik– okulları tercih edenler dahil değildi. 1890'ların başından itibaren, ademi merkeziyetçi şekilde örgütlenen sistemin eksiklikleri, tartışmalara neden oldu ve yeni kararlar alındı. 1893'te anaokulları belediye teşkilatı içine katıldı; üç yıl sonra ise "Yüzler Komitesi" olarak bir araya gelen merkezileşme yanlılarının baskısıyla, bölgelerdeki okul meclisleri ortadan kaldırıldı.

1898'de, Büyük New York'ta eğitim, 46 kişilik bir meclisin eşlik ettiği bir yöneticinin idaresine bırakıldı ancak bu meclis etkili olabilmek için fazla kalabalıktı. Gerçek yetki, 1898 ila 1917 arasında bu görevi yapan William Maxwell adındaki yöneticinin elindeydi. 1917'de eğitim meclisi yedi üyeye indirgendi; diğer yandan eğitim alanında profesyonellerin, belediyenin eğitim kurumlarının denetimini ellerine almak ve bunları bilimsel ve nesnel olduğu düşünülen kendi tercihleri doğrultusunda geliştirmek için yaklaşık yirmi yıl beklemeleri gerekti. Bu profesyonellerin itkisiyle, onlarca ilkokul ve ardından da lise inşa edildi; özellikle göçmenleri hedef alan bir dizi özel program başlatıldı; öğretmenlerin eğitimi profesyonelleştirildi ve nihayetinde 1916'da bir öğretmenler sendikası New York City Teachers' Union kuruldu.

Tüm bu girişimler New Yorklulara çok eşitsiz şekilde dağılıyordu. Bunlardan, orta sınıflar yoksul sınıflara göre, Beyazlar da Siyahlara göre daha çok faydalanıyordu. Harlem'de 1920'ler ve 30'larda, devlet okulları mahalledeki nüfus artışına yanıt verecek sayıda değildi, buna rağmen yeni bir okul yapılması da öngörülmemişti.

Yoksullukla mücadele ise uzun süre çok sınırlı kalmış gibi görünüyor. Geçmişte olduğu gibi, bazıları belediyeden kısmen yardım da alan özel girişimlerle sürdürülüyordu. Kamu yetkililerinin buna katkısı uzun yıllar

–yüzyılın başında binlerce kişiyi barındırmakta olan– düşkünler yurtlarıyla sınırlı kaldı. Şehirde ilk belediye hamamları ancak 1900'lerden itibaren kurulmaya başlandı; Aşağı Doğu Yakası'ndaki Yoksulların Durumlarını İyileştirme Derneğinin örneği dikkate alınmıştı. Esasında, başlıca faaliyetler hâlâ, Josephine Shaw Lowell tarafından New York'ta kurulmuş olan yardım kuruluşları federasyonu Charity Organization Society (COS) ya da mahallelerde evsizler için pek çok sığınma evi açmış olan Salvation Army tarafından yürütülüyordu.

Dönem "bilimsel yardım" dönemiydi. Özellikle de COS, yoksulluğu daha iyi anlamaya ve titizlikle ölçmeye çalışıyordu. Sosyal yardım görevlisi mesleğinin profesyonelleşmesinin kaynağında büyük ölçüde, Josephine Shaw Lowell ve Robert de Forest'in öncülüğündeki bu dernek duruyordu. Derneğin bu konuda düzenlediği yaz okulu 1898'de New York School of Social Work adını aldı ve daha sonra Columbia Üniversitesinin bir parçası oldu. Bu tarz girişimler ve 1907'de kurulan Russell Sage Vakfının birkaç yıl sonra bu yeni mesleğe sağladığı destek, 1910'lu ve 1920'li yıllar boyunca – şehrin geneli düşünüldüğünde hâlâ küçük ölçekli kalmakla beraber– sosyal hizmetlerin kurulmasını sağladı.

Büyük Buhran bu durumu kökten değiştirdi. 1929 sonbaharında borsanın çöküşü ve yıllarca yükselen spekülasyonlara bir son vermesi binlerce New Yorklunun batmasına neden olurken, orta halli ya da servet yapmış yatırımcıların varlıkları, kurların düşüşü ile anında yokluğa karıştı. Birleşik Devletler'de kriz yerleşirken, şehirdeki yüz binlerce kişi işsizler ordusuna katılıyordu: 1936 Mart ayında yaklaşık beş New Yorkludan biri (yani 1,5 milyon kişi) bir şekilde devletten yardım alıyordu ve bunların sayısı 1938'de bir milyon arttı. Evsiz insanların sayısında bir patlama yaşandı, aşevlerinin sayısı arttı. 1931-1932 yıllarında, Central Park'ta bile gecekondu –Başkan Hoover'a atıfla başka yerlerde olduğu gibi New York'ta da bunlara "Hooverevler" deniyordu– inşa edilmeye başlandı. Kriz, New Yorkluları eşitsiz bir biçimde etkiledi: Siyahlar, gerekli yardımı alamadıkları için, açık farkla krizden en çok etkilendiler. İhtiyaçlar o kadar büyük miktarlardaydı ki, yardım kuruluşları ya da yardımlaşma dernekleri gibi özel kuruluşların yoksullara yardım kapasitesini kat kat aşıyordu.

Dolayısıyla, müthiş bir kamusal yardım mekanizması yaratıldı; bu mekanizma öncelikle New York Eyaleti ve Valisi Franklin D. Roosevelt tarafından 1931'de verilmiş olan ödenekler, ardından da Roosevelt'in Birleşik Devletler Başkanı seçilmesinin öncesinde ve sonrasında elde edilen önemli miktardaki federal yardımlar sayesinde kurulmuştu. New York, *New Deal* sosyal politikalarının laboratuvarı haline geldi. Önceleri özel yardımlar toplam yardımların dörtte üçünü ya da beşte dördünü teşkil ederken şimdi bunun onda sekiz ya da dokuzunu kamu fonları oluşturuyordu. Özel kuruluşlar amaçlarını ve çalışma tarzlarını gözden geçirmeye başladılar ve bunun sonucunda 1939'da COS ile Yoksulların Durumlarını İyileştirme Derneği, Community Service Society adıyla birleşti.

Dönemin toplumsal politikalarını en iyi temsil eden kişi, Washington'ın başlıca figürlerinden biri haline gelen, sonradan olma bir New Yorklu, Harry Hopkins'ti. 1910'larda bir toplu konutta yaşamış olan Hopkins, 1931'de Vali Roosevelt tarafından Temporary Emergency Relief Association'ın (Geçici Acil Yardım Derneği) başına getirildi; Roosevelt'in Beyaz Saray'a yerleşmesinin ardından da kendisine New York'taki birçok önemli federal programın – Federal Emergency Relief Administration (Federal Acil Yardım İdaresi), Civil Works Administration (Bayındırlık İşleri İdaresi) ve 1935'te başlatılan ve kısa sürede WPA adıyla ünlenen Works Progress Administration (İş Geliştirme İdaresi)– sorumluluğu verildi. Hopkins ve New York Belediye Başkanı La Guardia'nın önayak olmasıyla, WPA New York'a her ay milyonlarca dolar yatırım yaptı: çoğunluğu inşaat ve şehrin altyapısını güçlendirme çalışmalarında olmak üzere, bazıları da Federal Arts Project (Federal Sanat Projesi) ya da Federal Writers' Project (Federal Yazarlar Projesi) gibi sosyal ve kültürel programların geliştirilmesi çalışmalarında 250.000'e yakın kişiye iş verildi.

New Deal

Kamu çalışmaları konusunda da, 1930'ların şehri 1890'larınkinden oldukça farklı bir noktadaydı.

Yüzyılın başında, siyasi yaşamın temel unsurları, şehirli seçkinlerin bölünmüşlüğü, sendikal oluşumların güçlenmesi, partilerin profesyonelleşme eğilimleri ve tabii ki de etnik tablonun renkliliğiydi. 1880'lerin sonunda,

New York'un sosyoekonomik seçkinlerinden çok sayıda etkili isim, "fraklılar takımı" (*swallowtails*), o zamana dek dolaylı yoldan idare ettikleri iki partiyi terk ettiler. Cumhuriyetçi "fraklılar takımı," "patron" Thomas C. Platt'ın partilerini daha etkili hale getirme çabalarına karşı çıktı. Bunlar, Good Government City Club, German-American Rerform Union ya da Charity Organization Society gibi kuruluşlara dayanan, militan olmayan baskı grupları kurmayı tercih ediyorlardı. Öte yandan, Demokrat "fraklılar takımı" ise, 1886-1888 yılları arasında, önderleri Abram Hewitt yönetiminin göreceli başarısızlığının ardından partilerini terk etmiş ve eski Cumhuriyetçilere yaklaşmışlardı.

1890'lar boyunca, bu yeni tarz siyasi aktörler seçimlerde çoğunluğu sağlamak için teşebbüslerini artırdılar. 1894'te William Strong'un belediye başkanı seçilmesinde ve özellikle de 1901'de Columbia Üniversitesi eski Rektörü Seth Low'un seçimi kazanmasında olduğu gibi, bazen geçici başarılar elde ettiler. Öte yandan uzun vadede çabaları sonuçsuz kaldı; bunun temel nedeni seçmenlerinin hedeflerinin birbirinden çok farklı olmasıydı. 1903'ten itibaren, eski "fraklılar takımı" ayrılıkçı denemelerine son verdi ve baskı gruplarına belirli konularda başvuracak şekilde, iki büyük partiyi yeniden birleştirdi. Böylelikle yeniden kavuştukları partileri, on beş yıl önce terk ettiklerinden çok farklıydı. Demokratlarınkinde, Hewitt ve arkadaşlarının gidişi Tammany liderlerinin siyaset alanlarını genişletmesine imkân tanımıştı. Richard Croker (1884-1901) ve özellikle Charles Francis Murphy (1902-1923), selefleri John Kelly'den daha geniş bir özgürlüğe sahipti. Öte yandan Tammany iktidarından pay dağıtıyordu: başarıları sayesinde çok sayıda iş imkânını elinde bulunduruyor ve böylelikle oyları satın alabiliyordu; öte yandan örgüt ancak orta halli ve yabancı kökenli New Yorkluların çıkarlarının savunuculuğunu yaparak ve kendisine sözde tabi olan belediye başkanlarının seçilmesini kabul ederek iktidarda kalabiliyordu.

Murphy işçilerin koşullarının iyileştirilmesini savunuyor ve 1911'deki *Triangle* Fabrikası yangınının ardından oluşturulmuş olan araştırma komisyonuna ciddi bir destek veriyordu. Aynı zamanda, orta sınıf feminist grupları, sendikalar ve Tammany'nin adamları –o dönemde New York Eyaleti Senatosu üyesi olan Robert F. Wagner ve Yerel Temsilciler Meclisindeki meslektaşı Alfred E. Smith– tarafından da desteklenen, sanayi

işçiliği hakkında önemli bir yasanın da öncülerindendi. Albany'deki etkisine karşın Murphy, New York belediyesinin George McClellan (1904-1909) ya da Eyalet Yüksek Mahkemesi eski Yargıcı William Gaynor (1910-1913) gibi bağımsız ve yumuşak başlı olmayan kişilerce yönetilmesi gerektiğini kabullenmek durumunda kalmıştı.

Tammany'nin New York Belediyesi üzerindeki kontrolü yalnızca 1920'li yıllarda sürekli oldu. John Hylan'ı (1918-1925) Murphy ortaya çıkarmıştı. Onun halefi, "Yakışıklı Jim" olarak adlandırılan James Walker, Murphy'nin 1923'teki ölümünden sonra yerini alan George Olvany'nin, Bronx'taki Demokratların lideri Edward Flynn'in ve 1928 başkanlık seçimlerinde başarısızlığa uğrayacak olan New Yorklu Demokratların başı ve New York Eyalet Valisi Al Smith'in adamıydı. Yönetici vasıflarından çok, ünlü bir şarkının –*Will you love me in December as you do in May?*– söz yazarı olarak ve dansçı Betty Compton'la ilişkisiyle daha çok tanınan Jimmy Walker, Central Park'taki *casino*'dan yönettiği New York'un "çılgın yılları"nın kaygısızlığını temsil ediyordu. Öte yandan, Wall Street çökerken, 1929 sonbaharında kolayca yeniden seçilmesinin ardından Walker, bir yıl sonra Yargıç Samuel Seabury'nin yürüttüğü titiz bir yolsuzluk soruşturmasının sanıklarından biri oldu. 1932'de hakkındaki suçlamalar artarken, istifa etti ve Avrupa'ya doğru yola çıktı. Tammany'nin saygınlığına gölge düşmüştü.

Dolayısıyla, Fiorello La Guardia'nın 1933 sonbaharında New York belediye başkanlığına seçilmesi, siyasi bir "*New Deal*" anlamına geliyordu; kendisi sahte bir alçakgönüllülükle bundan "küçük *New Deal*" olarak bahsediyordu. Yahudi bir anne ve İtalyan bir babadan olan bu Cumhuriyetçi avukat, 1916'da Temsilciler Meclisi'ne seçilmiş olan bir ilerlemeciydi. 1920'ler Washington'ında, çoğunluğu göçmenlere düşman ve "laissez-faire" (bırakınız yapsınlar) politikasını savunan Cumhuriyetçi partide marjinal kalan La Guardia, 1929'da New York belediye başkanlığını kazanamadı ve hatta 1932 seçimlerinde Demokratların zaferi karşısında temsilci koltuğunu da kaybetti. 1933'te belediye başkanlığına bağımsız adaylığını koydu ve Tammany'ye yönelik tepki sayesinde seçimlerden zaferle çıktı. 1937 ve 1941'de, Demokrat adaylara karşı ve Cumhuriyetçiler, ilerlemeciler, Tammany karşıtı Demokratlar, sendikacılar, bağımsızlar ve American

Labor Party'den militan işçilerin oluşturduğu bir koalisyonu arkasına alarak kolaylıkla yeniden seçildi.

New Yorkluların "Küçük Çiçek" olarak adlandırdıkları, becerikli ve neşeli, kolay erişilebilir La Guardia, mücadeleciliği ve buhran yılları boyunca ekonomik ve toplumsal alanlardaki müdahaleciliği sayesinde halkın sevgisini kazanmıştı. İlerlemeci düşünce çizgisindeki rasyonelliği ve etkililik arzusuyla New York'un sosyal ve kültürel çeşitliliğini tek başına kendisinin temsil ettiği iddiasını başarıyla birleştirebilmiştir. Yahudi, İtalyan, işçi, Cumhuriyetçi ve yenileşmeci seçmenlerin çoğunluğunun desteğini arkasında toplayan o değil midir?

La Guardia, özellikle de, şehir ekonomisinin gidişatı için büyük önem taşıyan, 1930'larda Washington'daki federal yönetim ile ittifakı temsil etmektedir. Yüklü miktarda da olsa federal ödenek akışı New York'u bunalımdan çıkarmaya yetmiyordu ama La Guardia o dönemde çetin bir sınav vermekte olan şehrin toplumsal dokusunu kısmen de olsa korumayı başardı. Federal Writers' Project kapsamında 1938'de yayınlanan *New York Panaroması*'nda da hiç süslemeden bahsedildiği üzere, La Guardia'nın birbirini izleyen yönetimleri çok sayıda siyasi görüşü "birleştiren bir büyük yeniden yapılanmaya denk düşüyor" ve "belediye yönetiminin sosyal yardım ve işsizlikle mücadele konularındaki etkinlikleri kabul görüyor"du. Belediye tarafından başlatılan kapsamlı kamu çalışmaları, özellikle de dinlenme saatlerini değerlendirmeye dönük olanlar itirazla karşılaşmıyordu. Şehir yönetiminin, iş yaşamındaki ihtilaflarda, belediye başkanı tarafından oluşturulmuş ve olayları çözmek ya da bazı ihtilaflarda doğrudan müdahale etmekle yükümlü olan komiteler aracılığıyla sorumluluk alması da kabul görüyor"du.[9] La Guardia dönemi, pek çok açıdan, New York'ta ilerlemeciliğin doruk noktası oldu.

Şehirdeki uzlaşmalar

Şüphesiz, 1930'ların sonundaki toplumsal dokunun yapısı, modernitenin vaatlerinin, aşırı hırstan ya da tam tersine hırs eksikliğinden olsun, ancak kısmen yerine getirildiğini ortaya koyuyordu. Gözlemciler de bundan bahsediyordu. 1925'te Mayakovski New York fütürizmini ihtiyatlı ve yarım

9 *New York Panorama* (New York, 1938), s. 446.

kalmış olarak değerlendiriyordu. Şair şunları yazmıştı: "Hayır, New York modern değil, New York iyi örgütlenmemiş. Gerçek bir endüstri toplumu yaratmak için yalnızca makineler, metrolar, gökdelenler ve buna benzer şeyler yeterli değildir. Bunlar yalnızca dış görünüşten ibaret. Amerika, dünyanın çehresini değiştirmiş olan düşsel bir maddi ilerleme yaşadı. Ancak insanlar bu dünyanın ne olduğunu anlayamadı... New Yorklular, entelektüel olarak hâlâ taşralılar. Zihinleri, henüz sanayi çağının tüm unsurlarını kabullenemedi. İşte bu yüzden New York'un iyi örgütlenmemiş olduğunu söylüyorum: burası, ne istediğini bilen ve bunu bir sanatçı gibi kafasında tasarlamış olan yetişkinlerin olgun bir ürünü değil, çocuklar tarafından amaçsızca sürdürülen devasa bir rastlantıdır."[10] Georges Duhamel'in *Scènes de la vie future* (Gelecekteki Yaşamdan Sahneler) örneğinde olduğu gibi, bazıları da New York'un sunduğu tabloya dehşetle bakıyorlardı. 1924'te şehri ziyaret etmiş olan Fritz Lang, üç yıl sonra çektiği *Metropolis* filminde fantazmagorik bir görüntü sunuyordu.

Öte yandan belki de, New Yok'un modernliği, bakış açısına göre kentli, düşsel, Dantevari görünümlerinden çok, şehrin fiziki büyümesi ile toplumsal ve siyasi gelişimi arasındaki sürekli gerilimi nasıl idare ettiğinde yatıyordu. Burada vaatlerden çok, hız kesmeden süregiden bu büyümenin yarattığı risklerin farkında olan tüm New Yorkluların, çoğulcu ve ilerlemeci çabalarının ürünü olan bir uzlaşma –önemli ya da sınırlı, anlık ya da sürekli, düzensiz ya da günlük– söz konusuydu. Doğrusu şu ki, bunlar oyunu iyi bilen gerçek "şehirliler"di. Bu, "tüm faaliyetleri biraz da bu baş döndürücü sınırsızlığa ayak uydurmak için gerçekleştirme"[11] ve şehir ışıklarının cazibesine kapılma oyunuydu.

10 Jean-Louis Cohen, "L'Oncle Sam au pays des Soviets," Jean-Louis Cohen ve Hubert Damisch içinde, yön., *Américanisme et modernité. L'art americain dans l'architecture* (Paris, 1993), s. 406-407.
11 *Robert A.M. Stern, Gregory Gilmartin ve Thomas Mellins,* New York 1930. *Architecture and Urbanism Between the Two World Wars* (New York, 1987), s. 369.

Sekizinci Bölüm

ŞEHİR IŞIKLARI

Lewis Mumford 1922'de şunları yazıyordu: "şimdiye kadar gerçekten bölgesel kültürler geliştirmeyi başaramadığımızdan, barbar kalmak istemeyenler artık kentlileşmelidirler. Bu da ya New York'a gelmeleri ya da New York'ta moda olan şeyleri taklit etmeleri gerektiği anlamına geliyor."[1]

19. yüzyılın son yıllarında New York kültürel egemenliğini pekiştirdi. Canlılığı, ekonomik dinamizmine, toplumsal çeşitliliğine ve yenilenme yeteneğine dayanıyordu. Bunun bir diğer açıklaması da, çağdaşlarının kaygıyla "modernite" olarak algıladıkları şeyi anlama ve keşfetme arzusunda saklıydı. Victoria çağı toplumsal uzlaşmalarının reddi ve Birleşik Devletler'in İngiltere ve Avrupa'ya olan kültürel bağımlılığına tepki gösterme arzusuna, yeni bir tüketim davranışı eşlik etmekteydi. Böylelikle New York, her tür kültürün gürültülü bir birlikteliğine yataklık ediyordu.

Yeni bir halk kültürü

1920'lerin sonunda şehre uğrayan Paul Morand, Broadway ışıklarından büyülenmişti: "Işıklar yalnızca beyaz değil, sarı kırmızı yeşil, mor, mavi de; yalnızca sabit değil, hareketli, inen, dönen, koşan, zikzaklar çizen, yuvarlanan, dikey, yatay, dans eden ışıklar." New York, bu "sürekli fırtına," elektrikle yüklüydü.[2] Şüphesiz Morand, Broadway'i bayağı ve biraz da korkutucu bulmaktadır ancak savunma halindeki bir vücutta olduğu gibi, burada da kuvvet ve yenilik görüyordu.

Broadway'deki görüntü yeni bir halk kültürü biçimidir. New York'un merkezinde olduğu gibi çeperlerinde de yaşanmakta olan ticari gelişmeden ayrı düşünülemeyecek bu durum, 1890'lardan itibaren ortaya çıkan kitlesel üretim, dağıtım ve tüketim yapıları atılımının bir sonucuydu.

1 James L. Baughman, "Take Me Away from Manhattan: New York City and American Mass Culture, 1930-1990," Martin Shelter içinde, derl., *Capital of the American Century: The National and International Influence of New York City* (New York, 1993), s. 118.
2 Paul Morand, *New York* (Paris, 1930), s. 161, 279.

Brooklyn'in güneyinde, Coney Island'daki yarımada üzerindeki plajlar ve eğlence parkları kitlelerin eğlenmesini sağlıyordu. Burası, durumları iyi New Yorklular yazlık olarak kullanmaya başladığından beri, kendisine 19. yüzyıl ortasında atfedilen saygınlığını çoktan kaybetmişti. Bazen "denizdeki Sodom" olarak da adlandırılan Coney Island, işini iyi bilen girişimcilerin buraya daha az kararsız bir müşteri kitlesi çekme çabalarından önce, fuhuş, kumar ve suç merkezi haline gelmişti. 1880'lerin ortasında Brighton Beach ve Manhattan Beach kıyılarına büyük oteller yerleşmişti. Bazıları aile oteli bazıları da son moda yapılar olan bu otellere şehirden gidiş geliş trenlerle sağlanıyordu. Denize girmekten hoşlanmayan ziyaretçiler için çok revaçta olan at yarışlarını izleme alternatifi mevcuttu. Biraz uzakta, West Brighton Beach, lokantaları, birahaneleri, *saloon*ları ve onlarca metre yükseklikteki dev ahşap fil Lucy gibi çeşitli eğlence olanakları ile halkın gözdesiydi.

George Tyliou tarafından yaratılan ilk eğlence parkı 1897'de açıldı. Bunu 1903'te, Fred Thompson ve Elmer Dundy'nin Luna Park'ı ve 1904'te New Yorklu bir yatırımcılar ortaklığına ait olan Dreamland izledi. Bu parklarda her türlü eğlenceyi bulmak mümkündü: Steeplechase atlıkarıncaları, *Luna Park*'ın "elektrikli cennet"i, yapay göller, Sevilla'daki Giralda'nın bir kopyası olan Dreamland'in dev kulesinin minaresi. Luna Park ve Dreamland, Eskimo ya da İrlanda köyleri ile kendi açılarından eğitici olma iddiasındaydılar ancak öncelikli amaçları eğlenceydi. Coney Island bu açıdan, bir nesil önce, pedagojik iddialara sahip Frederich Law Olmsted tarafından tasarlanmış olan Central Park'tan çok farklıydı.

Girişimciler, eğlendiren ama aynı zamanda da saygın, arkadaşlarla ya da ailece gidilebilecek bir yer olarak "Yeni Coney" fikrini savunuyordu. Ancak Victoria çağı geride kalmıştı: buraya kadınlar ve erkekler birlikte ya da ayrı ayrı eğlenmek için geliyordu. Bu yer her zamanki davranışların bir tarafa bırakılması için uygundu. Parkların yakınlarında dans yerlerinin ve kır kahvelerinin sayısı arttı. Buralarda insan kendisini kolaylıkla *turkey trot, grizzly bear* ya da moda olan diğer danslara kaptırabiliyordu. Coney Island'da, Manhattan'ın zevklerine saygı anlamında Bowery olarak adlandırılan mekân genç Yahudi ya da bazen İtalyan işçilere hitap ediyordu. Militan yenilikçi Belle Israels, 1909'da burayla ilgili şunları söylüyordu: "bazı yerlerde olduğu

Coney Adası üzerindeki Luna Park'ın ışıklı kulesi

gibi kötü bir üne de sahipti ancak burada çok iyi dans ediliyordu, her zaman çok sayıda erkek mevcuttu, çok gülünüyordu ve insan burada özgürdü."[3] 1920'de metronun da gelmesiyle birlikte bu özgürlük her New Yorklunun erişebileceği uzaklıktaydı. 1923'te açılan deniz kenarındaki geniş gezi alanıyla, restoranları, otelleri ve parklarıyla –Luna Park ve 1911'de bir yangın sonucu yok olan Dreamland'ın yerine kurulan Steeplechase– İkinci Dünya Savaşına dek her gün az bir paraya on binlerce ziyaretçi çekiyordu.

Coney Island'daki eğlenceler, New York'u saran tüketim kültürünün en gösterişsizlerinden biri olarak kalıyordu. Esas merkez Times Meydanı idi. Yüzyıl başında, Broadway ile 42. Sokak'ın kesiştiği yerde gelişim gösteren bu mahalle, New York gecelerinin kalbi haline geldi. *New York Times*'ın 1905'te buraya yerleşmesinin ardından Longacre Meydanı'nın yeni adı haline gelen Times Meydanı, başlangıçta bu nitelikte değil, kötü üne sahip bir yerdi; *Times* bu yerin New Yorkluların merkezi haline geleceğine inanıyordu. Burasının yeni tüketim kültürünün merkezi haline gelişinin arkasında, bu şekilde tasarlanan ve idare edilen bir kültür endüstrisinin gelişimi yatıyordu. Aynı zamanda Times Meydanı, Büyük Merkez Garı'nın yakınında olması ve 1904'te metronun gelmesiyle kolaylıkla erişilebilecek bir yerdeydi. Üstelik konfeksiyon bölgesinin ve sınai *loft*ların kuzeyinde yer alıyordu. Buranın gelişimini öngörememiş olan girişimci ve spekülatörler, yerin ticari kullanımının hem gündüz hem de gece getireceği kârların hızlıca farkına vardılar. Kullanışlılık ve kârın bir arada oluşu mahallenin gelişimini daha da kamçılıyordu.

Times Meydanı ve etrafı birkaç yıl içinde kültürel meta üretim ve tüketim merkezi haline geldi. "Great White Way" (Büyük Beyaz Yol) denilen Broadway, elektrik perisi sayesinde gece iner inmez ışıktan bir giysiye bürünüyordu. New York'ta turneler düzenleyen, aktörleri barındıran ve provaları ayarlayan yüzlerce gezici tiyatro ve vodvil grubunun merkezi de burasıydı. Tiyatroların sayısı arttı. 1899-1900 yıllarında, Manhattan'daki 22 tiyatro salonundan yalnızca bir teki, o zamanlar hâlâ Longacre Meydanı olarak adlandırılan bu yerin yakınlarındaydı. Bundan on yıl sonra, Manhattan'daki 34 salonun neredeyse tamamı Times Meydanı civarındaydı ve sonrasında bu eğilim daha da belirginleşti: 1919-1920'de 50 ve 1929-1930'da 71 tiyatro mevcuttu.

3 Ellen M. Snyder Grenier, *Brooklyn. An Illustrated History* (Philadelphia, 1996), s. 194.

1920 civarı Times Meydanı: sağda Paramount Binası, en dipte Times Binası

Bunlar genellikle, 1905'te Coney Island'daki Luna Park'ı yaratan adam olan Fred Thompson'ın "büyük tiyatro mağazası" Hipodrom örneğinde görüldüğü gibi, devasa yapılardı. Broadway'de her yıl onlarca tiyatro oyunu ve müzikal komedi sergileniyordu; 1920'lerde bu sayı yılda 200'e kadar çıkmıştı. Bu gösteriler, deneyimlerinden yola çıkarak, kârı tehlikeye sokacak herhangi bir sanatsal yenilikten uzak durmaya gayret ediyorlardı. Yapımcılar önceleri pek prim verilmeyen bir tarzda uzmanlaşmaya başlamıştı: revü. En göz alıcı olanlar, Ziegfeld Follies ve Earl Carroll's Vanities halkın büyük ilgisini çekiyordu. 1920'lerde Marx Brothers'ın *I'll Say She Is!*, *Cocoanuts* ya da *Animal Crackers*'ı gibi, başarılı filmler haline de getirilmiş olan gösterilerde olduğu gibi, bazen revü ve müzikal komedi iç içe geçiyordu. Hedef kitle, gelişkin bir zekâya sahip ve zengin üst tabakalar değil orta sınıflardı. Yine de kendisine ün kazandıran büyük gösterilerin yanı sıra, Broadway'de

Gershwin'in *Porgy and Bess*'i ve Eugene O'Neill'in oyunları gibi ortalamanın daha dışında kalan gösterilere de yer verilmeye başlanmıştı.

Tiyatronun merkezi Times Meydanı, şehrin gece hayatının da merkezinde duruyordu. 1890'lardan itibaren, sosyete Victoriacıların ölçülülüğünden gına getirip balo ve özel akşamları terk ettikçe, gece kuşlarına sunulan eğlence yelpazesi de genişledi. Bazı girişimciler de, bu kişilerin halka açık yerlerde eğlenme arzusuna yanıt vermek için paçaları sıvadı. Lokantalar ve danslı gece kulüplerinden, kafelere ya da Casino, Madison Meydanı ya da Paradise gibi binaların çatılarında manzaralı lokantalara, New Yorklular hangi birini seçeceğini bilemiyordu. 5. Cadde'de yeni bir lokanta açmış olan, ince zevklere sahip ama aynı zamanda da oldukça tutucu Demonico'nun yerinde akşam yemeği yiyebilir ya da Broadway'deki yeni yerleri veya 1907'de açılmış olan Murray's Gardens'ı veya Basklı Bustanoby'yi tercih edebilirlerdi. Times Meydanı, Büyük Merkez Garı ya da Pennsylvania Station'da ve de 5. Cadde civarındaki sayısız çok lüks oteli de bunlara eklemek gerek. Bunların hepsi, bir gecelik misafirleri, zengin sürekli müşterileri ya da gösteriş meraklısı ve buralarda kendisini göstermek isteyen New Yorkluları ağırlıyordu. Zengin ve güzel New Yorkluların kendilerini gösterdikleri "tavuskuşu yolları" ve meşhur şef garsonu Oscar ile Waldorf-Astoria, Savoy, New Netherland, Plaza, Saint-Regis, Ritz Carlton Imperial Astor, Knickerbocker, Belmont, Vanderbilt, Pennsylvania ve McAlpin ve hepsinden de büyük olan ve 1913'te açılan Biltmore.

Şüphesiz içki yasağıyla birlikte eğlencelerin niteliği de değişti. Gece hayatı, gerçek ve mecazi anlamıyla yeraltına indi: alkole karşı mücadele etme ve çoğunluk olarak karşı çıktığı bir yasaya saygı duyma niyetinde olmayan New Yorklular için, alkollü içkilerin gizli saklı tüketilmesi, şehirdeki gece hayatına fazladan bir çekicilik katıyordu. Dolayısıyla Harlem mahzenlerinde ve Times Meydanı'nda *speakeasies* denilen, sosyete ya da yarı-sosyete kadın ve erkeklerin baş döndürücü Boston ve Charleston dansları yaptıkları danslı lokantaların arka salonlarına saklanmış olan çok sayıda gizli bar ortaya çıktı.

Victoria dönemi kültürel normlarına ve içki yasağına karşı başkaldırı cinselliğe de uzandı. Times Meydanı'nı ziyaret eden sayısız insan "hayatını

yaşıyordu." Ahlaki serbestlik ve homoseksüellik göz önüne çıktı. 1928'de, bir Harlem barında bulunan bir araştırmacı "bir kadın bir erkekle uygunsuzca dans ediyordu" diye yazıyordu: "pek çok erkek birbirleriyle dans ediyordu. İki kadın çiftleşme hareketleri ile bir üçüncüsüyle dans ediyordu. Erkeklerden biri beni dansa kaldırmak istedi. Reddettim. İki adamın da birlikte dans ettiklerini ve öpüştüklerini gördüm..." Homoseksüeller artık saklanmıyor ve yüzyılın başında "deliler" ve diğer "yozlaşmışlar"ın saygısızlığından dem vuran ahlakçıların hedefi haline gelmiş olan Bowery'deki dans salonlarına kapanmıyorlardı. Bundan böyle, gece hayatının kalbinin attığı Harlem ve Times Meydanı'na çıkıyorlardı.[4]

Buhran, bu çılgınlık yıllarının da sonunu getirdi ve 1933'te içki yasağının sona ermesiyle Broadway gece kulüpleri de eski meşruiyetlerini geri kazandı. Şehrin gece hayatı görünür şekilde normalleşti. New Yorklu yöneticiler baskı, denetim ve tutuklamaları artırarak homoseksüelliğe karşı savaş açtılar. Ancak yasağın tadına bir kez varan sosyete, Times Meydanı'nı bırakarak Doğu Yakası'ndaki özel kulüplere kapandı. Gece kulüpleri ve lokantalar, çoğunlukla taşradan gelen veya şehri ziyaret etmekte olan daha geniş bir kitleye hitap ediyordu; bu insanlar, eş zamanlı olarak Broadway'deki büyük gösterilerin yapımcılığını da yapan, kısa sürede ün kazanacak olan, Billy Rose'un hazırladığı ve yönettiği Casino de Paree ya da Back Stage Club gibi gösterileri zevkle izliyordu.

Times Meydanı aynı zamanda, "Tin Pan Alley" olarak adlandırılan müzik endüstrisine de ev sahipliği yapıyordu. Birkaç yılda beş milyon satan Charles K. Harris'in *After the Ball* (1892) adlı müzik parçasının yakaladığı başarı, müzisyen ve yapımcıları giderek daha incelikli pazarlama yöntemleri keşfetmeye itti: basında çıkan reklamlar, tiyatrolarda, gece kulüplerinde ya da müzik mağazalarında promosyon turneleri, müzikal komedilerin, tiyatro oyunlarının ya da vodvil gösterilerinin yapımına katılım gibi.

1920'li yıllarda Tin Pan Alley aynı anda radyo ve sinema alanına ve plak yapımcılığına yöneldi ve yetenekli çok sayıda göçmene şans kapısını açtı. 1893'te beş yaşında Rusya'dan gelmiş olan Irving Berlin, başarılı bir besteci

4 George Chauncey, *Gay New York. Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890-1940* (New York, 1994), s. 33-34, 248.

ve söz yazarı oldu. *Alexander's Ragtime Band* (1911), *God Bless America* (1918), *Manhattan Madness* (1932) ya da *Harlem on My Mind* (1933) gibi şarkıları *Tin Pan Alley*'nin plaklara ve müzikal komedilere doğru yönelmesine eşlik etti. 1898'de Brooklyn'de doğmuş olan George Gershwin de zorlu Tin Pan Alley okulunda yetişmişti. Şarkıların çıkışında şakşakçılık ve prova piyanistliği gibi işlerin ardından kendi şarkıları (*Oh, Lady, Be Good*, 1924) ve orkestra parçaları (*Rhapsody in Blue*, 1924; *An American in Paris*, 1928) ile başarıya ulaştı. Berlin, Gershwin kardeşler ya da Cole Porter, Oscar Hammerstein ve de Duke Ellington örneklerinde olduğu gibi, New Yorklu besteci ve söz yazarları yeni teknolojileri uygulamakta uzmanlaştılar.

Boş vakit uğraşları ve gazeteciliğin Kâbesi

Associated Press, United Press, International News Service gibi haber ajansları, önemli bir bölümü kendi dillerinde farklı göçmen gruplarına seslenen yüzlerce gazetesi[5] sayesinde New York, uzun zamandan beri Amerikan gazeteciliğinin Kâbe'si olmuştu. *World*, *Herald* ve *Times* gibi başlıca günlük gazetelerinin okur sayısı, 1880'den sonra daha da arttı. Joseph Pulitzer 1883'te *World*'ü satın alarak günlük tirajını artırdı. Pulitzer, William Randolph Hearst sahnede belirene dek New York basınının başlıca ismi olarak kaldı. 1895'te *New York Journal*'ın sahibi olan Hearst, uzun bir süredir New York gazeteciliğini saran sansasyon arayışını daha da belirgin hale getirdi: 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında, gazetesini o ana dek görülmemiş boyuttaki tirajlara taşıyan röportajlar yayınladı. Pulitzer de bundan geri kalmadı. *World* ve *Journal* kısa sürede çetin bir rekabete girişti; yakaladıkları başarı okurların popüler günlük gazetelerden ne beklediğini de yansıtıyordu. 1920'lerin ortalarından itibaren, *Daily News* ya da *Mirror* gibi tabloid denilen yeni formatta çıkan gazeteler bunların tacını elinden aldı. *New York Times*'a gelince, Adolph S. Ochs 1896'da bu gazeteyi satın aldığında hiç de iyi bir durumda değildi: yeni sahibi farklı bir strateji izleyerek gazeteyi günlük bir başvuru kaynağı haline getirdi.

New York aynı şekilde her tür dergi ve mecmua dünyasının da merkeziydi. 1890'ların başında modayı takip eden New Yorklular için yayınlan-

5 *New York Panorama* (New York, 1938), s. 311.

maya başlanan *Vogue*, 1910'lardan itibaren, Condé Nast ve Edna Woolman Chase'in yönetiminde, daha etkili hale geldi ve 1936'da rakibi *Vanity Fair*'i bünyesine kattı. 1920 ve 1930'larda pek çok haber dergisi de Amerikan toplumunun tüketime dayalı modernitesini yakaladı. Yenilikçi Henry Luce 1923'te haftalık *Time*'ı kurdu; *Time*'ı birkaç yıl sonra aylık *Fortune* ve 1936'da, basın fotoğrafçılığına bugünkü yerini kazandırmış olan haftalık *Life* izledi. *Reader's Digerst* de 1920'lerin başında New York'ta doğdu. Yeni orta sınıfların kültür göstergesi haline gelen dergi, daha sonra Westchester bölgesine yerleşti.

New York, Amerika'da radyonun da başkenti haline geldi. *New York Panaroma* yazarları 1938'de onu şöyle tanımlıyordu: "dünya ölçeğindeki radyo iletişiminin karmaşık ağı üzerinde merkezi bir nokta."[6] 1920'lerin sonlarında ortaya çıkan büyük radyo şebekeleri NBC ve CBS (*National Broadcasting Company* ve *Columbia Broadcasting System*) kısa sürede, yerel radyo istasyonlarını zarara uğratacak şekilde tüm ülkeye hâkim oldular. Her ikisi de 1930'ların başında, kısa sürede *Radio City* adını alacak olan Rockefeller Center'a yerleştiler. Bu yeni merkezden, "New York'tan canlı" olarak ya da banttan, çoğunlukla şehrin damgasını taşıyan ve Eddie Cantor örneğinde olduğu gibi sanatçılarına kısa sürede ulusal çapta ün kazandıran programlar yayınlanıyordu. 1935 itibariyle CBS ve NBC programlarından bazılarını California'ya taşıdılar ancak merkezleri New York'ta kalmaya devam etti. 1938 sonbaharında Orson Welles'in radyodan, New York'un Marslılar tarafından işgal edildiğini açıklamasının bölgede yarattığı panik, New York radyo istasyonlarının ulaştığı dinleyici kitlesinin çapını da gözler önüne sermişti.

Sinemanın durumu farklıydı. California'ya yapımcılık alanında tartışmasız bir üstünlük sağlayan Hollywood'a rağmen, New York, İkinci Dünya Savaşına dek Güney California sinema dünyası üzerinde, finans ve reklam alanında belli bir denetime sahipti. Burada, 1960'larda Edison şirketinin Manhattan'da daha sonra da Bronx'taki stüdyoları ya da 1920'de Famous Players-Laski Corporation (1927'de Paramount oldu) tarafından açılan ve Marx Kardeşler'in çok sayıda filminin çevrildiği Studio Astoria gibi, pek çok

6 New York Panorama, age., *s. 294*.

stüdyo mevcuttu. Şehirde yüzlerce sinema salonu vardı. Bazıları, yüzyıl başındaki "*nickelodeon*"lar gibi çok küçük, bazıları da devasa boyutlardaydı: yedinci sanatın başarısına inanan –Mitchell Mark ya da Samuel "Roxy" Rothaferl gibi– girişimciler tarafından inşa edilmiş olan, Flatbush'daki Loew's King Theatre, ya da Manhattan'daki Rialto Paramount, Astor, Roxy ve Capital gibi bu sinema salonları, yüzlerce ve hatta bazen binlerce izleyici alıyordu.

Şehrin kendisi de, manzarası, aktörleri ve aksanları ile artık sinemasal bir konuydu: Empire State Binası ününün bir kısmını da meşhur *King Kong*'a borçluydu. Douglas Fairbanks'dan Clark Gable ve Cary Grant'a, Mae West'ten Claudette Colbert, Mary Pickford ya da Ginger Rogers'a kadar pek çok aktör ve aktris genellikle Broadway tiyatrolarından gelmeydi. İki gerçek New Yorklu, sinemada gangster figürleri haline geldi: "Coolidge[7] çağının günâhkâr yılları boyunca Amerikan erkeğini temsil eden" James Cagney ve 1942'de, *Casablanca*'nın unutulmaz rollerinden biri olan sürgündeki New Yorklu Rick Blaine'i canlandıran Humphrey Bogart. Grucho Marx ise, "bıyıkları, yandan bakışları, volta atan yürüyüşüyle"ve üstün yeteneğiyle tek başına "şehrin ihtiraslarını ve kendini beğenmişliğini" temsil ediyordu.[8] İster Betty Boop örneğinde olduğu gibi hayali ya da 1920'li yılların New Yorklu kadınının havasını yansıtan, Ziegfeld Follies'nin eski dansözü Louise Brooks gibi gayet gerçek, ya da daha sonraları Katharine Hepburn gibi kadın kahramanlar da bunlardan geri kalmıyordu.

Bazı New Yorklularsa –bazen de aynı insanlar– sinemadan çok stadyumları tercih ediyordu. Spor bir kitle gösterisi haline gelmişti ve bazı sporculara kariyer basamaklarını hızla tırmanma umudu sunuyordu. Eskiden olduğu gibi boks, çok sayıda izleyicinin ilgisini çekmeye devam ediyordu, ancak New Yorkluların ve Amerikalıların büyük bir çoğunluğunun gözde sporu, yeni orta sınıfların ve işçi sınıfının bir bölümünün gönlünü fethetmiş olan beyzboldu. Başlıca iki profesyonel spor kulübü birliği olan National League ve American League'in her ikisinde de New Yorklu takımlar mevcuttu. Ünlü Giants takımı yüzyılın ilk yirmi yılına damgasını vururken, 1920'lerin ve 1930'ların en iyi takımı Yankees oldu; Brooklynli Dodgers

7 1923-1929 yılları arasında Birleşik Devletler Başkanı olan John Calvin Coolidge –ç.n.
8 New York Panorama, age., s. 284.

ise aldıkları sonuçların dalgalılığı ile tanınıyordu. Irk ayrımcılığı, 1920'li ve 30'lu yıllar boyunca çok sayıda Siyah oyuncu kulüplerinin kurulmasına neden oldu: Lincoln Giants, Cuban Stars, Black Yankees gibi bu takımlar kendi şampiyonalarını düzenleyen federasyonlara üyeydi. Tüm bu ekipler, kalabalık, sadık ve kahramanları için tezahürata hazır bir kitleyi stadyumlara (1914'te Dodgers'ın olan Ebbets Field Stadyumu, Ginats'ın Polo Grounds'ı ya da Yankee Stadium) çekiyordu. Oyuncuların ilahlaşması da, özellikle de Yankees takımındaki Babe Ruth, Lou Gehrig ya da daha sonraları Joe DiMaggio gibi olağanüstü isimler sayesinde yine bu yıllarda gelişti.

Şehir mozaiği

Tüm bu yeni popüler kültür biçimlerinin yanı sıra, farklı göçmen grupları ile ilişkili eski faaliyetler New York'u, radyo gibi bazı yeni buluşlara uyarlanarak bunlardan faydalanan, dev bir etnik-kültürel gelenekler mozaiğine dönüştürdü.

Bu kültürler yeni gelenlerin mahallelerinde kök salmıştı. Yahudi, İtalyan ve Siyahlar kısa sürede dernek, gazete ve sosyalleşme alanları oluşturdular. Manhattan'daki Aşağı Doğu Yakası'nda ve belli ölçülerde de Brooklyn'deki Brownsville ya da Williamsburg mahallelerinde aynı şehir ya da köyden gelmiş olan Yahudileri bir araya getiren binlerce dernek ya da *landsmanshaftn* kuruldu. Bu dernekler göçmenlere, kaza, hastalık ya da ölüm sırasında kullanılacak bir yardımlaşma fonunun yanı sıra, bir dost elinin sıcaklığını sağlıyor ve şehre ayak uydurmalarını kolaylaştırıyordu. New York'ta birkaç kuşaktır yerleşik Alman Yahudilerinin biraz da küçümseme ile karışık dayanışma duyguları ile kurdukları, B'nai B'rith gibi kardeşlik örgütleri ya da Eğitim Birliği ya da İbrani Yardım Birliği gibi yardımlaşama ve danışma kuruluşları da mevcuttu. 1908'de çeşitli Yahudi örgütlenmeleri bir süre için Kehillah adlı bir merkezi örgütte buluştu.

New York'taki "Küçük İtalya," Aşağı Manhattan, Harlem, Williamsburg ya da Sunset Park'ta İtalyanlar, çoğunlukla yerel ya da bölgesel olan ve de 1905'te Sons of Italy (İtalya'nın Oğulları) adıyla bir federasyon altında toplanan, bir sosyalleşme ve yardımlaşma dernekleri ağı kurmuştu. Harlem'de ise 1910 ve 1920'lerden itibaren farklı amaçlara sahip Siyahlara ait çok

sayıda dernek kurulmuştu: bu amaçlar arasında karşılıklı yardımlaşma, sosyalleşme ve iyi vakit geçirme, sağlık ve sosyal işler vardı. Bunların çoğu eskiden Aşağı Manhattan'da iken, Siyah nüfus Harlem'de yoğunlaştıkça buraya taşınmıştı.

Her bir mahallede yeni gelenlere yönelik ibadet yerleri bulunuyordu. Aşağı Doğu Yakası ve Brooklyn'deki yüzlerce Yahudi cemaati, göçmenlerin manevi ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışıyordu. Bazıları ortodoks bir Musevilik anlayışını sürdürürken, inançlarını kendilerini saran dünya ile uyumlulaştırmak isteyen ancak 1850'lerden itibaren New York'ta gelişen reforme edilmiş Musevilik anlayışını da çekici bulmayan diğer bazıları ise daha muhafazakâr bir orta yol izliyorlardı.

İtalyanlar ise, 1920'de şehirde mevcut olan iki milyon Katolik'in – iki yüz cemaat ve din okulu ile birlikte– önemli bir bölümünü teşkil ediyordu. Birbirini izleyen New York başpiskoposları Monsenyör Corrigan (1885-1902), Kardinal Farley (1902-1919) ve Kardinal Hayes (1919-1938), "etnik" olarak adlandırılan yeni grupların oluşturduğu farklı cemaatlerin taleplerini karşılamaya çabalamakla birlikte, İtalyan göçmenler bazen, İrlandalıların hâkim olduğu ruhban sınıfının düşmanca tavrına maruz kalıyordu. Bu gerginlikler pek çok göçmen nezdinde, bir yandan dini inancı, diğer yandan da sert bir kilise aleyhtarlığını güçlendiriyordu. Göçmen akımından önce de mevcut olan bu bileşim, her yıl bir şehir ya da bir köyün koruyucu azizi onuruna düzenlenen büyük kutlamalarda daha da görünür hale geliyordu. Napoli yakınlarındaki Nola'dan gelen göçmenler, Aziz Paulinus gününü kutlamak için Williamsburg sokaklarında, tepesini azizin heykelinin süslediği yüksek bir kuleyi omuzlarında taşıyor, Notre-Dame of Mount-Carmel (Carmel Dağı Azizesi) kutlamaları ise İtalyan Harlem'inde yapılıyordu.

Aynı dönemde, Siyahların Harlem'inde, Afrikalı-Amerikalı cemaatinin başlıca geleneksel yapılarından biri olan Protestan kiliselerinin sayısı artıyordu. New York'ta uzun süredir yerleşik olan bazı kiliseler Harlem'de şubeler açmış ve Sion ya da Bethel gibi Afrikalı Metodist Piskopos Kiliseleri 1910'larda buraya taşınmışlardı. Bunlar genellikle, Aşağı Manhattan'daki mülklerinin satışından elde edilmiş paralarla satın alınmış ya da inşa ettirilmiş, gösterişli binalara yerleşiyorlardı. Daha az yerleşik ya da zengin

Harlem'in şık kadınları, 1927

olan bazıları ise bir apartman dairesi, bir oda hatta bir dükkânın arka kısmı ile yetiniyorlardı. 1920'de 138. Sokak'ta kurulmuş ve Rahip Adam Clayton Powell'ın yönettiği Baptist Etiyopya Kilisesi örneğinde olduğu gibi, Baptist ve Metodist kiliseler en etkilileriydi. Öte yandan Harlem'de mümkün olan her tür Protestan kilisesi ve Katolik cemaati mevcuttu.

Her grubun kendi gazetesi vardı. Harlem'de, Thomas Fortune'un ardından da Fred Moore'un Cumhuriyetçi *New York Age*'i ya da John Henry Anderson ve Sadie Warren'ın Demokrat *Amsterdam News*'u Siyahların çıkarlarını ve hakların eşitliği ilkesini savunuyordu. New York'ta, başlıcası *Progresso Italo-Americano* olan pek çok İtalyan gazetesi ve *Tageblat* gibi tutucu, *Tog* gibi daha liberal ya da *Forvets* gibi sosyalistlere yakın çok sayıda Yiddiş

gazete çıkıyordu. Bunların tirajları dikkat çekiciydi: *Progresso* 1910'ların başında yaklaşık 80.000 ve Abraham Cahan'ın *Forverts*'ı 140.000 baskı yapıyordu.

Tüm bu dernek, ibadethane ve gazetelerin yanı sıra, Brownsville, Aşağı Doğu Yakası ve şehrin diğer Yahudi mahalleleri çok canlı bir seküler kültürü barındırıyordu. Kafelerde, eski *Bund*[9] üyeleri, kapitalizmin başkentinde sosyalizmi kurmanın yolları üzerine sonu gelmez tartışmalara girişiyordu; öte yandan konfeksiyon işçisi kadınlar dans salonlarını dolduruyordu. 1910'larda Manhattan'da olağanüstü derecede tutulan ve duygusal komedi ve daha tutkulu oyunlardan kurulu geniş bir repertuara sahip, yirmi kadar Yiddiş tiyatro vardı. Sokaklardan ve mağazalardan yayılan Yiddiş seslerine, artık yeni gelenler ya da *greenhorn*lar olarak görülmek istemedikleri için, göçmenlerin bile isteye kullandıkları Amerikan terimleri karışıyordu.

İtalyan sosyalliği Mulberry Sokağı'ndaki mahallede ya da Doğu Harlem sokaklarında görülebilirdi. Genellikle aynı köyden ya da aynı bölgeden gelen göçmenler bakkal ve kasap dükkânlarında, fırınlarda, kafelerde karşılaşıyor ve buluşuyorlardı. Bu "*paesani*"ler [köylüler] için mahalle, evlerinin doğal bir uzantısı, tanıdıkları ve hâkim olduklarını hissettikleri bir dünyaydı.

Daha önceden yerleşmeye başlamış olan Almanlar ise canlılıklarını Birinci Dünya Savaşına dek korudular. Bunların büyük bir çoğunluğu Manhattan'dan ayrılarak Brooklyn ve Queens'e yerleştiler ancak buradaki çeşitli Alman spor ve kültür dernekleri canlılıklarını korudu. 1914'te içlerinden pek çoğu Almanya'yı tutuyor ve Amerikan hükümetinin savaşanlar arasında tarafsızlığını tam olarak korumasını istiyorlardı. Ancak 1917 Nisan'ında Birleşik Devletler savaşa girdiğinde, her ne kadar New York'a da Alman karşıtı bir alevlenme sirayet etmiş olsa da, yaşadıkları ülkeye olan bağlılıkları ağır bastı. Coney Island'ın hamburgerleri "özgürlük sandviçleri" olarak yeniden adlandırıldı, Alman-Amerikalı kurum ve dernekler adlarını Amerikanlaştırdılar, Almanca gazete satışları düştü ve okullarda ve kiliselerde Almanca kullanımı azaldı.

Savaşın ertesinde, Almanya'dan gelen göç eski önemini yitirdi ve New York'taki Alman kültürel varlığı zayıfladı. 1930'larda Fritz Kuhn'un

9 Rusya'da 1897-1920 yılları arasında faaliyet göstermiş olan seküler Yahudi siyasi partisi –ç.n.

German American Bund'una katılan, New York'taki Alman-Amerikalı bir topluluğun, Nazi yanlısı bir tutum almasıyla bu durum hız kazandı. Bu hareket Hitler rejimine destek yürüyüşleri düzenliyor ve Yahudi karşıtı provokasyonlarını çoğaltıyordu. Böylelikle, bu aşırı uçtakilerle karıştırılmak istemeyen çok sayıdaki Alman asıllı New Yorklu Alman-Amerikalı örgütlenmelere mesafeli yaklaşmaya başladı. Nazi Almanya'sından kaçan Yahudiler ise –ki 1930'larda bunlardan binlercesi, Paula ve Louis Kissinger ve oğulları Henry örneğinde olduğu gibi, Washington Heights Mahallesi'ne yerleşmişti– New York'taki Almanlarla dostluk kurmaktan kaçınıyor ve zorlu alışma sürecini kendi aralarında yaşamayı tercih ediyorlardı.

Almanların tersine İrlandalılar 1920'ler boyunca Birleşik Devletler'e, özel olarak da New York'a, göç etmeye devam etti. Son göç edenlere göre, coğrafi olarak daha az yoğunlaşmış durumdaydılar ve yerleşim yerleri daha iyiydi; siyasi alanda olduğu gibi –o dönemde her beş seçmenden birini teşkil ediyorlardı– New York Katolik cemaati içinde de gerçek bir ağırlığa sahiptiler. Friendly Sons of St. Patrick ya da 1904'ten itibaren New York'taki İrlandalıların etrafında şekillenen, çeşitli yerel dernekleri bünyesinde toplamış olan İrlanda Köyleri Birliği Derneği örneğinde olduğu gibi, dernek ağları dinamik bir yapıya sahipti. Özellikle de 1916'da İrlanda'da yaşanan olaylar, 1920'ler ve 1930'lar boyunca milli duyguları ve birinci, ikinci ve üçüncü kuşaklardan çok sayıda göçmenin kimlik taleplerini körükledi; Sinn Fein'in yöneticisi Eamon De Valera da New York'ta doğmuştu. Gazeteler, radyo istasyonları ve şehirdeki sayısız bar sayesinde İrlandalıların şehir yaşantısındaki varlıklarında bir azalma olmadı.

New Yorklu entelektüellerin doğuşu

New York yavaş yavaş düşünsel üretimin de başkenti haline gelmekle birlikte, bu yeni imajın ortaya çıkışı çok ağır gerçekleşti ve çelişkilerle yüklüydü.

Yüzyılın başı itibariyle Manhattan ve Brooklyn'deki sokaklar, kafeler ve toplantı salonlarında bolca fikirler ortaya atılıyor ve birbiriyle yarışıyordu. Her büyük tartışma illa ki New York'ta da karşılığını buluyordu. En çok ses

getirenleri, kadınların oy hakkı ve o dönemdeki adlandırmayla "emek-sermaye ilişkisi" ya da "toplumsal sorunlar"dı.

Kadınlara oy hakkını savunanlar, 1900'lerde birlik ve toplantılarının sayısını artırarak örgütlendiler. İngiliz Emmeline Pankhurst, New York'a uğradığında dinleyenlerine hararetli bir konuşma yaptı. Kadınlara oy hakkının savunucuları, Kadınlara Oy Hakkı İçin İlerici Birlik'in çağrısıyla, 5. Cadde'de çok sayıda yürüyüş düzenledi. Carrie Chapman Catt liderliğindeki Büyük New York Partisinde kadınlara oy hakkı için bir araya gelenler, 1915'te, New York Eyaleti'ndeki oy hakkı için yapılan referandumu, şehir sokaklarında aylar boyunca yürütülen bir kampanyanın ardından, az bir farkla kaybettiler. İki yıl sonra başarılı olduklarında ise, 1920'de Anayasa'nın on dokuzuncu maddesinin kabul edilmesinin de yolunu açtılar.

1877'de, özellikle Alman-Amerikalıların katıldığı Sosyalist İşçi Partisinin kurulduğu New York'ta, sosyalist fikirler de yeşeriyordu. 1890'larda, Daniel DeLeon liderliğinde açıkça devrimci ve sendikacılık karşıtı bir siyasi çizgiyi benimsemiş olan parti, Doğu Avrupa'dan kısa süre önce gelmiş olan Yahudi göçmenler üzerinde çok az bir etkiye sahipti. Bunların çoğunluğu sosyalist fikirleri savunuyordu. Rusya'dan gelen haberler bunları heyecanlandırıyordu: 1905 devrimine çok sevindiler, devrim başarısızlığa uğrayınca da umutsuzluğa kapıldılar. Çar rejiminin sürdürdüğü kanlı baskıları protesto etmek için Aşağı Doğu Yakası'ndaki yüz bin Yahudi, 4 Aralık 1905'te 5. Cadde'de bir gösteri düzenledi. Çok sayıda Yahudi seçmen 1901'de kurulmuş olan, reformist ve sendikalara yakın yeni Amerikan Sosyalist Partisini destekliyordu. Parti üyesi avukat Meyer London 1914'te Temsilciler Meclisi'ne seçildi; 1917'deki belediye seçimlerinde de partinin adayı Morris Hillquit yüzde 20'den fazla oy aldı.

1920'ler ve 1930'larda New York'ta komünist hareket çok aktifti. Parti 1920'lerin sonlarında merkezini Union Meydanı'na taşımıştı ve şehirde on binlerce sempatizanı vardı. Konfeksiyonda çalışan Yahudi göçmenler ve göçmen çocukları ve de Harlem'deki Siyahlar üzerindeki nüfuzu, Congress of Industrial Organizations içindeki sendikal ağırlığı ve de New Yorklu çok sayıda yazar ve entelektüelin komünizm idealinin ve faşizme karşı mücadelenin çekimine kapılmış olması, bunların hepsi sayesinde parti siyasi açıdan

önemli bir etkiye sahipti. Bu etki, komünistlerin 1937 belediye seçimlerinde yeniden adaylığını koyan Belediye Başkanı Fiorello La Guardia'yı, American Labor Party (Amerikan İşçi Partisi) aracılığıyla desteklemesinde, belediye meclisine Harlemli Benjamin Davis gibi komünistlerin girmesinde ve de Washington'daki Temsilciler Meclisine Doğu Harlem'den bir parti yoldaşının, Vito Marcantonio'nun seçilmesinde görülüyordu.

Yüzyıl başı itibariyle New York'ta, yazar Edith Wharton'un 1913'te Fransa'ya yerleşene dek temsilcisi olmaya devam ettiği laik ve liberal düşüncelerle, Victoria çağı yazın kültürüyle tam anlamıyla zıt bir entelektüel çevre ortaya çıkmaktaydı. Bu yeni çevre, Yahudi ya da Hıristiyan, üyelerinin çeşitliliği ve onları harekete geçiren idealin kozmopolitliği ile diğerlerinden ayrılıyordu. "Kozmopolitlik:" bu terim, 1918 Aralık'ında 32 yaşında ölen ve o çok arzuladığı kültürel devrimi göremeyen, New York'un kayan yıldızı, genç ve parlak eleştirmen Randolph Bourne'a aitti. Onun savunduğu kozmopolit ideal, ne tüm özel çıkarların yok edilmesi çağrısı yapan yabancı düşmanı amentünün savunduğu gibi asimilasyonist, ne de karşılıklı hoşgörü ile birbirine bağlı gruplardan oluşan bir toplum öngören Horace Kallen'in aynı dönemde öne sürdüğü gibi çoğulcuydu. Bourne ve arkadaşları daha çok, tüm özel çıkarları yok etmeden aşmayı savunuyorlardı.

Bu zorlu ideal, 1910-1940 yılları arası New York'unda, Bourne, Van Wyck Brooks ve hatta Ezra Pound'un etkisiyle yazarlara, edebiyat eleştirmenlerine ve entelektüellere çekici geliyordu. Gertrude Stein'ın tarifiyle, ünlü "kayıp kuşak"ın başlıca özelliği tüm taşralılıklara olan düşmanlığıydı. Her daim Londra'yı Birleşik Devletler'in sanat ve edebiyat merkezi olarak kabul etmiş olan Pound gibi, bu kuşağın bazı mensupları tek çözümün Avrupa'ya gitmek olduğunu düşünüyordu. Van Wyck Brooks ya da Lewis Mumford gibi diğer bazıları da, ulusal ve dinamik, farklılıkların esiri olmadan onlara saygılı, yeni gelenleri zorlanmadan kapsamayı başaran bir Amerikan kültürü hayalini yeşerttikleri New York'ta kalmıştı.

Ataları Alman göçmeni olan, Harvard mezunu ve 1914'te 25 yaşındayken önemli bir deneme eser, *Drift and Mastery*'yi yazmış olan Walter Lippmann gibi bir Yahudi entelektüel de bu kozmopolit idealin çekiciliğine kapılmıştı. Lippmann, Rusya'dan yeni gelmiş ve göç etmeden önce Rus

kentlerinin gettolarında ya da *shtetl*'lerde[10] kendi geleneksel kültürlerinden farklı bir kültürü keşfetmiş olan bazı Yahudiler arasında daha geniş bir yankı uyandırdı. Bunlar, Felsefeci Morris Cohen'i örnek alıyorlardı: 1880'de Minsk'te doğmuş, 1892'de New York'a gelmiş ve City College'dan mezun olduktan sonra Harvard'da felsefe doktorası yapmış olan Cohen, 1912'den 1938'e dek City College'da felsefe eğitimi verdi. Çoğunluğu Yahudi olan bir öğrenci kuşağı üzerinde önemli bir etkisi oldu ve akılcı fikirlerini ve ilerlemeci düşüncelerini bunlara aşıladı.

İlerlemeye olan inanç ile taşralılık ve özel çıkarcılığın karşılıklı reddi üzerine kurulu bu kozmopolit ideal, Birleşik Devletler'de doğmuş olan entelektüellerin iki dünya savaşı arasında, buraya kısa süre önce gelmiş olanlarla kurdukları diyaloğun da zeminini teşkil etti. Herkes New York'ta bu paylaşım için uygun yeri –gazete, dergi ya da üniversiteler– buldu ya da kurdu. Columbia, New York Üniversitesi ve City College gibi üniversiteler 19. yüzyılın son on yıllarında alt üst oluşlara sahne olmuştu. 1870 ve 1910 yılları arasında, bu üniversiteler düşünsel alanda yurttaşlık meselesinde önemli bir ağırlık sahibi oldu. Bu yıllarda, yeni kampüslerine taşındılar. New York Üniversitesi 1880'lerde, Bronx'taki *University Heights* yerleşkesine taşındı ve 1970'lere kadar burada kaldı; Columbia 1897'de Madison Caddesi'nde, 57. Sokak üzerindeki yerini terk ederek Manhattan'ın kuzey batısında, 96. Sokak'ın hizasındaki, bugünkü kampüsüne taşındı; City College ise Harlem'de, 138. Sokak'taki St. Nicholas Heights'e yerleşti.

Bu taşınmalar, bu üç kurumun geçirmekte olduğu düşünsel ve kurumsal dönüşümü simgeliyordu. Columbia, Seth Low'un (1890-1901) ve özellikle de Nicholas Murray Butler'ın (1902-1945) rektörlükleri süresince profesyonel ve bilimsel uzmanlığı ön plana çıkardı ve 1910'larda Yahudi öğrenci kotaları uyguladı. Öte yandan, eski gazeteci John H. Finley'in rektörlüğünü yaptığı City College ise, özellikle göçmen çocuklarını ya da genç göçmenleri kabul ediyordu; Bernars Baruch, Morris Cohen, Robert Wagner, Felix Frankfurter ve de Ira Gershwin bunlar arasındaydı.

Uygulamaya konulan yüksek eğitim modeli sayesinde, New York bilimsel alanların çoğunda önde gelen araştırma merkezi haline geldi.

10 Doğu Avrupa'da bulunan Yahudi küçük kasaba ve köyleri –ç.n.

Bilginin Akropolisi, 1908: Morningside Heights'daki Columbia Üniversitesi kampüsü; en önde Başkan Grant'ın mezarı görülüyor

Columbia gerçek bir üniversiteye dönüştü ve tıp, hukuk, kimya ve de fizik alanlarında mükemmel bir üne kavuştu. 1901'de John D. Rockefeller tarafından kurulmuş ve otuz yıldan fazla bir süre Simon Flexner tarafından idare edilmiş olan, geleceğin Nobel ödülü yatağı Rockefeller Institute for Medical Research ise biyoloji ve tıp alanında öncü çalışmalar yapan laboratuvarlarının sayısını artırdı.

Bir diğer yenilik, 1923'te kurulan, araştırma ve toplumsal politikalar arasında bir köprü olma iddiasındaki Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi (ya da SSRC) idi. 1930'ların başında, New Yorklu bir editör olan Macmillan tarafından yayınlanan etkileyici bir eser, *Encyclopaedia* of the *Social Sciences* (Sosyal Bilimler Ansiklopedisi), kat edilen mesafenin de bir kanıtıydı. 1840'larda New York'ta ortaya çıkan antropoloji öncelikle American Museum of Natural History (Amerikan Doğa Tarihi Müzesi)

bünyesinde gelişti ve daha sonra, 1896'dan itibaren burada ders vermeye başlayan Franz Boas'ın öncülüğünde Columbia, antropolojinin merkezi haline geldi. Boas, antropolojiyi ırkçı ve biyolojiye dayalı teorilerden arındırarak uluslararası üne sahip bir ekol yarattı ve Columbia'da, Ruth Benedict, Melville Herskovits, Margaret Mead ya da Edward Sapir gibi sonraki on yılların en büyük antropologlarının pek çoğunu yetiştirdi. Columbia, John Cattell'in etkisiyle psikolojide, John Dewey sayesinde felsefede ve de "yeni tarih"in öncüsü James Harvey Robinson ya da siyasi tarih uzmanı Charles Beard ile tarih alanında da diğerlerinden aşağı kalmıyordu.

Üniversiteler gelecekteki entelektüellerin yetişmesinde başat bir rol oynuyor ancak bunları kariyerlerinin devamında nadiren işe alıyordu. Üniversiteler, bilimsel uzman rollerini benimseyenler (Columbia'nın rektörü Butler örneğinde olduğu gibi) ve Dewey ya da Beard gibi ilerlemeci ve yurttaşlığa dair fikirler öne süren akademisyenler arasındaki gerilime de sahne oluyorlardı. Bu uzmanlar ve entelektüeller arasındaki karşıtlık çatışmaları da getiriyordu: bunlardan biri Birinci Dünya Savaşı sırasında Beard ve Dewey'nin Columbia'dan ayrılmalarına ve 1921'de yeni bir kurum olan New School for Social Reasearch'e geçmelerine neden olmuştu.

Yayınevleri, 1927'de *Random House*'ı kurmuş olan Bennett Cerf ya da *Scribner's*'daki Maxwell Perkins gibi editörler sayesinde, New Yorklu entelektüellere kendilerini ifade etmeleri ve sözlerini söylemeleri için yeni alanlar açıyordu. *McClure's* ya da *Cosmopolitan* örneklerinde görüldüğü gibi, dergiler uzun yıllara dayanan bir siyasi ve toplumsal eleştiri geleneğine sahipti; bunlar yüzyılın başında Lincoln Steffens ya da Ida Tarbell gibi, pislikleri temizlemeye can atan (bunlara *muckrakers* da deniyordu) gazetecilerin kaleminden, skandalları ya da yolsuzlukları ortaya çıkartan bir araştırmacı gazetecilik alanında uzmanlaşmıştı. 1865'te kurulmuş olan haftalık liberal dergi *Hebdomadaire* ya da 1914'te Herbert Croly ve Walter Lippmann tarafından New York entelijensiyasının düşüncelerini yaymak üzere çıkartılan *The New Republic* gibi diğer bazı dergiler de siyasi düşünce ya da kültürel eleştiriler konusunda uzmandı. 1925'te sofistike, edebi ve alabildiğine kentli (en çok okunan sütunlarından birinin başlığı adlı adınca "şehirde konuşulanlar"dı) bir dergi olan *New Yorker*'ın yayın

hayatına başlaması, olağanüstü bir çeşitliliğe sahip bu yayın yelpazesini daha da zenginleştirdi.

Esasında, entelektüellerin büyük çoğunluğu Beard ya da Dewey gibi ilerlemeciler ya da sosyalist düşünceye yakın radikallerdi. Ancak Rus devrimi, Stalinizm, faşizm ve Nazizm bu durumu değiştirdi. Bundan böyle, sosyalistler ve komünistler önemli bir seçmen kitlesine ve sendikalarda büyük bir kitleye sahip partileri üzerinden bölündü ve birbirleri ile mücadeleye girişti. 1930'ların başında komünizm, Sovyetler örneğinden etkilenmiş ve faşizme karşı harekete geçmiş entelektüeller için güçlü bir çekiciliğe sahipti. *Partisan Review* örneğinde olduğu gibi bunların önemli bir bölümü, kısa sürede buradan koptu: 1935'te komünizmden esinlenerek yayınına başlayan dergi 1936'da olanaksızlıklar nedeniyle yayınına bir süre ara verdi. Bir sonraki yıl yeniden yayınlanmaya başladığında, *Partisan Review* Stalinizme yönelik en ciddi eleştirileri yapıyordu. Bu örnekte olduğu gibi, New Yorklu entelektüellerin büyük bir bölümü, Stalinizm ve faşizm karşıtlığından ve ardından da savaş yıllarının yeni milliyetçiliğinden ve "Nihai Çözüm"ün[11] ortaya çıkmasının yarattığı dehşetten beslendiler. Savaş sonrasının alabildiğine antikomünist liberalizmi işte böyle şekillendi.

Avangartlar

Yazar ve sanatçıların modernite ile kişisel hesaplaşmaları sonucunda New York, yarım yüzyıl içinde aynı zamanda kültürel ve sanatsal bir merkez haline geldi.

Bu alanda da başlangıçta, 1890'larda Amerikan kültürüne yeni bir şekil vermiş olan Victoria tarzına bir tepki söz konusuydu. Bu tepki, toplumsal ve kültürel kabullere karşı çıkılması ve aynı zamanda Amerikan edebiyatı, müziği ve resminde, Avrupa'ya (özel olarak da İngiltere'ye) yeni-sömürgeci bir bağlılığın reddi anlamına geliyordu. Daha 1910'lara kadar Amerikan edebiyatı üniversitelerde okutulmuyordu, Melville tanınmıyor, Twain ise küçümseniyordu. New York modernitesi öncelikle bir başkaldırı, Victoria çağının dayattığı kültür korsesinden kurtulma çabası, bir özerklik

11 Nihai Çözüm (Almanca *Die Endlösung*) Nazi Almanya'sının Avrupa Yahudilerini ortadan kaldırma amaçlı plan ve uygulamaları –ed.n.

arayışı ve bir tür milliyetçiliğin eşlik ettiği bir kültürel Amerikalılık fikrinin keşfiydi.

Şurası kesin ki bu başkaldırı, Victoria kültürüne, kabul ettiğinden çok daha fazla şey borçluydu. New York'ta, başkaldıranların karşısına dikilebileceği çok sayıda tanınmış kültür ve sanat kurumu inşa esilmiş olmasına borçluydular. Yüzyılın başında büyükşehir, 1891'de kendisine adını veren büyük çelik sanayicisi sayesinde kurulmuş olan Carnagie Hall gibi konser salonları ya da Otto Kahn'ın cömertliğine çok şey borçlu olan Metropolitan Opera binası ile böbürlenebilir durumdaydı. Şehirde şimdiden çok sayıda nitelikli orkestra mevcuttu ve çok daha sonra alacağı Juilliard School adıyla tanınan Müzik Sanatı Enstitüsünün 1905'te kurulması, geleceğin müzisyenleri nezdinde ününü artırdı. 1903'ten 1921'deki ölümüne dek Metropolitan Operası'nda sürekli büyük bir başarı sergileyen Tenor Caruso örneğinde olduğu gibi dünyanın en iyi sanatçıları burada toplanıyordu. Resim alanında, Central Park'ın karşısında yer alan Metropolitan Müzesi, ülkenin en ünlü koleksiyonlarına sahip bağışçılar sayesinde, dünyanın en iyi müzelerinden geri kalmıyordu.

Bu farklı kurumlara tepki olarak, Manhattan'ın bağrında, daha somut olarak Greenwich Village'ın sanatsal ve edebi bohem havası içinde, çok sayıda özgürleşme denemesi yaşanıyordu. 19. yüzyıl başında, buraya yerleşen göçmenlerin azlığı dolayısıyla "Amerikan Mahallesi" olarak adlandırılan Village, İrlandalıların ve İtalyanların buraya yerleştiği ve ev sıralarının yerlerini sanayi *loft*larına ve de sosyal konutlara bıraktığı 1880'lerde dönüşüme uğradı.

Yüzyılın başlarında, her telden asi, ressam ve yazar, sayısız kafe, çay salonu, galeri, tiyatro ve kitapçının açılmakta olduğu mahalleden ayrılmıyordu. John Reed'in deyişiyle "Manhattan'ın Quartier Latin'i,"[12] toplumsal, kültürel ya da cinselliğe dair olsun, genel kabullerin reddinin büyük bir hoşgörüyle karşılandığı bir yer olduğu kadar aynı zamanda bir ruh haliydi. Greenwich Village'da Hemingway, Dos Passos ve Willa Cather'ın ikamet ettiği 1920'lerden daha az bilinen bu savaş öncesi yıllarda, modern edebiyat

12 Paris'in, bir dönem çoğunlukla öğrencilerin yaşadığı, canlılığı ve bohem yaşantısıyla tanınan bir mahallesi –ç.n.

ve sanatın ilk iddiaları de şekillendi. 1918'den 1940'a kadar Paris'te yaşamış olan ünlü Djuna Barnes, henüz ünlü olmadığı 1916'da, "New York'un büyük bir bölümü bir alışveriş merkezi kadar ruhsuz, ancak Greenwich Village dilsiz bir müzikle dolu kulaklar ya da huzur verici bir görüntüyü görmeye çalışan kör gözler gibi hatıralarla dolu"[13] diyordu.

O dönemde, Village gerçek bir kültürel başkaldırının merkez üssüydü. Sosyalist ve feministler, homoseksüel ve lezbiyenler, özgür bir aşk ve seksi savunanlar, muhalifler ve avangartlar, ressam ve yazarlar burada buluşuyor ve görüşüyor, hepsi de her şeyin ticarileşmesinin reddi ve özgürlük arzusunda birleşiyordu. 1910'larda Village'da yaşayan, *Dünyayı Sarsan On Gün*'ün (1919) gelecekteki yazarı (ve tanığı) devrimci gazeteci John Reed "Washington Meydanı'nda yaşayan bizler özgürüz. Biz şık mahallelerde düşünmeye cesaret edilemeyeni düşünme cesareti olanlarız" diye yazıyordu. Mahalle, çok sayıda sanatçı atölyesinin yanı sıra yakında mahallede yaşanacak kaynaşmayı yansıtan yerlerle doluydu. 1911'de kurulan ve bünyesinde yazar, çizer ve karikatürcülerin sonu gelmez tartışmalar yürüttükleri radikal dergi *The Masses*'ın yeri önce Nassau, ardından da Greenwich Sokağı'ndaydı. Mabel Dodge Luhan'ın 5. Cadde 23 numaradaki edebiyat salonu, 1912'den itibaren Emma Goldman, Alfred Stieglitz, Margaret Sanger ya da John Reed gibi isimleri ağırlıyordu. Alfred Stieglitz'in 291 numaradaki galerisi Amerika ve Avrupalı ressam ve fotoğrafçıların eserlerini sergiliyordu.

1900'lerin New York'unda resim sanatını belirlemiş olan neo-klasik ya da empresyonist geleneklere ya da manzara geleneğine tepki olarak Village'da iki modernleşmeci akım ortaya çıktı. İlki, Philadelphia'dan gelerek teorisyenleri Robert Henri etrafında toplanan bir grubun New York'a yerleşmesinin ardından, yüzyılın hemen ilk yıllarında ortaya çıkan realist akımdı. "Ashcan Ekolü" olarak adlandırılan Henri ve arkadaşları, her yanı saran akademizme karşı, resimlerinde New York'un kokusunu ve gürültüsünü, şehirde yaşayanları ve şehir gerçeğini yansıtmaya çalışıyorlardı. Siyasi ve toplumsal bir mesaj vermek istiyorlardı. 1908'de National Academy of Design, Henri ve diğer yedi ressamın (George Luks, William

13 William R. Taylor, *In Pursuit of Gotham: Culture and Commerce in New York* (New York, 1992), s. 120.

James Glackens, John Sloan, Everett Shinn, Arthur B. Davies, Ernest Lawson ve Maurice Prendergast) eserlerini sergilemeyi reddetti; bu ressamlar da "sekizler grubu" adını alarak resimlerini Macbeth galerisinde sergilediler. Yarı-soyut ve kübik-fütürist ikinci bir akım, John Marin, Abraham Walkowitz, Joseph Stella ve Max Weber gibi sanatçılar tarafından ortaya atılmıştı. Bu sanatçılar Matisse'i keşfetme konusunda Alfred Stieglitz ve 291'deki galerisine çok şey borçluydular; Picabia'nın kübist bir şehir olarak New York tanımlamasını, eserlerinde yeniden gündeme getirmişlerdi.

Resim alanındaki tüm bu modernleşme savunucularının militanlığı, New York'ta uluslararası bir modern sanat sergisi düzenleme kararında ifadesini buldu. Lexington Caddesi üzerindeki 69. alayın silah fabrikasında, 1913 Şubat'ında açılan "Armory Show," Matisse, Braque, Picabia, Picasso, Redon ve Marcel Duchamps gibi Avrupalı ve John Sloan ve John Marin gibi Amerikalı sanatçılara davette bulunmuştu. Belki de, New York basınının bu girişimi çok soğuk bir şekilde karşılaması nedeniyle, sergi skandal (Duchamp, *Nu descendant un escalier* (Merdivenleri İnen Çıplak) adlı eseriyle herkesi şoke etmişti) bir başarı sağladı ve özel olarak da Amerikan resim sanatının özgürleşmesine sahne oldu.

"Armory Show"u izleyen yirmi beş yıl boyunca, modern sanat New York'ta büyük bir yer edindi. Sıra dışı bir kişilik, Gertrude Vanderbilt Whitney (1875-1942) bu dönüşümde tayin edici bir rol oynadı. Yüksek sosyetede dünyaya gelen Whitney, 1900'de heykeltıraş olmaya karar vermiş ve 1907'de Greenwich Village'da bir atölye tutmuştu. İzleyen yıllarda bir yandan tanınmış bir sanatçı, diğer yandan da aile servetini modern sanata yatıran bir koleksiyoncu ve sanatçı hamisi haline geldi. Sırasıyla 1914'te Whitney Studio'yu, 1918'de Whitney Studio Club'ı, 1928'de de Whitney Studio Galleries'i kurdu ve burada eserlerini satın alarak yardımcı olduğu sanatçıları ağırladı, onlar için sergiler düzenledi ve onlara burs sağladı. Metropolitan Müzesinin, koleksiyonunu almayı kabul etmemesi üzerine, 1930'da Withney Museum of American Art'ı kurdu.

Kendileri sanatçı olmayan diğer sanat hamilerinin de modern sanata karşı ilgileri giderek artıyordu. 1929'da, Lillie Bliss, Abby Rockefeller (Rhode Island'dan seçkin bir senatör, Nelson Aldrich'in kızı ve John D.

Rockefeller Jr.'ın eşi) ve Mary Quinn Sullivan'ın öncülüğünde Museum of Modern Art (ünlü MOMA) açıldı. Whitney Müzesinin aksine MOMA, yalnızca resim ve heykelle değil, tüm görsel sanatlarla ilgileniyordu. On yıl sonra, 1939'da, kârlı sanayi ve maden yatırımları sayesinde kendisine bir servet yapmış olan işadamı Solomon R. Guggenheim, koleksiyonunu özel olarak Kandinsky, Klee ve Modigliani'nin eserlerini sergileyen bir soyut resim müzesinde toplayarak halka açtı.

New York bir sanat diyarı olduğu kadar sanatın nesnesiydi de. Şehrin kültürel özgürleşmesinde esas rol oynayan modernite düşüncesiyle ilişkisi daha da gelişti: Childe Hassam'ın empresyonist tabloları ya da Alfred Stieglitz'in sanat fotoğrafları, yeni kent uzamını ve şehrin tuhaflığını yakalıyordu. "Ashcan Ekolü" realistleri, John Sloan'ın *Fifth Avenue* adlı tablosunda ya da George Bellows'un *New York*'unda olduğu gibi, şehrin temel niteliklerinden olan hız ve yoğunluğu yansıtmaya çalışıyordu. Kübik-fütüristler de, etraflarındaki kent modernitesi ayarında bir sanatsal moderniteyi tanımlama işine girişmişlerdi: bunun için kendilerini New York hakkında hiyeroglifler –gökdelenler, Brooklyn Köprüsü, kalabalığın yaydığı enerji gibi– tasarlamaya götüren bir soyutlamaya başvuruyorlardı. Aynı şekilde 1920'lerde Georgia O'Keefe, Storrs ya da Sheeler'ın resim ve heykellerindeki gökdelenler, tabiattan arındırılmış piramitlerdi. New York modernite, modernite de Amerikalılıktı.

Resmin bu özgürleşmesine, örneğin 1916 ila 1920 yılları arasında Village sahnelerinde Eugene O'Neill'in tek perdelik oyunlarını sergileyen Provincetown Players oyuncularında görüldüğü gibi, edebi bir özgürleşme çabası eşlik etti. Romanın içinde bulunduğu durum daha karmaşıktı, zira geçici ya da sürekli olarak ülkelerini terk etmiş bulunan çok sayıdaki Amerikalı yazar, New York'u Paris'ten yazmayı tercih ediyorlardı. Öte yandan, 1910'larda Greenwich Village çok yaratıcı bir edebi çevrenin gelişimine tanık oldu. Sürekli sarsılan, daima hareket halindeki, gürültülü ve yenilenen New York, bir tiyatro sahnesi ve roman nesnesi haine geldi. Şehir, Francis Scott Fitzgerald'dan Edmund Wilson'a, John Dos Passos'tan E.E. Cummings'e, Hart Crane ve Sherwood Anderson da dahil bütün bir yazarlar kuşağına ilham kaynağı olmuştu. Dos Passos'un *Manhattan*

Transfer'inden Fitzgerald'ın *Muhteşem Gatsby*'sine dek hepsi de kent modernitesi ile hesaplaşıyordu.

Tüm bu yazarlar geniş bir dergi ağından besleniyordu. *Others Seven Arts* (1917), *The Little Review* ya da *The New Yorker* örneklerinde görüldüğü gibi, yayınlanma süreleri farklı olmakla birlikte, tüm bu dergiler New York'un bir edebiyat merkezi haline gelmesine katkı da bulunmuştu. 1920'li yıllar boyunca, Algonquin Oteli, Dorothy Parker, Alexander Woolcott ya da Robert Sherwood gibi, zamanın edebiyat ve tiyatro biçimlerini belirleyen tanınmış yazar ve eleştirmenleri, meşhur bir yuvarlak masa etrafında düzenli olarak bir araya getiriyordu.

Harlem Rönesansı

Bir yandan sanatçılar, taşralılığa karşı modernleşmeci bir ideal adına bu mücadeleleri sürdürürken, diğer New Yorklular Beyazlara ve Siyahlara ait kültürlerin yerini ve bunların karşılıklı etkileşimlerini tanımlamaya çalışıyordu. Afrikalı-Amerikalı geleneğinin sahip olduğu bu ağırlığın keşfine ya da yeniden keşfine, Siyahların bu geleneği, nadiren ayrılıkçı bir bakış açısıyla, militan bir şekilde olumlaması eşlik ediyordu: söz konusu olan daha çok bağlantılar kurmak, köprüler inşa etmek, tanınmayı talep etmek ve bu talepleri karşılamaktı.

İlk kez, Siyah kültür mirası, Beyazların kültürü üzerinde etkileri olan, ayrı ve saygın bir gelenek olarak kabul görmüştü. Bu bilinçlenme, genellikle ırkçı ya da çatışmalı ancak kişisel hareket ve uzlaşma alanları da barındıran bir şehirde ve bir toplumda gerçekleşiyordu. Jean Cocteau şöyle diyordu: "Amerikalılar kabul etsin ya da beni yalanlasınlar: Harlem bir makinenin kazanı olarak düşünülürse, burada tepinen Siyah gençlik de onu besleyen ve harekete geçiren kömürdür."[14] 28 Temmuz 1917'de 5. Cadde'de binlerce insanı bir araya getiren sessiz protesto yürüyüşü ile 1935 ve 1943'te Harlem'i sarsan ayaklanmalar Harlem'e yeni bir anlam kazandırmıştı. James Weldon Johnson'ın *Black Manhattan*'ının gelişimi kültürel bir mayalanma ile at başı gidiyordu. Özellikle edebiyat ve müzikte yansımalarını bulan bu hareket, Birinci Dünya Savaşının, halkların kendi kaderini

14 Gilles Brochard, derl., *Histories de New York* (Paris, 1997), s. 252.

tayin hakkını savunan Wilson prensiplerinin ve Siyahların güneyden kuzey şehirlerine doğru "Büyük Göç"ünün psikolojik-kültürel etkisi altında geçen 1920'lerin siyasal ortamına yakından bağlıydı.

Harlem'in pek çok gözde mekânı bu kaynaşmayı yansıtıyordu. New York Public Library'nin 135. Sokak'taki ek binası, 1920'lerin ortalarından itibaren Siyahların kültür tarihinde özel bir yere sahip olan Arthur Schomburg'un eserlerine ev sahipliği yapıyordu. Daha sonraları Schomburg Library adını alacak olan bu yer, bir araştırma mekânı olmanın yanı sıra, Young Men's Christian Association'ın (YMCA) Harlem şubesi gibi düşünsel ve edebi tartışmaların da mekânıydı. Harlem'de ayrıca çok sayıda gece ve dans kulübü mevcuttu. Bunlardan Connie's Inn ve Cab Calloway ve orkestrasının çıktığı Cotton Club gibi bazıları Beyaz izleyicilere ayrılmıştı ancak Apollo gibi diğer bazıları hem Beyazları hem de Siyahları ağırlıyordu.

Caz, Amerikan kültürüne çok kolay dahil oldu. New-Orleans, Saint Louis ve Chicago'da doğmuştu ancak onu asıl kültürel bir olgu haline getirecek olan Harlem'in gelişmesi ve New York'un artan kültürel hegemonyasıydı.

Ragtime, 1893'teki Chicago Sergisinin özel bir yer ayırmış olduğu, Beyaz ve Siyah müziklerinin etkileşiminin ilk örneklerinden biriydi. *Ragtime*'ın başarısının altında, Afrikalı-Amerikalı kökenlerinin kabul edilmesi ve ulusallaştırılması yatıyordu ancak Amerikanlaştırılması Beyazların çabasından çok, George Gershwin ve Irving Berlin'in eserlerinde görülen, iki tarafın müzikleri kırmasının bir sonucuydu. Berlin, o dönemde moda olan biraz da yapmacıklı duygusal parçalarına tepki olarak *ragtime*'ın senkoplu (*syncope*) –ya da *ragged*– ritmini benimseyerek, İngiliz, İrlandalı ve Yahudi etkilerini, Beyaz ve Siyah Amerika'nın müzik gelenekleri ile harmanlamıştı. 1911'de Alexander's Ragtime Band ile başarıyı yakalayan bu melez tarz, ona "*ragtime* kralı" unvanını kazandırdı. *Ragtime*'ın etkisi, Berlin gibi Rus Yahudisi olan "caz şarkıcısı" Al Jolson ya da Fred Astaire'de de görülüyordu. Omaha'ya yerleşmiş bir Avusturyalı göçmenin oğlu olan Astaire dans etmeyi, 1910'ların New York'unda dans öğretmeni olan ve Beyaz öğrencilerine Afrikalı-Amerikalı dansları öğreten kültür elçileri Irene ve Vernon Castle'dan öğrenmişti. Sonrasında da iki Siyah sanatçıdan, John Bubbles

Duke Ellington ve orkestrası

ve "Harlem Belediye Başkanı" lakaplı ünlü oyuncu ve step dansçısı Bill "Bojangles" Robinson'dan etkilenmişti.

Rag, Darius Milhaud gibi Avrupalı bestecileri de etkisi altına alarak, Birinci Dünya Savaşının ertesinde Avrupa'da heyecan uyandırmıştı. Başarısını ticari gelişimine de borçluydu. *Rag*, önce partisyonlar halinde (1910'dan 1917'deki ölümüne kadar New Yorklu olan Scott Joplin'in, 1899'da çıkan *Maple Leaf Rag*'i bir milyondan fazla satmıştı) mekanik piyanolar için delikli şeritler, ardından da Eubie Blake, James P. Johnson ya da Fats Waller gibi sanatçılara ün kazandıran radyo ya da plak kayıtları ile ulusal ölçekteki parlamasını New York'a borçluydu.

Köken itibariyle *rag*'a göre daha çok kırsal kökenli olan *blues* da benzer bir tarihe sahipti ancak bu tarih 1920'lerde başlıyordu. Afrikalı-Amerikalı sözlü kültürünün doğrudan bir ürünü olarak *blues* ilk ticari

başarılarını Siyahlar arasında elde etti. 1920'de Mamie Smith'in, birkaç ay içinde bir milyondan fazla satan plağı *Crazy Blues* bir moda yarattı: izleyen yirmi yıl boyunca 5.000'den fazla *blues* plağı piyasaya çıktı. *Blues* da, Gershwin'in *Yankee Doodle Blues*'unda (1922) ya da birkaç yıl sonra Berlin'in *Shakin' the Blues Away*'inde görüldüğü üzere beyaz müzisyenleri etkiledi. 1930'lar boyunca, Beyazlar ve Siyahlar arasında kültürel bir köprü işlevi görmüş olan Harlem'in gece kulüplerinin büyük bir çoğunluğu ekonomik kriz yüzünden kapandı ancak *ragtime* ve *blues*'un, Amerikan müziğinin tanımlanmasında oynadıkları rol ortadan kaybolmadı.

1920 ve 1930'larda Harlem'de olağanüstü yoğun bir şair, romancı ya da oyun yazarı toplamı yaşıyordu ve bunlar kısa bir süre sonra "Harlem Rönesansı" olarak adlandırılan şeyin başoyuncuları oldular. Alan Locke tarafından 1925'te yayınlanan *The New Negro*'dan Walter White ya da Jean Toomer'ın romanlarına, Nella Larsen ve Zora Neale Huston'ın eserlerinden Langston Hughes, Claude McKay ve Countee Cullen'ın şiirlerine kadar tüm bunlar kendi durumlarına ve Birleşik Devletler'de Siyahların durumuna tanıklık ediyordu. O dönemde çok gündemde olan bir eleştirmen ve Harlem'de geçen ünlü bir roman olan *Nigger Heaven*'ın (1926) yazarı Carl Van Vechten gibi yaratıcı kültür elçileri ve karşılıklı istek sayesinde, Siyah ve Beyaz yazarlar birbirleriyle iletişim halinde, birbirlerini etkiliyorlardı.

Bazıları bu sanatsal ve edebi etkileşimlerde bir dönüm noktasının, New York ve Amerika'nın içine işlemiş olan ırkçılığı söküp atmanın bir işaretini görüyordu. James Weldon Welson şunları yazıyordu: "Hiçbir şey ırkçı önyargıları bertaraf etmekte Siyahların Amerikan uygarlığına yaptığı yaratıcı katkıları tanımak kadar etkili olamaz."[15] Bazıları ise daha karamsardı. 1930'lardaki gelişmeler onları haklı çıkardı: ekonomik krizin ve kültürel ve siyasi çıkmazların etkisiyle, kırılgan köprüler birbiri ardından yıkıldı. Derinin rengi konusundaki ısrarı ya da "caz çağı"nı belirleyen melezleşme ısrarını, New York edebiyat camiasının bir bölümünü uzlaşmasız bir –gündelik hayatın iflas ettiğini gösterdiği– kapitalizm eleştirisine sürükleyen, toplumsal gerçekçiliğin ön plana çıkartılması izledi. Harlem artık moda

15 Gilbert Osofsky, *Harlem, The Making of A Ghetto: Negro New York, 1890-1930* (New York, 1996), s. 182.

değildi. 1930'lar boyunca, yazarlarının yeri ve rolü değişti: bazıları kısa süre sonra *Federal Writers' Project*'e katılırken, diğerleri New York'u terk etti ya da yazmayı bıraktı. Baki kalan ise, Harlem "Rönesansı"nın Amerikan kültürü içinde Siyahların yerini değiştirmiş olduğuydu.

1940'ta New York

Le Corbusier 1937'de şunları söylüyordu: "New York bitmiş bir şehir değildir... dönüşmekte olan bir şehirdir. O bugün, dünyaya aittir. Hiç beklemediğimiz halde, dünya şehirleri tacının süsü haline gelmiştir... asil şehirlerin tacı, tatlı inciler ya da parıldayan yakutlar, ışıldayan lapisler ya da melankolik ametistler! New York ise parlak, muzaffer, sert ve dayanıklı koca bir mücevherdir." İngiliz yazar Ford Madox Ford da New York'un kültürel tahakkümünün, "dışlamasından çok içermesinden" kaynaklandığını ifade ediyordu.[16]

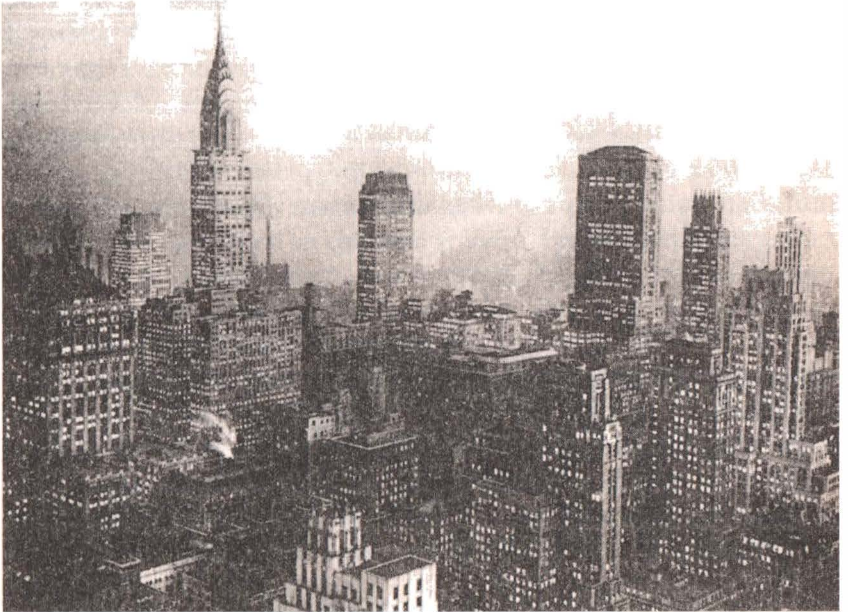
Dört yıl sonra 1940'ta, Fransa'nın yenilgisi ve Paris'in düşüşü pek çok insanın gözünde, egemenliğin bir şehirden diğerine devrinin tamamlanması anlamına geliyordu. Koşulların sonucu ve Avrupa'yı sarsan trajedinin doğrudan bir çıktısı olarak, Bartok'tan Chagall'a, Isaac Bashevis Singer ya da Hannah Arendt'i de içine alan bir sürgün dalgası New York'a yöneldi. Elli yıllık üretim, anlaşmazlık ve yeniden tanımlamaların sonucunda, 1890'ların yarı taşrasından 1940'ların karşı konulmaz sevgilisine –şehrin genel çekiciliği Otto Preminger kadar Claude Lévi-Strauss'u da büyülemişti– dönüşüm gerçekleşti. Pearl Harbor'dan birkaç ay önce, *Time*, *Life* ve *Fortune*'un babası Henry Luce "Amerikan yüzyılı"nın başladığını ilan ettiğinde, New York'un bunun kalbini teşkil ediyor olduğu, tüm dünyanın teslim ettiği bir gerçekti.

16 Le Corbusier, *Quand les cathédrales étaient blanches* (1937; Paris, 1965), s. 53-54; Bayrd Still, *Mirror for Gotham: New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (New York, 1956), s. 295.

Dördüncü Ayrım

Amerikan Yüzyılının Başkenti

1940-2000

Dokuzuncu Bölüm

ANKA KUŞU

New York 21 Ağustos 1948'de, çağdaş kentin doğuşunu sağlayan 1898'deki birleşmenin ellinci yıldönümü onuruna, Grand Central Alanı'nda bir sergi açılışına sahne oldu. Şehir daha önce hiç bu kadar güçlü görünmemişti. Bu olay için özel olarak elektrikleri kesilmiş olan Lexington Caddesi boyunca gerçekleştirilen, eski tarzda meşaleli bir yürüyüşün ardından binlerce davetli ve 50.000 seyirci vatandaş eşliğinde, Belediye Başkanı William O'Dwyer, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie, Atom Enerjisi Kurumu Başkanı David Lilienthal ve Manhattan Projesi'nin[1] mimarlarından General Leslie Groves sergi binasının önündeki caddenin ortasına gerilmiş olan uzun kurdelenin önündeki yerlerini aldılar.

New York Times "Empire State Binası'nın tepesine ve donanmanın topçu gemilerinden birinin üzerine teleskoplar yerleştirilmişti" diye yazıyordu. "Teleskoplar, elli ışık yılı uzaklıktaki Alioth Yıldızı'na doğru çevrilmişler, 20.30'da, New York'un beş *borough*'unun birleşme yılında, yıldızdan yola çıkmış olan ışığın teleskoplara gelmesini beklemişlerdi. Bu ışık, fotoelektrik hücreleri harekete geçirerek sergiye radyo dalgaları göndermiş, böylelikle bir atom pilini çalıştırmış, bir uranyum atomunu kırmış ve kurdele üzerindeki bir magnezyum kütlesini ateşe vermişti. Bir kıvılcımın çakması ve gürültülü bir çatırtının ardından kurdele ikiye bölünmüş ve yaklaşık altı bin kişiden oluşan davetli toplamı, belediye birimleri ve atom enerjisi kurumu tarafından hazırlanmış olan dört ilginç sergiyi izlemek üzere kitle halinde binaya doluşmuşlardı.

Göndermeler kimsenin dikkatinden kaçmamıştı: General Groves konuşmasında atom enerjisine vakıf olmanın yarattığı yeni durumun altını çizerken, BM genel sekreteri şimdiki ve gelecekteki "dünya başkenti"ni[2] selamlıyordu. Vatandaşlarının ve silah fabrikalarının önemli bir rol oynamış olduğu bir çatışmadan üç yıl sonra, şehir zirve noktasına ulaşmış gibiydi. Berlin harabe halindeydi, çok kan kaybetmiş olan Londra mali

1 Japonya'ya atılan atom bombasını geliştirmek için yürütülen çalışmaların kod adı –ed.n.
2 *New York Times*, 22 Ağustos 1948.

Zaferin tadı: Copacabana Club'daki dans pisti, 9 Mayıs 1945

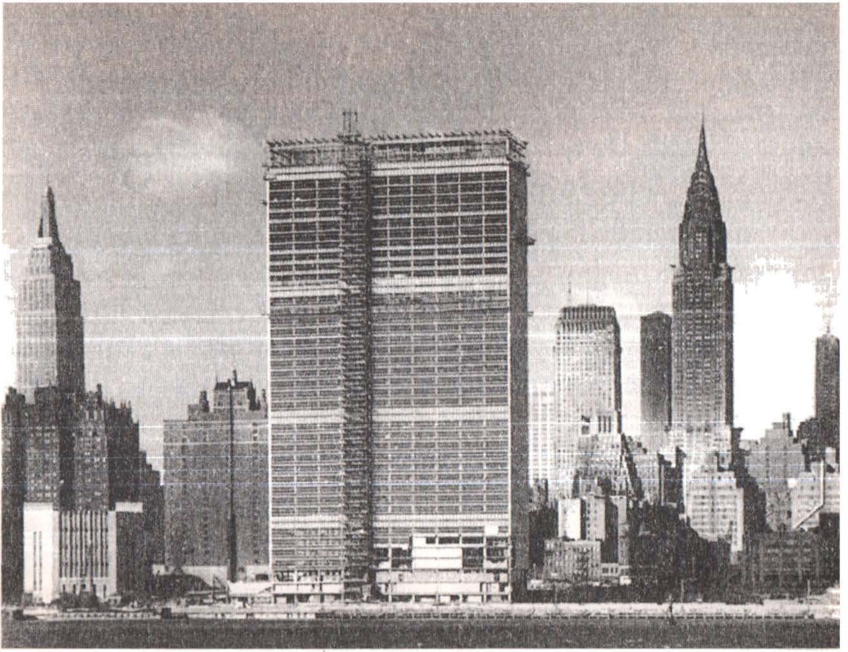
alandaki üstünlüğünü kaybetmişti ve aynı şekilde Paris de kültürel üstünlüğüne veda etmişti. New York hiç etkilenmemiş görünüyordu. 1945 yazı boyunca meydana gelen üç olay da kendi açılarından bunu kanıtlıyordu: 28 Temmuz sabahı, Empire State Binası'nın 78 ve 79. katlarına çarparak 14 kişinin ölmesine yol açan bir savaş uçağı, New York'un en yüksek sembolünün sağlamlığına gölge düşürmemişti; 14 Ağustos'ta Japonya teslim olduğunu ilan ettiğinde iki milyon kişi Times Meydanı'nda toplanmıştı ve bundan birkaç hafta sonra, Bronxlu genç bir kız olan Bess Myerson, Atlantic City'de ilk Yahudi Amerika güzeli seçilmişti.

Yirmi yılı aşkın süredir New York'un açıkça görülen egemenliği, şehri gözlemleyenlerin büyük çoğunluğunun ve New Yorkluların gözlerini kamaştırıyordu. Şehir, savaş sonrasının en büyük gücünün ekonomik başkenti değil miydi? Harap olmuş Avrupa'nın hüzünlü griliğine alışmış olan Simone de Beauvoir burada keşfettiği "binbir gece hazineleri"ne hayran kalmıştı. Claude Roy yıllar sonra burayı şöyle hatırlıyordu: "O zamanlar, savaşın hemen sonrasındaki yıllarda, New York'un havasında bir zafer sarhoşluğu ve geleceğe doğru esen bir rüzgâr vardı."[3]

East River kıyılarında yükselen BM binası, New York'un evrensel yönünü simgeliyordu. Bununla birlikte, BM az kalsın başka bir yere yerleşecekti. 1946 yılı boyunca, Boston'dan Philadephia'ya, San Fransisco da dahil Birleşik Devletler'de başka yerler, New York'un banliyöleri ya da 1939-1940 Sergisinin yapılmış olduğu Flushing Meadows da olasılıklar arasındaydı. Sonuçta New York'un seçilmesi, Rockefeller sayesinde oldu: hemen, East River kıyısındaki 42. ila 48. sokaklar arasında müteahhit William Zeckendorf'un toplamış olduğu eski mezbaha alanlarını yaklaşık 8,5 milyona satın alarak Birleşmiş Milletler'e bağışladı. Bu öneri 14 Aralık 1946'da kabul edildi ve bundan birkaç hafta sonra, Brezilyalı Niemeyer ve İsviçreli Le Corbusier'nin de dahil olduğu bir saygın mimarlar grubu, New Yorklu Wallace Harrison'ın yönetiminde işe koyuldu. 1947 yazının sonunda, hazırlamış oldukları proje, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylandı ve çalışmalara başlandı. 1952'de çalışmalar sona erdiğinde, sekreteryanın yüksek cam binası, konferans merkezi ve genel kurul binası dünyanın siyasi merkezi haline geldi.

Ekonomi alanında bir süreklilik göze çarpıyordu. New York'ta eskiden olduğu gibi küçük sanayi hâkimdi; burada, 1950'de bir milyona yakın, 1960'ta da 900.000 işçi çalışıyordu. Başlıca üretim alanları konfeksiyon ve matbaacılık olmaya devam ederken, savaş yılları aynı zamanda ulusal davaya hizmet eden ağır sanayinin olağanüstü yükselişine sahne oldu: Birleşik Devletler'in en büyükleri olan Brooklyn'deki donanma tersanele-

3 Simone de Beauvoir, *L'Amérique au jour le jour* (Paris, 1954), s. 13; Claude Roy, *Le Rivage des jours, 1990-1991* (Paris, 1992), s. 216-217.

BM Binasının inşaatı, 1949

rinde on binlerce kadın ve erkek, uçak gemisi ve zırhlı gemiler inşa ediyor ve bunları tamir ediyordu. Diğer şirketler de üretimlerini, cephaneden Williamsburg'daki *Pfizer* laboratuvarlarında üretilen penisilinlere, zamanın ihtiyaçlarına uyarlamışlardı. Şüphesiz savaş sonrasında bazı firmalar başka yerlere taşınmak durumunda kalmıştı ancak bu gidiş New Yorklu yetkilileri telaşa sevk etmiyordu zira bu süreç daha 19. yüzyılın ortalarında başlamıştı. Kuşkusuz, kadın giyim sektörü de Manhattan'ı terk etmeye başlamıştı. Ancak, bazı uzmanların New York'un sınai geleceği hakkında dile getirdikleri kötümserlik ya ilgi görmüyor ya da eleştiriliyordu. 1920'lerde Bölgesel Planlama Komitesi tarafından yürütülmüş olan bir araştırmaya benzeyen büyük bir araştırmada, iktisatçı Raymond Vernon ve arkadaşları,

sanayi alanındaki yer değiştirmelere dikkat çekmeye çalışıyor ancak kimseyi ikna edemiyorlardı. Vernon ve Edgar M. Hoover'ın 1959'da yayınladıkları *Anatomy of a Metropolis* (Bir Büyükşehrin Anatomisi) adlı eser, Fransız coğrafyacı Jean Gottmann'ın *Megalopolis*'ine benzer şekilde, bir miktar ses getirdi. Ancak yazarların kendileri de, New York'un sınai anlamda geri gitmesinin kaçınılmaz olduğu, ancak bunun şehrin ulusal ve uluslararası ölçekteki nüfuzunu sarsmayacağı noktasında birleşiyorlardı.

New Yorkluların çoğunluğu için, Büyük Buhranın çok da gerilerde kalmamış olan hatıraları ile tezat içindeki refah ve bolluk hislerinin yanında, uzmanların karamsar öngörüleri fazla para etmiyordu. 1939-1940'takinden yirmi beş yıl sonra 1964-1965'te yeniden bir Uluslararası Sergi açıldı. New York'un ekonomik egemenliğini kendi tarzında selamlayan bu sergi, teorik olarak "karşılıklı anlaşma yoluyla barış" teması etrafında düzenlenmişti. Bell, Coca-Cola, General Electric, IBM, Kodak ya da General Motors gibi büyük sanayi şirketleri bunu mükemmel bir reklam olanağı olarak değerlendirerek, burada kendilerine birer yer edinmişlerdi. Bununla birlikte, serginin baş mimarı Robert Moses –bu son büyük işiydi– serginin ticari niteliğinden ve bir ideale sahip olmamasından rahatsız olan izleyicilerin eleştirilerine hedef oldu.

Bununla beraber, 1964-1965 Sergisi geleceğe işaret etmekten çok yeni bir sayfa açmış oldu. Zira, New York ekonomisinin yapısal dönüşümü, tam da 1960'ların ortasında, şehrin geneli için fazla elverişli olmayan koşullarda hız kazanmıştı. Aslında paradoksal bir şekilde, New York, İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen uluslararası ekonomik düzenden hiç de kârlı çıkmamıştı. Dahası, bu dönemde şehirdeki sınai faaliyetler endişe verici bir düşüş içine girmişti. Bu tarihten itibaren, New York'a özgü üstünlükler, özel olarak da haberleşme ekonomisi alanındakiler, hep diğer yerlerden daha yüksek olmuş olan üretimin maliyetini karşılamaya yetmez oldu; aynı şekilde 1960'larda, doğrudan ve dolaylı vergiler de şirketlerin aleyhine yükseldi. Birkaç yıl içinde, Manhattan'daki konfeksiyon atölyelerinin birçoğu kapılarını kapattı. Bunları Brooklyn'deki fabrika ve bira imalathaneleri ve hatta 1966'da tüm *bouroug*'un gururu olan federal donanma tersaneleri izledi. 1968 ile 1977 yılları arasında sanayi alanında 600.000 iş ortadan kayboldu.

Bunlara paralel olarak, limanın önemi azaldı. Liman faaliyetleri bu dönemde, Newark Körfezi'nin konteynır devrimini karşılayabilecek yeterli alanı sunduğu New Jersey'de, Hudson'ın batı kıyılarında yoğunlaşmıştı. 1970'lerde, Manhattan ve Brooklyn rıhtımlarında, on binlerce hamal ve ambar çalışanı işlerini kaybederken, sanayi alanındaki ve limandaki faaliyetlerin düşüşü aynı zamanda demiryolu ve karayolu taşımacılığında ve buralardaki ambarlarda da işlerin azalmasına neden olmuştu. Başka şehirlerin ya da banliyöye yerleşmenin çekiciliğine kapılan bazı büyük firmalar da New York'u terk ediyorlardı. *Fortune* Dergisinin listesine göre Amerika'nın ilk 500 sanayi şirketinden 1956'da 136'sı New York'ta yerleşik iken, bu sayı 1969'da 125'e ve 1977'de de 80'e düştü. 1968-1970 yıllarında şehri terk edenler arasında American Can, PepsiCo, Shell Oil ve US Tobacco gibi devler de vardı; Uniroyal gibi bazıları da bunları izleyeceklerini ilan etmişlerdi.

New York ekonomisindeki bu zayıflama, New York'un artık giderek daha az denetim altında tutulabilen harcamaları ile at başı ilerliyordu. Büyük Buhran sırasında ortaya çıkan ve La Guardia ve federal hükümet arasında imzalanan mali anlaşmalardan beslenen eğilime uygun olarak, belediye çalışanlarının sayısı ve sosyal yardım programlarının maliyetleri sürekli artıyordu. 1958-1959 ile 1968-1969 arasındaki on yılda, belediyenin görev bütçesi yüzde 200 arttı, yani gayrisafi milli hasıladaki artış oranını ikiye katladı. Bu artış, şehrin artık federal yardıma bel bağlayamayacağı 1970'lerin başında da sürdü. Yüzyılın başında Theodore Roosevelt tarafından kurulan ve Franklin Roosevelt ile Fiorello La Guardia'nın ekipleri arasındaki ayrıcalıklı ilişki sayesinde *New Deal* yıllarında güçlenen New York-Washington ekseni ortadan kaybolmaya yüz tuttu. Richard Nixon ve özellikle de Gerald Ford ve Ronald Reagan'ın başkanlık dönemlerinde federal hükümet, daha önce Demokratların üzerine titredikleri şehirlerden ellerini çekerek, sosyal yardım programlarının finansmanını büyük ölçüde bunların kendisine bıraktı. New York'ta, bu elini çekme dramatik bir şekilde gerçekleşirken belediye ve New York Eyaleti yetkilileri arasındaki gergin ilişkiler çözüm arayışını kolaylaştırmıyordu. 1965-1975 yıllarında belediye görevlerini yerine getirebilmek için kendisini tehlikeli bir aşırı borçlanma döngüsüne sokan kısa süreli borçlanmalara yoğun şekilde başvurdu.

FINAL **DAILY NEWS** 15¢

FORD TO CITY: DROP DEAD

Vows He'll Veto Any Bail-Out

Abe, Carey Rip Stand

Stocks Skid, Dow Down 12

Daily News'in manşeti, 30 Ekim 1975

1969-1970'te koşulların tersine dönmesinin ve Wall Street'te bir düşüşü ve bir emlak krizini tetikleyen 1973'teki durgunluğun ardından, belediye iflasın eşiğine geldi. 1969'da belediye başkanlığına adaylığını koyan yazar Norman Mailer gibi bazıları New York şehrini Birleşik Devletler bünyesinde özerk bir devlete dönüştürmekten bahsediyorlardı. Şehrin, borçlarının faizini ödeme gücü kalmadığına ikna olan New York bankaları, belediye kasalarına para göndermeyi durdurdu. 1975 baharında, New York Valisi Hugh Carey, Lazard Bankası'nın başlıca ortaklarından ve geleceğin Fransa Büyükelçisi, yatırımcı Felix Rohatyn yönetimindeki Municipal Assistance Corporation'ı ("Big Mac" adıyla anılıyordu) kurdu. "Lazard büyücüsü" lakabı takılan yöneticisiyle "Big Mac," New York'u fiili vesayeti altına aldı ve durumu düzeltmeye çalıştı.

Ancak sonbahardan itibaren şehir yardım için Washingon'a başvurmak durumunda kaldı. İlk zamanlarda Başkan Ford müdahale etmeyi reddediyor ve bir iflas sürecini hayata geçirmeyi öneriyordu. 30 Ekim

1975'te *Daily News* hemen şu manşeti attı: "Ford'dan şehre: Geberin!" Bundan bir ay sonra, iflas kaçınılmaz gibi görünürken, New York, Albany ve Washington son anda uzlaşmaya vardı.

Bir yeniden doğuşun hikâyesi...

İflastan kurtulan New York, mali durumunu kendisi yoluna koymaya karar verdi. Harcamalar üzerinde sıkı bir denetim ve belediye bünyesindeki çok sayıda işin tasfiyesi ile "Big Mac" ve belediye, birkaç yıl içinde, şehrin borçlarını büyük ölçüde azaltmayı ve 1981 itibariyle de bütçeyi denkleştirmeyi başardı. Orta vadede, elverişli ekonomik koşullar sayesinde gelirler giderlerin üzerine çıktı ve hatta New York vergilerde indirime bile gitmeye başladı. Şehrin idaresinin iyileştirilmesi bir büyüme yaratmadıysa da beraberinde vergi indirimleri de geldi.

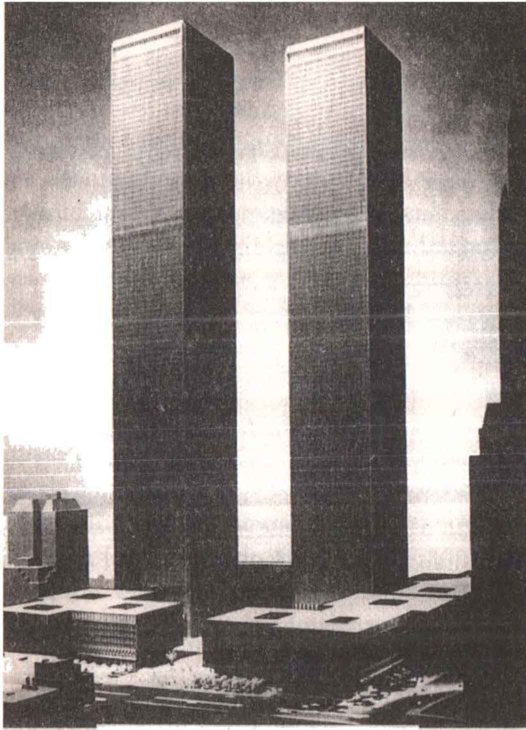
Bununla birlikte, 1970'lerin başında gerçekleşen krizin nedenleri tamamen ortadan kalkmamıştı. Örneğin sanayi sektörü 1980'ler boyunca düşüşünü sürdürdü. Daha somut olarak, yüz binlerce iş ortadan kayboldu; ancak başka işler yaratıldı. Ayakta kalan ya da yeni kurulan şirketler, New York koşullarına bağlı dışsal ekonomilerden pay çıkarmasını bilenler oldu: konfeksiyon, kürk ve kuyumculuk alanlarında, şehri terk ederek Birleşik Devletler'in güneyine ya da Asya'ya taşınmayan yegane atölyeler, sınırlı sayıda üretim yapanlar ve moda dünyası ve buradaki tasarımcılar, alıcılar ve dağıtımcılarla yakın ilişki içinde olanlardı. Bunların pek çoğu yeniden, geleneksel ucuz işgücü sağlayıcısı göçlerden yararlanıyorlardı.

1990'ların başından itibaren, sınai faaliyetler bir istikrar kazandı; bu denge çok özelleşmiş bir üretime dayanıyordu. Önceden olduğu gibi, bilgiye erişim New York'a Amerika çapında ya da yurtdışındaki rekabette yeniden üstünlük sağlamak için yeterliydi. Ancak son yirmi yıl içinde şehrin ekonomik anlamda yeniden doğuşu, sanayiden çok hizmet sektörü sayesindeydi. Bu sektörün 20. yüzyıl başındaki olağanüstü gelişimi, 19. yüzyıl sonundan itibaren görülmeye başlayan eğilimleri doğrular nitelikteydi, ancak bu eğilim Büyük Buhran ve savaş yılları boyunca askıda kalmıştı. Buna uygun olarak, 1950'lerde Manhattan'daki milyonlarca metrekare büro yenilenmiş ya da baştan inşa edilmişti. Mobil, Seagram, Union Carbide,

PepsiCola gibi büyük şirketler buraya yeni ve gösterişli gökdelenler inşa ettiler. Aşağı Manhattan'da, yatırımcı David Rockefeller, onun Chase Manhattan Bankası ve girişimci William Zeckendorf, çoğunluğu yüzyıl başında inşa edilmiş olan büro mahallelerinin yenilenmesi için güçlerini birleştirdi. Zeckendorf'a göre New York dev bir "genel merkez," bir "genel karargâh"[4] olmalıydı. 1960'ta Chase Manhattan Bankasının kulesi, bu arzularının simgesi haline geldi. Çok sayıda gökdelen bunu izledi; bunlar, Avrupa'da 1920'lerde ortaya çıkan ancak Buhranın Birleşik Devletler'e sirayet etmesini geciktirdiği uluslararası modernist tarzda inşa edilmişlerdi. Birkaç yıl içinde, Skidmore, Owingd&Merrill, Emery Roth ve Oğulları gibi mimarların elinde, Aşağı Manhattan camdan ve çelikten yüksek kulelerle donanmıştı. Sonuçta, bu yeni gökdelenlerin minimalist mimarisi Gropius, Le Corbusier ya da Miles van der Rohe'nin ideallerine oldukça uzaktı ancak Lever House (1950-1952) örneğinde olduğu gibi bürokrasilerin yükselişini mükemmel bir şekilde yansıtıyorlardı.

1957'den itibaren David Rockefeller'ın arkasında, Aşağı Manhattan'ın yeniden şekillendirilmesi projesini desteklemek üzere kurulmuş olan Downtown-Lower Manhattan Association vardı. Bronx'da inşa edilmesi planlanan büyük bir alışveriş merkezi projesini –proje Hudson yakınlarındaki dükkânlar tarafından halen kullanılmakta olan alanları boşaltmayı hedefliyordu– ve Aşağı Manhattan'ı kat edecek yeni bir duble yol inşaatını gerçekleştiremese de, 1970'te açılan, ancak resmi açılışı üç yıl sonra gerçekleşen, 100'er katlı ikiz kulelerden oluşan Dünya Ticaret Merkezi projesi başarıya ulaştı. Büro piyasasının yeniden canlanması, Wall Street'in sürekli olarak genişlemesi ile de bağlantılıydı; bu aynı zamanda bankaların, kambiyo acentelerinin ve diğer aracı yatırım kuruluşlarının çoğalmasını da beraberinde getiriyordu: savaş sonrası inşa edilen büroların yarısı 1967 ile 1970 yılları arasındaki üç yılda inşa edilmişti. 1970'lerin başında borsa düşer, pek çok yatırım şirketi birleşme yoluna gider ve şatafatlı yıllar boyunca başlatılan birtakım inşaatlar hizmete açılırken hiç şüphe yok ki arz talebin üzerine çıkıyordu. Ancak kısa süre sonra yeniden yükseliş başladı.

4 John Mollenkopf, *A Phoenix in the Ashes. The Rise and Fall of the Koch Coalition in New York City Politics* (Princeton, 1992), s. 44.

Dünya Ticaret Merkezi'nin maketi

Esasında, New York ekonomisinde hizmet sektörünün genişlemesi hiç hız kesmedi. 1980'lerin başında ve 1987'de borsa krizinin neden olduğu bir kesintinin ardından, 1990'lar boyunca, South Street Seaport, Batı Yakası Kongre Merkezi ya da Times Meydanı'ndaki Marriott Otel gibi büyük projelerle birlikte büro inşaatları yeniden başladı. 21. yüzyılın şafağında, büyük şirketler ve yöneticilerin çalışmaları için vazgeçilmez olan yatırım kuruluşları, sigorta şirketleri ve avukatlık, danışmanlık, bilişim, reklam ya da muhasebe bürolarını kapsayan hizmet sektöründe, Manhattan'daki iş merkezinde iki milyondan fazla ve şehrin genelinde yaklaşık sekiz milyon insan çalışıyordu.

Teknolojik dönüşümler sayesinde, New Yorklu finansal hizmet şirketlerinin nüfuzu artmaya devam etti. Esasında New York, hem dünya

hem de Amerikan ekonomisindeki büyümeyi arkasına almıştı: dünya şehri olarak evrensel ölçekteki rekabetten, teknoloji devriminden, finans sektörünün üretime oranla daha fazla büyümesinden, finans piyasalarının tekelleşmesinden ve büyükşehirde kullanılan fiber optik kablo ağları gibi gittikçe daha yenilikçi ve karmaşık iletişim sistemlerinin gelişmesinden fayda sağlıyordu. Çokuluslu şirketler ve Amerikan bankaları ve yabancı bankalar, yalnızca özellikle kişisel yatırım fonları üzerinden yapılan yatırımlar sayesinde New York Borsası piyasasındaki mevcut likiditeden pay almak için de olsa, her zamankinden daha çok, New York'ta büro açma ihtiyacı hissediyordu. 1980'den itibaren yürürlükte olan mali deregülasyon, eskiden genellikle vergi cennetlerine yatırılan paraları New York'a yönlendirdi. Bu etkileyici dönüşümün mimarlarından biri, şehrin "dünyadaki başlıca bilgi akış sistemlerinin temel iletkeni"[5] olduğunu söylüyordu. En geniş anlamıyla iletişim sektörü, ülkenin yazılı ve görsel basın ya da radyo alanındaki başlıca sorumlularını ve editörlerini New York'ta toplamıştı.

Bu hareketlilik New York'taki finansal hizmetlere de, hem ölçek hem de önem açısından büyüme ve çeşitlenme olanağı sunuyordu. Buna karşılık örneğin sigorta şirketleri, bu faaliyetleri New York'ta tutacak yeniliklerin eksikliği ya da büyükşehir dışında da kolaylıkla gerçekleştirilebilecek yönetsel faaliyetlerin buradaki pahalılığı nedeniyle şehirde görece önem kaybediyordu. Toplamda hizmet sektörü, sanayiyi de etkisi altına almış olan uzmanlaşma olgusundan kaçamadı: iletişim alanındaki teknoloji devrimi, taşeronlaşmayı ya da önceden merkezi olarak halledilen işlerin bir ağa havale edilmesini teşvik ediyordu. Büyük firmaların genel merkezleri, New York'u terk etmeseler de, eskisine oranla daha az sayıda beyaz yakalı istihdam ediyordu: hukuki, ticari ve finansal alanlarda yenilikçi ve uzmanlık isteyen faaliyetler önem kazanırken, rutin faaliyetler sıklıkla merkez dışına taşınıyordu. Başka bir deyişle, beyaz yakalılar dünyası kesinlikten uzaklaşırken esneklik kazanıyordu.

5 David Vogel, "New York City as a National and Global Financial Center," Martin Shefter içinde, derl., *Capital of the American Century. The National and International Influence of New York City* (New York, 1993), s. 66.

Buna paralel olarak New York'ta, sağlık, eğitim, toplumsal faaliyetler, turizm ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar alanında, teknik bilgi ve deneyim açısından az rastlanır bir birikime dayanan hizmetler gelişiyordu. Şehir açısından bu, birincil önemde bir ekonomik faaliyetti. Özellikle tıp alanında, yetkinleştiği başlıklar geniş bir yelpaze oluşturuyordu: eskiden gelen gelenekler, Medicare ve Medicaid programlarına yapılan yatırımlar, kamu fonları ve çok sayıdaki cömert bağış sayesinde şehir, on binlerce yatak kapasitesine, onlarca hastaneye, çok sayıda ün yapmış tıp fakültesine ve de kanser alanında Mount-Sinai Hastanesi, Memorial Hastanesi'nin Sloan-Kettering Enstitüsü ya da Cornell Tıp Merkezi gibi belli alanlarda uzmanlaşmış araştırma merkezlerine sahipti. Yükseköğrenim alanında da aynı şekilde, New York'taki çok sayıdaki üniversite, yüz binlerce öğrenci için bir çekim merkezi idi ve on binlerce iş imkânı yaratmıştı: tek başına 11.500 kişi çalıştıran Columbia Üniversitesi her yıl New York ekonomisine yüzlerce milyon dolar kazandırıyordu.

1980 ve 1990'lardaki ekonomik yeniden canlanmaya, otelcilikten yemek sektörüne ve oradan da lüks tüketim malları sektörüne, hiç bu kadar etkin olmamış olan tüm ticari faaliyetlerde ve hizmet alanlarında da yeni bir atılım eşlik etti. Dahası, Ronald Reagan'ın başkanlığı döneminde süren Amerikan ticaretindeki açığın artması, New York'ta liman ve havayolu taşımacılığında olağanüstü bir gelişmeye neden oldu. New York'ta uluslararası üç havaalanı hizmet veriyordu: New Jersey'deki Newark, La Guardia (eski North Beach) ve John F. Kennedy (1960'ların başına dek Idlewild olarak adlandırılıyordu). Limanın önemi artarken, konteynır gemilerinin yük boşalttıkları New Jersey ve de komisyonculara, yatırımcılara ve hukuk bürolarına ev sahipliği yapan New York şehrinin kendisi, bundan faydalanıyordu.

Şehir ve banliyö

Sanayi şehrinden hizmet sektörü şehrine geçiş, New York bölgesini kapsayan geniş çaplı bir dönüşüm ile birlikte gerçekleşti. Bunun en göze çarpan belirtisi, 1950'lerden itibaren banliyölerdeki artıştı. 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın ilk yarısının planlanmış ve genellikle de yalıtılmış yerleşimlerini, çok sayıda toplu konut ve uydu şehir izledi. New York'un sınırları

belirsizleşmeye başladı. Mimari açıdan herhangi bir özelliğe sahip olmayan bu yeni banliyöler, savaş sonrasında artan konut ihtiyacına yanıt niteliğindeydi. Örneğin Long Island'da, Suffolk ve Nassau bölgelerinde, on yıldan az bir zamanda nüfus bir milyondan fazla artış gösterdi.

İlk kalabalık banliyölerden biri ve şüphesiz en ünlüsü, New York'a yaklaşık 45 kilometre uzaklıkta, Long Island'daki bir toplu konut alanıydı. Müteahhitleri William ve Alfred Lewitt kardeşler büyük bir alçakgönüllülükle buraya kendi adlarını vermişlerdi. Projenin 1947'de ilan edilmesinden itibaren, dört odalı bu evler, hiç şüphesiz uygun fiyatları, görece iyi inşa edilmiş olmaları ve muhtemel alıcılara –özellikle de eski askerlere– gösterilen ödeme kolaylıklarıyla bağlantılı olarak, halk nezdinde büyük bir başarı yakaladı. Otomobil sanayiinden esinlenen üretim yöntemleri sayesinde –William Lewitt şirketini "inşaat sektörünün General Motors'u" olarak adlandırıyordu– Lewittown kısa sürede 17.000'den fazla eve ve etkin bir ırk ayrımcılığı sayesinde, hepsi de Beyaz 82.0000 sakine kavuştu.

Banliyölerin bu gelişimi, New York'u banliyölerine ya da bir banliyöyü diğerine bağlayan otoyol ve duble yollar ağı inşasının hem nedeni hem de sonucuydu. 1950'lerde Bronx ve Long Island'dan geçen otoyollar açılmış, East River üzerine yeni bir köprü, Throgs Neck inşa edilmişti. Long Island'ı Staten Island'a bağlayan, New York'un son köprüsü Verrazano-Narrows, 1958 ile 1964 arasında inşa edildi. Köprünün açılışı, birkaç yıl içinde, emlak spekülasyonları sayesinde dönüşüme uğrayan Staten Island'ın yalıtılmışlığına son vermiş oldu.

Bu tür girişimler ve savaş sonrasının ekonomik refahı Manhattan'a her gün girip çıkan otomobil sayısını da artırdı. Belediyenin ulaşım yetkilisi Wiley'nin girişimiyle şehirdeki temizliği kolaylaştırmak üzere yolun farklı taraflarına park yapılması, parkmetreler konması ve trafik ışıklarının koordinasyonu gibi bir dizi düzenleme yapıldı. 1951'de 1. ve 2. caddeler, 1966'da 5. Cadde tek yön haline getirildi. Tüm bu çabalar, şiddetli bir park yeri sorununun yaşandığı ve 1950'lerde inşa edilmiş olan otoparkların sadece daha fazla arabanın –ve kontrol edilemez bir şekilde– şehre akmasına neden olduğu Manhattan'daki trafiği kâbus olmaktan çıkartamadı. Başarısızlığın göstergesi olarak, 1949'dan beri görevde olan Wiley, 27 Aralık 1961'de yaşa-

nan olağanüstü bir trafik sıkışmasının ertesi günü istifa etmek durumunda kaldı. Sosyolog Daniel Bell New York'taki otomobil trafiğinin bir "çılgınlık" olduğunu tespit ediyordu.[6]

Savaş sonrası yıllar aynı zamanda, New York mahallelerinde büyük bir yıkım ve inşaat yılları oldu. 1949 tarihli federal konut yasasının birinci maddesini ve ona eşlik eden federal yatırımları dayanak alan, Varoşların Yenilenmesine Yönelik Belediye Komitesi Başkanı Robert Moses "kentsel dönüşüm" adı verilen iddialı programlar başlattı. Yöntemi, buraları boşaltma işini özel müteahhitlere havale ederek toplu konutları özelleştirmeye, bunların sakinlerini başka yerlere yerleştirmeye ve yeni konutlar inşa ederek bunların kiracılarını belirlemeye dayanıyordu.

Aşağı Doğu Yakası'ın Moses'in projeleri kapsamına giren ilk mahalle olması kimseyi şaşırtmadı: kötü durumdaki çok sayıda bina yıkılarak East River kıyılarında 14. ila 20. sokaklar arasındaki Stuyvesant Town (hayat sigortası şirketi Metropolitan'a ait 12.000 kişiyi barındıran 25 hektarlık bir alana dikilmiş kuleler) gibi büyük siteler ya da Lillian Wald (6. Cadde), Alfred Smith, Baruch, Corlear Hook ve Jacob Riis gibi apartmanlar inşa edildi. Lewis Mumford, 1950'de *New Yorker*'daki makalesinde, bu yeni inşaatlara yükleniyor ve bunların "kırmızı tuğladan bir çit" haline gelmesinden duyduğu endişeyi ifade ediyordu.[7] Ancak, büyük siteler konut talebinin çok güçlü olduğu bir dönemde bir ileri adım olarak görüldüğünden, bu tarz saldırılar fazla sık olmuyordu.

Washington Meydanı Mahallesi de benzer bir dönüşümden geçmişti. Zengin olduğu kadar ölçülü bir emlak sahibi olan, denizciler için bir çeşit huzurevi vakfı olan Sailors' Snug Harbor, 19. yüzyıldan beri kendisine ait olan topraklar üzerinde çok sayıda bina inşa etti. Yine de, en göz alıcı dönüşümler, Washington Meydanı'nın güneyindeki çok sayıda toplu konutu yıktırarak bunların yerine komşu New York Üniversitesinin bunun için düzenlediği bir yarışma sonucuna göre inşa edilen kuleler diken Moses'in hanesine artı (ya da eksi) olarak yazılmalıydı.

6 Daniel Bell, "The Three Faces of New York," *Dissent*, Kış 1961, s. 229.

7 Robert A. M. Stern ve diğ., New York 1960. *Architecture and Urbanism Between the Second World War and the Bicentennial* (New York, 1998), s. 139.

Tüm bu faaliyetler bir eleştiri yağmurunu da başlattı. Toplu konutlar da inşa edilmesine rağmen (1940 ile 1960 arasında yaklaşık 100.000 adet), konut krizinin çözüme kavuşturulamadığı ve kamu çıkarını hiçe sayarak özel mütteahitlerin değirmenine su taşındığı eleştirisi getiriliyordu. Bir diğer eleştiri de, Verrazano Köprüsü'nün inşaatı için binlerce Brooklynlinin Bay Ridge'den başka yerlere gönderilmesi örneğinde olduğu gibi, büyük ölçekli yer değiştirmelerle çok sayıda mahallenin yok edilmesi ve yaşam koşullarının hızla kötüleştiği büyük siteler inşa edilmesi konusundaydı. Jane Jacobs'un 1961'de yayınlanan *The Death and Life of Great American Cities* kitabı bu eleştirileri dile getirerek bir dönüm noktası teşkil etti. Mahalle birliklerinin baskısıyla Robert Moses, Batı Yakası'nın operasyonel dönüşümü projesinden vazgeçmek zorunda kaldı. 1961 sonbaharında Jane Jacobs ve mahallelerini vinç ve kazı makinelerine teslim etmemeye kararlı mahalle sakinlerinin mücadelesi karşısında West Village'ın dönüşümü savaşımını kaybetti. Dahası, kamuoyunu, Manhattan'ı batıdan doğuya kat eden ve Holland Tüneli'ni East River üzerindeki Manhattan ve Williamsburg köprülerine bağlayan bir duble yol açılması gerekliliğine ikna edemedi. 1940'ta düşünülmüş ve o zamanlar La Guardia tarafından onaylanmış olan bu Aşağı Manhattan ekspres yolu fikri yirmi yıl boyunca gündemde kalmakla birlikte 1960'ların başında eleştirilere hedef oldu –Jane Jacobs'a göre bu yolun inşaatı "New York'u Los-Angeleslaştıracak"tı[8]– ve 1969'da bu fikirden tamamen vazgeçildi.

Şüphesiz, ihtiyaç duyulan bağlantılar olmayınca, yüzyıl başındaki emperyal mimarinin gözbebeği Pennsylvania Station 1963'te yıkıldı. Ancak yıkılışı ve yerine çok sıradan bir yapı olan Madison Square Garden Center'ın inşa edilmesi, çok sayıda New Yorkluda şok etkisi yaratarak, şehrin mimari mirasını daha iyi korumak için seferber olmalarını sağladı. 1960 Mayıs'ında Moses simgesel olarak, 1964'teki Uluslararası Serginin başkanlığı ve Triborough İdaresi yöneticiliği dışındaki –bu görevi de 1968'de emekliye ayrılarak danışmanlık hizmeti vermeye başladığında bıraktı– çoğu görevinden ayrıldı.

1960'lı yıllarda aynı zamanda, halka uygun fiyatlarla kiralık konut sağlama programlarının da azalmakta olduğu görüldü. Tamamıyla özel ya

8 Stern ve diğ., *New York 1960*, age., s. 261.

da kısmen kamu fonları ile finanse edilen yeni emlak projeleri ya özel müteahhitler ya da bir sendika ortaklığı olan United Housing Foundation gibi kuruluşlar tarafından yapılıyordu. On yılın sonunda, özellikle Siyahların ve Porto Rikoluların oturdukları yoksul mahallelerinin yenilenmesi göze çarpıyordu. Senatör Robert Kennedy sayesinde, Bedford-Stuyvesant 1967'de özel, federal ya da belediyeye ait önemli finansal destekler sağladı ve kısa sürede burada bir ticaret merkezi, bir bilişim malları fabrikası ve çok sayıda kamu hizmet binası açıldı. Daha geniş ölçekte, 1966 ile 1974 arasında New York, kendisine belli ölçeklerde finansman sağlayan, federal "örnek şehirler" programına dahil oldu.

1970'lerin başından itibaren, New York kentinin manzarası farklılaşmaya devam etti. Belediyenin içinden geçtiği kriz süresince, çok sayıda inşaat durdu ve Bronx'un güneyi, Manhattan'ın en kuzey ucu, Aşağı Doğu Yakası ya da Brooklyn'in bazı kısımlarında olduğu gibi, artık çoğunlukla Siyahların ve Latin-Amerikalı göçmenlerin oturduğu yoksul mahallelerinde emlak pazarı çöktü. Tom Wolfe'un *The Bonfire of the Vanities* romanında anlatılan Güney Bronx, kentsel çöküşün simgesi haline geldi.

Bunlara paralel olarak, Fiorello La Guardia yönetiminin sona ermesinden beri iyi bakım görmeyen New York'un kentsel altyapısı hızla bozuluyordu: özellikle de metronun seyahat ücreti birkaç yıl içinde bir nikelden (5 sent) bir onluğa (10 sent) sonrasında da 15 sente yükselmiş ve metro için 500 milyon dolarlık bir yenileme planı kabul edilmişti. 1970'te ortaya atılan, 2. Cadde boyunca inşa edilecek yeni bir hat projesinden, 1974'te kenti saran kriz tepe noktasındayken vazgeçilmişti. Brooklyn Köprüsü 1950'den itibaren bakıma alınmakla birlikte, diğer altyapı başlıklarının durumu da daha iyi değildi. Su boruları ve atık tesisatı genellikle 1900-1920'lerden kalmaydı ve elden geçirilmeleri gerekiyordu. Yollardaki çukurlar, ünlü *pothole*'lar, sürüsüne bereketti. New York'un köhneliğinin ürkütücü bir göstergesi olarak Batı Yakası duble yolunun bir bölümü 1973'te çöktü.

Bununla birlikte, aynı tarihlerde ve New York tarihinde bir ilk olarak, çok sayıda koruma ve bakım programı, şehrin kimliği ile özdeşleştirilen binaların tamamen ortadan yok olmasını engellemeye çalışıyordu. Bunlar özel yardımlarla işliyordu ancak vergi indirimlerinden

de yararlanıyorlardı. Konut olarak kullanılan bazı binalar yenilenmiş ve bazı sanayi alanları konut alanına dönüştürülmüştü. Ortaya çelişkili sonuçlar çıkıyordu: Manhattan ve Brooklyn'deki bazı mahallelerin yok olması önlenmişti ancak bundan büyük ölçüde zengin New Yorklular yararlanıyordu.

Buna en iyi örnek SoHo (SOuth of HOuston) idi. Aşağı Manhattan'dan geçen bir duble yol projesi ile tamamen yok olma tehlikesini atlatan mahalle, 1960 ve 1970'lerde çok sayıda sanatçı atölyesi, galeri, lokanta, butik ve konutu kendisine çekti; bu toplam belki de geçmişin sanayi atölyelerinden daha üretkendi. 1971 itibariyle sanatçılar resmi olarak, bölgesel düzenlemeler tarafından sanayi faaliyetlere ayrılmış bir alan olan SoHo'da ikamet etme hakkı kazandı. Bundan iki yıl sonra, SoHo tarihi bölgesinin oluşturulması ile birlikte demir cepheli çok sayıda bina resmi koruma altına alındı. Artık moda bir mekân olan SoHo, Manhattan'ın en zengin mahallelerinden biri haline geldi.

Her yerde, binlerce kiracı, bina ya da mahalle birlikleri kuruluyordu. New York'un beş *borough*'unun başkanları tarafından atanan üyelerden oluşan elli kadar mahalle komitesi, bütçedeki önceliklere yön veriyor ve toprağın kullanımına dair politikayı belirliyordu. New York'un 1980'lerden beri içinden geçmekte olduğu ekonomik canlanma içinde, kısa sürede "küçük belediyeler" adı verilen bu komitelerin en etkinleri, orta sınıfların yaşadığı mahallelerde ortaya çıkmıştı. Gerçekten de New York'taki mekânlar, yirmi yıldır, yerel ekonominin gidişatına göre belirleniyordu. Hizmet sektöründeki olağanüstü büyümeyle uzaktan ya da yakından bağlantılı tüm mekânlar bundan büyük ölçüde fayda sağlıyordu. SoHo ya da Chelsea'deki sanayi binalarının lüks konutlara dönüşmesi, Brooklyn Heights'daki Victoria döneminden kalma *brownstone*'ların yenilenmesi ya da Yukarı Batı Yakası'ndaki yeni yapılanmalar bunun göstergeleriydi. Harlem'de bile, 145. Sokak'ın kuzeyindeki Sugar Hill, yeniden beliren refah ve büyümeden faydalanan, genellikle serbest meslek sahibi Siyahların önayak oldukları bakım çalışmaları sayesinde, 1990'ların başından beri bir dönüşüm geçiriyordu. Ama öte yandan, "dünya şehri" ile ilişkisi olmayan kent mekânları yok olmaya devam ediyordu.

New York kent manzarası, şehir halkından soyutlanamaz. Ancak bu meselede rakamlar yanıltıcıdır. Rakamlara göre, tarihinde ilk defa şehrin büyümesi durmuş ve nüfus 1940 ile 1990 arasında 7 ila 8 milyon kişi aralığında çakılı kalmıştır. Bu yarım yüzyıl boyunca, Manhattan ve Brooklyn sırasıyla 500.000 ve 400.000 kişi eksildi, Queens'te yaşayanların sayısı 1970'ten beri artmadı ve Bronx nüfusu 300.000 azaldı; yalnızca mütevazı Staten Island nüfusu 1940 ile 1990 arasında ikiye katlandı.

Bu durgunluk bir cansızlaşma anlamına gelmiyordu. Esasında, kalbin kan pompalama hareketlerine benzeyen gidiş ve gelişlerin öneminin üzerini örtüyordu; bu gidiş ve gelişler, 1970'lerde gidişler artmadan önce uzun süre dengeyi korumuştu. Bu tarihte New York, nüfusunun yüzde 10'unu kaybetti ancak 1980'lerde bu oranı geri kazandı. Dahası, bu durgunluk New York şehrinin sürekli büyümesini göz ardı ediyor ve özellikle de New York halkının gelişimini dikkate almıyordu.

Zira New York'u terk etmiş olanların büyük çoğunluğu Beyazdı. 1940-1970 döneminde yeni gelenlerin çoğu Siyahlar ve Porto Rikolulardı; 1970'lerden itibaren bunlara Asyalı, Latin-Amerikalı ve Karayipli göçmenler eklendi. Savaştan beri yüz binlerce Avrupalı da –Holokost'tan hayatta kalanlar, soğuk savaş nedeniyle göç edenler ya da daha geleneksel olarak ekonomik nedenlerle göçenler– New York'a yerleşmiş olsa da –örneğin şehirde önemli ölçekte bir Hasidik Yahudi topluluğu oluşmuştu– göçmenlerin çoğunluğunu Avrupalılar oluşturmuyordu.

Bu dönemde New York bir çekim merkeziydi: Porto Riko'da yaşanan tarım ve nüfus alanındaki dönüşümler ve San Juan ve New York arasında doğrudan bir uçuş konması, "büyük Porto Riko göçü"nü başlatmış ve adalıların New York'taki varlığını olağanüstü derece artırmıştı. 1940 ile 1950 yılları arasında Porto Rikoluların sayısı 60.000'den 254.000'e yükseldi ve 1960'ta 600.000'in üzerine çıktı. Geçmişte olduğu gibi, kendi istekleri ile Washington Heights'a, Doğu Harlem'deki "*barrio*"ya, Brooklyn'in güneyine ya da Brooklyn'e yerleşiyorlardı. Buna paralel olarak New York, doğal nüfus artışı ve güneyden gelen göçün de etkisiyle, 1950'lerde Amerika'da bir milyondan fazla Siyah nüfusa sahip ilk şehir oldu. Siyahlar

1960'ta nüfusun yüzde 13'ünü ve 1970'te yüzde 20'sini oluşturuyordu; bunların büyük çoğunluğu Harlem, Bedford-Stuyvesant, Crown Heights, Brownsville ve Queens ve Bronx'daki bazı mahallelerde yaşıyorlardı.

Şehir, 1960'ların sonlarından itibaren, giderek daha büyük oranlarda göç almaya başladı. Bu, göçmenlerin Birleşik Devletler'e girişini mümkün kılan, 1965'te Kongrenin göçmenler hakkında kabul ettiği yeni yasaydı. Bu yasanın öngörülemeyen etkileri olmuştu: şehir yeniden bir göçmen şehri haline geldi ve göçmen kabulünü kota koyma yoluyla kısıtlayan 1930 tarihli yasaların yürürlüğe girmesinden beri belli ölçeklerde kaybetmiş olduğu heterojenliğini geri kazandı. Yüzyıl başının tersine, bu kez göçmenler genellikle Antiller, Latin Amerika ve Asya'dan geliyordu. Rus Yahudileri, İtalyanlar, Polonyalılar ve İrlandalılar gibi Avrupa'dan gelenler de vardı. Başlıca gruplar, büyükten küçüğe doğru, Dominikliler, Jamaikalılar, Çinliler, Haitililer, İtalyanlar ve de Trinidad ve Tobago, Kolombiya, Ekvator ve Sovyetler Birliği'nden gelenlerdi. Buna karşılık, Porto Riko'dan gelen göç dalgası hafiflemiş ve Porto Rikoluların göreceli ağırlığı hem toplam nüfusa hem de Antiller'den göç etmiş olan New Yorklulara oranla azalmıştı.

Tüm bu göçmenler, kendi çaplarında, New York'un kalbini teşkil ettiği ekonomik küreselleşmeyi temsil ediyorlardı. Onları buraya çeken, şehrin vaat ettiğine inandıkları iş imkânları ve kendi ülkeleri ile Hudson kıyıları arasında göç ağları dokuyan aile, arkadaşlık ve dernek bağlantıları idi. Sosyolog Nathan Glazer'in işaret ettiği gibi, "Görünen o ki 1970'lerde New York, kötüye gidişe rağmen göçmenler için her şeyin mümkün olduğu bir şehir olarak kalmaya devam ediyordu."[9] Ülkelerini yalnızca ekonomik sebeplerle terk etmiş olan göçmenlere, Sovyetlerin antisemitizminden, Trujillo ve halefleri ve baba ve oğul Duvalier'nin diktatör rejimlerinden kaçan sırasıyla Rus Yahudileri, Dominikliler ve Haitililer eklenmişti. 1965 itibariyle New York'a, toplamda bir milyondan fazla yabancı yerleşmişti.

Bu kitlesel gelişler nüfustaki düşüşe bir son verdi ve şehrin toplumsal coğrafyasını yeninde şekillendirdi. New York artık bir azınlıklar şehriydi, ancak bunların hiç biri diğerine üstün gelemiyordu: 1970'te New

9 Nathan Glazer, "The New New Yorkers," içinde Peter D. Salins, *New York Unbound. The City and the Politics of the Future* (New York, 1998), s. 58.

York'ta yaşayanların sayısı 7,9 milyondu, bunların yüzde 63'ü Beyaz, yüzde 19'u Siyah, yüzde 16'sı Latin Amerikalı (bunların da üçte ikisi Porto Rikoluydu) ve yüzde 1'i de Asyalı göçmenlerdi. Bundan 30 yıl sonra, 8 milyonluk nüfusun yüzde 35'i Beyaz, yüzde 24,5'i Siyah, (bunların üçte biri dışarıda doğmuştu), yüzde 27'si Latin Amerikalı (bunların üçte birinden azı Porto Rikoluydu) ve yüzde 9,8'i Asyalılardan oluşuyordu.

Seleflerinden farklı olarak, 1970-1990 yıllarında göç edenler, Manhattan'dan kaçınarak doğrudan Brooklyn, Queens, Staten Island ya da New York'un banliyölerine yerleşiyordu. Böylelikle yeni etnik bölgeler oluşuyordu: Crown Heights ya da Doğu Flatbush, Antiller'den gelenlerin gözde mekânıydı, Washington Heights kısmen Dominiklilerin mahallesiydi, Flushing ve Sunset Park Çinli göçmenleri ağırlıyor, Chinatownı genişliyordu ve Rus Yahudilerinin kitlesel göçü, kısa süre sonra "Küçük Odesa" olarak adlandırılacak olan Brighton Beach'e yeniden canlılık kazandırıyordu. Sonuçta başka tür bir ayrımcılık gündeme geldi: Asya kökenli göçmenler genelde istedikleri yere yerleşebiliyorlardı ancak Siyah Amerikalılar, Antiller'den gelenler ve de Latin Amerikalı göçmenler için durum böyle değildi. Buna karşılık, Brooklyn'in Atlantik kıyılarındaki Canarsie ya da Howard Beach gibi mahalleler Beyazların kalesi olmaya devam ediyordu.

New York nüfusu içinde Beyazların sayısındaki büyük düşüş, 1950'lere dek Bronx, Brooklyn ve de Manhattan'daki tüm mahallelerde omurgayı teşkil eden işçi sınıfının zayıflamasının bir sonucuydu. Bundan kırk yıl sonra, Beyazlar çoğunlukla serbest işlerde çalışıyor ya da şehirdeki orta ve üst düzey kadroları teşkil ediyordu. Siyahlar ya da Porto Rikolular, özellikle de kadınlar, hizmet sektöründeki ara pozisyonları ve kamu görevlerini doldururken, Asya, Latin Amerika ve Karayipler'den yeni gelmiş olan göçmenler çoğunlukla, lokantalarda bulaşıkçılıktan, yerleri temizlemeye, ya da araba yıkamaya, kapıcılıktan hademeliğe en az vasıf gerektiren ve en düşük ücretli işlerde çalışıyordu. Diğerleri ise, özel alanlarda –Koreli bakkallar, Çin lokantaları, Asyalı gazete bayileri ya da Antiller'den gelmiş taksi şoförleri gibi– küçük girişimciler haline geliyordu. Sonuçta, çoğunluğunu Asyalı ya da Latin Amerikalı kadınların teşkil ettiği çok sayıda yeni göçmen,

iflas ve yer değiştirmelerden sonra ayakta kalmış olan sanayi sektöründe, konfeksiyon ya da deri gibi alanlarda düşük ücretli işler buluyordu.

Asya ülkelerinden gelen bazı yüksek vasıflı göçmenlerden farklı olarak, Amerikalı ve Antillerden gelen Siyahlar ve Latin Amerikalı göçmenler, sanayi işçiliğinin toplumsal anlamda sınıf atlamanın kapılarını açtığı dönemde Amerikalı Siyahların bu işlerden dışlanmış olması gibi, sanayi sonrası ekonominin en iyi ücretli işlerinin çoğundan dışlanmışlardı. Siyahların ve daha az olmakla birlikte Latin Amerikalıların bir bölümünün durumunda, şüphesiz bir iyileşme olmuştu. Bazıları kamu görevlisi olmayı başarmış ve sınırlı da olsa, memur ve girişimcilerden ibaret bir orta sınıf oluşmuştu. Bununla birlikte 1980 ile 1990'larda ekonomik ve toplumsal ayrışma artmaya devam etti, zira birilerinin büyük ölçekte (özellikle de borsa spekülasyonu alanında) diğer bazılarının ise mütevazı ölçekte zenginleşmesi, ekonomik sistemden dışlananların tümünün yoksullaşması ile birlikte gerçekleşiyordu. Evsiz New Yorkluların sayısındaki olağanüstü artış ve veremin yeniden hortlaması bunun endişe verici göstergeleriydi.

New York'ta nüfus alanındaki ve toplumsal alandaki yeni şekillenmeler, başta Beyazlar ile Siyahlar ve Porto Rikolular arasında olmak üzere, yeni karşıtlıkları da beraberinde getirdi. 1959 yazı boyunca *Newsweek* dergisi, birkaç gün önce gerçekleşen bir olayı ele alan "Büyük şehrin kaosu" başlıklı özel röportajında ırksal gerilimlerin altını çiziyordu. Porto Rikolu sarhoş bir kadın, Harlem'de bir lokantada olay çıkarmış ve ardından iki Beyaz polis tarafından tutuklanmış ve o sırada oradan geçen bir Siyah ile yaşanan ağız dalaşı ırkçılıkla ilgili bir ayaklanma başlangıcına neden olmuştu. Olay, "Sugar" lakaplı boks şampiyonu Ray Robinson'un araya girmesi ile kapanmış ancak ertesi gün New York Polis Şefi Stephen Kennedy, beceriksizce bir açıklama yaparak ırkçılıkla ilgili bir ayaklanmanın "bir atom bombasından daha zararlı" olacağını söylemişti. *Newsweek* olaydan yola çıkarak şu sonuca varmıştı: "New York dünyanın en büyük şehri ve Birleşik Devletler'in kültür merkezi olmasına rağmen, şehir öyle rahatsız, öyle gerilimle yüklü ki Harlem'de bir lokantadaki sarhoş bir kadın, bir atom bombası fünyesi ile karşılaştırılabiliyor."[10]

10 "Metropolis in a Mess," *Newsweek*, 27 Temmuz 1959, s. 29.

Bundan beş yıl sonra, 1964 yazında, 16 Temmuz'da, Harlem'de genç bir Siyahın polis tarafından öldürülmesi ile beklenen ayaklanmalar gerçekleşti. Harlem, Bedford Stuyvesant ve Brooklyn'de büyüyen gösterilerde, 140 kişi yaralandı ve 500'den fazla kişi gözaltına alındı. 1965'ten itibaren, Başkan Johnson tarafından başlatılan "yoksullukla mücadele" politikası ve New York'un yeni Belediye Başkanı liberal John Lindsay'in pahalıya patlayan ancak etkili çabaları ekonomik ve toplumsal gerilimleri kısmen geriletti. New York sakinliğini korurken, 1965'te Los Angeles ayağa kalkmış ve 1967 yazında pek çok şehirde, özellikle de Newark'da ırkçılıkla ilgili şiddetli ayaklanmalar baş göstermişti.

1970'ten sonra, ırkçılıkla ilgili bu gerilimlere, Siyahları, Porto Rikoluları ve son gelen göçmenleri birbirleriyle de karşı karşıya getiren yeni gerilimler eşlik etti. 1980'ler boyunca New Yorklular arasında artan eşitsizlikler bu gerilimleri ve ırkçı şiddeti artırdı: 1986'da Howard Beach'de iki genç Siyah, Beyazlar tarafından öldürüldü ve aynı şey 1989'da Bensonhurst'te yaşandı. 1991 yazında Antiller'den gelen bir genç, Brooklyn'deki Crown Heights Mahallesi'nde bir ortodoks Yahudi'nin kullanmakta olduğu otomobil tarafından ezilerek öldürüldü; olayın tetiklediği ayaklanmada Hasidik bir mahalle sakini öldürüldü. Koreli bakkalları Afrikalı-Amerikalılarla karşı karşıya getiren olaylar gibi diğer gerilimler, genellikle ekonomik rekabetin sonuçlarıydı.

Bu kriz anlarına rağmen, göçmenler "New Yorklulaşıyordu."[11] Her grup ve hatta her birey New York yaşamına uyumlulaşıyor ancak bunlar ailevi ya da dini olsun, geleneksel yapılarını ya da yemek alışkanlıklarını terk etmiyorlardı. Yeni gelenlerin şehre eklemlenmesi meselesi, Amerika'nın kapılarını göçmen adaylarına kapadığı 1930 ile 1970 arasında ikinci plana düşmüşken, şimdi yeniden gündemdeydi.

Koalisyonlar ve yeniden şekillenmeler

New York'ta, Siyahların ve göçmenlerin konumuna dair bu derece derin dönüşümlerin yaşandığı yarım yüzyıl, siyaset arenasında da taşları yerinden oynattı.

11 Nancy Foner, "New Immigrants and Changing Patterns in New York City," Nancy Foner içinde, derl., *New Immigrants in New York* (New York, 1987), s. 12.

İkinci Dünya Savaşının ve Fiorello La Guardia'nın üçüncü ve son yönetiminin birbirini izleyen aylarda sona erişiyle birlikte, Demokratların, yüzyıl başında İrlandalı ve Yahudi seçmenleri bir araya getiren koalisyonu yeniden tesis edebildikleri takdirde belediye başkanlığını alabileceği görülüyordu. Bunlar güçlü bir işbirliğine sahipti ancak bu işbirliği, Tammany Hall'un geçici olmayan kadrolarının yolsuzluğa teslim olmadıklarını varsayıyordu, zira Walker dönemindeki skandallar ve bunu izleyen seçimlerde La Guardia'nın 1933 zaferini hazırlayan hoşnutsuzluk hâlâ zihinlerden silinmemişti.

William O'Dwyer bu dersi iyi anlamıştı. New York'a 1910'da 20 yaşındayken ayak basmış olan bu İrlandalı, polislik de dahil pek çok mesleği denedikten sonra hukuk okumuştu. Dürüst ve yetenekli biri olan O'Dwyer, 1939'da Brooklyn Bölge Savcısı seçilmesinin ardından, 1941'deki yerel seçimlerde La Guardia'nın karşısına çıkmış ancak başarılı olamamıştı. Savaş sırasında ise sivrilmiş ve Yahudi ve İrlandalı seçmenlerin yanı sıra Siyahların ve İtalyanların da azımsanmayacak bir bölümünün sempatisini kazanmıştı. Zorlu yılların ardından, Tammany 1945'te yeniden belediye binasında yerini almıştı.

Ancak demokratların sevinci uzun sürmedi. İzleyen on beş yıl boyunca, başlarında usta bir lider olan Carmine DeSapio –bu göreve gelen ilk İtalyan'dı– bulunmasına rağmen Tammany'nin New York siyaseti üzerindeki etkisi giderek zayıflıyordu. Etkisini kaybetmesinin sebebi büyük ölçüde, belediye işlerinde artık ikincil rollerle yetinmek istemeyen Yahudi siyaset adamları kuşağının beklentileriydi. Bunlar, ilerici demokrat Adlai Stevenson'ın 1952 ve 1956'da, iki kez Beyaz Saray'a adaylığını desteklemek için yerel dernek ve çevrelerde örgütlenmişlerdi ve yenileşmeler talep ediyorlardı. Tehlikenin farkına varan DeSapio, geçmiştekinden daha ileri tutumlar almaya başladı. Böylelikle 1953 ve 1957 seçimlerinde *New Deal* döneminin tanınmış bir senatörünün oğlu olan Robert F. Wagner zafer kazandı. Ancak 1960'ların başında koalisyon bozuldu. DeSapio beceriksizliklerini artırdı; karizmatik lider Adam Clayton Powell etrafında toplanan New Yorklu Siyahlar siyasi anlamda daha fazla kabul görmeyi talep ediyordu; eski Eyalet Valisi Herbert Lehmann ise yenileşmeci çevreler nezdinde destek aramaya karar vermişti. Tüm bunların sonucu olarak 3 Şubat 1961'de Wagner, Tammany ile yollarını ayırdığını açıkladı ve DeSapio'nun görevden

ayrılmasını istediğini dile getirdi. Sonbaharda Wagner, Tammany'nin adayı karşısında Demokratların başkanlık seçimini, ardından da Liberal Partinin de desteğiyle 1961 Kasım'ındaki belediye seçimlerini kazandı. Çoğunlukla Yahudi, Siyah ve Porto Rikolu seçmenlerin ve İrlandalı seçmenlerin liberal kesiminin oyunu almıştı. DeSapio'nun küçük düşmesinin tepe noktası, kendi seçim bölgesi olan Greenwich Village'da yenilmiş oluşuydu. Bu, Tammany'nin ve İrlandalı muhafazakârlarla Yahudi liberallerinin Demokrat Parti çatısı altındaki tarihi ittifaklarının da sonu olmuştu.

New York'un siyasi tarihinde yeni bir dönem başlıyordu. Esas olarak Yahudiler, Siyahlar ve Porto Rikolulardan oluşan yeni bir koalisyonun damgasını vurduğu belediye, bundan böyle ortak bir liberal ideoloji ve tüm ülkede o dönemde yeşermekte olan yurttaşlık hakları hareketine tam bir bağlılık etrafında kenetlenmişti. 1965 ve 1969 belediye seçimleri sırasında, liberal seçmenler, kendi ideallerini, Abraham Beame ve Mario Procaccino gibi Demokrat rakiplerinden daha iyi temsil ettiğine inandıkları bir Cumhuriyetçi olan John Lindsay'i iktidara taşımak –ve orada tutmak– üzere, dünkü rakipleri ile ittifak yapmaktan kaçınmamıştı.

Ancak bu liberal dönem hareketli olduğu kadar kısa da sürdü. New York'ta bu dönemde görülen toplumsal nedenlerle ve ırkçılıkla ilgili hareketlilik, örneğin 1966'da ulaşım sektöründeki ve 1968'de okullardaki büyük grev ve de Vietnam Savaşı protestoları, ekonominin içinde bulunduğu kötü durum ve özellikle de yurttaşlık hakları hareketinin radikalleşmesi, Siyahlar ve Yahudiler arasındaki mesafeyi daha da artırdı. Lindsay'in azınlıkların katılımını artırma kaygısı, Manhattan ve Brooklyn *borough*'larının başına bir Siyahın, Percy Sutton ve bir Porto Rikolunun, Herman Badillo, seçilmesi ve topluluklar için özel gelişim programları konulması sonuçlarını doğurmuştu. Ancak Siyahlara yönelik bu açık destek, bir kısım Beyaz seçmen ve belediye memurunun belediye başkanından uzaklaşmasına neden oldu. Özellikle çok sayıda New Yorklu Yahudi, "limuzinli Yahudiler" olarak adlandırdıklarının safından ayrılarak muhafazakârlara yaklaşmıştı; dünkü koalisyon yerini ırka dayalı bir kutuplaşmaya bırakıyordu. 1969 belediye seçimlerinde Lindsay oyların yüzde 40'ını alarak kıl payı yeniden seçildi ancak muhafazakâr olan rakibi toplamda oyların yüzde 60'ını almıştı.

1970'lerdeki belediye seçimlerinde, muhafazakâr Yahudi adayların zaferine tanık olundu. 1973'te, Siyahların ve Porto Rikoluların desteklediği Herman Badillo karşısında, Katoliklerin ve Yahudilerin oylarıyla seçilen Abraham Beame, New York'un ilk Yahudi belediye başkanı oldu. Böylece yıllar boyunca belediyenin mali sorumluluğunu yürütmüş olan Beame 1975'teki vergi krizi sırasında da şehri yönetti. Ancak siyasi kariyeri bundan sonra düşüşe geçerken, 1977 Temmuz'undaki genel elektrik kesintisi ve bunu izleyen Siyahların mahallelerindeki yağmalar da Beame'nin görevinin hakkını veremeyecek biri olduğu izlenimini doğrulamış oldu.

1977 sonbaharında, eskiden liberal şimdi ise muhafazakâr olan bir Demokrat, bir konfeksiyon işçisinin oğlu olan Edward Koch belediye başkanı oldu. Rakipleri New York Eyaleti Vali Yardımcısı Demokrat Mario Cuomo, liberal aday Bella Abzung ve Siyah ve Porto Rikolu azınlıkların temsilcileri Percy Sutton ve Herman Badillo'yu eleyerek, Demokratların lideri oldu. Eski ve yeni arkadaşlarını memnun etmek isteyen Koch, hemen Manhattanlı liberallerden ayrılarak Brooklyn, Queens ve Staten Island'dan, Yahudi, İtalyan ve İrlanda kökenli muhafazakâr Beyazlara yaslanmaya karar verdi. Aynı şekilde, New York'un ekonomik durumunu iyileştirmek için yardımlarını alabileceğini düşündüğü, David Rockefeller'dan Donald Trump'a iş çevrelerinin desteğini de arkasına aldı. Koch enerjik, becerikli ve erişilmesi kolay bir insandı. Popülerliği sayesinde, Cumhuriyetçi ve Demokratların ortak desteği, New Yorklu seçmenlerin dörtte üçünün oylarıyla 1981'de yeniden seçildi ve 1985'te kolaylıkla üçüncü kez yönetime gelmeyi başardı.

Siyahların ve Antiller'den gelen, Latin Amerikalı ve Asyalı göçmenlerin sayısının giderek arttığı bir şehirde Ed Koch etrafında birleşen bu koalisyon çok kırılgandı. Liberal geçmişi dolayısıyla kendisine oy vermiş olan Siyahlar ve Liberaller kendisinden giderek uzaklaştı. İktidar tarafından yıpratılmış ve skandallar ve ucu yakınlarına dokunan yolsuzluk olaylarından zayıf düşmüş görünüyordu. 1989'da, mevcut belediye başkanı, Demokrat liderlik seçimlerinde, Manhattan *borough*'u başkanı ve 7 Kasım'da New York'un ilk siyah belediye başkanı olacak olan David Dinkins tarafından yenilgiye uğratıldı. Cumhuriyetçi Rudolph Giuliani karşısında çok az bir farkla seçilen Dinkins'in, azınlıkların ve Yahudi ve Katolik seçmenlerin liberal bölümünün vazgeçilemez desteği

sayesinde elde ettiği başarı, siyah ve Latin Amerikalı seçmenlerin –adaylarının başarısı, Beyaz seçmenlerin bir bölümü ile ittifak kurma becerilerinden ileri geliyor olsa da– New York'un siyasi hayatında giderek daha fazla ağırlık kazandığını gösteriyordu. Giuliani'nin 1993 ve 1997'deki zaferi, süregelmekte olan formülü geçersiz kılmıyordu: Koch'u uzun süre desteklemiş olan muhafazakâr seçmenlerin desteğini alan Giuliani, New York Belediye Başkanlığını elde edebilmek için azınlık oylarının bir bölümünü kendisine çekmişti. Zafer hâlâ, şehri saran ideolojik (liberaller ve muhafazakârlar arasında) ve ırksal gerilimleri çözebilmek için adayların sağlayabildiği uzlaşmalara bağlıydı.

2000'de New York

New York, iflastan kıl payı kurtulmasından ve ekonomik bir dönüşümün acılı krizini atlattıktan yirmi beş yıl sonra, 21. yüzyılın şafağında dinamik bir görünüme sahip. İşsizlik en düşük seviyelerde, Wall Street tarihinin en uzun büyüme dönemini yaşıyor, suç oranları düşüyor ve New Yorkluların iyimserliği geri gelmiş gibi görünüyor. Dahası, son çeyrek yüzyılda New York dünya ekonomisi içindeki yerini yeniden tanımlayacak, düşünsel, insani ve mali kaynaklara –borsanın 1987'deki iflasına rağmen– sahip. Şüphesiz bu tabloya, toplumsal eşitsizlikleri, ırkçılığı, topluluklar arasındaki gerilimleri, Belediye Başkanı Rudolph Giuliani'nin otoriter siyasetinden destek alan polis şiddetindeki artışı da eklemek gerekiyor. Bir gözlemcinin ifade ettiği gibi "şehir yirmi beş yıl önce olduğundan daha yaşanabilir görünüyor; kendi ölümünden sonra bile ayakta kalabilmeyi başarmış durumda."[12]

12 Phillip Lopate, "Trauma, Apocalypse, Boom, Aftermath: New York City in the Last Twenty-Five Years," Ric Burns ve James Sanders içinde, Lisa Ades ile birlikte, *New York. An Illustrated History* (New York, 1999), s. 547.

ONUNCU BÖLÜM

NEW YORK, NEW YORK!

A *Day in New York*'un (New York'ta Bir Gün) 28 Aralık 1944'te, 54. Sokak'ta, Adelphi'deki galası büyük bir başarıyı yansıtıyordu. Ertesi gün, *New York Times*'da Lewis Nichols, çakırkeyif üç denizcinin kısa bir izin günü boyunca, Brooklyn'deki tersaneden Times Meydanı'na, metrodan müzeye, Manhattan'dan Coney Island'a, New York'taki maceralarını konu alan bu müzikal komediyi hayranlıkla eleştiriyordu.

A Day in New York 436 kez sahnelendi ve 1949'da Metro-Goldwin-Mayer tarafından –Gene Kelly ve Frank Sinatra'nın oynadıkları– bir filmi yapıldı. Broadway sahnesi üzerinde ilk kez olarak Siyahlar ve Beyazlar yan yana dans ediyordu. Dolu dolu ve bolca mizah içeren gösterinin başarısı, Leonard Bernstein'ın müziği, Jerome Robbins'in kareografisi ve de Betty Comden ve Adolph Green'in güftesinin çok nitelikli olmasından ama aynı zamanda, New York'un akıl çelici yönlerini sergileme şeklinden de kaynaklanıyordu.

Ünlü *New York, New York*'taki karakterler gibi, Amerika ve tüm dünya, Hudson kıyılarında uzanan şehrin karşı konulmaz çekiciliğini hissediyordu. New York, iki savaş arasında yapmış olduğu kültürel ve sanatsal yatırımların parsasını topluyordu. Ressam ve entelektüeller, koreograf ve yazarlar, mimar ve yönetmenler, oyuncu ve besteciler, gazeteci ve moda tasarımcıları, dansçı ve müzisyenler ona olağanüstü bir yaratıcılık kazandırıyordu.

NEW YORKLU SEVGİLİ

Greenwich Village bohem havasına 1940'larda yeniden kavuştu. Buradaki barların ve atölyelerin müdavimleri arasında, "New York Ekolü" ressamları Jackson Pollock, Mark Rothko, Williem de Kooning, Claes Oldenburg, Franz Kline, Arshile Gorky ve Robert Motherwell de vardı. Kendilerine soyut ekspresyonistler denilmekle birlikte, bu ressamlar gerçek bir "ekol" ya da hareket teşkil etmiyor ve ısrarla sanatta bireyciliği savunuyorlardı.

Bununla birlikte, ortak noktalara sahiptiler. Farklı ölçeklerde de olsa hepsi Amerika'ya sürgün olmuş Avrupalı sanatçılardan, özellikle de Dali,

Breton, Tanguy ya da Masson gibi sürrealistlerden etkilenmişlerdi. Yine her biri, kendilerini New York'a sürüklemiş olan, *New Deal*'in sanatsal yaratıcılık için sunduğu yardım programlarından faydalanmıştı. Clement Greenberg ve Harold Rosenberg gibi, resimlerindeki kültürel ve estetik meselelerle yakından ilgilenen eleştirmenler ve de eserlerini satın alan Modern Sanatlar Müzesi Müdürü Alfred Barr tarafından hararetle destekleniyorlardı.

Buhran yıllarının toplumsal gerçekçiliğine tepki olarak, soyut dile tercüme ettikleri kozmopolit bir moderniteyi savunuyorlardı. Peggy Guggenheim'ın çiçeği burnunda galerisi Art of This Century 1943 itibariyle Jackson Pollock'ın –kullandığı kolaj resim tekniği sayesinde kendisine "Damlacı Jack" lakabı takılmıştı– eserlerinin ilk sergisine ev sahipliği yapmıştı. Kısa sürede hem ressam hem de galeri sahibi, büyük bir başarı kazandı. *Life* dergisi 1949'daki bir makalesinde "ABD'de yaşayan en büyük ressam o mu?" diye soruyordu. Pollock'un renkleri, Mark Rothko'nun renkli dikdörtgenleri, Kline'ın eserleri ve daha niceleri, birkaç sene içinde New York'u, modern resmin merkezi haline getirdi.

John Ashbery ve Frank O'Hara gibi şairler de modernite arayışı içindeydi. Her ikisi de, ressamların yaptığı gibi –bu nedenle onlara da "New York Ekolü" deniyordu– New York'un hareketini ve ritmini kavramaya çalışıyordu. Ashbery bunu şu sözlerle ifade ediyordu: "Tıpkı sanatçının resimde yaptığı gibi kelimeleri soyut olarak kullanmaya çalışıyorum."[1] 1940'lı yıllarda önceden hazırlanmış piyano[2] için bestelediği *Sonats and Interludes* ile ünlenen John Cage, kısa süre sonra 1952 tarihli unutulmaz sessiz parçası *4'33''* [dört dakika otuz üç saniye] gibi deneysel müzik eserleri üretmeye girişti. İki koreograf, Merce Cunningham ve Paul Taylor da soyut üretimi seçtiler. Martha Graham'ın yaratmış olduğu akımdan ayrılarak, ruhun derinliklerini keşfetmeye çalışan bir modernite arayışına girdiler.

1940'ların cazcıları, savaş öncesi dönemin "büyük orkestra" *swing*'lerinden uzaklaşarak, daha içsel ve daha kendine dönük olan *be-bop*'u ortaya çıkardılar. Saksafoncu Charlie "Bird" Parker, trompetçi "Dizzy" Gillespie, piyanist Thelonious Monk ve diğerleri Harlem'deki Minton's ve

1 Pierre-Yves Pétillon, *Histoire de la littérature américaine* (Paris, 1989), s. 558.
2 Tellerine ya da çeşitli yerlerine nesneler yerleştirilerek sesi değiştirilmiş piyano –ç.n.

Birdland, 26 Aralık 1949. Soldan sağa: Max Kaminski, Lester Young, "Hot Lips" Page, Charlie Parker, Lennie Tristano

Monroe's'da, Royal Roost'da, Village Vanguard'da, Five Spot'ta ve tabii ki 1949'da Broadway üzerinde açılan Birdland'de buluşuyorlardı. Buralardan yola çıkan *Bop* birkaç yıl içinde 52. Sokak'ı, New York'un caz sokağını, etkisi altına aldı. O dönemde kariyerinin başında olan Miles Davis'in *cool jazz*'ı ilk örneklerini ve de John Coltrane ilk eserlerini vermeye başlamıştı.

Modernist eğilimleri daha eski olan edebiyatta, marjinal bir konum ve konu arayışı –her tür taşralılığı ortadan kaldırmaya çalışan 1920'lerin modernistlerinin ve Dos Passos'un aksine– kendisini güçlü bir şekilde hissettiriyordu. *Manhattan Transfer*'de olduğu gibi başrolde artık New York değil New Yorklular, ya da bazı New Yorklular vardı. Alfred Kazin'den Bernard Malamud'a, Chicago'da yaşayan ve 1950'li yıllarda New York'u ziyaret etmiş olan Kanadalı Saul Bellow'a, hepsi de, ailelerinin yaşamış olduğu göç deneyimlerinin ve *Shoah*'ın[3] etkisini üzerinde taşıyan Yahudi

3 Holokost –ç.n.

yazarlarda hâkim olan duygu, dışlanma ya da farklılıktı. Malamud *The Magic Barrel* adlı öykü derlemesinde Yidiş'i[4] konuşturuyor, Grace Paley *The Little Disturbances of Man*'de savaş öncesi dönemin Aşağı Doğu Yakası'nı anlatıyordu. *On Native Grounds* (1942) adlı bir Amerikan edebiyat tarihi kitabının ve çok sayıda *Anılar* cildinin yazarı Kazin, *Retour Á Brooklyn*'de (1951) çocukluğunu anlatıyordu: "Hattın en sonundaydık. Şehrin kapılarında, New York'un en zorlu, en uzak, en bayağı gettolarından birine yerleşmiş olan göçmenlerin çocuklarıydık... Onlar New York, kibar, Amerika'ydı; biz ise Brownsville'dik –yaşlıların deyişiyle Brunzvil..." New York ehlileştirilmesi gereken yabani bir şehirdi. Ancak aradaki uçurum aşılamaz gibi görünüyordu: Norman Podhoretz'in deyişiyle "dünyanın en uzun yolculuklarından biri Brooklyn ile Manhattan arasındaki yoldu."

Kuşkusuz, James Baldwin'in Harlem'inden (*Go Tell It on the Mountain*, 1953) ya da Paule Marshall'ın Brooklyn'inden (*Brown Girl, Brownstones*, 1959) New York'un merkezine giden yol çok daha uzundu. Ralph Ellison 1952'de, *Invisible Man*'de, New York'u içedönük bir öğrenme sürecinin arka planı haline getirmişti. Siyah yazarlar, kültürlerinde minnetin eksikliğinden yakınıyor; hepsi de bir miras, değerler ve kültürel özerklik talep ediyor ve baskı ve ayrımcılığa karşı direnmek istediklerini ifade ediyordu. Baldwin, Ellison, Marshall kendi dönemlerindeki Afrikalı-Amerikalı New York'un deneyimlerinden yararlanıyor ve yirmi beş sene evvel, Harlem Rönesansı yazarları tarafından çizilmiş olan rotaya yeniden yön veriyorlardı.

Aynı şekilde, savaş öncesi dönemin modernizminin karşısına farklı edebiyat ve sanat yapıtları dikiliyordu. 1951'de, J. D. Salinger'ın *The Catcher in the Rye*'ında (*Gönülçelen*) başkahraman Holden Caulfield aracılığıyla, kısık sesli bir varoluşsal huzursuzluk dile getiriliyordu. 1940'larda, Jack Kerouac, Allen Ginsberg ve William Burroughs'un öğrenim gördüğü Columbia'da ortaya çıkan *Beat* hareketi daha açıktan bir başkaldırıydı. Ön kabulleri konformizmi ve maddiyatçılığı reddeden *Beat* kuşağı, mistisizme ve zen Budizmine ilgi duyuyordu ve cinsellikten uyuşturucuya kadar uçlardaki deneyimlerin büyüsüne kapılmıştı. 1952'de *New York Times Magazine*'de John Clellon Holmes'ün çıkışını ilan ettiği "*Beat* kuşağı," "içgüdüsel birey-

4 Aşkenaz Yahudileri tarafından konuşulan dil –ed.n..

ciliğine" ve "ortaklaşmaya karşı duyduğu güvensizliğe" rağmen "kayıp bir kuşak" değildi.[5]

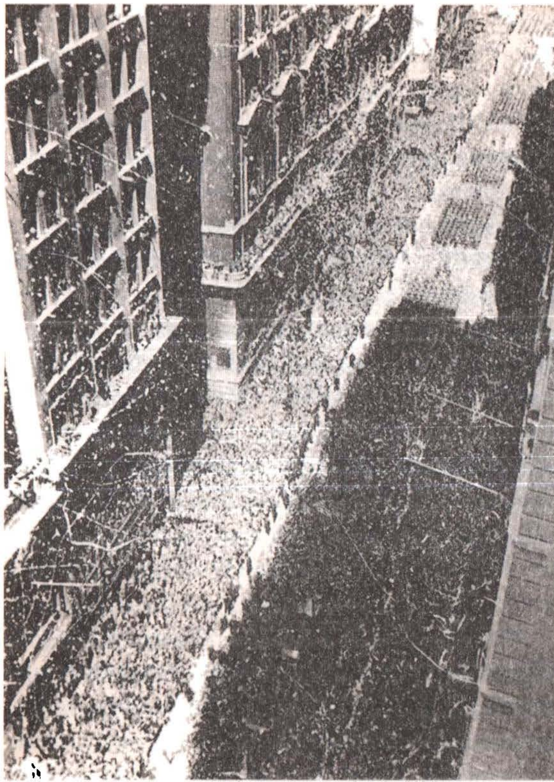
New York, uzun süre bu kuşağın gözde mekânı oldu. Yeni bohemler olarak *Beat*'ler de, Village'ın *loft*'larını, kafelerini, kitapçılarını ve kulüplerini yer edindiler. 1950'de Kerouac, *The Town and the City*'yi, üç yıl sonrasında da *Borroughs Junky*'yi yayınladı. White Horse Tavern, Five Spot ve diğer pek çok mekânda şiir okumaları ve edebi ya da müzikal doğaçlamalar yapılıyordu. Şehir, 1955'te Ginsberg'in şiiri *Howl*'da ifade edilen özgünlüğe dönüş de dahil, tüm deneylere kendisini açmıştı.

Beats 1959'da *Life* Dergisi'nin manşetindeydi. Sanatın tüm dallarında, yaratıcı kendiliğindenliği yakalamaya çalışan bir hareketten esinleniyorlardı. New York sahnelerinde ortaya çıkan *Off-Off Broadway* hareketi, Stanislavski'nin yöntemini benimsemiş olan, 1947'de kurulmuş ve 1951'den itibaren Lee Strasberg'in yönettiği tiyatro okulu Actors' Studio ve de Stella Adler ile heyecan uyandırmıştı. Aynı şekilde 1947'de kurulmuş ve Village'ın merkezine yerleşmiş olan, Julian Beck ve Judith Malina'nın Living Theatre'ı da, klasik repertuarından vazgeçerek avangard oyunlar sergilemeye başlamıştı. Bundan on yıl sonra, fotoğrafçı Robert Frank ve ressam Alfred Leslie, bir New York loft'undaki Kerouac, Ginsberg, Gregory Corso ve Peter Orlovsky ile *Beat*'lere adanmış olan *Pull My Daisy* adlı filmleriyle "yeni Amerikan sineması"nı başlattılar. 1950'lerin ortasından itibaren ise, iki ressam, Robert Rauchenberg ve Jasper Johns soyut ekspresyonizme karşı çıktılar. 1956 ile 1967 arasında New York'ta yaşamış olan Marcel Duchamps'ın eserlerinden etkilenen kolaj ve kompozisyonları, çok sayıda şeyin üst üste bindiği çelişik bir şehir anlayışlarını yansıtıyordu.

Liberalizm ve antikomünizm

Bu harikulade mayalanmaya kıyasla, büyükşehrin düşünsel hayatı da aynı ölçüde zengin ancak daha az yaygındı. Bu alan 1968'de Irving Howe'un adlandırmasıyla, "New Yorklu entelektüeller"in hâkimiyetindeydi. Bunlar kendilerini hem üniversitelerde hem de düşünce dergilerinde ifade eden, sınırları kesin çizgilerle belli olmayan bir gruptu. Kendilerini öncelikle, liberal, antiko-

5 John Clellon Holmes, "This Is The Beat Generation," *New York Times Magazine*, 16 Kasım 1952.

Yürüyüş ve konfetiler: General MacArthur'un New York'u fethi, Nisan 1951

münist ve uzlaşmaya dayanan bir dönemin teorisyenleri olarak görüyorlardı. İçlerinden biri, Sosyolog Daniel Bell, 1960'ta "ideolojilerin sonu"nu ilan ediyordu. Eleştirmen Lionel Abel'e göre, New York'un "Sovyetler Birliği'nin en ilginç yeri" olduğu savaş öncesi dönem çok uzaklarda kalmıştı.[6]

McCartizm'in buz gibi atmosferi kendisini dayatırken, pek çok entelektüel gençlik dönemlerindeki Marksizm ve sol düşüncelerden uzaklaşarak, ortak bir Amerikan kültürüne ait olduklarını keşfediyorlardı. Yabancılaşma hissi kaybolmuştu. *Partisan Review* 1952'de, entelektüellerin artık "kendilerini asi ve sürgün edilmiş" hissetmediklerini yazıyordu.

6 Lionel Abel, "New York City: Remembrance," *Dissent*, Yaz 1961, s. 255.

Bu entelektüeller genellikle Yahudi göçmenlerin çocuklarıydı ve Amerika'daki ortama aidiyet hisleri, Holokost sonrasında, antisemitizmin bitişine de bağlıydı. Bundan böyle, New York üniversiteleri, savaştan önce pek de hoş karşılanmayan Yahudileri öğretim üyesi olarak kabul etmeye başladı. Columbia'daki en önemli isimlerden biri, üniversite rektörünün ısrarlı müdahalesi sayesinde ve meslektaşlarının pek çoğunun karşıt görüşüne rağmen, 1939'da İngilizce asistanı olarak atanan ilk Yahudi Lionel Trilling idi. Kota uygulamasının kaldırılması da, hukuk, tıp, edebiyat ve fen fakültelerinin kapılarını, geçmiştekinden çok daha büyük ölçüde, Yahudi öğrencilere açtı.

Partisan Review tarafından 1952'de düzenlenen büyük "Ülkemiz ve Kültürümüz" semineri, çok sayıda entelektüelin toplumsal eleştiriden vazgeçmesinin de miladı oldu. 1956'da *Time*, Birleşik Devletler'deki düşünsel hayata adadığı bir sayısında "protestoların yerini onaylama aldı" diye yazıyordu.

Columbia, New York Üniversitesi ya da New School for Social Research'de, bu ruh hali, sosyoloji, tarih, edebiyat ve siyaset bilimi alanlarında yeni akımlara tercüme oluyordu. Tarihçi Richard Hofstadter, Birleşik Devletler'deki siyaset geleneği üzerine bir klasik haline gelecek olan çalışmasında "Amerikan kamuoyunun ortak havası" üzerine çalışmayı öneriyordu.[7] Sosyologlar Daniel Bell ve Nathan Glazer, sosyal statülerle ilgileniyorlardı. Lionel Trilling, kuşağının düşünsel ve siyasi gidişatını 1947 tarihli *The Middle of the Journey* adlı romanında tasvir etmişti. Bundan üç yıl sonra, büyük bir başarı yakalayan *The Liberal Imagination*'da bu evrimin edebi yönlerinin altını çiziyordu.

Bu soğuk savaş yılları boyunca, ABD'nin erdemleri ve "özgür dünyanın korunması"ndaki yeri üzerinde genel bir mutabakata varılmış görünüyordu. Kore Savaşı sırasındaki itaatsizliği nedeniyle Başkan Truman tarafından görevinden alınmış olan General MacArthur, 1951 Nisanında milyonlarca New Yorklu tarafından coşkuyla karşılandı. Esasında, bu yeni liberaller bölünmüş durumdaydı. Başlıca kırılma hattı, komünizm karşısındaki konumlarıydı. Genellikle kendileri de savaş öncesi dönemin komünist hareketinden gelen en şiddetli antikomünistler, 1940'larda örgütlenmeye

7 Richard Hofstadter, *Batisseursd'une tradition* (1948), çev., fr., Paris, Economica.

başladılar. 1951'de, Felsefeci James Burnham, James T. Farell, Tarihçi Arthur Schlesinger, Jr., Felsefeci Sidney Hook tarafından kurulmuş olan Committee for Cultural Freedom'da (Kültürel Özgürlükler Komitesi) bir araya geldiler. Daniel Bell, Diana Trilling, Irving Kristol, William Phillips (*Partisan Review*'dan) ya da Elliot Cohen (*Commentary Magazine*'den) gibi liberaller burada önemli bir işleve sahiptiler ve Burnham ya da Farell gibi özgün muhafazakârlarla omuz omuza hareket ediyorlardı.

Komünizm karşıtı saplantıları etrafında bir araya gelen bu insanlar, Amerikan karşıtı bir komplo olarak gördükleri şeylere karşı mücadele etmek istiyorlardı. Ancak, Hofstadter'in, "Amerikan siyasetinde paranoyak tarz" adlı parlak makalesinde eleştirdiği Senatör McCarthy'nin aşırı uçtaki tutumunu paylaşanların sayısı ise fazla değildi. McCartizmin aşırılıklarının, kendilerini temsilcileri olarak gördükleri liberalizmi tehdit ettiğini düşünen çoğunluk, entelektüel karşıtı olmayan bir antikomünizm tanımı yapmakta zorlanıyordu.

Committee for Cultural Freedom'ın başkanı, New York Üniversitesinde öğretim üyesi olan Sidney Hook'tu ve kariyeri kendi kuşağından çok sayıda entelektüelinkine iyi bir örnek teşkil ediyordu. Columbia'da John Dewey'in eski öğrencilerinden olan ve doktorasını burada pragmatizmin metafiziği üzerine vermiş olan Hook, Marksizme oldukça hâkimdi. Komünistlerle olan rahatsızlık verici birlikteliğine 1930'ların başında son vermiş ve o dönemde Troçkizme meyletmişti. Moskova duruşmalarının ardından, Marksist düşüncelerini terk ederek antikomünizmin en militan sözcülerinden biri haline geldi. Hook 1953'te "*Heresy Yes-Conspiracy, No*" (Aykırı Düşünceye Evet-Komploya Hayır) başlıklı bir makale yayınladı: "Aykırılığı" –herhangi bir Amerikalının çoğunluğun düşüncesine açıkça aykırı bir düşünceyi benimseme ve ifade etme hakkı– Amerikan Anayasası'nın birinci maddesi tarafından garanti altına alınmış ifade özgürlüğünün bir gerekliliği olarak görüyordu ancak "komplo"ya –başta komünizm olmak üzere, toplumu sabote etmeye çalışan her tür gizli hareket– karşı savaşılmalıydı.

Dönem şüphelenme dönemiydi. New York'ta gerçek bir cadı avı sahneleniyordu. 1949 itibariyle Hiss olayı manşetlerdeydi: eski komünist bir gazeteci, Whittaker Chambers, 1930'larda State Department adı

verilen Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na ait gizli belgelerden Temsilciler Meclisi'nin Amerikan karşıtı faaliyetleri hakkında öğrendikleri konusunda komite karşısında ifade vermişti. Muhbirinin, Carnegie Endowment for International Peace başkanı ve son dönemde yüksek bir memur ve diplomat olmuş olan Alger Hiss olduğunu söylüyordu. İfadesine başvurulan Hiss, Chambers ile herhangi bir ilişkisi olduğunu reddediyor ancak çelişkili açıklamalarda bulunuyordu. New York'ta süren mahkemesinin sonunda Hiss, yalancı şahitlikten beş yıl hapse mahkûm edildi. Bu olay, antikomünistlerin söylemlerini aynı zamanda hayata geçirmeyi de gözettiklerini bir kez daha kanıtladı. 1950 yazında, iki New Yorklu Julius ve Ethel Rosenberg, Sovyetler Birliği adına casusluk yapma suçlamasıyla tutuklandı, yargılandı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Tüm dünyadan destek almış olmalarına rağmen, 19 Haziran 1953'te Sing Sing Hapishanesi'nde idam edildiler.

Sidney Hook, işte bu gergin hava içinde, yine 1953'te, kendilerine yöneltilen Komünist Parti ile ilişki içinde olma suçlamalarına yanıt vermemek için Anayasa'nın beşinci maddesine –"Hiç kimse, adli bir yargılamada, kendisine karşı tanıklık edemez"– başvuran şehir okullarındaki öğretmenlerin kovulması çağrısında bulundu. Yirmi dört öğretmen işten atıldı, otuz kadarı da istifa etti.

Bütün bu olup bitenler, özellikle de McCarthy ve başlıca işbirlikçisi New Yorklu hukukçu Roy Cohn karşısında düşünce özgürlüğünü savunmaya devam eden liberaller çok az sayıdaydı. Columbia'da, Tarihçi Henry Steele Commager buna kalkıştığında, kendisini komünizme karşı naif ve ahlaki olarak yanlış bir sempati beslemekle ve böylelikle dolaylı yoldan McCarthy'nin ekmeğine yağ sürmekle suçlayan Sidney Hook ve Irving Kristol'un şiddetli saldırılarına maruz kaldı. Eşi Heinrich Blücher ile 1942'de New York'a yerleşmiş olan ve 1951'de *The Origins of Totalitarianism*'i (Totalitarizmin Kökenleri) yayınlamış olan Hannah Arendt, Amerikan demokrasisinin totaliter yöntemlere başvurmasının kendisine zarar vereceği uyarısında bulundu. Alger Hiss'i suçlamış olan Whittaker Chambers'ın, *Witness* (Tanıklık) adını taşıyan kitabında ifade ettiği gibi, Arendt cesurca "Birleşik Devletler, içinde yaşadığımız bu cumhuriyet ve demokrasi, tamamen uydurma olan bir şeyin imgesi gibi gözlemlenebilir ya da sınıflandırılabilir olmayan, canlı

bir olgudur" diyordu. "Canlı bir olgu olarak, mutabakat kadar uyumsuzluk da onun bir parçasıdır... 'Amerika'yı daha Amerikalı' yapmaya ya da onu bir önyargıya dayanan bir demokrasi modeline dönüştürmeye çalıştığınız takdirde, onu ancak yok edersiniz."[8]

Tüm bu tartışmalar, Philip Rahv'ın *Partisan Review*'ı ya da savaşın hemen sonrasında, Elliott Cohen'in başkanlık ettiği Yahudi Amerikan Komitesi tarafından çıkartılan *Commentary* gibi düşünce dergilerine malzeme çıkarıyordu. New York aynı zamanda, liberalizmin sert bir muhafazakârlık eleştirisinin de merkez üslerinden biriydi. William F. Buckley, kısa sürede muhafazakârlığın, ardından da yeni-muhafazakârlığın başlıca yayın organlarından biri haline gelen *National Review*'u 1955'te burada kurmuştu. Berlin duvarının yıkılışına kadar başlıca konusu olan antikomünizmin yanı sıra, Buckley, 1960'larda daha pragmatik bir görüşe doğru evrilmeden önce, yurttaşlık hakları yanlısı ve ırk ayrımcılığı karşıtı hareketlere karşı da düşmanlık üretiyordu. 1964'te New York'ta Barry Goldwater'ın başkanlık seçimleri kampanyasını yürüttü. Bir sonraki sene, New York belediye seçimlerinde adaylığını koyduğunda, beklenmedik yükseklikte bir oy kazandı.

Solda ise, bazı insanlar, dönemin mutabakatını ve 1930'ların eski radikallerinin "pişmanlık" açıklamalarını eleştirmekten geri durmuyordu. 1954'te, Irwing Howe ve Lewis Coser tarafından kurulan *Dissent* dergisi bunların sözcülüğünü yapıyordu. Kısa süre sonra City College'ta edebiyat dersleri vermeye başlayan Howe, "konformizm çağı" olarak tanımladığı şeye karşı hiçbir yakınlık hissetmiyordu. Howe'un eleştirileri, konformizm karşıtlığını savunan ve *White Collar* (1951) *ve The Power Elite* (1956) gibi eserlerinde beyaz yakalıların tatminsizliklerini ve de liberalizmin iki yüzlülüğünü ifşa eden bağımsız düşünür, Columbialı Sosyolog C. Wright Mills'de de yankı uyandırdı. Eskiden, Dorothy Day'in Katolik işçi hareketinde yer almış ve 1950'lerde sosyalist harekete yeniden katılmış olan Michael Harrington da, 1962'de, yoksulluk üzerine dikkat çekici bir inceleme olan *The Other America*'yı (Öteki Amerika) yayınladı.

8 Aktaran Elisabeth Young-Bruehl, *Hannah Arendt. Biographie* (Paris, 1999), s. 356-357.

New York'un Amerikan kültüründeki yeri 1960'lardan itibaren tekel konumunu yitirdi. Dolayısıyla "New Yorklu entelektüeller"in düşünce dünyası üzerindeki tekeli de ortadan kalktı. Yurttaşlık hakları hareketi, Vietnam Savaşına karşı muhalefet ve bir karşıt-kültürün yeşermesi gibi, otoriteyi sorgulayan tüm bu gelişmeler, bu entelektüellere anlaşılmaz ve kabul edilemez görünüyordu; hatta Daniel Patrick Moynihan, Nathan Glazer ya da Arthur Schlesinger gibi içlerinden bazıları, Başkan Kennedy ya da Johnson tarafından göreve çağrılmıştı. *Commentary* dergisi, 1960'tan itibaren editörlüğünü yapan Norman Podhoretz'in yönetiminde, muhafazakâr cepheyi bir arada tutuyordu. Lionel Trilling, Daniel Bell ve Richard Hofstadter öğrenci hareketine dönük eleştirilerini sakınmıyorlardı. Bell ve Podhoretz örneklerinde olduğu gibi çoğu, muhafazakârların safına katılmıştı.

Bunların ülkenin düşünsel hayatı üzerindeki nüfuzunun silinmesi, başka düşünce tarzlarının ortaya çıkmasının yolunu açtı. *Partisan Review*'un etkisini yitirmesi ve kardeşi *Commentary*'nin muhafazakârlığa meyletmesinin ortaya çıkardığı boşluğu hızlı bir şekilde, sırasıyla 1955 ve 1963 yıllarında yayınlanmaya başlanan *Village Voice* ve *New York Review of Books* adlı iki haftalık dergi doldurdu. Doğmakta olan karşıt-kültürün yarı-resmi yayın organı, Norman Mailer'ın *Voice*'ı araştırmacı gazetecilik alanına başarılı bir giriş yaptı. *New York Review*'un daha akademik nitelikli raporları ve eleştiri yazıları Yeni Sol fikirlerin sözcülüğünü yapıyor ve savaş sonrasının liberal paradigmasının sorgulanmasını sağlıyordu. *Voice* ve *New York Review*'un her ikisi de kendi tarzlarında, New York'taki öğrencileri hiç olmadığı kadar etkisi altına almış olan isyan duygusunu ve özgürleşme arzusunu yansıtıyordu. Şehrin coşkun karakteri, yurttaşlık hareketi ile bağlantılı ya da Yeni Sol'dan öğrenciler, 1960'lardaki bu çeşitli hareketlere ek bir ses ve izleyici sağlıyordu.

Yurttaşlık hakları hareketi, 1950'lerde, Harlem'deki Etiyopya Kilisesi Rahibi Adam Clayton Powell, Jr. ya da Brooklynli Rahip Milton Galamison gibi dini-siyasi aktörler etrafında doğmuştu. National Association for the Advancement of Colored People (Renkli Halkın Gelişimi Ulusal Derneği-NAACP), New York'taki genel merkezi üzerinden, *Board of Education of*

Topeka'ya (Topeka Milli Eğitim Müdürlüğü) *karşı Brown* davasında (1954) Yüksek Mahkeme'nin okullardaki ayrımcılığı mahkûm etmesi sonucunu doğurmuş olan, ulusal çapta bir mücadele yürütmüştü. Bu kararın 1960'larda ABD'nin güneyinde uygulanmasının ortaya çıkardığı zorluklar ve şiddet, Siyah ya da Beyaz çok sayıda New Yorkluyu yurttaşlık hakları hareketinde bir araya gelmeye ve Mississippi ve Alabama'da düzenlenen çeşitli yürüyüşlere katılmaya sevk etti.

New York halkından çok güçlü bir destek gören İslam Milleti örgütü örneğinde olduğu gibi, diğer bazı hareketler daha radikaldi. 1964'te, Congress of Racial Equality (Irk Eşitliği Meclisi-CORE), fiili ayrımcılığı protesto etmek için şehirdeki okullarda, yüz binlerce liseliyi harekete geçiren bir boykot örgütledi.

Mücadele, yurttaş hakları hareketini aşıyordu. Yeraltı yayınları yeşermekte olan karşıt-kültürün sesini yansıtıyordu. *Village Voice*, ardından da *East Village Other*, 1965'ten itibaren, Saint Mark's Place ve Tompkins Square Park Mahallesi ve buralardaki kitapçı ve kafelerin muhalif havasını yansıtıyordu.

Vietnam tüm zihinleri meşgul ediyordu.15 Nisan 1967'de, Savaş Karşıtı Komitenin çağrısıyla, yüz ila iki yüz bin kişi, Amerikan politikasına karşı New York sokaklarındaki protestolara katıldı. Central Park'ta yüzlerce genç, askerlik kâğıtlarını yakarak savaşı protesto ediyordu.

Kısa süre sonra, Morningside Heights tepelerinde, Columbia öğrencileri harekete geçmiş, örgütlenmiş ve bölünmüştü. Başlangıçta hareket sınırlıydı ancak ardından 1968 baharına uzandı: Mark Rudd'un öncülüğünde Nisan ayında bir grup, üniversitenin Institute of Defense Analysis'ini finanse eden CIA ile ilişkisini ve üniversitenin, Morningside Heights'daki, burada yaşayan Siyahları hiçe sayarak yayılma planlarını protesto etmek için kampüsü işgal etmeye karar verdi. İki hafta boyunca Columbia, Amerika'daki öğrenci hareketinin merkezi haline geldi. Herkes buradaydı; Susan Sontag, Norman Mailer, Dwight Macdonald ya da –"siyah gücün" ozanı– Afrikalı-Amerikalı militan Stokely Carmichael gibi radikal soldan ziyaretçiler geliyordu. 30 Nisan'da, Columbia'nın yöneticileri kampüsü polis zoruyla boşalttı. Yedi yüz kişi tutuklandı ve öğrenciler hemen yaza kadar sürecek bir grev kararı aldı. Hareketin tarihinde

Vietnam Savaşı protestosu, Nisan 1967

Columbia, Berkeley'i yakaladı. O dönemde başkanlığa aday olan Richard Nixon, Nisan olaylarını "devrimci hareketin üniversiteleri ele geçirmek için ilk büyük savaşı" olarak nitelendirmişti.

Bu sıralarda, Timothy Leary'nin, New York yakınlarındaki emeklilik mekânından övgüler düzdüğü, psikedelik[9] kültür, 1968 ile 1970 arasında *New York Rat*'ta görüldüğü gibi, giderek daha fazla taraftar bulmaktaydı. Folklor, Village'ın sokaklarını ve gece kulüplerini etkisi altına almıştı; 1961'de doğum yeri olan Minnesota'dan gelen Bob Dylan burada protesto hareketleri için şarkılar söylüyordu. Değişimi muştulayan şarkıları (*The Times They Are a Changin'* ya da *Blowin' in the Wind*) ve Leonard Cohen, Lou Reed, Joan Baez ya da Paul Simon gibi diğer şarkıcıların şarkıları, tepe noktasına 1969 Ağustos'unda New York Eyaleti'nin kuzeyindeki Bethel bölgesinde düzenlenen Woodstock Festivalinde ulaşan, karşıt-kültürü temsil ediyordu.

9 Algının derinleştirilmesi –ç.n.

Bundan bir yıl sonra New York yeniden karıştı. Students for a Democratic Society (Demokratik Toplum İçin Öğrenciler) hareketinden ayrılmış çok sayıda gruptan biri olan devrimci bir grup, *Weathermen* (Bob Dylan'ın bir şarkısına atıfla bu ismi almışlardı) silahlı eylemlere başladı: 1970'te bir yargıcın evine ve polis merkezine bomba koydular. 1970 Mart ayında, patlayıcıları hazırladıkları Greenwich Village'daki bir evde meydana gelen patlamada içlerinden üçü öldü.

New York uzun senelerdir feminist hareketin merkezlerinden biriydi. 1963'te, Betty Friedan ünlü "The Feminine Mystique" (Kadınlığın Gizemi) makalesini burada yayınladı. Makalede, "adı konmamış sorun" olarak tanımlanan, evlerine hapsolmuş kadınların sorunları deşifre ediliyordu. Öğrencilerin teşkil ettiği bu verimli ortamdan da yararlanarak, dernek ve grupların sayısı arttı. Bazı feministler, kendilerine ikincil roller verildiği eleştirisi getirdikleri öğrenci hareketi ile yollarını ayırıyordu. Konferanslar, toplantılar, mitingler ve protesto gösterileri birbirini izliyordu. Betty Friedan'ın başkanlığındaki National Organization of Women 1966'da kuruldu; New York şubesi özellikle çok aktifti. Bunun ardından, New York Radical Women ya da 1968'de kurulan WITCH (Women's International Terrorist Conspiracy from Hell'in kısaltması "cadı" anlamına geliyordu) grubu gibi, daha militan bir mücadeleyi savunan örgütlenmeler ortaya çıktı. 7 Eylül 1968'de, radikaller ve "cadılar," Atlantic City'de Amerika Güzeli'nin taç giyme törenini bastılar ve bundan birkaç hafta sonra da Wall Street'te etkileyici bir eylem başlattılar.

1960'ların sonunda, ılımlı yenileşme yanlılarından SCUM (Society for Cutting Up Men) militanlarına, feminist hareketin tüm renkleri New York'ta temsil ediliyordu. 1970 Ağustos'unda, kadınlara oy hakkı tanıyan 19. maddenin ellinci yıldönümünde, 5. Cadde'de büyük bir gösteri düzenlendi. 1972'de Gloria Steinem *Ms.* dergisini kurarken, Helen Gurley Brown saygın *Cosmopolitan* dergisini cinsel özgürlük yanlısı bir feminist dergiye dönüştürmüştü. Geçmişin kabul görme kaygısının yerini feminist önermeler almıştı.

Aynı şey homoseksüel hareket için de geçerliydi. 1920'lerde homoseksüellere gösterilen göreceli hoşgörünün yerini İkinci Dünya Savaşı sonrasında, daha baskıcı bir tutum almıştı. Buna tepki olarak bazı homoseksü-

eller, Mattachine Society'nin New York şubesinde örgütlenmeye başladı. 27 Haziran 1969'da, Greenwich Village, Christopher Sokağı'ndaki Stonewall Inn adlı bara yapılan polis baskını tüm mahalleye yayılan bir ayaklanma başlattı. Bunu izleyen aylarda, eşcinsellere özgürlük cephesi ve ardından da başka bazı örgütlenmeler ile birlikte, yerel ve ulusal düzeyde hareketi planlayan bir eşcinsel eylemciler birliği kuruldu. Barlar, gece kulüpleri ve diğer tanışma ve sosyalleşme mekânlarının, gazetelerin (*Come Out*, 1969) ve eşcinsel ve lezbiyen derneklerinin sayısı arttı. Stonewall ayaklanmasının yıldönümü vesilesiyle, özgürleşmenin simgesi haline gelen *Gay Pride* düzenlendi. 1971'den itibaren, dernekler cinsel tercihler üzerinden ayrımcılık yapılmasını yasaklayan bir belediye kanunu çıkartılması talebiyle mücadeleye başladılar ve on beş yıllık mücadelenin sonucunda, 1986'da böyle bir yasayı kabul ettirdiler. Bu taleplerle yola çıkan grubun, New York siyaset arenası üzerindeki varlığı, 1990'ların başında New York Eyaleti Temsilciler Meclisi'ne bir lezbiyen temsilcinin ve belediye meclisine de bir eşcinsel militanın seçilmesi sonuçlarını doğurdu. Her ikisi de siyaset hayatına Greenwich Village'da atılmıştı.

1980 itibariyle, bu bireysel ya da kolektif kimlik iddiaları, AIDS dramıyla karşı karşıya geldi. New York'ta özellikle homoseksüeller ve uyuşturucu kullanıcıları arasında on binlerce kişinin ölümüne yol açan salgın hastalık, sanat ve gösteri dünyasını kırıp geçirdi. AIDS, homoseksüel toplumun şiddetli bir şekilde damgalanmasını beraberinde getirdi ancak bu onların örgütlenme ve dayanışma güdüsünü de kuvvetlendirdi. Hastalığın, tıbbın çaresiz kaldığı ve gerekli ilaçların mevcut olmadığı ilk yıllarında, tiyatro yazarı Larry Kramer tarafından 1982'de kurulan Gay Men Health's Crisis derneği hem dostane hem de hukuki bir bilgi, sosyal yardım ve militan bir destek ağı yarattı. New York'un sanat camiasından gelen bağışlar sayesinde dernek, kuruluşundan on beş yıl sonra, milyonlarca dolarlık bir bütçeye sahipti ve bünyesinde yüzden fazla kişi çalıştırıyordu. Kısa süre içinde ACT-UP (AIDS Coalition to Unleash Power) gibi başka gruplar da ortaya çıktı. 1987'de kurulan bu dernek, bazen şiddete de başvuran ve daima kamuoyunun ilgisini çekmeyi hedefleyen etkili yöntemlerle, hem hastalığa karşı mücadele ediyor hem de kamu yetkililerinin, bilim adamlarının ve de ilaç laboratuvarlarının çalışmalarının yetersizliğini deşifre ediyordu.

New York, tüm bu farklı isyan ve taleplerin ortasında, Amerikan toplumunun 1960'ların başından beri geçirdiği büyük ahlaki dönüşümü simgeliyordu; New York barlarını ve kulüplerini yakından tanıyan Woody Allen, *Annie Hall, Interiors* ya da *Manhattan* gibi filmlerinde, bu dönüşümün hem sevgi dolu bir vakanüvisliğini yapacak hem de onunla dalga geçecekti. Aileler, banliyölerde yaşamak üzere şehri terk ettikçe, cinsiyet devrimi de davranışları dönüştürüyordu. New York, özellikle de Manhattan, her zamankindekinden daha fazla gençlerin ve genellikle de bekârların şehri haline geliyordu. 1980 ve 1990'ların ekonomik büyümesi de New York gece hayatının çekiciliğini artırmıştı; gündüzleri iş dünyasında zenginleşen binlerce genç, *"yuppi" (young urban professionals,* genç kentli meslek sahipleri) geceleri buraya akıyordu. Çoğunlukla kısa ömürlü lokantalar, moda mekânlar ve gece kulüpleri birbirini izliyor ve sürekli artmakta olan, hep daha yeni ve daha güçlü bir eğlenceye olan talebi karşılıyordu.

Harekete geçen sanat

Sanatçılar da, bu altüst oluşları kendi tarzlarında yansıtıyordu. 1960'ların başında, Jasper Johns ya da Robert Rauchenberg'in fikirlerini devam ettiren ve soyut ekspresyonizm ve onun takipçileri Clement Greenberg ve Harold Rosenberg'e karşı radikal bir tepki olarak şekillenen *Pop Art,* Marcel Duchamp'dan esinlenmişti. *Pop Art,* New York'un merkezinde durduğu kuşatıcı tüketim kültürünü ele alıyordu. İronik ve kibar, acımasız ve fırsatçı, Roy Lichtenstein, Andy Warhol ve arkadaşları Amerikan toplumunun bayağılığı ve günlük nesneleriyle alay ediyorlardı. Claes Oldenburg *The Street: A metamorphic Mural* adlı eseri ile birlikte yayınladığı bildiride, "günlük çirkefle uğraşan, ancak bundan temiz bir şekilde çıkmayı başarabilen bir sanatı savunuyorum" diyordu.

Warhol, 1963 ile 1967 arasında kullandığı 47. Sokak üzerindeki eski bir şapkacı dükkânı olan atölyesi Factory'yi, New York'un yaratıcılık merkezlerinden biri haline getirdi. Burada avangart filmler yapıyor, Velvet Underground müzisyenlerini ağırlıyor ve kompozisyonlarını üretiyordu. *Pop Art* tanımı gereği ticariydi ve galeri ve satıcıların –Leo Castelli, Sidney Janis ve diğerleri– neredeyse anında gösterdikleri ilgi, hareketin sanatçıla-

rını memnun ediyordu. Warhol, *Coca-Cola* şişeleri ve *Campbell* çorba kutularını sanat tarihine sokmuştu. Eseri, 1961'den itibaren Leo Castelli'nin galerisinde sergilenmeye başlanan Lichtenstein, 1962'de, yapmacıklı bir kadının "Fakat Brad, sevgilim, bu tablo bir BAŞYAPIT! Tüm NEW YORK yakında senden eser isteyecek!" diye bağırdığı *Masterpiece*'ını çizerken, kendisiyle dalga geçiyordu.

Başka bazı sanatçılar da, minimalizm gibi –örneğin Frank Stella'nın serileri– farklı arayışlara yönelmişti. Bazıları da, sanatta piyasa anlayışına karşı çıkarak, performanslara ve kalıcı olmayan ürünlere yoğunlaşıyor ve temsil fikrinin kendisine yeni bir tanım getiriyorlardı. Şehrin tamamı bir malzemeydi. New York'a 1956'da gelmiş olan Claes Oldenburg, sanat eserlerinde şehirdeki çöpleri kullanıyordu. Christo, devasa kumaşlarla New York binalarını kaplayan tasarımlar yapıyordu. Red Grooms 1975'te, şehir ölçeğinde dev ölçekli bir performans olan *Ruckus Manhattan*'ı ortaya koymuştu. 1970'te kurulan *City Walls* grubunun yaratıcılarından Jason Crum, Allan D'Arcangelo ve Robert Wiegand'ın da etkisiyle, duvar resimlerinin sayısı arttı.

1960 ve 1970'ler, çeşitli siyasi ve toplumsal taleplerle de bağlantılı, her tür sanatsal biçimin ortaya çıkışına sahne oldu. 1967 yılının başında "Vietnam Savaşına öfkelenen yüzlerce sanatçı" bir araya gelerek, New York'ta bir dizi muhalif sanat sergisi düzenlediler. Avangart tiyatro grupları (Off-Off Broadway) siyasete atılarak doğaçlama işler yaptı: Ellen Stewart 1963'te Mama Experimental Theater'ı kurdu. Artık daha çok Cocteau tarzı bir siyasi damardan beslenen Living Theater, bundan böyle çok sayıda karşıt-kültür tiyatro grubuna ilham kaynaklığı ediyordu. Open Theater ya da Peter Schumann'ın tiyatro grubu Bread ve cambaz ayakları üzerindeki oyuncuların çok ajit-prop bir tarzda, sokak tiyatrosuyla kukla tiyatrosunu harmanlayarak, New York parklarını ve sokaklarını arşınladığı Puppet Theater bunlar arasındaydı.

En eski ve en görünür talepler, gerçek Siyah kültürünün tanınmasıyla ilgiliydi; oyun yazarı Leroi Jones bu taleplerin New York'taki sözcülerindendi. Amiri Baraka adıyla, adanmış bir Afrikalı-Amerikalı sanatının tanımlanmasında ve Romare Bearden gibi Siyah sanatçıların, "Beyazların hâkimiyeti" olarak algıladıkları şeyin deşifre edilmesinde kilit bir rol oyna-

mıştı. 1963 yazında gerçekleşen büyük Washington yürüyüşü sonrasında kurulmuş olan Spiral grubu gibi grupların, konferans ve sergilerin sayısı arttı. Siyah sanatçılar, dur durak bilmeden, eserlerini ve Siyah kültürünün önemini ortaya koyuyorlardı.

1969'da Metropolitan Müzesi, Siyah sanatçıların eserlerinin sunumunu geri plana itilmek pahasına, toplumsal-tarihsel koşulları ön plana çıkartarak, Harlem'de bir sergi açtı. Bu, yoğun bir polemiğe neden oldu. 1930'ların sanatı hakkında, Siyah sanatçılara yer vermeyen bir sergi düzenleyen Whitney Müzesi de bir diğer tartışmayı başlattı; Siyah sanatçılar da, 1968'de kurulmuş olan Harlem'deki Studio Müzesinde, dengeyi sağlamak üzere, alternatif bir sergi açtılar. 1971'de Whitney'de, çağdaş Siyah sanatçılar hakkında açılan sergi, polemiklere son veremedi. Ancak 1970'lerde Afrikalı-Amerikalı sanatı çok daha görünür hale geldi. 1974'te, saygın 57. Sokak üzerinde, yalnızca Afrikalı-Amerikalı sanatına ayrılmış bir galeri olan Just Above Midtown'ın açılışı bunun bir göstergesiydi.

Bu muhalif sanat tarzlarının güçlenmesiyle, New York'un sanat coğrafyası da dönüşüm geçirdi. O dönemde, ekonomik kriz ve kamu yetkililerinin kent politikalarının etkisiyle kısmen harap olmuş Bronx'un güneyinde, Afrikalı-Amerikalı ve Afrikalı-Karayipli topluluklar içinde, yeni kültürel tarzlar ortaya çıkıyordu. Duvarlarda ve metroda grafitiler ve duvar yazıları görülmeye başlarken, akrobatik ve titremeli *breakdancing* ve *rap* Siyah gençleri kendisine çekiyordu. Bunların marjinal konumu uzun sürmedi: *She's Gotta Have It* ve *Do the Rigth Thing* gibi Spike Lee filmlerinde karşımıza çıkan *hip hop*, piyasaya dahil oldu ve ulusal çapta izleyici buldu. Ancak bu hızlı piyasalaşma, kökeninde yatan sosyal başkaldırı duygusunu hafızalardan silemedi.

Harlem, eskiden olduğu gibi Afrikalı-Amerikalı görsel sanatların kalbi olarak kaldı. David Hammonds ya da Adrian Piper gibi sanatçılar, aynı tarihlerde beyaz sanatçıların kullanmakta olduğu ifade tarzlarından farklı tarzlar arıyorlardı. Bazı durumlarda, heykellerinde ya da enstalasyonlarında, sanatın evrensel olduğu iddiasını şiddetle reddediyorlardı.

Manhattan'ın güneyinde ise, SoHo Mahallesi deneysel sanat eserleriyle ünlü hale geldi. Buradaki atölye ve galerilerde sürüyle enstalasyon ve *happening* görmek mümkündü. Burada postminimalizm, fotorealizm,

kavramsal sanat, performans ve grafiti bir aradaydı. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında bu alternatif mekânlar, şöhretlerinin doruk noktasında AIDS'den ölen Keith Haring'in ve Jean-Michel Basquiat'nın şimşek gibi yaratıcı çalışmalarına ev sahipliği yapıyordu.

Bu yılların en büyük yeniliği, tüm bu sanatçıların, soyut ekspresyonizm döneminden beri müthiş derecede artmış olan amatör izleyici ve koleksiyonculardan gördüğü olağanüstü ilgiydi. Bu avangart sanatın yakaladığı başarının sonucu, SoHo'nun burjuvalaşması oldu; kısa süre sonra buradaki kiralar yanına yaklaşılmaz hale geldi. Çok sayıda sanatçı, TriBeCa (Triangle Below Canal) ve NoHo (North of Houston) gibi komşu mahallelere kaçmak zorunda kaldı. Bunların yerini hemen SoHo'nun *loft*'larında oturmaya can atan, binlerce "yuppi," lokantalar, mağazalar ve yeni galeriler –1990'da sayıları yaklaşık 300'dü– aldı.

Dünya evinde

New Yorklu yazarlar isyan ve deneysellikle giderek daha az ilgileniyordu. Çoğunluğu şehrin dönüşümünün sonuçlarıyla ilgiliydi. Yahudi romancılar, görüldüğü kadarıyla tükenmeyen bir konu olan asimilasyon meselesini çeşitlendirmeye devam ediyordu ancak şimdi, farklılıkların altını çizmektense ya başarılı olmuş ya da hüsrana uğramış bir uyumu tasvir ediyorlardı. Philip Roth, *Good-Bye Columbus*'tan *American Pastoral*'a ve eğlenceli *Portnoy's Complait*'e, okuyucularının imgelemine pek çok senaryo sunarken ünlü *Catch-22*'nin –Vietnam Savaşı kuşağının kült romanı haline gelen İkinci Dünya Savaşı hakkında bir absürd roman– yazarı Joseph Haller, *Good as Gold* adlı romanında, kahramanı New Yorklu Yahudi entelektüelinin çelişkili isteklerinin iğneleyici bir tasvirini yapıyordu.

Bunlar ve de Paul Auster, Jerome Charyn ya da Don Delillo'nun romanlarının her biri, kendi tarzında, 1930'ların sonunda New York'u hâlâ mahallelerden oluşan bir şehir yapan, farklı kültürlerde yaşanan olağanüstü dönüşümleri yansıtıyordu. *New York Herald Tribune*'dan bir gazeteci, 1963'te Canarsie'nin eskiden "sevgi ve dostluk dolu, çok farklı bir yer" olduğunu yazıyordu. "Buradaki havayı tarif etmek için, Yidiş konuşan sakinleri *Fraindlichkeit* diyorlardı. Bunun İtalyancası *Amicizia* idi. Bu eski

Brooklyn'di, bu en şiirsel haliyle, küçük yaşlı bir New York'tu."[10] 1950'lerde bu mahallelerden kitlesel gidişlerin yaşanmasının ardından Brooklyn'de olduğu gibi Bronx'ta da yerel kültürel dayanışmalar yok olmaya yüz tuttu.

Bu dönüşümün en güçlü simgelerinden biri, 1957'de Brooklynli beysbol takımı *Dodgers*'ın Los Angeles'a gitmesiydi. *Dodgers* o zamanlar Brooklyn'in kimliğinin çimentosuydu. 1930'ların sonlarında korkulan rakipler haline geldiler ve 1940 ve 1950'lerde pek çok defa, ihtişamlı bir şekilde *World Series* olarak adlandırılan, Amerikan Şampiyonasının finaline kalarak pek çok başarı kazandılar. Şüphesiz her defasında New Yorklu büyük rakipleri *Yankees* karşısında yeniliyorlardı ancak tüm bu yıllar boyunca *borough* gururunu temsil etmişlerdi. *Dodgers* aynı zamanda, beysbola hâkim olan ırk ayrımcılığı geleneğine son veren ilk profesyonel takımdı. 1947'de, ülke çapında bazılarının gözünde ünlü bir sima olan, bazılarının da nefret ettiği Siyah oyuncu Jackie Robinson'ı takıma alma kararları, o dönemde imajlarının ayrılmaz bir parçası olmuştu. Kısa süre sonra Robinson'u Don Newcombe ve Roy Campanella gibi başka Afrikalı-Amerikalılar izledi. *Yankees* ise bir Siyah oyuncu –Elston Howard– almak için 1955'e dek beklemişti.

Dodgers için doruk noktası, *World Series*'te 4 Ekim 1955'te *Yankees*'e karşı kazandıkları zafer oldu. O akşam Brooklyn sokakları etkileyici bir halk coşkusuyla doldu taştı. Ancak bundan iki yıl sonra, *Dodgers*'ın sahibi Walter O'Malley, Brooklyn'den ayrılmayı tercih etti: Ebbets Field Stadyumu, 35.000 koltuğuyla ona çok küçük görünüyordu, belediye ona yardım eli uzatmaya yanaşmıyordu ve profesyonel beysbol, yerel bağlılıkların eskisine oranla önemsizleştiği, kapitalist bir döneme girmişti. 1957 baharında binlerce kişinin katıldığı protesto gösterilerine rağmen O'Malley, California'ya gitmeyi tercih etti. 1960 Şubat ayında Ebbets Field yıkıldığında, Brooklyn ve sakinlerinin tarihinde bir sayfa da böylece kapandı.

New York'ta yerelciliğin gözle görülür şekilde zayıflamasına karşın, şehrin bir eritme potası olduğu düşüncesi, 1950'lerin sonundan itibaren sorgulanmaya başlandı. 1957'de müzikal komedi *West Side Story* kendi tarzında, şehirdeki kimlik ve etnik çatışmaların hiç de yok olmadığını

10 Jonathan Rieder, *Canarsie. The Jews and Italians of Brooklyn against Liberalism* (Cambridge, Mass., 1985), s. 15.

gösteriyordu. Toplumsal ve nüfusun dağılımı ile ilgili ne kadar dönüşüm yaşanırsa yaşansın, Siyahların, İtalyanların, Yahudilerin, Porto Rikoluların ve İrlandalıların kültürü ve canlılığı ortadaydı. Nathan Glazer ve Daniel Moynihan, 1963'te yayınlanan ünlü makaleleri "Beyond the Melting Pot"ta (Eritme Potasının Ötesinde), "New York'un gürültülü, çeşitli ve sonsuz bir karmaşıklık içindeki yaşantısında etnik kökenlerin rolünü" ortaya koyarak açıkça eritme potasının "işlemediğini" söylüyorlardı.[11]

Bu Siyah kültürlerinin yanı sıra New York'ta, Glazer ve Moynihan'ın araştırmaları sonucu ortaya çıkan, Beyaz etnik kültürler de vardı. Aslında, New York'un eritme potasının ötesinde Yahudiler, İtalyanlar, İrlandalılar, şehre gelen ilk kuşağın etnik ortamını –Brownsville ya da Doğu New York, Williamsburg ya da Bedford-Stuyvesant, Crown Heights ya da South Brooklyn– terk ettikten sonra yerleştikleri Canarsie gibi çevre mahallelerde, topluluk kültürlerini yeniden üretiyorlardı. Bensonhurstlü İtalyan New Yorklular her yıl Eylül ayında Sicilya'nın koruyucu azizesi Rosalie bayramını kutluyorlardı; öte yandan Astoria sokakları çok sayıda Yunan göçmenin varlığına tanıklık ederken, Greenpoint sokakları da Polonyalı topluluğunun ne derece önemli olduğunun işaretlerini barındırıyordu. Başka yerlerde, topluluk kimlikleri daha zor seçilebilir durumdaydı ancak daha önemsiz değildi: bir derneğe kabul edilme, bir gazeteyi okuma (Polonyalı *Nowy Dziennik* ya da Yunan *Proini* ya da *Ethnikos Kerux*, vs.) ya da bir festivale katılma gibi olgular, artık belli bağlamlarda ifadesini bulan kimliklerin simgesel çerçevesini teşkil ediyordu.

1960'ların ortasında kongrenin göçü teşvik eden yasal düzenlemelerinin ardından, New York'a Asya, Latin Amerika ve Karayipler'den yüz binlerce göçmenin gelmesi ile bağlantılı olarak farklı kültür pratiklerinin ortaya çıkışı, görülmeye değerdi. Şüphesiz, bunlar arasında, 1950 ve 1960'larda New York'a yerleşen yaklaşık 20.000 İrlandalı göçmen ya da Brooklyn'deki Hasidik Yahudiler gibi Avrupalılar da vardı. Ancak büyük çoğunluk Avrupa'dan gelmiyordu ve bunlar New York'u yeniden bir göçmen şehri haline getirerek kültür hayatını da dönüştürüyorlardı.

11 Nathan Glazer ve Daniel S. Moynihan, *Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City* (2. baskı, New York, 1970), s. XCVII.

Porto Rikolular, 1950'lerin ortasında çok geniş bir örgütlenme olan El Congreso del Pueblo'yu kurdu. Bu dernek göçmenlerin her tür ihtiyacına yanıt üreten, onlarca köy ya da kasaba derneğinin birleşmesinden oluşuyordu. 1958'den itibaren, her yıl Haziran ayının bir Pazar günü 5. Cadde üzerinde gerçekleştirilen Porto Rikolu Yürüyüşü, onlarca yerel ya da mahalle örgütlenmesi ve siyasi ya da kültürel oluşumların üyeleri ile yüz binlerce izleyiciyi bir araya getiriyordu.

Bu tarz yürüyüşler, İrlandalıların Saint-Patrick yürüyüşünün de gösterdiği gibi, göçmen gruplarının eski bir uygulamasının yeniden gündeme getirilmesiydi. Brooklyn'deki Antiller Karnavalı ise çok farklıydı. 1969'dan beri her yıl, Eylül ayının başında, İşçi Bayramı esnasında, şehirde Antiller'den gelenlere ait çeşitli gruplardan bir milyondan fazla katılımcıyı bir araya getiriyordu. Eastern Parkway boyunca dizilmiş her tür standın, konserler ve dansların olduğu çok canlı bir ortamdı. 1985'te roman yazarı Paule Marshall "bundan böyle, Bedford-Stuyvesant'taki eski mahallemi ziyarete gittiğimde ve mağazalarla dolu iki ana cadde olan Fulton Sokağı ya da Nostrand Sokağı'nda yürüdüğümde, Saint George'da, Grenada'da, Kingston'da, Jamaika ya da Antiller'in bir başka adası üzerinde, bir açık hava pazarında değil de Brooklyn'de olduğumu kendime hatırlatmam gerekiyor" diye yazıyordu. "Zira Karayipler takımadasının tüm sesleri, renkleri, kokuları, görüntüsü ve dokusu New York kaldırımlarına taşınmış bir halde burada ansızın karşınıza çıkıyor."[12]

Bu göçmenler, Avrupalı selefleri gibi, Manhattan, Brooklyn, Queens ya da Bronx'ta, Antiller benzeri yaşam alanları yaratmışlardı. Jamaikalılar, Trinidadlılar, Guyanalılar, Barbadoslular ve diğer İngilizce konuşanlar nadiren Manhattan'a yerleşiyor, onun yerine Crown Heights'ı, Doğu Flatbush'u, Doğu New York'u ya da Queens'in güneyindeki Jamaica ya da Cambria Heights'ı tercih ediyorlardı. Dominikliler ve Kübalılar gibi diğer İspanyolca konuşanlar Manhattan'ın kuzeybatısındaki Washington Heights ya da Bronx'ta toplanmışlardı. Kreol ya da Fransızca konuşan Haitililere gelince, bunların bazıları Manhattan'da oturuyorlardı ancak çoğunluğu, İngilizce konuşan Antiller'den gelenler gibi, Brooklyn ve Queens'te oturuyordu.

12 Aktaran Ellen M. Snyder Grenier, *Brooklyn! An Illustrated History* (Philadelphia, 1996), s. 55.

Tüm bu mahallelerdeki, etnik lokanta ve mağazaların sayısı artmıştı, bunun yanı sıra çok aktif bir yayıncılık (1981'de kurulmuş olan haftalık *New York Carib News* ve 1977'de çıkmaya başlayan aylık *Everybody's*, ikisi birlikte 60.000'den fazla basılıyordu, haftalık *Haiti-Observateur* ulusal ve uluslararası ölçekte okura sahipti) ve bazen, Brooklyn, Queens ve Manhattan'daki Haitili topluluk merkezlerini bünyesinde birleştirmiş olan Haiti Merkezleri Konseyi gibi merkezi bir kurum altında toplanan yüzlerce örgütlenme mevcuttu. Beysbol (özellikle Dominik ve Kübalılar), futbol (Kolombiyalılar) ve kriket (İngilizce konuşulan Antiller'den gelenler) kulüpleri de, yardımlaşma kurumları ve siyasi oluşumlar gibi önemli bir yere sahipti. Dinin de esaslı bir yeri vardı: Haitili Katolikler, Doğu Harlemli İtalyanların her sene Notre-Dame of Mount Carmel (Carmel Dağı Azizesi) onuruna düzenledikleri törenlere katılıyordu; Antiller'den gelen diğer pek çok kişi ise *voodoo*[13] ve Afrikalı-Kübalı *santeria*'nın[14] giderek artan çekiciliğine kapılmıştı. Bunlar, Afrikalı kökenlere sahip, ruhanilik arayışındaki göçmenlere ve de Afrikalı-Amerikalılara ya da Porto Rikolulara, alternatif bir dini çerçeve ve dolayısıyla da kültürel bir kimlik ve de iddia sunuyordu.

Yüz binlerce Çinlinin şehre gelişi Manhattan'daki Chinatown'ın genişlemesini ve aynı zamanda çok sayıda yeni gelenin Brooklyn, Queens ve özel olarak da Flushing'e yerleşmesini getirmişti. Chinatown'ın etnik ekonomisi yeni gelenlerin büyük bir kısmını kapsamış ve böylece topluluk yapıları daha da canlanmıştı. Genellikle aynı bölge ya da aileden gelen göçmenlerden oluşan geleneksel derneklerin yanı sıra, daha çok ayrımcılığa karşı mücadeleye ve göçmenlerin New York'a uyumunu sağlamaya dönük, Çinli-Amerikalı örgütlenmeler de gelişiyordu. Örneğin Chinatown'da, Planning Council ve Youth Council sosyal yardım programları ve dil ile ilgili ve mesleki programlar açıyordu. Çinlilerin varlığı, sayısız lokanta, onlarca gazete ve dergi, televizyon kanalları ve New York sathındaki mağazalar ile giderek daha da görünür hale gelmişti; New York, ABD'de San Fransisco'dan önceki en büyük Çinli-Amerikalı kentiydi.

13 Haiti kökenli bir din –ç.n.
14 Batı Afrika ve Karayipler kökenli bir din –ç.n.

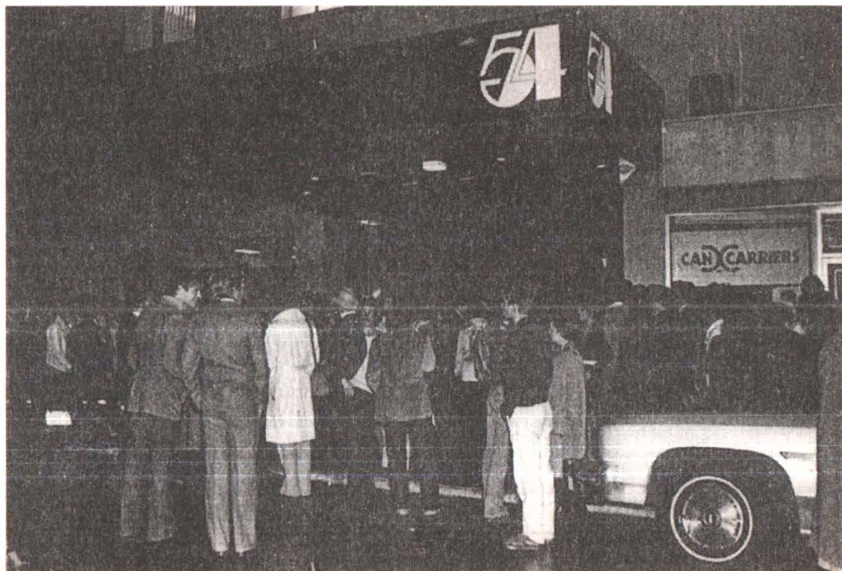
Tüm bu etkenlere, aynı şekilde topluluk örgütlenmeleri meydana getirmiş olan Koreli, Rus, Filipinli, Hintli, Ekvatorlu, İranlı, Suriyeli, Lübnanlı, vs. göçmenleri de eklemek gerek. New York yeniden, olağanüstü ölçekteki nüfus ve kültür çeşitliliği ile göze çarpıyordu. 20. yüzyılın başında olduğu gibi, şehirde onlarca yabancı dilde gazete, binlerce dernek ve kilise mevcuttu ve şehir tüm dünyadan gelen göç dalgalarının başlıca kesişme noktalarından birini teşkil ediyordu. New York, her zamankinden çok, tüm dünyanın hayallerini süslüyordu.

Kültür endüstrisi

İkinci Dünya Savaşının ertesinde, New York'un Amerikan kitle kültürü üretim sistemi üzerindeki hâkimiyeti, televizyonun ilk yıllarıyla güç kazandı.

Yıldırım hızıyla gelişen televizyon, NBC (1939'da New York Uluslararası Sergisinin açılışını veren öncü kanal), CBS ve ABC gibi kanallarıyla öncelikle New York'ta boy attı. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında bu kanalların programları, o dönemde büyük ölçüde New York şehrinde yoğunlaşmış olan kentli bir izleyici kitlesini hedefliyordu. Amerikan televizyonunun ilk başyıldızı Milton Berle, "Mr. Television," Ed Sullivan'ın bariz şekilde New Yorklu "Toast of the Town" gibi eğlence programları ya da televizyondaki yarışma programlarında görüldüğü üzere bunların tarzı epeyce New Yorkluydu. O zamanlar canlı yayınlanan ilk televizyon dizileri, Broadway'in imkânlarından yararlanıyor ve genellikle New York'ta geçiyordu: Lucille Ball'ı üne kavuşturan *I Love Lucy* adlı dizi, New York'ta bir apartman dairesinde geçiyordu; aynı şekilde *The Honeymooners* (1954-1961) da öyle.

Şehir aynı zamanda televizyon haberciliğinin de merkeziydi: "Meet the Press" programı uzun kariyerine 1947'de burada başlamıştı, CBS ilk televizyon belgesellerini burada geliştirmişti (McCartizme karşı cesurca bir mücadele veren Edward Murrow'un "See It Now"u gibi), 1954'te ABC Amerikan ordusu avukatları ile McCarty arasında –ikincisinin hezimete uğradığı– tartışmanın tamamını canlı olarak yayınlamıştı. 1962'de televizyon haberlerinin sunucusu olan Walter Cronkite, ulusal çapta tanınan bir kişi haline geldi.

1970'lerin sonunda Studio 54

Ancak 1950'lerin ortalarında, televizyondaki gelişmelerle birlikte kanallar, yapımları ve programları için büyük sinema stüdyolarına yaklaşmaya başladılar. Kısa süre sonra filmler ve diziler, Hollywood stüdyolarının dekorlarını kullanmaya başladı ve Hollywood yapımların önemli bir kısmının kontrolünü eline geçirdi: zamanın sevilen dizisi *I Love Lucy* California'da çevriliyordu ve ABC kanalı önce Disney Şirketi ardından da Warner ile ortaklık anlaşması yapmıştı. Mantıki olarak, 1945-1955 yıllarının televizyonunun New Yorklu tarafları hızla silindi: "Tonight Show"u 1962'de yeniden yapmaya başlayan Johnny Carson, on yıl sonrasında New York'tan ayrılarak, Burbank Stüdyoları'na giderken, televizyonda siyasi habercilik ile öne çıkan Washington, televizyon haberciliğinin yapım ve yayın merkezi olan New York ile ciddi bir rekabete girişti.

1960'ların ortasından itibaren New York'un televizyon endüstrisi üzerindeki etkisi iki alanla sınırlanmıştı. Şehir, ünlü televizyon programı

Saturday Night Live, dizi *Seinfeld* ya da gece şovları David Letterman ya da Jay Leno örneklerinde görüldüğü gibi, tanım gereği New Yorklu olan eğlence programları ve diziler üzerindeki hâkimiyetini koruyordu. Ve New York da televizyon endüstrisi ve onun taşeron şirketlerinin genel merkezlerini ve diğer idari binalarını barındırmaya devam ediyordu.

New York diğer tüm kültür endüstrisi sektörlerinde hegemonyasını yitirmişti. 1940 ve 1950'lerde Coney Island hâlâ bir miktar ışık saçıyordu ancak Luna Park 1946'da, Steeplechase de 1964'te, başka tarz eğlencelerin ve Disney Park'larının kurbanı olarak yitip gitmişti. Tiyatro alanında, savaş sonrasında arz ve yapımlardaki çeşitlilik özellikle göze çarpıyordu. Şüphesiz, müzikal komediler sınanmışlıkları sayesinde Broadway'de başarılı olmaya devam ediyordu, yine de *My Fair Lady* (1956) ve özellikle de *West Side Story* (1957) örneklerinde olduğu gibi günün zevklerine uyarlanmışlardı. Ancak bundan böyle tiyatro gruplarını ve yönetmenleri kendisine çekme arzusunda olan ve bunun için imkân ve hırsa sahip diğer Amerikan büyük şehirleri, New York'un bu alandaki kibirli yalnızlığına son vermişti.

Yerel radyo istasyonlarının sayısındaki artış, müzik tarzlarının çeşitlenmesinin ve New York dışında ve Tin Pan Alley'e göre daha esnek, bir plak endüstrisinin gelişmesinin önünü açmıştı. 1950'ler itibariyle bir çeşit başkaldırıyı temsil eden *rock and roll*, Memphis'i başarıya taşıdı. Büyükşehre düşen ise uyum sağlamak ve televizyonun rekabetinden fazlasıyla etkilenmiş olan savaş öncesinin çok sayıdaki dev sinema salonunu konser salonlarına dönüştürmekti: Böylece Brooklyn'deki Paramount, 1950'lerin sonunda, Platters ya da Comets gibi başarılı *rock* gruplarını ağırlıyordu. Bununla birlikte 1960 ve 1970'lerde New York, yeni müzik tarzlarının merkezinde duruyordu: muhalefet yıllarının Bob Dylan ve folk müziğinin ardından, disko müziği gece kulüplerini etkisi altına almıştı ve ünlü Studio 54 en gözde mekân haline geldi. 1977'de John Travolta'yı üne kavuşturan *John Badham* filminde ifade edildiği gibi, 1970'lerin sonlarında New York'ta, *Saturday Night Fewer*'le (Cumartesi Gecesi Ateşi) yanıp tutuşan 200.000'e yakın insanın gittiği 300 kadar diskotek vardı. Transa geçmiş olan şehir, dans ediyordu; *punk* gruplarının metalik müziğini tercih edenler ise CBGB ya da Mudd Club'a takılıyorlardı.

Times Meydanı, 1 Ocak 2000

1980 ve 1990'lar boyunca birbirini izleyen müzik tarzları, New York'taki bu sayısız salon ve gece kulüplerinden geçti. Sanatçı ve yapımcılar buralarda bir aradaydı; MCA (Music Corporation of America), Warner, PolyGram, CBS, BMG ya da Capitol-EMI gibi başlıca plak yapımcılarının genel merkezleri New York'ta bulunmakla birlikte Tin Pan Alley artık eski cazibesine sahip değildi.

Gazetecilik alanında da ilk kez merkezkaç bir eğilim görülüyordu. *New York Times* ulusal çapta başlıca başvuru gazetesi olmayı sürdürüyor, 1945'ten beri okur sayısını büyük ölçüde artırmış olan *Wall Street Journal* onu izliyordu; öte yandan, 1970 ve 1980'ler, *Watergate* olayını açığa çıkartan *Washington Post* ya da *Los Angeles Times* gibi nitelikli gazetelerin yükselişine sahne oldu.

21. YÜZYILIN BAŞKENTİ Mİ?

31 Aralık 1999, Times Meydanı. Tam 23.59'da bir yandan hoparlörlerden milenyum şarkısı ortalığa yayılırken diğer yandan da 500 kiloluk dev

bir kristal küre Times Meydanı 1 numaradaki binanın üzerindeki direkten yavaşça aşağıya doğru iniyordu. *New York Times* "ışıklandırılmış küre tam gece yarısı inişini tamamladı ve yüreklere dokunan "2000" rakamı ışıklar içinde ortaya çıktı. Buz gibi gökyüzünde havai fişekler patlamaya başladı ve kalabalığın üzerine üç ton konfeti boca edildi. Binlerce balon tembelce göğe yükselirken kalabalık heyecanına daha fazla hâkim olamadı ve coşkun bir haykırış kopuverdi"[15] diye yazıyordu. "Dünyanın yollarının kesiştiği yerde küresel kutlama" olarak adlandırılan gösteri, New York'ta şimdiye kadar düzenlenmiş olanların en önemlisiydi ve gerçek bir "müzik, havai fişek, konfeti ve sağır edici gürültü maratonuydu:" Söz konusu olan 45. Sokak'tan 46. Sokak'a, 7. Cadde üzerinde uzanan bir sahneyi, yirmi altı saat boyunca işgal eden sanatçılar, bir ila iki milyon arasında izleyici ve 7 milyon dolarlık bir bütçeydi.

Times Meydanı'ndaki gösteri yalnızca New York'la sınırlı kalmadı. 31 Aralık günü boyunca, Broadway, 8. Cadde ya da Avenue of Americas[16] üzerine kurulmuş sayısız dev ekranlardan, tüm kalabalığa dünyadaki kutlamalar yansıtılırken, Times Meydanı'ndaki görüntüler de tüm dünya çapında milyarlarca izleyiciye aktarılıyordu. *New York Times* "televizyon için mükemmel bir gösteriydi: renkli ve ışıklı görüntüler, milenyuma geçiş de dahil, her şeyi bir şova dönüştürüyordu" diye yazıyordu.[17] Geçmişte New York'taki büyük kutlamaların tersine, 2000'e geçişte hiçbir resmi konuşma yapılmadı ve New York Belediye Başkanı Rudolph Giuliani yalnızca hiçbir olay yaşanmadığı için kentlileri kutlayan bir açıklama yapmakla yetindi. Kalabalık, her yerde hazır bulunan polis tarafından, düzenli kareler halinde, neredeyse askeri bir tarzda titizlikle kontrol altında tutulmuştu.

Tüm New Yorklular Times Meydanı'nda değildi. Aşağı Manhattan ve Midtown'ın yüksek gökdelenlerinde, 2000 yılı etrafında türetilen "Y2K" adı verilen spekülasyonlar nedeniyle hâkim ruh hali kutlamadan uzaktı. Çalışanlar ve bilgisayarcılar, sorun çıkartabilecek programlarla mücadele etmek ya da kötü niyetli saldırılara karşı New York'un finans dünyasındaki yerini korumak üzere hazır bekliyorlardı. Başka yerlerde, Manhattan ya da

15 "For 2000, Rave Reviews All Around After an Anxiously Anticipated Opening Night," *New York Times*, 2 Ocak 2000.
16 6. Cadde'nin resmi adı olmakla birlikte nadiren kullanılmaktadır –ed.n.
17 "*Twirling Globe Stops to Greet 2000, One Midnight After Another,*" New York Times, *1 Ocak 2000.*

diğer *borough*'larda, Queens'de, Flushing Meadows-Corona Parkı'nda ya da Bronx Hayvanat Bahçesi yakınlarındaki pek çok gösteride on binlerce insan toplanmıştı. Brooklyn Prospect Park'taki Saint-Sylvestre geleneksel havai fişek gösterisine bu yıl, Grand Army Plaza'da öncelikle Brooklynliler için hazırlanmış bir kutlama eşlik ediyordu.

2000 yılına geçişin New York'ta aldığı şekiller–Times Meydanı'ndaki büyük hazırlık, finans ve bilgisayar uzmanlarının seferberliği, Brooklyn ve Bronx'taki mahallelilerin bir araya gelmesi– yeni bir binyılın şafağında şehrin taşıdığı önemi gösteriyordu. New York'un "Amerikan yüzyılı"nın başkenti olduğu, 1940 ve 1950'li yılların kısa süren kültürel hâkimiyeti geride kalmıştı. Bundan böyle, ABD içinde dahi, rakip büyük şehirleri hesaba katmak zorundaydı: örneğin Los Angeles kendisini, geçmişte nadiren başkaları ile paylaştığı muktedirlik duygusundan mahrum bırakmıştı. Bundan böyle, şehir bir ağ içinde işlemeyi ve üretmeyi öğrenmeli, dünya kültürünün merkezlerinden ve dünyayı gözlemlemek için en uygun yerlerden biri olmaya devam etmekle birlikte, Amerikan kültürünün tepesinde yalnız olmadığını kabul etmek zorundaydı.

New York, dünyanın her yerinden gelen ve karşılığında kendisine enerjilerini ve dinamizmlerini aktaran yüz binlerce göçmen için çekim merkezi olmaya devam ediyor. İçerdiği sanayi ve kültür kurumlarının gücü, düşünsel hayatının düzenli olarak yenilenen yoğunluğu, şehrin geleceği hakkında bir fikir veriyor. New York çok kültürlülüğün ve kapitalizmin, patlamaya hazır bir yoğunlaşmasıdır. 21. yüzyılın asıl meselesi de burada, ekonomisinin gücü, büyümesi ve esnekliği ile barındırdığı kültürlerin bir iddiası olan ya da isteksizce hoşgörü gösterilen çeşitlilik arasındaki bu gerilimdedir. 21. yüzyıl şehre, biri olmadan diğerinin olamayacağını öğretti.

Kaynakça Denemesi

New York tarihi konusunda, –imkânsız olan– tam bir kaynakça önerme iddiasında olmamakla birlikte, bu deneme ile minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. Bu denemede ağırlığı en çok yararlandığım eserlere verdim ve yerin sınırlılığı dolayısıyla farklı kaynaklardan derlemeleri ve de bazı istisnalar hariç, dergi makalelerini dışarıda bırakmak durumunda kaldım. Aksi belirtilmediği takdirde, eserlerin basım yeri New York'tur.

Genele Dair Eserler

New York tarihini, kısmi ya da tam bir bütünlük içinde aktaran eserlerin sayısı oldukça fazla; James Grant Wilson'ın, yön., *The Memorial History of the City of New York* (1892-1893) ve özellikle de d'Isaac Newton Phelps Stokes'un, *The Iconography of Manhattan Island, 1498-1909* (6 cilt, 1915-1928) eski ama vazgeçilmez kitaplarının yanı sıra, her açıdan anıtsal bir eser olan d'Edwin G. Burrows & Mike Wallace'ın, *Gotham. A History of New York City to 1898* (1999) ve Ric Burns & James Sanders ve Lisa Ades'in, *New York. An Illustrated History* (1999) ve de George J. Lankevitch'in, *American Metropolis. A History of New York City* (1998) eserlerine başvurulabilir. Brooklyn konusunda Ellen M. Snyder Grenier, *Brooklyn. An Illustrated History* (Philadelphia, 1996) faydalı bir eserdir. Bu konuda Fransızca olarak Jerome Charyn'in, *New York. Chronique d'une ville sauvage* (Paris, 1994) adlı eseri mevcuttur.

1930'larda Federal Writers' Project kapsamında bir araya getirilmiş incelemelerin yer adlığı *The WPA Guide to New York City. A comprehensive guide to the five boroughs of the metropolis - Manhattan, Brooklyn, the Bronx, Queens, and Richmond* (1939; yeniden basım, 1992) ve New York Panorama (1938; yeni baskı, 1984) hâlâ geçerliliğini koruyor; aynı şekilde John Kouwenhoven, *The Columbia Historical Portrait of New York: An Essay in Graphic History* (1953; yeni baskı, 1972) de öyle. Yakın zamanda basılmış en iyi rehber Carol von Pressentin Wright'ın, *Blue Guide New York: Atlas of Manhattan, Maps, and Plans* (1991). Son olarak, Bayrd Still, *A Mirror for Gotham: New York as Seen by Contemporaries from Dutch Days to the Present* (1956), Phillip Lopate, derl., *Writing New York: A Literary Anthology* (1998) ve Kenneth T. Jackson & David S. Dunbar, derl., *Empire City: New York City Through the Centuries* (2002), New York hakkında gözlemlerin ve edebi yazıların toplandığı üç değerli eser.

Tarihçilerin yararlanabilecekleri zengin kaynaklar söz konusu: *New York Historical Quarterly, New York History, New York Journal of American History* ve de *Journal of Urban History*'nin yanı sıra, Kenneth T. Jackson yönetiminde oluşturulmuş *Encyclopedia of New York City* (New Haven, 1995) bunlar arasında. Social Science Research Council ve Russell Sage Foundation bize çok faydalı beş toplu eser sunuyor : John H. Mollenkopf, yön., *Power, Culture, and Place: Essays on New York City* (1988); John H. Mollenkopf & Manuel Castells, yön., *Dual City. Restructuring New York* (1991); William R. Taylor, yön., *Inventing Times Square: Commerce and Culture at the Crossroads of the World* (1991); David Ward & Olivier Zunz, yön., *The Landscape of Modernity: Essays on New York City, 1900-1940* (1992)

ve Martin Shefter, yön., *Capital of the American Century: The National and International Influence of New York City* (1993). Eric E. Lampard, "The New York Metropolis in Transformation. History and Prospect: A Study in Historical Particularity," Hans-Jurgen Ewers içinde, John B. Goddard & Horst Matzerath, derl., *The Future of the Metropolis: Berlin, London, Paris, New York* (1986), s. 27-110 ve Thomas Bender, *The Unfinished City: New York and the Metropolitan Idea* (2002) önemli değerlendirmeler içeriyor.

New York tarihini tematik açıdan kısmen ya da tümüyle aktaran çok sayıda kitap mevcut. *Population History of New York City* (Syracuse, 1972), New York'un demografik dönüşümünü, Frederick M., Binder & David M. Reimers, *All the Nations Under Heaven: An Ethnic and Racial History of New York City* (1995) göç olgusunu, Thomas Bender, *New York Intellect: A History of Intellectual Life in New York City from 1750 to the Beginnings of Our Own Time* (Baltimore, 1987) düşünsel hayatını anlatıyor. Kenneth T. Jackson, *Crabgrass Frontier. The Suburbanization of the United States* (1985) banliyölerin artan önemini ve Roy Rosenzweig & Elizabeth Blackmar, *The Park and the People. A History of Central Park* (Ithaca, 1992) Central Park'ı inceliyor.

Birinci Ayrım: Taşra (1620-1820)

Başlangıç için *Colonial New York: A History* (1975) ve daha bütünlüklü bir bakış açısı için Carmen Bernand ve Serge Gruzinski, *Histoire du Nouveau Monde* (2 cilt, Paris, 1991 ve 1993) okunabilir. Simon Hart, *The Prehistory of the New Netherland Company* (Amsterdam, 1959), Hollanda sömürgesindeki ticari canlılık konusunda bir tartışma başlatıyor ve Oliver S. Rink, *Holland on the Hudson: An Economic and Social History of Dutch New York* (Ithaca, 1986) buna yeni bir yorum getiriyor. Joyce D. Goodfriend, "The Historiography of the Dutch in Colonial America," Eric Nooter & Patricia Bonomi içinde, yön., *Colonial Dutch Studies: An Interdisciplinary Approach* (1986), s. 6-32 de önemli bir eser.

17. ve 18. yüzyıllarda New York'un iktisadi tarihi konusunda Jacob Price'ın önemli makalesi "Economic Function and the Growth of the American Port Town," *Perspectives in American History*, 8, 1974, s. 123-186 ve John J. McCusker & Russell R. Menard'ın *The Economy of British North America, 1607-1789* (Chapel Hill, 1985) ciltlerinin ve Stanley L. Engerman & Robert E. Gallman'ın, yön., *The Cambridge Economic History of the United States*. Volume I: *The Colonial Era* (1996) kitabının yanı sıra, Cathy Matson, *Merchants and Empire. Trading in Colonial New York* (Baltimore, 1998) son dönemin önemli bir referans kaynağı.

Amerikan Yerlileri konusunda bakılabilecek eserler: Denys Delâge, *Le Pays renversé. Amérindiens et Européens en Amérique du Nord-Est, 1600-1664* (Montréal, 1991); Thomas E. Norton, *The Fur Trade in Colonial New York* (Madison, 1974); Allen Trelease, Indian Affairs in Colonial New York: The Seventeenth Century (Ithaca, 1960); "Dutch Treatment of the American Indian," Howard Peckham & diğ. içinde, yön., *Attitudes of Colonial Powers Toward the American Indian* (Salt Lake City, 1969); Bruce Trigger, *Les Indiens, la furrier et les Blancs. Franqais et Amérindiens en Amérique du Nord* (Montréal, 1992).

Sömürge toplumu üzerine incelemeler için başvurulabilecek kaynaklar: Thomas Archdeacon, *New York City, 1664-1710: Conquest and Change* (Ithaca, 1976); Patricia U. Bonomi, *A Factious People: Politics and Society in Colonial New York* (1971) ve *The Lord Combury Scandal: The Politics of Reputation in*

British America (1998); Carl A. Bridenbaugh, *Cities in the Wilderness: The First Century of Urban Life in America, 1625-1142* (1938) ve *Cities in Revolt: Urban Life in America, 1743-1776* (1955); Anne-Marie E. Cantwell & Diana di Zerega Wall, *Unearthing Gotham: The Archeology of New York City* (2001); Joyce D. Goodfriend, *Before the Melting-Pot: Society and Culture in Colonial New York* (Princeton, 1991); Virginia Harrington, *The New York Merchant on the Eve of the Revolution* (1935); Leslie M. Harris, *In the Shadow of Slavery: African Americans in New York City, 1626-1863* (Chicago, 2003); Graham Russell Hodges, *Root and Branch. African Americans in New York and New Jersey, 1613-1863* (Chapel Hill, 1999); Stanley Katz, *Newcastle's New York-.Anglo-American Politics, 1732-1753* (Cambridge, Mass., 1968); Gary B. Nash, *Urban Crucible: Political Consciousness and the Origins of the American Revolution* (Cambridge, Mass., 1979); Robert Ritchie, *The Duke's Province: A Study of New York's Politics and Society, 1664-1691* (Chapel Hill, 1977); Nan A. Rothschild, *New York City Neighborhoods: The 18th Century* (San Diego, 1990); Joseph S. Tiedemann, *Reluctant Revolutionaries: New York City and the Road to Independence, 1763-1776* (Ithaca, 1997).

Devrim sonrası dönem, Sidney I. Pomerantz'ın klasikleşmiş eseri, *New York, An American City, 1783-1803: A Study of Urban Life* (1938) ve Elizabeth Blackmar'ın daha yakın tarihli bir çalışması *Manhattan for Rent, 1785-1850* (Ithaca, 1989) ve ayrıca Jeanne Chase, "New York. Du port á la ville; la construction de l'espace urbain, 1750-1820," *Amales, Economies, Sociétés, Civilisations*, 4, Temmuz-Ağustos 1989, s. 793-819; Paul A. Gilje, *The Road to Mobocracy: Popular* Disorder in New York City, 1763-1834 (Chapel Hill, 1987); William Pencak & Paul A. Gilje, yön., New York in the Age of the Constitution (1992); Howard B. Rock, *Artisans of the New Republic: The Tradesmen of New York in the Age of Jefferson* (1979) içinde inceleniyor. Köleliğin sona erdirilmesi konusunda Shane White, *Somewhat More Independent: The End of Slavery in New York City, 1770-1810* (Athens, 1991) okunabilir.

İkinci Ayrım: Yeni Dünyanın Kraliçesi (1820-1890)

19. yüzyılın ilk yarısı boyunca New York ekonomisinin geçirdiği dönüşümler hakkında, Robert G. Albion'un klasik eserine bakılabilir, *The Rise of New York Port, 1815-1860* (1939). Bu dönüşümlerin bölgenin art alanına olan etkisi Paul E. Johnson'ın kitaplarında iyi bir şekilde tasvir edilmiştir, *A Shopkeeper's Millenium: Society and Revivals in Rochester, New York, 1815-1837* (1978) ve Mary S. Ryan, *The Cradle of the Middle Class: The Family in Oneida County, New York, 1790-1865* (1981).

Yüzyılın ikinci yarısındaki New York ekonomisi hakkında bir eser, Sven Beckert, The Monied Metropolis: New York City and the Consolidation of the American Bourgeoisie, 1850-1896 (2001) ve liman hakkındaki bir başvuru eseri, Jean Heffer, Le Port de New York et le commerce extérieur américain, 1860-1900 (Paris, 1986). New York Limanı'nın geçirmiş olduğu fiziksel dönüşümler ortak bir kitapta inceleniyor, Kevin Bone, yön., The New York Waterfront: Evolution and Building Culture of the Port and Harbor (1997).

New York'un sınai işlevinin gelişimi ve bunun toplumsal etkileri şu kitapların ana konusudur: Christine Stansell, *City of Women: Sex and Class in New York, 1789-1860* (1986); Richard B. Stott, *Workers in the Metropolis: Class, Ethnicity, and Youth in Antebellum New York City* (Ithaca, 1990) ve Sean Wilentz, *Chants Democratic: New York City and the Rise of the American Working Class, 1788-1850* (1984). Orta sınıfın billurlaşması, Stuart M. Blumin'in eserinde, The Emergence of the Middle Class: Social Experience in the American City, 1760-1920 (1989) ve New Yorklu elitler Frederic Copie Jaher'ın

eserinde ele alınmıştır, The Urban Establishment. Upper Strata in Boston, New York, Charleston, Chicago, and Los Angeles (Urbana, 1982).

Göç konusunu inceleyen eserler: Robert Ernst, *Immigrant Life in New York City, 1825-1863 (1949)* ve Jay S. Dolan, *The Immigrant Church: New York's Irish and German Catholics, 1815-1865* (Baltimore, 1975). İrlandalılar hakkında: Ronald H. Bayor & Timothy J. Meagher, yön., *The New York Irish* (Baltimore, 1996). Almanlar hakkında: Stanley Nadel, *Little Germany. Ethnicity, Religion, and Class in New York City, 1845-1880* (Urbana, 1990).

Mekânsal, toplumsal ve siyasi dönüşümler hakkında: Clara Cardia, *Ils ont construit New York: Histoire de la metropole au XIXe siècle* (Geneve, 1987) ve Edward K. Spann, *The New Metropolis: New York City, 1840-1857 (*1981), Robert A. M. Stern, Thomas Mellins & David Fishman, *New York 1880: Architecture and Urbanism in the Gilded Age* (1999). Siyahlar hakkında: Harris, *In the Shadow of Slavery, et Hodges, Root and Branch, age.*; George E. Walker, *The Afro-American in New York City, 1827-1860* (1993). Şehrin geçirdiği dönüşümleri inceleyen eserler: Blackmar, *Manhattan for Rent, 1785-1850, age.*, Stanley K. Schultz, *Constructing Urban Culture: American Cities and City Planning, 1800-1920* (Philadelphia, 1989), David Schuyler, *The New Urban Landscape. The Redefinition of City Form in Nineteenth-Century America* (Baltimore, 1986) ve David M. Scobey, *Empire City: The Making and Meaning of the New York Landscape* (Philadelphia, 2002).

19. yüzyılda şehirde yaşanan toplumsal ve siyasi gerilimlerin çözümlemeleri için, bkz. Tyler Anbinder, *Five Points: The 19th Century New York City Neighborhood that Invented Tap Danse, Stole Elections, and Became the World's Most Notorious Slum* (2001); Iver Bernstein, *The New York City Draft Riots. Their Significance for American Society and Politics in the Age of the Civil War* (1990); Amy Bridges, *A City in the Republic: Antebellum New York and the Origins of Machine Politics* (1984); Edward Pessen, *Riches, Class, and Power. America Before the Civil War* (Lexington, 1973); Mary S. Ryan, *Civic Wars: Democracy and Public Life in the American City during the Nineteenth Century* (Berkeley, 1997) ve David Ward, *Poverty, Ethnicity, and the American City, 1840-1925: Changing Conceptions of the Slum and the Ghetto* (1989).

Kültürel dönüşümler konusunda: Melvin L. Adelman, *A Sporting Time. New York City and the Rise of Modern Athletics, 1820-70* (Urbana, 1986); Gunther Barth, *City People: The Rise of Modern City Culture in 19th-Century America* (1980); Stuart M. Blumin, "Explaining the New Metropolis: Perception, Depiction and Analysis in Mid-Nineteenth Century New York City," *Journal of Urban History*, 11, 1984, s. 9-38; Christine M. Boyer, *Manhattan Manners: Architecture and Style, 1850-1900* (1985); George G. Foster, *New York by Gas-Light and Other Urban Sketches* (Berkeley, 1990); Timothy J. Gilfoyle, *City of Eros. New York City, Prostitution, and the Commercialization of Sex, 1790-1920* (1992); Carl F. Kaestle, *The Evolution of an Urban School System: New York City, 1150-1850* (1973); *John F. Kasson, Les Bonnes Manières. Savoir-vivre et société aux États-Unis* (Paris, 1993) ve Lawrence W. Levine, *Highbrow/Lowbrow: The Emergence of Cultural Hierarchy in America* (Cambridge, Mass., 1988).

Üçüncü Ayrım: Modern Büyükşehir (1890-1940)

Dönemin genel bir değerlendirmesi için Kenneth T. Jackson'ın eserine, "The Capital of Capitalism: The New York Metropolitan Region, 1890-1940," Anthony Sutcliffe içinde, yön., *Metropolis, 1890-1940* (Chicago, 1984), s. 319- 353, ya da Taylor'ın yönetimide yayınlanmış, *Inventing Times Square* kita-

bındaki makalelere ve de Ward & Zunz'e başvurulabilir, yön., *The Landscape of Modernity, age.* Bu konuda yararlanılabilecek diğer eserler: Robert A. M. Stern, Gregory Gilmartin & John Massengale, *New York 1900: Metropolitan Architecture and Urbanism, 1890-1915* (1983), Stern & diğ., *New York 1930: Architecture and Urbanism Between the Two World Wars* (1987); et Keith M. Revell, *Building Gotham: Civic Culture and Public Policy in New York City, 1898-1938* (Baltimore, 2002).

Hizmet sektörü ve beyaz yakalılar dünyasının ortaya çıkışı için, başlangıç olarak, Alfred D. Chandler, Jr., *La Main visible des managers* (Paris, 1988) ve Olivier Zunz, *L'Amérique en col blanc: L'invention du tertiaire, 1870-1920* (Paris, 1991) okunabilir. Gökdelenler hakkında, bkz. Carol Willis, *Form Follows Finance. Skyscrapers and Skylines in New York and Chicago* (1995).

20. yüzyılın ilk yarısında New York sanayii tarihini tümüyle kapsayan bir eser bulunmuyor, bununla birlikte Regional Plan of New York and Its Environs Komitesi tarafından basılmış olan ciltlerden faydalanılabilir, *Regional plan of New York* (1929-1931, 2 cilt) ve *Regional survey of New York and Its environs* (1927-1931, 10 cilt); bu konuda ayrıca yararlı bir makale: Richard Harris, "Industry and Residence: The Decentralization of New York City, 1900-1940," *Journal of Historical Geography*, 19, 2, 1993, s. 169-190. Eski ama çok faydalı bir diğer eser: Edward E. Pratt, *Industrial Causes of Congestion in New York City* (1911). Konfeksiyon sektörü hakkında, bkz. Nancy L. Green, *Du Senderàla 7ᵉ Avenue. La confection et les immigrés. Paris-New York, 1880-1980* (Paris, 1998); işçilerin mücadelesi hakkında, bkz. Melvyn Dubofsky, *When Workers Organize. New York City in the Progressive Era* (Amherst, 1968).

Bu dönemde, New York Limanı tarihinden öğelerin bulunabileceği eserler: Carl W. Condit, *The Port of New York: A History of the Rail and Terminal System from the Beginning to Pennsylvania Station* (Chicago, 1980) ve *The Port of New York: A History of the Rail and Terminal System from the Grand Central Electrification to the Present* (Chicago, 1981). Şehir plancılığı konusunda, bkz. Schultz, *Constructing Urban Culture, age.* Bölgesel yeniden düzenleme ve şehir planlaması çabaları hakkında en iyi değerlendirmeleri Robert Fishman'ın eserinde bulmak mümkün, "The Regional Plan and the Transformation of the Industrial Metropolis," Ward & Zunz içinde, yön., *Landscape of Modernity, age.*, s. 106-125; aynı konuda, bkz. Jameson W. Doig, *Empire on the Hudson: Entrepreneurial Vision and Political Power at the Port of New York Authority* (2001).

Ulaşım ağlarının tarihi hakkında bkz. Clifton Hood, *722 Miles. The Building of the Subways and How They Transformed New York* (Baltimore, 1993) ve Clay McShane, *Down the Asphalt Path: The Automobile and the American City* (1994). Moses'in faaliyetleri hakkında temel başvuru kaynağı hâlâ, Robert A. Caro'ın eleştirel biyografisidir, *The Power Broker: Robert Moses and the Fall of New York* (1974). La Guardia'nın rolü konusunda, bkz. Thomas Kessner, *Fiorello H. La Guardia and the Making of Modern New York* (1989).

Göç konusunda, bkz. Binder & Reimers, *All the Nations Under Heaven, op. cit*, ve Jacob A. Riis, *How The Other Half Lives. Studies among the Tenements of New York* (1890), ayrıca bkz. John Bodnar, *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America* (Bloomington, 1985) ve bu konuda Fransızca bir eser: Nancy L. Green, *Et ils peuplèrent L'Amérique. L'odyssée des émigrants* (Paris, 1994).

New York halkını oluşturan farklı gruplar arasında, üzerinde en çok çalışılmış olanı Yahudilerdir; bu konuda öncü, Moses Rischin'in eseridir, *The Promised City: New York's Jews, 1870-1914* (Cambridge, Mass., 1962). Ayrıca bkz. Arthur A. Goren, *New York's Jews and the Quest for Community: The Ke-*

hillah Experiment, 1908-1922 (1970); Jeffrey S. Gurock, *When Harlem Was Jewish, 1870-1930* (1979); Andrew R. Heinze, *Adapting to Abundance: Jewish Immigrants, Mass Consumption, and the Search for an American Identity* (1990); Irving Howe, *World of Our Fathers: The Journey of the East European Jews to American and the Life They Found and Made* (1976) ve Deborah Dash Moore, *At Home in America: Second Generation New York Jews* (1981).

İtalyanlar konusunda, bkz. Samuel L. Baily, *Immigrants in the Lands of Promise. Italians in Buenos Aires and New York City, 1870 to 1914* (Ithaca, 1999); Miriam Cohen, *Workshop to Office: Two Generations of Italian Women in New York City, 1900-1950* (Ithaca, 1993); Donna R. Gabaccia, *From Sicily to Elizabeth Street: Housing and Social Change Among Italian Immigrants,* 1880-1930 (Albany, 1983) ve *Robert A. Orsi, The Madonna of 115th Street: Faith and Community in Italian Harlem, 1880-1950* (New Haven, 1985).

Karşılaştırmalar için, bkz. Thomas Kessner, *The Golden Door: Italian and Jewish Immigrant Mobility in New York City, 1880-1915* (1977); Elizabeth Ewen, *Immigrant Women in the Land of Dollars: Life and Culture on the Lower East Side, 1890-1925* (1985) ve Ronald H. Bayor, *Neighbors in Conflict: The Irish, Germans, Jews, and Italians of New York City, 1929-1941* (Baltimore, 1978).

Siyahlar konusunda, bkz. Gilbert Osofsky, *Harlem: The Making of a Ghetto: Negro New York, 1890-1930* (1966); Nathan Huggins, *Harlem* Renaissance (1971); David Levering Lewis, *When Harlem was in Vogue* (1981); Jervis Anderson, *This Was Harlem, 1900-1950*, (1982); ve Cheryl Lynn Greenberg, *"Or Does It Explode?" Black Harlem in the Great Depression* (1991). Porto Rico'dan gelen göçün ilk zamanları için, bkz. Virginia E. Sanchez Korrol, *From Colonia to Community: The History of Puerto Ricans in New York City, 1917-1948* (Westport, 1983).

Büyük Buhranın etkileri konusunda, bkz. Greenberg, *"Or Does It Explode?," age.*, Barbara Blumberg, *The New Deal and the Unemployed: The View from New York City* (Lewisburg, 1979). Devlet müdahalesinin değerlendirildiği bir eser: Mark I. Gelfand, *A Nation of Cities: The Federal Government and Urban America, 1933-1945* (1975).

Konut sorununu inceleyen eserler: Roy Lubove, *The Progressives and the Slums: Tenement House Reform in New York City, 1890-1911* (Pittsburgh, 1962) ve Richard Plunz, *A History of Housing in New York City: Dwelling Types and Social Change in the American Metropolis* (1990).

Siyasi hayat konusunda çok etkili olmuş bir eser: David C. Hammack, *Power and Society: Greater New York at the Turn of the Century* (1982).

Tüketim ve kitle kültürünün ortaya çıkışı konusunda değerlendirmeler içeren çalışmalar için bkz. Barth, *City People, age.*; Thomas Bender & Carl E. Schorske, yön., *Budapest and New York. Studies in Metropolitan Transformation, 1870-1930* (1994); Joan Shelley Rubin, *The Making of Middlebrow Culture* (Chapel Hill, 1992); William R. Taylor, *In Pursuit of Gotham: Culture and Commerce in New York* (1992) ve Taylor, yön., *Inventing Times Square, age.*

Jacques Portes, kitabında sinemanın gelişimini bu bağlamda ele almıştır, *De la scène a L'écran. Naissance de la culture de masse aux États-Unis* (Paris, 1997). Vodvil konusunda, bkz. Robert W. Snyder, *The Voice of the City: Vaudeville and Popular Culture in New York* (1986). Coney Island'ın kültürel etkisi John Kasson'ın eserinde incelenmiştir, *Amusing the Million: Coney Island at the Turn of the Century* (1978); New York gece hayatının geçirdiği dönüşümler Lewis A. Erenberg tarafından ele alınmıştır, *Steppin' Out: New York Nightlife and the Transformation of American Culture* (Westport, 1981).

İşçilerin eğlence kültürü için, bkz. Kathy Peiss, *Cheap Amusements: Working Women and Leisure in Turn-of-the-Century New York* (Philadelphia, 1986). Punivers ve New York'ta homoseksüel kültürü hakkında dikkat çekici bir çalışma: George Chauncey, *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890-1940* (1994).

New York'un edebi ve sanatsal açıdan avangart bir mekân haline gelişi Martin Green tarafından tasvir ediliyor, *New York 1913. The Armory Show and the Paterson Strike Pageant* (1988). 1920'lerde New York kültürünün melez karakteri konusunda bkz. Ann Douglas, *Terrible Honesty. Mongrel Manhattan in the 1920's* (1995) ve George Hutchinson, *The Harlem Renaissance in Black and White* (Cambridge, Mass., 1995).

Son olarak, kozmopolit bir üniversite kültürünün ve New Yorklu entelektüellerin ortaya çıkışı konusunda, bkz. Thomas Bender, *Intellect and Public Life: Essays on the Social History of Academic Intellectuals in the United States* (Baltimore, 1993); Alexander Bloom, *Prodigal Sons: The New York Intellectuals and Their World* (1986); Terry A. Cooney, *The Rise of the New York Intellectuals: Partisan Review and Its Circle, 1934-1945* (Madison, 1986) ve David A. Hollinger, *In the American Province: Studies in the History and Historiography of Ideas* (Bloomington, 1985).

DÖRDÜNCÜ AYRIM: AMERİKAN YÜZYILININ BAŞKENTİ (1940-2000)

Bu konuda öncelikle, daha önce bahsettiğimiz, Fondation Russell Sage: Mollenkopf tarafından basılmış ciltlere başvurabiliriz, *Power, Culture, and Place, age.*; Mollenkopf & Castells, yön., *Dual City, age.* ve Shefter, yön., *Capital of the American Century, age.* New York'un iktisadi gelişimini inceleyen eserler: Jean Heffer, *New York* (Paris, 1972), Roger Waldinger, *Through the Eye of the Needle: Immigrants and Enterprise in New York's Garment Trade* (1986) ve *Still the Promised City? African-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York* (Cambridge, Mass., 1996). İşçi sınıfının geçirdiği dönüşümler konusunda, bkz. Joshua B. Freeman, *Working-Class New York: Life and Labor since World War II* (2000).

Bölgesel iktisadi gelişimler konusunda toplu bir eser olarak Raymond Vernon'un yönetiminde yayınlanmış olan dokuz ciltlik *New York metropolitan region study* mevcuttur; bunlar arasında özellikle Edgar M. Hoover & Raymond Vernon, *Anatomy of the Metropolis: The Changing Distribution of People and Jobs Within the New York Metropolitan Region* (Cambridge, Mass., 1959) dikkat çeker. Ayrıca bkz. Jean Gottmann, *Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States* (1961) ve Richard Harris, "The geography of employment and residence in New York since 1950," Mollenkopf & Castells içinde, yön., *Dual City, age.*, s. 129-152.

1970'lerin krizi konusunda, bkz. Martin Shefter, *Political Crisis/Fiscal Crisis: The Collapse and Revival of New York City* (1985) ve New York'un yenilenmesi konusunda, Commission on the *Year 2000, New York Ascendant* (1987); Peter D. Salins., yön., *New York Unbound. The City and the Politics of the Future* (1988) ve Saskia Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo* (Princeton, 1991).

Mekânsal ve siyasi dönüşümler konusunda, Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities* (1961); John Hull Mollenkopf, *A Phoenix in the Ashes: The Rise and Fall of the Koch Coalition* (Princeton, 1993); Chris McNickle, *To Be Mayor of New York City. Ethnic Politics in the City* (1993); Charles R. Morris, *The Cost of Good Intentions: New York City and the Liberal Experiment*, 1960-1975 (1980); Catherine Pouzoulet, *New York, New York. Espace, pouvoir et citoyenneté dans la ville post-industrielle*

(Paris, 2000); Robert A. M. Stern & diğ., *New York 1960* (1998) ve Joel Schwartz, *The New York Approach: Robert Moses, Urban Liberals, and Redevelopment of the Inner City* (Columbus, 1993).

Yakın dönemdeki göçler konusunda, bkz. Nancy Foner, yön., *New Immigrants in New York* (1987); Alejandro Portes & Ruben G. Rumbaut, *Immigrant America. A Portrait* (Berkeley, 1990); David M. Reimers, *Still the Golden Door? The Third World Comes to America* (1985) ve Constance R. Sutton & Elsa M. Chaney, yön., *Caribbean Life in New York City: Sociocultural Dimensions* (1994). 1960'larda etnik köken konusunda öncü bir çalışma: Nathan Glazer & Daniel Patrick Moynihan, *Beyond the Melting Pot. The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City* (1963). Beyaz muhafazakarlığın yükselişi hakkında, bkz. Jonathan Rieder, *Canarsie: The Jews and Italians of Brooklyn Against Liberalism* (Cambridge, Mass., 1985).

Kültürel dönüşümler için, bkz. Diana Crane, *The Transformation of the Avant-Garde: The New York Art World, 1940-1985* (1987); Serge Guilbaut, *How New York Stole the Idea of Modern Art: Abstract Expressionism, Freedom, and the Cold War* (Chicago, 1983); Tricia Rose, *Black Noise. Rap Music and Black Culture in Contemporary America* (Hanover, 1994); ve Leonard Wallock, yön., *New York Culture Capital of the World, 1940-1965* (1988).

Son olarak, 11 Eylül 2001 saldırılarının etkisi konusuna bir başlangıç yapmak için, bkz. Mike Wallace, *A New Deal for New York* (2002) ve Michael Zorkin & Sharon Zukin, yön., *After the World Trade Center: Rethinking New York City* (2002).

NEW YORK DİZİNİ

Ha

İs

Ti

Ün

Va

İsim Dizini

Kuhn, Fritz 248

La

Efsanevi özgürlük limanı, Amerika'nın kapısı, kıtanın bankası, kültürler mozaiği, bir süper gücün hem başarılarının hem de onu lime lime eden gerilimlerinin simgesi, her şeyden önce kapitalizmin çocuğu New York. Hudson kıyılarındaki bu liman şehri sürekli eşik atladı. Rıhtımları, atölyeleri ve bürolarıyla önce kısa sürede bir ticaret cennetine dönüştü sonra da dünya ekonomisinin hâkimiyet yarışında Londra'nın rakibi haline geldi. İlk gökdelenleri 19. yüzyıl sonlarında Wall Street yakınlarında yükselirken, 1900 ile 1940 yılları arasında nüfusu iki katına çıktı. Küçük İtalya'sı, Aşağı Doğu Yakası'ndaki Yahudi mahallesi ve Harlem'i ile bu kent kozmopolitlik açısından ikinci bir Babil. Kimilerine göre düşsel, kimilerine göre Dantevari özellikler taşıyan görünümü modernliğinin tek dayanağı değil; bunun sırrı kendi çelişkilerinin üstesinden gelebilme ve kendini yenileme becerisinde yatıyor. New York eğlence endüstrisinin, Broadway tiyatrolarının ve Coney Island'daki eğlence parklarının yaratıcısı olduğu gibi iletişimin de başşehri. Avangardın kalbinin attığı yer, cazın ve fikir dünyasının merkezi New York tüm dünyadan sanatçı ve entelektüelleri ağırladı ve giderek daha büyük bir çekim gücü kazandı. Artık evrensel kültürün merkezi ve Amerikan rüyasının tipik örneği haline gelen kent hâlâ yeni göçmenleri kendine çekiyor.

Efsanevi mimar Le Corbusier onu şöyle tanımlamıştı: "New York tamamlanmış değil, sürekli oluş halinde bir şehir." New York'u gezerken ayrıntılı kent dizini ile sokak sokak, meydan meydan size rehberlik edecek bir kitap bu.

François Weil, Paris'teki École des Hautes études en Sciences Sociales'de (EHESS, Sosyal Bilimler Yüksek Okulu) öğretim üyesi ve Amerikan tarihi uzmanı.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

Kitap YAYINEVİ

ISBN 978-605-105-108-6

₺ 27,50